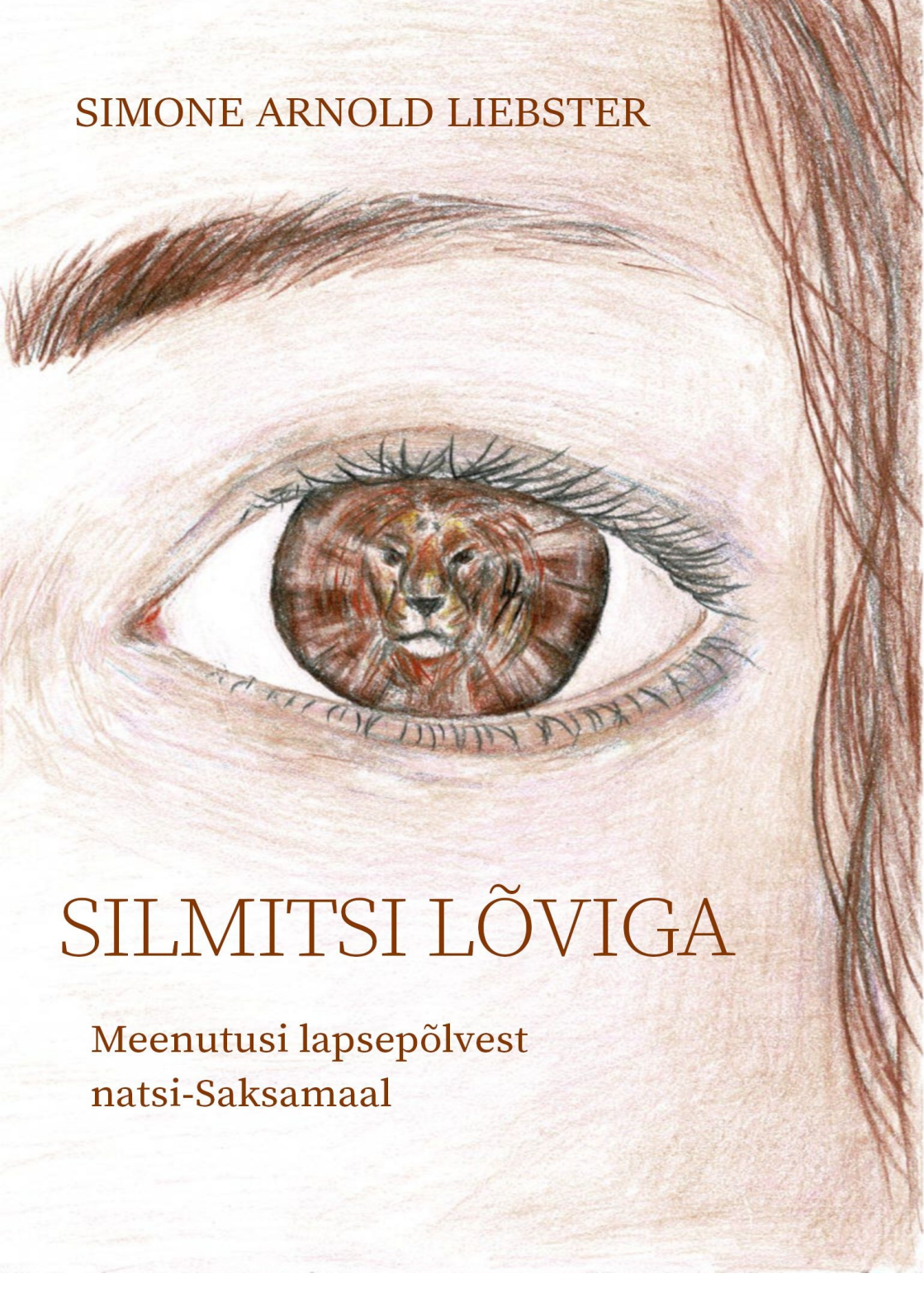

SIMONE ARNOLD LIEBSTER

SILMITSI LÕVIGA

Meenutusi lapsepõlvest
natsi-Saksamaal

SIMONE ARNOLD LIEBSTER

SILMITSI LÕVIGA

Meenutusi lapsepõlvest natsi-Saksamaal

Simone Arnold Liebster

Silmitsi lõviga

Meenutusi lapsepõlvest natsi-Saksamaal

Inglisekeelne originaal:

Facing the Lion

© 2009 Forlaget Gramma

Eesti keelde tõlkis Karin Reile

Kaanepildi joonistas Grete-Marleen Rohusaar

Pühendussõnad

Pühendan selle raamatu oma kallile isale, kes ümbritses meid armastuse ja kaunidusega ning kelle leebe autoriteet, silmapaistev kartmatus ja võluv huumor tegi meie kodust rahurikka turvapaiga.

Pühendan selle ka oma kullakallile emale, kes heldes emaarmastuses oma pisitütart kannatlikult õpetas ja aitas tal sirguda õnnelikuks täiskasvanuks.

Pühendan selle teose ka isa lähedasele sõbrale Adolphe Koehlile, kes nii mitmelgi moel toetas meid rasketel aegadel ning kelle erakordne vaprus ja elutarkus on mu eluteed valgustanud.

Pühendan selle oma ustavale tädile Eugéniele, kes kitsikuse aegadel jagas meiega kõike, mis tal oli, ning seadis meie pärast oma elu ohtu. Tema oli mulle kui teine ema.

Siinjuures ei saa ma unustada Marcel Sutterit, kelle elutee on olnud mulle alati innustavaks eeskujuks. Ta oli mulle vend ja armas sõber.

Lõpuks tuleb mul mainida Charles Eicherit, kes mind New Yorki kutsus. Tema tutvustas mind mu armsa Liebsteriga ning aitas mul alustada uut elu, mis on olnud rikas ja õnnistustest tulvil.

Sisukord

Esimene osa.....	14
Lapsepõlv linnas ja maal.....	15
Küsimused elu ja surma kohta.....	43
Raamatud avardavad mu maailma.....	72
Sõja vari.....	113
<i>Heim ins Reich</i>	138
Surmaoht.....	160
Kaunis Bergenbach.....	170
Teine osa.....	175
Lõvi ründab.....	176
Üksi Lõvi ees.....	202
Lõvikoopas.....	261
Abi õigel ajal.....	318
Kolmas osa.....	340
Kui tundsin end orvuna.....	341
Ootamatu pööre.....	362
Varjukuju naaseb koju.....	377
Kas kättemaks või andeksand?.....	385
Kallihinnaline abi.....	399
Järelsõna.....	409
Lisad.....	413
Lisa A.1.....	414
Lisa A.2.....	416
Lisa B.....	424
Lisa C.1.....	428
Lisa C.2.....	430
Lisa C.3.....	431
Lisa C.4.....	432
Lisa C.5.....	433
Lisa D.1.....	435
Lisa D.2.....	442

Lisa D.3.....	444
Lisa E.1.....	446
Lisa E.2 Adolphe Arnoldi kiri.....	449
Lisa E.3.....	454
Lisa E.4.....	458
Lisa E.5.....	461
Lisa E.6.....	464
Lisa F.....	465

Ajalooline taust

Jehoova tunnistajate usulised tõekspidamised, õpetused ja tegevus väljendusid kindlakskujunenud eluviisis, mis viis vältimatu kokkupõrkeni riigi ametliku ideoloogiaga natsionaalsotsialismi ajal Saksamaal ja sellega liidetud aladel. See väike rühmitus, kuhu kuulus 20 000–25 000 tavalist inimest, kuulutas avalikult usku mingisse teise valitsusse, mis oli natsivalitsusega täiesti kokkusobimatu. Rühmituse liikmed ei nõustunud järgima valitsuse kehtestatud rassiseadusi, vanduma truudust Adolf Hitlerile, sooritama natsitervitust või Saksamaa eest relvaga võitlema.

Statistika on nüüd meile teada: ligi 10 000 Jehoova tunnistajat vangistati ja vähemalt 2000 saadet koonduslaagritesse, kus pooled neist tapeti, üle 250 neist pea maharaiumise teel.

Vähem on teada see, milline oli sellesse rühmitusse kuulunud kompromissitute meeste, naiste ja laste igapäevaelu natsiterrori ajal.

Just seetõttu on Simone Arnold Liebsteri elulugu väärtuslik. See annab neile statistilistele arvudele nime ja hääle ning jutustab lapse silmade ja mälestuste vahendusel vaimsest vastupanust elajaliku kurjusega silmitsi seistes.

Need inimesed, kes jäid natside julmuste keskel endale kindlaks – ajal kui pelgalt truudusvanne riigile oleks neile taganud rahuliku elu ja üksainus allkiri oleks vabastanud nad sunnitöö- ja koonduslaagrite õudustest ning kaitsnud neid vägivalla eest –, väärivad meie tähelepanu ja imetlust. Nad sisendavad meisse lootust ja usku headusse lõplikku võitu.

Simone Arnold Liebster on kahtlemata üks neist erakordsetest inimestest.

Abraham J. Peck

Holokausti mälestusorganisatsioonide ühenduse asepresident

Saateks

Simone Arnold Liebsteri autobiograafia on haarav jutustus usu ja enda identiteedi otsinguist, mis tõi talle keerulisi sotsiaalseid, poliitilisi ja usulisi valikuid tehes juba lapsepõlves raskusi kaasa. Simone sündis aastal 1930 Prantsusmaal Elsassis Mulhouse'i linna lähistel ja kasvas tihedalt kokkuhoidvast katoliiklikust suguseltsist ümbritsetuna. 1930. aastad olid poliitiliselt ja sotsiaalselt rahutud ajad ja seelses valdavalt katoliiklikus regioonis normiks olnud religiooniühtsus lisas veelgi survet. Simone'i ema Emma Arnold võttis aastal 1938 omaks Jehoova tunnistajate usulised tõekspidamised, hoolimata perekonna vastuseisust. Sama valiku tegid tema järel Simone'i isa Adolphe Arnold ja Simone ise, kes lasi end ristida aastal 1941, olles 11-aastane.

Elsass-Lothringi piirkond oli aastatel 1871–1918 kuulunud Saksamaale. Prantsusmaale kuulus see 1940. aasta juunikuu keskpaigani, mil see taas Saksamaaga liideti. Sakslased tõid kaasa omaenda sotsiaalsed ja poliitilised väärtushinnangud ning hakkasid otsekohe ühiskonnast välja arvama hulgaliselt „mittesoovitavaid“ isikuid, kelle hulka kuulusid ka Jehoova tunnistajad. Ametlikuks keeleks sai taas saksa keel ning kodanikuühiskonna murenedes tuli teisitimõtletajatel karta, et nende omad naabrid nad üles annavad.

Simone'i isa arreteeriti 4. septembril 1941, napilt kuu pärast seda, kui Simone Jehoova tunnistajaks oli ristitud. Arreteerimise järel sattusid ema ja tütar tõsisesse majanduslikesse raskustesse, sest isa palk võeti ära, tema pangakonto suleti ja emale keelduti tööloba andmast. Järgnevad kaks aastat tegid nad väikseid juhutöid, et leiba hankida.

Isa oli algul Labroques' Schirmeck–Vorbrucki interneerimislaagris, mis oli avatud 1940. aasta juuli keskpaiku. Sinna suleti need, „kelle käi-

tumine võib kahjustada sakslaste autoriteeti piirkonnas“, ning eesmärgiks oli „õpetada Elsassi allumatule elemendile õiget suhtumist töötegemisse ja Saksamaa poliitilisse korda“. * „Mittesoovitute“ ja „allumatu elemendi“ loetelu aluseks võeti sama klassifikatsioon, mida sakslased rakendasid teistelgi okupeeritud aladel, ja sinna kuulusid ka Jehoova tunnistajad. Oma tõekspidamistest lähtudes ei saanud nad vanduda tingimusteta kuulekust ühelegi riigile, mistõttu Elsass–Lotringi Jehoova tunnistajaid tabas samasugune vaenamine kui Saksamaa tunnistajaid pärast aastat 1933. Adolphe Arnold viidi Schirmeckist Dachause ja edasi Mauthausen–Guseni koonduslaagrisse. Vabadus saabus talle 1945. aasta mais, kui ta oli Mauthauseni harulaagris Ebensees.

Erinevalt teistest õpilastest Simone keeldus sooritamast koolis *Heil Hitler*-tervitust ja liitumast tütarlaste noorsoo-organisatsiooniga (*Bund Deutscher Mädel*). Sellest tulenevalt rakendati tema kallal alates aastast 1941 üha rohkem nii füüsilisi kui psüühilisi hirmutamismeetmeid. Jehoova tunnistajate kooliealistele lastele said osaks ähvardused ja kättemaksuaktsioonid nii Elsass–Lotringis kui ka mujal Saksamaal. Kui nad ei nõustunud liituma noorsoo-organisatsioonidega ega muganduma natsionaalsotsialistide sotsiaalsete ja poliitiliste käitumisnormidega, võtsid võimuesindajad nad eestkoste alla ning paigutasid natsimeelsetesse peredesse või kasvatusasutustesse.

Kohtuotsusega võeti vanematelt ära üle 500 alaealise Jehoova tunnistajate lapse. Simone'i autobiograafia annab meile üksikasjaliku pildi sellest, milline oli nende laste elu sõja-aastatel kasvatusasutustes. Neil ei lastud olla kontaktis vanematega, kuna nad kuulutati süüdiolovaks „moraalitus ja häbiväärses käitumises“, teiste sõnadega, kuna nad ei kuulunud ühtegi natsiorganisatsiooni. Haridusametnikud, politsei ja kohtud

* Gudrun Schwarz, Die nationalsozialistischen Lager, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1996, lk 106.

olid seisukohal, et Jehoova tunnistajatest lapsevanemad ohustavad laste heaolu, keeldudes mugandumast natsionaalsotsialistide koolikorraldusega ja ühiskondliku korraga. Taolistest vanematest eraldatud laste kogemustest on olnud harva kuulda. Simone Arnold Liebsteri mälestused aitavad meil paremini mõista, mida nad pidid üle elama.

Kui surveavaldused ja isegi mitte vaimne ja füüsiline vägivald ei suutnud Simone'i murda, visati ta koolist välja. 12-aastasena eraldati ta emast ja saadeti Wessenbergi kasvatusasutusse Saksamaa poolel Konstanzis. Sattudes selle julma maailma keskele, oli ta sunnitud ohverdama oma nooruse, et vaid püsida elus. Lapsepõlv ja noorus on üldiselt kasvamise ja arenemise aeg, kuid natside lõugade vahele sattunud laste elupilt kahanes peaaegu olematuks ja oli täis õudusi.

Simone'i autobiograafia annab hääle ja pildi noile muidu nii anonüümsetele natsiohvritele. See jutustab noore tüdruku tahte jõust, mille toel ta püüdis hoida oma elus alles vähemal mingisugustki normaalsuse tunnet, et ihuliselt ja hingeliselt ellu jääda. Simone'i lugu on jutustus lootusest, tugevusest ja ohvrimeelsusest. Julmast ja traagilisest ajajärgust hoolimata pidas ta vapralt oma väärtushinnangutest kinni. Jutustus on tõesti lugemist väärt, sest see aitab meil mõista, mis sai Jehoova tunnistajate lastele osaks natsiterrori ajal.

Kevad 2000

Sybil Milton

USA Holokausti Memoriaalmuuseumis töötanud ajaloo uurija

Tänuavaldused

Olen jutustanud oma loo nii täpselt, kui ma seda mäletan, lisaks on paljud aidanud mul panna seda siintoodud vormi. Germaine Villard, Françoise Milde, Adolphe Sperry ja tema lapselaps Virginie, samuti Esther Martinez veendusid ajalooallikaid uurides sündmuste ja kohtade tõepärasuses. Arutasin sündmuste üle Rose Gassmanni ja Maria Koehliga, kel mõlemal kui vahetul pealtnägijal on tollest ajast elavaid mälestusi. Proua Bautenbacher asutusest *Wessenberg'schen Erziehungsanstalt für Mädels* ja Konstanzi linnaarhiivi töötajad aitasid mul leida dokumente minu kinnipidamise kohta. Andreas Müllerilt, kes on kirjutanud minu abikaasa eluloo, sain huvitavat taustateavet Hitlerinoorte tegevuse kohta. Lisadokumentide ja -fotodega varustasid mind Saksamaal, Šveitsis ja Ameerika Ühendriikides asuvad Vahitorni ühingu harubürood. Arhiivimaterjale sain ka sõjaajal vangistatud Jehoova tunnistajate ühenduselt nimetusega CETJAD, mille asutajaliige ma olen.

Claudia Walter, Daniel ja Nadège Foucher ning Elaine Siegel tegid minu käsikirja läbi töötades ära tohutu suure töö. Werner ja Michelle Ebsstein ning Norman Gaydon tõlkisid mulle kirju ja dokumente. Suzanne Glessler rakendas oma talenti kaanekujundust tehes. Patrick Bernard süvenes Elsassi ajalukku ja täpsustas arvukaid ajaloolisi üksikasju. Rick ja Carolyn Crandall kolleegidega toimetasid kannatlikult teksti ja sidusid kõik tükid tervikuks.

Märkimata ei saa jätta kahte inimest, kel oli teose valmimise osas tähtis roll: esiteks väljaandja Fred Siegel, tänu kelle positiivsusele ja toetusele sai ettevõtmine lõpule viidud, teiseks Eunice Timm, kelle ülihoolikas korrektuur oli hädavajalik.

Korvamatut abi osutas mulle Jolene Chu, kes tänu oma kirjanduslikule talendile, algupärase ingliskeelse käsikirja hoolikale läbilugemisele ja positiivsusele oli mulle julgustuse allikaks. Selle teose kallal töötades kujunesid meie vahel tihedad sõprussidemed. Ta sai mulle otsekui tütreks, kes oskas talletada mu lugu just nagu omaenda pärandit.

Kahelt imetoredalt sõbralt, meie seast lahkunud W. Lloyd Barrylt ja John E. Barrilt, sain innustust, mida vajasin, et see lugu kirja panna.

Lõpuks tahan kogu südamest tänada oma armast abikaasat Maxi erakordselt kannatliku ja armastava toetuse eest.

Sissejuhatus

Kõikjal Euroopas valmistuti tähistama natsiterrori alt vabanemise 50. aastapäeva. Maailm tuletas jälle meelde ajajärku, millele tagantjärele on viidatud kui „põrgule“, „hirmuajastule“ ja „ööpimedusele“. Ka väike rühm ellujäänuid, kelle rõivastele oli koonduslaagrites õmmeldud violetne kolmnurk märgina, et nad on piibliuurijad (*Bibelforscher*) ehk Jehoova tunnistajad, mälestas seda aega, korraldades Strasbourgis ja Pariisis näituse. Aastapäeva järel läks näitus Prantsusmaa-tuurile ning rühma liikmed, mina nende hulgas, reisisid kaasa, et rääkida oma lugu.

Sellest sai alguse küsimuste tulv. Need puudutasid nii ajaloolisi fakte kui ka meie isiklike kogemusi, nii et usinad küsijad sundisid mind mälestuste lukustatud uksi järgemööda avama. Tundus, nagu oleksin naasnud oma lapsepõlve. Kogegin uuesti samu tundeid – rõõme ja kartusi – nagu see tüdrukuke, kes ma olin olnud aastakümneid tagasi, ja mälestuste tulv mattis mind enda alla. Küsimused suunasid valgusvoo mu õudusunenägudele ja äratasid minevikujubedused taas ellu. Kõik oli nii tõepärane ja selgepiiriline, et suutsin meenutada pisimaidki üksikasju ajast, mil olin sattunud natsi-Lõvi küüniste vahele.

Paljud mu sõbrad palusid: „Kirjuta sellest raamat. Maali meile oma mälestustepilt. Talleta see paberile, kuni veel on aega.“ Ja nii ma läksingi taas 30. aastate Elsassi, sinna hingematvalt kaunite maastike kanti, kus eisiade väärtushinnangud olid au sees, kuid kus ikka veel võis näha lähimineviku veriste konfliktide põhjustatud sügavaid arme.

Selles keskkonnas too õnnelik elavaloomuline tüdrukutirts sirguski mõtlikuks varaküpseks nooreks, nähes tööliste vaesust, tajudes ebaõiglust ja sallimatust ning jälgides prantsuse- ja saksameelsete omavahelisi pingeid ning täiskasvanute süvenevat hirmu uue sõja ees.

Natsionaalsotsialistid, kes oma saagihimus said meilt lisanime Lõvi, laiendasid lõpuks oma valitsemisala minu kodukandini. Natsid ahistasid mu sõpru, hajutasid mu perekonna, purustasid minu maailma ja röövisid mult nooruse, nii et lõpuks olid mul järel vaid mu mälestused, „priivaatraamatukogu“, nagu isa neid nimetas. Läbielatu oli äärmiselt traumaatiline.

Kõigest hoolimata on minu lugu tõend selle kohta, et lapski suudab jääda endale ustavaks ja saada vastasest võitu, kui tema südametunnistust on kasvatatud ja toidetud ülevate väärtushinnangute ja ideaalide vaimus. Minu hardaim soov on, et sellest jutustusest teistelegi kasu oleks. Andku see vaprust ja lootust, kui tuleb seista mis tahes „lõvi“ ees, mis võib inimesi veel ähvardama tõusta.

Esimene osa

Juunist 1933 kuni suveni 1941

1. PEATÜKK

Lapsepõlv linnas ja maal

Enne kui puhkes Teine maailmasõda, olin elav ja rõõmsameelne laps. Mul polnud aimugi, kuidas sõda mu ellu dramaatilisse pöörde toob. Meie linnas haarasid võimu natsid, mu vanemad suleti koonduslaagrisse ja kuna trotsisin uue natsikorra „lõvi“, pandi mind raskestikasvatatavate tütarlaste kasvatusasutusse. See oli üleelamine, mis jättis mu hinge pik-kadeks aastateks valusa jälje. Siiski on mu ellujäämine ka otsekui testa-ment inimvaimu kohanemisevõimest. Sooviksin, et mu lugu aitaks teis- telgi seista võidukalt vastu mis tahes „lõvidele“, mis võiksid tulevikus inimvaimu ähvardada.

Juuni 1933

Minu pere on pärit Saksamaa ja Prantsusmaa piirialalt Elsass-Lotringist, piirkonnast, mille valitsemisõiguse üle on tuliselt vaieldud sadu aastaid. Elasime algul Husserin-Wesserlingi külas Thanni orus Voseegide mägedes vanavanemate talu lähistel. Seal oli meil armas väike maja keset põõsasroose ja niitusid.

Olin ligi kolmeaastane, kui kolisime Mulhouse'i linna ühe korterma- ja kolmandale korrusele. Uude kodusse tuli kaasa ka meie koerake Zita. Pere oli kogu mu maailm. Poleks osanud kujutledagi seda valu, ahastust ja õudu, mis meid ees ootas.

Kodutänava nimeks oli rue de la Mer Rouge, Punase mere tänav. See nimi oli justkui sümboliks sellest, mida meie perel sõja-aastatel tuli üle

elada: lootusetus, üksteisest lahutamine, siirdumine paigast teise, uus lootus. Huvitav, kas ka mu vanematel võis selline kokkusattumus vahel mõttesse tulla?

See pikk tänav algas Dornachi raudteejaama juurest ning tegi kaare aedadest ja niitudest ümbritsetud pereelamute ja korrusmajade vahel. Numbri all 46 oli neljakorruseline kaheksa korteriga maja, kus kolmandal korrusel oli meie korter. Majas elasid kuulsa trükikangaid valmistava tehase Schaeffer & Co töötajad. Isa oli tehases kunstilise konsultandi ametis.

Siin linnas ei lubatud mind omapäi uitama ega lastud isegi akna juurde minna. Küll see oli väiksele maatüdrukule raske! Isegi lilled rõdul olid oma pottides vangis.

Õnneks käisime tihtilugu maal vanavanemate juures. Väljusime rongist Oderenis, kus oli palverändurite silmis tähtis neitsi Maarja kabel. Seal hakkasime tõusma mäkke piki väikese oja kallast käänlevat jalgteed, mis hiljem kaljuserva pidi järsult üles suundus, kuni me ees avanes Bergenbach, rohetavatesse niitudesse ja viljapuuadadesse peitunud tasandik.

Seal kaljurahnude, sõnajalgade ja põõsaste keskel seisiski vanavanemate talu. Sisse sai astuda kitsukesest uksest ja võttis hetk aega, enne kui silmad pimedusega harjusid ning näha võis hiigelsuurt mustunud korstnat, kuhu sisse oli ehitatud kopsakas pliit. Suitsulõhn segunes heina ja vilja lõhnaga ning minu meelest oli see maailma parim lõhn. Õues oli kividega vooderdatud allikakaev, mille vulin oli uinutanud nii mõndagi sugupõlve.

Vanaema Marie oli 1890. aastatel kodutalust lahkunud, kuid jäänud hiljem leseks, tulnud tagasi, kaasas kaks tüdruku, Emma ja Eugénie – minu ema ja tädi. Oma teise mehe, Rémy Staffelbachiga, sai ta veel tüt-

Bergenbach (Adolphe Arnoldi tehtud õlimaal)

re ja poja – tädi Valentine'i ja onu Germaini. Rémy oli minule kui päris vanaisa.

Vanaema oli väga töukas. Tema hoole all olid kõik koduloomad ja aed, samal ajal kui mehed olid palgatööl. Vanaisa segas kangatrükikojas värve, onu Germain aga oli kivimurrus kiviraidur. Vanaemale tegi pidevalt muret see, et äkki ei saa kurt Germain teada järjekordsest dünamiidiplahvusest. Iga kord kui kivimurrus käis põmakas, jättis ta toimetused pooleli ja ütles poja eest palve.

Silmis pisarad, rääkis vanaema ema kohta aina üht ja sama lugu:

„Sinu ema tahtis saada nunnaks ja teenida Aafrikas misjonipõllul. Kui aga käisime kloostri sellest asjast rääkimas, selgus, et nõutav annetusraha oli liiga suur. Meil oleks tulnud kõik lehmad maha müüa.“

Ma ei saanud küll päris hästi aru, miks tuli inimestel selleks, et Jumalat teenida, lehma müüa.

„Perekond otsustas, et emal tuleb tööle minna ja toetada osa oma palgaga Germaini õpinguid kurtidele mõeldud õppeasutuses. Nõnda siis saigi temast damastikuduja, ja seal kohtus ta Adolphe'iga, sinu isaga. Adolphe oli varatu orb ja kunstnik – kahjuks mitte maamees –, kuid ikkagi korralik katoliiklane.“

Onu Germainiga käis mul suhtlemine sujuvalt. Olin vaimustatud ta kodukootud viiepekeelest, kui ta käed kiiresti ja hoogsalt vehklesid.

Onu tegi puu- ja kivitööd, pookis puid ja hoolitses kümne mesilastaru eest. Alati kui tulime maale, esitles ta, nägu laial naerul, oma uusi meistritöid. Töökus oli tema elu sool. Ta oli oma emasse sügavalt kiindunud ja sama tõsine usklik kui tema. Seda olin ka mina.

Kahtlemata oli vanaema noorena kaunis naine olnud ning aastad olid ta vastu armulised. Tema päikesepruunis näos kiirgasid sügavsinised silmad ja pealaele krunni keeratud valged juuksed särasid päikesevalguses kui kiirtepärg. Ranget musta igapäevakleiti ja suurt põlle asendas püha-päeviti pidulik kleit, mille roosad ja lillad lillekesed ta tõsist ilmet veidi pehendasid.

Kergest tusedusest hoolimata oli vanaema tõeline igiliikur. Üldiselt tegi ta oma toimetusi vaikides, ent kohe, kui kööki astusin, läks jutuvaldinaks.

„Keedame notsule kõrti ja paneme mõne kartuli ka sisse.“

Need surus ta katki käega.

„Lisame siia hulka veidi kliisid ja lõunasöögi ülejääke – aga mitte konte – ning tsutike kohupiima. Tule tütreke, lähme valame selle nüüd moldi.“

Rõngassaba pistis oma roosa kärsa roka sisse.

„Rumal notsu, kui sööd paremad palad kõigepealt!“

Köögiuksele kogunes kanu.

„Kell peab juba viis olema, anname neile veidi terakesi.“

Vanaema plaksutas käsi.

„Kõss välja!“

Energilisemad kanad lendasid taganedes teistele selga.

„Näed nüüd lapseke! Täpselt nii nagu inimesed: ei mingit kaastunnet nõrgemate vastu.“

Siis tuli kasside kord.

„Kiis, kiis, tulge piimale!“

See oli äsjalüpstud veel vahutav piim. Mina olin oma mustast kruusist enda osa juba kätte saanud. Üks kassidest lasi kõigepealt oma pojad jooma.

„Vaat see on õige ema! Ning kõik mõistavad tänada,“ jätkas vanaema, kui kassid end vastu meie sääri hõõrusid ja nurru löid.

Nädalalõputi võtsime alati kui võimalik Bergenbachist ette teekonna alla. Minul lubati koos vanaisaga suurele missale minna, mida pidasin tõeliseks auks. Onu Germain asus teele meist hiljem, aga miskitmoodi oli ta alati enne meid kohale jõudnud. Missa järel suundusime kolmekesi trahterisse, kuhu kõik küla mehed kokku tulid. Aeti juttu kas poliitikat või koduloomadest.

„Ostsin hobuseparisnikult lehma.“

„Kas juudi või elsaslase käest?“

„Juudi käest, ja küllap ta tüssas mind jälle!“

„Miks sa siis elslaslase käest ei ostnud?“

„Liiga kallis. Liialdab alati oma tööbraste heade omadustega ja tõstab muudkui hinda. Ei ole see aus mäng.“

Mina nende jutust ei mõiganud. Miks nad tegid kaupa juutidega, kui need neile vastumeelt olid?

Ronimine keskpäevakuumuses mööda mäekülge tagasi üles Bergenbachi oli vanaema sõnul tõeline katsumus, mis tegi kirikuskäimise veelgi väärtuslikumaks. Kahtlemata oli see tõsi, oleks aga suvel kasvõi veidikegi jahedam!

Vanaisa nägu oli koduteel peaaegu sama punane kui ta juuksetukk. Tal oli seljas tumepruun sametülikond ja vestitaskust rippus välja kuldne uurikett. Tavaliselt tegi ta kõik nõöbid lahti ja kuivatas taskurätikuga pidevalt kukalt. Onu Germain jooksis me ees nagu metshirv. Mõnikord ootas ta meid peidus ja kui jõudsime temani, hüppas naeru lõkerdades põõsa tagant välja.

Vanaema käis hommikumissal, et jõuda aegsasti koju ja valmistada meile maitsev pühapäevalõuna, kuhu kuulusid ka igat sorti omatehtud küpsetised. Lauas olles juteldi huvitavatest asjadest elavalt, kuid alati rahumeelselt, seda seni, kuni vaid meie kuus söömas olime. Hoopis teine lugu oli siis, kui kohal olid vanaema noorim tütar – minu tädi Valentine oma mehe Albertiga – ning mu täditütar Angele. Jutuots oli alati pikka kasvu Alberti käes – tema oli see kõiketeadja! Sel ajal kui Albert muudkui rääkis ja rääkis, istus mu isa vaikides. Mulle see ei meeldinud – miks isa küll suud lahti ei tee, ta on ju ometi targem!

Tädi Eugénie, süles Simone, ning vanaisa ja ristiisa Paul Arnold augustis 1930

Emaj ja isa, süles Simone

Tagant vasakult: emaj, isa, vanaisa Rémy, tädi Eugénie, vanaemaj Marie ja onu Germain, keskel Simone

Paistis, et onu Albert tõstis mõnuga üles teemasid, mis ajasid inimesi turri. See käis tal üsna libedalt. Vanaisale oli jäik saksa *ordnung* vastu-meelt. Ta oli teeninud neli aastat Saksa mereväes ja oma silmaga näinud, kuidas korrast üle astunud meremehi karistati: mehele seoti vöökoha ümber köis, misjärel ta heideti merre, et teda tunde laeva järel lohistada. Mõtlesin endamisi, et küll pidid need meremehed kõvad ujujad olema, et laeva kiiluvees püsida!

Vanaemal omalt poolt oli aina midagi torgata prantslaste kohta, keda ta pidas laiskadeks. Ta polnud unustanud, et Esimese maailmasõja ajal olid Prantsuse sõdurid püsinud hinges tänu tema lehmadele, andmata talle tasuks pennigi. Seevastu Hitleri saavutusi ülistas ta taevani.

Sõnasõja vaibudes paistis vanaisa olevat kuidagi pisemaks jäänud, vanaema seevastu pikkust juurde saanud. Hoogsate liigutustega korjas ta magustoidunõud kokku. Laul olid peened pitsilise mustriiga antiiknõud ja ma kartsin, et vanaema oma sõjakuses võib need kildudeks lüüa.

Pärast järelrooga läksime Angelega õue mängima. Tegin nuku, kelle pisike kartulist pea oli tiku abil ühendatud porgandist kehaga. Silmadeks olid kaks kivikildu ja kleidiks suur leht. Linnalapsest täditütar minu nukkudest ei hoolinud. Peagi heitis ta pikali ja sulges oma sinisilmad. Punakad ripsmed olid nagu tihe käsitsi tehtud äärisõmblus ja suu nagu värske maasikas. Kesk ümaraid punapõski troonis tedretähnise nina ja kaunid kiharad lebasid nurmel otsekui päikesekiired. Oma helesinises paeltega kaunistatud kleidikeses oli tema minu nukk.

Nukku tuli hellalt hoida. Läksin ja tõin päikesearjaks suure sõnajala ja sirutasin ennastki selle alla, tõmmates ninaga sisse selle tuttavat lõhna. Mesilased sumisesid, taevast hõljus pilvetupse ja siin-seal heinas vilksas rohutirtse. Mõlgutasin mõtteid suurte inimeste jutuajamise üle ja püüdsin sellest sotti saada.

Sain vanaemalt oma kollektsiooni uue pühapildi. Isal venis nägu pikaks. Ta kergitas kulme ja surus huuled kokku, nii et ta nägu oli kui üks suur küsimärk. Ema illest ei saanud algul selgust, kuid siis ta suunurgad kõverduisid pisut ja pilk suundus sissepoole. Ta vibutas kergelt kätt, kõik sõrmed harali. Oli ilmselge, et neile mu pühapildid rõõmu ei teinud.

„Pane see oma palveraamatu vahele,“ käskis isa.

Olin saanud valge pärlikarva palveraamatu juba enne kooliminekut. Lükkasin ettepaneku otsusekindlalt tagasi. Pühapilt oli preestrilt õnnistuse saanud ja vanaema oli selle mulle andnud. Selle õige paik on minu toas altaril.

„Vanaema ütles, et see ajab kurjad vaimud minema,“ protesteerisin. „Ta on pannud samasugused pildid isegi laudaukse kohale!“

Isa ei jätkanud vaidlust, vaid lasi viimase sõna emal öelda. Sain panna pildi oma altarile. Nii oligi hea, sest ema oli ostnud uue õmblusmasina ja kasutas seda minu toas. Sedaviisi kaitses altari pühak tedagi.

Istusin põrandal, karumõmm süles, ja jälgisin lummatult õmblusmasina suurt ratast, mille ema jalaga pöörlema pani. Jah, ta oli maailma kõige kiirem tallaja! Armastasin õmblusmasina vurinat ja ema lauluüminat. Oli põnev vaadata, kuidas kangast said kaunid rõivad ja triiksärgid, mis tegid isast peene mehe.

Juuni 1936

Ühel päeval ema enam ei ümisenudki lauluviisi. Ta samm oli raske ja mõnikord peitis ta oma näo ootamatult käte vahele. Vahetevahel heitis

ta pilgu aknast välja. Kui küsisin, kas ta on haige, raputas ta pead ja keeras selja. Läksin ta kõrvale istuma ja ta silitas mu pead.

Isa oli läinud poole kahe ajal õhtusesse vahetusse. Ootasin asjatult, et ema minuga tavakohaselt mängiks. Kui tuli aeg magama minna, tuli ta minu tuppa, käskis võtta pühavett ja teha ristimärgi. Seejärel tegi ta palve, andis musi ja pani mind teki alla.

Tavaliselt ta sulges aknaluugid, kuid tol õhtul jäi ta mu voodiäärele istuma. Pikkamööda jäi toas pimedaks ja ta mustadel lainelistel juustel helkles kuuvalgus. Ta elevandiluud meenutav jume helendas veelgi enam. Ma ei näinud enam ta tumesiniseid silmi, kuid tajusin endal ta pilku. Vähehaaval kadus ta nägu hämarusse ja mina vajusin unne. Kell oli kaheksa, oli minu uinumisaeg.

Tihtilugu ärkasin veerand pärast kümmet jalgrattasahina peale, kui töötegijad tehasest koju naasid. Kuulsin, kuidas isa jalgratta varju alla lükkas, kägisevat treppi mööda üles tuli, lukuaugus võtit keeras ja hiirvaikselt ukse avas. Zita magas välisukse kõrval vannitoas ja kui isa saabus, hüppas ta tema najale püsti ning järgnes talle kööki. Seal vahetas isa oma kingad susside vastu ja riputas jaki riidepuule. See oli minule märk, et on aeg tekk silmini tõmmata ja silmad sulgeda. Jõudis kätte õnnis hetk, kui isa astus mu tuppa. Tundsin oma näol ta sooja hingeõhku, kui ta kummardus mu kohale ja suudles mind õrnalt laubale. Ta käsi libises hellalt üle mu lühikeste juuste. Teeseldes magamist, tajusin ta armastavat pilku ja nautisin seda imelist hetke täiel rinnal.

Tol ööl ärkasin järsku hingecriipiva üksindustundega. Lasin kuuldale meeleheitliku hõike ja ema tuli jooksupalu mu tuppa, seljas öösärk ja peas juuksevõrk.

„Kus isa on? Ta ei olegi mulle öömusi andnud.“

Isa, ema, onu Alfred, tädid Valentine, Simone ja Angèle

„Tss! Kell on üle kolme. Isa kindlasti juba magab ja sinagi pead magama.“

Ta istus mu voodile ja silitas mu külmast higist niiskeid juukseid.

Hommikulauas isa polnud ja lauale tema kohale polnud tassigi pandud.

„Isa jääb mõneks päevaks ära,“ lausus ema nuttu tagasi hoides.

Isa oli meid maha jätnud! Seepärast ta oligi paistnud nii kurvana ja pinges ning sõnaahtrana. Mu kõrvus kõlas ta jutuajamine emaga.

„See oli eksitus, seda ei oleks pidanud juhtuma,“ sõnas ta emale tasa.

„Ära sellepärast muretse, Adolphe. Kõik teevad vigu.“

Kuidas julges ema öelda, et isa tegi vigu? Isa ei eksinud mitte kunagi. Ma teadsin seda! Ta oli nüüd kindlasti ema maha jätnud.

Kuhu ta on läinud? Kindlasti Krüthi, oru otsas paiknevasse külla, mis oli minu lemmikpaik. Kuidas küll oleksin tahtnud temaga kaasa minna, ära selle paha ema juurest! Krüthis elas isa onu ja kasuisa Paul Arnold, kes oli minu vanaisa ja ristiisa. Tal oli kombeks seista kitsas ukseavas, parem käsi toetumas uksepiidale, otse kivist raiutud risti all, kuhu oli uurendatud numbreid. Ta naeratas nii, et silmad kadusid arvukate kortside ja vagude vahele. Ta oli igivana ja krimpsus kui kuivatatud ploom. Püksivärvel oli tal mitu korda ümber rihma rullitud. Oi kuidas ma oleksin tahtnud teda näha! Miks küll isa mind kaasa ei võtnud?

Istusin mossitades oma toas ja purskasin hetke pärast nutma.

„Adolphe, sa tulid koju!“

Emal erutatud hüüd tegi mind erksaks. Kas see oli uni? Hüppasin püsti ja tormasin otse isa sülle. Emal tõttas kohe isale toitu soojendamaks. Isa seletas, mis oli juhtunud.

„Töölised alustasid streiki ja peatasid masinad, jättes kangad välja tõmbamata. Kõik jooksid välja, kuid valgekraed aeti tagasi. Mõnda neist isegi peksti. Seejärel ei pääsenud keegi ei sisse ega välja.“*

„Kuidas sa sealt tulema said?“

„Otsustasime koos inseneridega öö kangalaos mööda saata. Kuulsime, kuidas töölised hõikasid ähvardusi ja loosungeid. See oli tõesti hirmutav. Teadsin, et kahel õhtupoolikul on väravas meie töölised – trükikalid, värvijad ja graveerijad – ja läksin alla. Kohe, kui nad mind nägid, avasid nad värava ja ütlesid, et olen valgest särgist hoolimata nende poolel, nii et mul võib lasta minna. Siiski pidid nad mind kaitsma nende tööliste eest, kes mind ei tundnud.“

Isa kaitset vajamas? Isa hirmul? Ta oli maganud tehases trükivärvide keskel, aga särk oli täiesti plekitu. Eriskummaline!

Isa samal ajal sõi ja rääkis kummalisi sõnu. Ma polnud teda kunagi nii ärritatuna näinud. Ta nägu punetas ja hääl oli vali. Kartsin, et ta kohe surnuna põrandale langeb.

Veidrate sõnade vool muudkui aga jätkus: proletariaat, kommunistid, sotsialism, loosungid, rõivad, palgad, inimõigused, valitsev klass, lootus. Mind väsis see ärritatud sõnavoog ja ma läksin rõdule. Kõõgist langev

* Pärast seda kui Rahvarinne aasta 1936 juunis valimised võitis, korraldati kõikjal Prantsusmaal istumisstreike.

valgus pani sinised ja valged petuuniad särama, kuid linnud ja mesilased olid õhtu saabudes vait jäänud.

„Vaata, isa! Taevas on sametist õhtukleidis ja teemantides!“

Seepeale lõpetas isa rääkimise ja tuli välja. Ta võttis mind sülle, ema aga hakkas laualt nõusid koristama.

„Simone, need teemandid on tähed. Need on tohutu suured, aga meist on nad väga kaugel.“

Siis osutas ta tähtedele meie pea kohal.

„Kas näed neid nelja tähte, mis moodustavad kolmnurga, ja kolme tähte nagu saba?“

„Näen, see on ju katel!“

„Neid kutsutakse Suureks Vankriks.“

„Mina ei näe mingit vankrit.“

„See on nii sellepärast, et me ei näe selle kõiki tähti.“

Sestsaadik silmitsesin suure innuga musta taevasametit, et leida sealt suurt vankrit, aga õhtu õhtu järel oli pilt ikka sama.

Suvelõpp 1936

Puhkuseaja olime emaga vanavanemate pool. Suvi oma soojade päikseliste päevadega hakkas tasapisi läbi saama. Ema sai oma õmblustöödega ühele poole. Onu Germain rõõmustas triiksärkide üle, vanaisa sametpükste üle ja vanaema uue moe saanud piduliku kübara üle, mida kurnistaid lillad paelad ja õied. Küllap seda laadal juba tähele pannakse!

Viimane kord sel aastal juhtis vanaisa mägioja jääkülma vee basseinist kõrvale, nii et vesi sai keskpäevapäikeses soojeneda. Oleksime saanud Angèlega selles sulistada, aga kõigepealt tuli meil puhata. Lamasime soovival püha Joosepi ja neitsi Maarja piltide all. Tuba oli hämar, sest aknariidid olid pooleldi suletud. Aknalaua oli jahtumas moosipurkide rivi. Päikesekiired helklesid nende värvidel alates veinipunastest kuni säravkollasteni – mõnes purgis oli kulda, mõnes aga rubiine. Kuulasin, kuidas mesilased ja kärbsed sumisevad, püüdes järelejätmatult aknast välja pääseda. Millised mõnusad helid! Silmad lahti, unelesin, milline oleks elu pühakuna taevas.

Ema tõi rõõmustava uudise: isa tuleb järgmisel päeval meie juurde ja läheb pärast Krüthi missale.

Järgmisel hommikul vara pesi vanaisa end kaevul, pistes pea ja ülakeha jääkülma vette. Siis silmitses ta taevast ning nähes Odereni ja Krüthi vahelise metsa kohale musti pilvi kogunemas, teatas, et ei lähegi missale, vaid viib lehmad varju alla, enne kui sadu Bergenbachi jõuab. Olin pettunud. Koos vanaisaga oli nii tore kirikus käia.

„Loodetavasti pääseb Adolphe õigel ajal siia üles. Paistab tulevat tõsine torm.“

Vanaema koos emaga saabusid missalt kõva tuulega, vanaema uuest kübarast kinni hoidmas ja ema oma kleidiga võitlemas. Nad jõudsid lausa hingetuina õuele samal ajal lehmadega, kes samuti paistsid olevat ärevil. Kõik soovisid kiiresti ulualla jõuda. Tädi Valentine'i kord oli toitu valmistada ja ta pani kõik küünlad käepärast, juhul kui peaks tulema elektrikatkestus. Seejärel tõttas ta aeda lehtsalatit korjama, enne kui rahhoog sellele kahju saaks teha.

Veel ei sadanud, kuid piksekärgatus andis märku lähenevast tormist. Vanaema tõttas jooksupalu hoone kõige turvalisemasse soppi, palvehel-

med sõrmede vahel. Tema hirmutunne nakatas teisigi. Angèle purskas nutma ja ta ema hakkas kogu kehast värisema. Onu oli näost kahvatu ja kamandas mind tупpa. Ta viipas käega koera poole, kes lamas kuudis, pea käppade vahel, ja vaatas meid anuvalt oma niiskete tumedate silmadega. Viimasena jooksis oma kuuti varjule kukk, saba tuulepöörises lehvikuna laperdamas.

Suur vihmapiisk langes mu pealaele ja teine ninaseljale, samal ajal kui välk taeva Bergenbachi kohal valgeks löi. Vanaisa jõudis lugeda kaheni, enne kui kärgatus käis. Pikne oli kahe kilomeetri kaugusel. Istusin köögi uksepakule ja vaatasin ema nägu. Sel oli samasugune sulgunud ilme kui siis, kui isa tehasesse lõksu oli jäänud. Siis aga tabas maad võimas sadu.

„Kui Adolphe on nüüd metsas, on ta suures ohus,“ teatas tädi Valentine dramaatilisel häälel. „Teisest küljest, kui ta pole metsas, ei või ta ikkagi minna puu alla.“

Siis pöördus ta meie, tüdrukute poole: „Pidage meeles, tüdrukud, äikese ajal ei tohi kunagi puu alla minna!“

Ta tõmbas lihaleeme kõrvale, et see üle ei keeks, ja ütles oma vaikivale õele: „Ja kui ta peaks jooksuma pistma, võib teda välk tabada.“

Ta lükkas koldesse niiske halu. „Iial ei tohi joosta, iial ei tohi kasutada vihmavarju.“

Ema käis paigast teise niisama närviliselt, kui koerakauss tuule tõukel mööda õue ringi veeres.

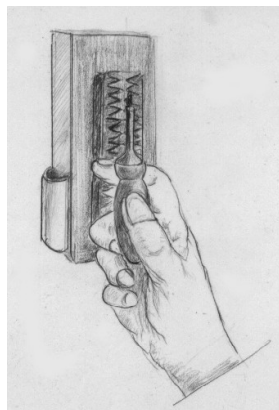
Äkitselt lipsas viinaväätide alt uksele üks ebamäärane kuju. See oli isa! Läbimärjana paistis ta poole väiksemana kui tavaliselt, aga milline kergendus, et ta meie sekka oli jõudnud!

Järgmise välgu järel ei jõudnud me isegi mitte üheni lugeda, enne kui kärgatus käis.

„See tabas kaljut maja taga,“ lausus vanaisa.

Isa astus kööki ja hoidis end sirgu ajades hoolega puutumast laes rip-puvat elektripirni. Ema võttis talt märja kuue ja läks otsima kuivi rõi-vaid. Valentine pani ta ette kausi kuuma leemega.

Isa asus sööma ja palus siis Germainilt siga-rti, ehkki ta kõigi teiste kombel mõistis hukka noore abti, kes salaja suitsu tõmbas. Seinal oli elektriline süütaja, aga just hetkel, kui ta seda puudutas, et sigaretti süüdata, tabas välk eesöues elektrijuhtme lähedal kasvavat õunapuud. Isa paiskus õhku ja prantsatas siis selili põrandale. Kõik hüüdsid teda nimepidi ja tädi Valentine süütas küünlad. Nende hubisevas valguses paistis isa nägu kriitvalgena.

Tulesüütaja

„Ta hingab,“ lausus tädi emale, kes just saabus, kuivad rõivad käsivar-rel. Õed hüüdsid kooris: „Looja olgu kiidetud!“ ja isa avas pikkamisi sil-mad.

„Kas suudad jalgu liigutada?“

Isa proovis ja need liikusid. Minu omad seevastu mitte – olin täiesti halvatud.

„Kõik on korras. Vaid pea on veidi uimane.“

Ja et oma sõnadele kaalu anda, tõusis ta püsti, riputas märjad rõivad kuivama ja kulistas ühe hooga alla selle kuulsa pühapäevase lihaleeme.

Järjekordne välk pani meid kõiki võpatama, järgmine aga sähvatas juba oru teisel poolel. Sadu jäi järele. Aias olid taimed veekoorma all maadligi. Vanaema ilmus peidupaigast välja, läks pühaveeanuma juurde ja tegi ristimärgi.

„Pääsesime vaevu tulekahjust – läks õnneks, on ju kogu hein seal üleval kuivamas.“

Nüüd, kui taevas oli rahunenud, maitstes toit veelgi paremini. Vanaema tegi ahjusoojale leivapätsile ristimärgi, enne kui löikas sellest pakud viilud. Väljas hakkasid puud kui kummitused pikkamisi udust nähtavale ilmuma.

„Tüdrukud, kui tahate mängida, siis võite minna pööningule,“ lubas vanaema. See oli rõõmus üllatus, sest täiskasvanud võtsid taas jutuks selle tüütu streigi.

„Ma tahan enne üht tükki kooki,“ tingis Angèle – ja saigi selle! Kui mina oleksin emalt samamoodi kooki küsinud, oleks see kõlanud kurtidele kõrvadele. Ema oli õpetanud, et peened daamid ei ütle iial „ma tahan“, vaid „ma palun, kui lubate“.

Pööningule pääses maja nurgas asetsevat treppi pidi. Paremalt hoiti heinu, vasakul saali kohal aga oli kirst täis aardeid, millega võisime mängida. Läbi põranda oli kuulda hääli ja ninna tungis kohvi- ja sigaretilõhnu. Võtsime kirstust vanad rõivad välja ja mängisime eelmise aastasaja tasside ja taldrikutega.

Alt oli kuulda vanaema häält: „Kui oleksime sakslased, poleks meil mingeid streike. Teisel pool Reini jõge ei streigi keegi!“

„Ära unusta, et kui Adolphe ema korraldas sotsialistide esimest streiki, olime sakslased,“ vastas vanaisa oma naisele.

„See oli enne sõda. Nüüd aga, kui võimul on Hitler, saavad sakslased tööd ja head palka. Neil läheb hästi.“

Taas sadama hakanud vihm trummeldas katusel. Allkorrusel kallati kohvi juurde ja võeti väiksed napsud – naised magusat koduveini, mehed aga kangemat kraami. Vanaema kees rahulolematusest.

„Adolphe, Saksa raha on kaotanud väärtuse prantslaste ja nende liitlaste pärast, mitte et sakslased oleksid laisad. Laisad on hoopis prantslased! Nad on saamatud ega saa kuidagi korda majja. ...“

Ta muudkui rääkis ja rääkis, aga keegi ei vastanud talle enam.

„Ema, oleks parem, kui sa loeksid teisigi ajalehti kui neid, kus Saksa-maad ülistatakse,“ lausus keegi.*

„Simone ja Angèle, tulge alla! Sadu on läbi.“

Keegi pani ette minna üheskoos välja päikese kätte. Aga kohe, kui olime teeristile jõudnud, heitis vanaisa pilgu mägedele ja ütles, et hea oleks püsida maja ligi. Kõndisime aasa teise otsa, kuhu onu Germaine oli meisterdanud puupingi ja istutanud kaljuservale kolm kuuske. Pink oli istumiseks liiga märg, ent sealt avanes vaade kogu orule: isa sünnipäigale Krüthile, meie Odereni külale ja Fellingringile, mille keskuses oli katoliku kirik, servas aga protestandi kirik. Olin vanaemalt pärinud, mis on nende kirikute erinevus, ja saanud vastuseks, et protestandid on katoliiklaste vaenlased.

„Tüdrukud, teil oleks paras aeg tagasi minna,“ lausus vanaisa pahaendelistele pilvedele osutades.

„Ja vaadake seda udu,“ lisas vanaema. „See tõuseb üles, mis tähendab vihma-sadu. Kui kiirustate, jõuate ehk enne sadu rongile.“

Kodus oli ema esimeseks tööks aiast lilli noppida, et „tuua tuppa veidi elu“. Punased ja kollased daaliad hallis sinisemustrilises vaasis lõid meie linnakorterisse koduse õhkkonna.

* Aastatel pärast Esimest maailmasõda olid 75 protsenti Elsass–Lotringi elanikest saksakeelsed. Seepärast kohtas Prantsuse valitsus vastupanu, kui üritas Saksa ajalehed keelustada.

„Simone, kas sa puhastaks veidi petuuniaid rõdul.”

„Vaata, ema, suhkrutükk on kadunud!”

Olin enne maaleminekut jätnud rõdule suhkrutüki. Ema muigas.

„Äkki kurg viis selle ära?”

„Tõepoolest,“ kõlas vastus naabri rõdult. Seal oli proua Huber. „Saad nüüd jääda ootama väikest vennakest või õekest. Kurg tuleb kevadel tagasi ja võib teile beebi tuua.”

Siin

Mulhouse'is tõid beebisid kured, Wesserlingis aga olid beebid suurtes kapsapeades peidus ja valisid ise endale ema. Mulhouse'is ei leidunud küll kapsapeades midagi

Simone koos isaga Odereni orus aastal 1935

muud peale mõne ussikese, aga ma teadsin, et meile on beebit oodata. Olin selles täiesti kindel, sest mina olin ju valinud maailma kõige parema ema. Igatsesin nii väga saada väikevenda või -õde.

Vahetevahel käis meie majas teisi lapsi. Onu Eguemannil, meie naabril, oli kaks lapselast, kes mõnikord tema juures viibisid. Siis käskis ema mul minna koos koeraga alla nendega mängima, öeldes, et nemad võivadki olla minu nooremad õed.

Mulle eriti ei meeldinud koos nendega olla. Nende vanaisa vaatas minu peale viltu sellest ajast, kui olin sattunud nägema tema vargatem-

pu. See juhtus ühel varahommikul. Ema oli palunud mul tuua alt tuppa leiva ja piima. Kõik maja kaheksa peret jätsid alla välisuksele piimanõu ja leivakorvi ning raha. Hommiku koites saabus piimakaupmees, kelle käru vedasid kaks koera, ja leivakaupmees, kelle rakendis oli üks koer. Nad täitsid nõud ja korvid vastavalt sellele, kui palju oli raha jäetud. Tol hommikul olin näinud onu Eguemannil käes teise pere korvi.

Rue de la Mer Rouge 46

Sellegipoolest oli mul vahel ühes onu lastelaste ja Zitaga tore koos olla. Kord olime mängust sedavõrd haaratud, et ma ei kuulnud, kui ema mind sööma hõikas. Sama lugu kordus järgmisel päeval.

„Kuula nüüd, Simone,“ kostus ema hoiatav hää, „Ma pidin sind jälle kolm korda kutsuma. Mida inimesed küll mõtlevad? – Arnoldi proua laps on sõnakuulmatu ja proua ise nii saamatu, et ei suuda panna last sõna kuulama!“

Ta silmitses mind süngel pilgul, kulm kortsus.

„Kui homme samamoodi läheb, tuleb sinuga teha nii nagu tõrkse lehma Brumeliga,“ lausus ta pikkamisi ja vaikis siis tükk aega. „Vaata ette, et ma sind kolmandatki korda kutsuma ei peaks!“

Lasin pea norgu. Kas tõesti teeks ema mulle sama mis Brumelile? Ei ema ega isa polnud mind kunagi löönud, aga ma teadsin, et emal on voli seda teha, ja küllap ta oma ähvarduse ka täide viib.

Ühes asjas olin täiesti kindel: mida ema ütles, seda mõtles ta tõsiselt. Seega oli väga tähtis tema sõna kuulata, seda eriti nüüd, kui olin suur

tüdruk – juba kuueaastane! Kindlasti pean kohe tegutsema, kui ta mind sööma kutsub.

Kui siis ema mind järgmisel päeval kutsus, asusin nobedalt oma mänguasju kokku korjama. Küll olid need igasse suunda laiali paisatud! Kuulsin teistkordset kutset. Tormasin parajasti maja suunas, kui mu ees jooksev väike tüdruk pikali lendas ja küünarnuki ära lõi. Purskasime mõlemad nutma. Nüüd kutsus ema mind kolmandat korda. Jätsin tüdruku sinnapaika ja tormasin trepist üles, süda saapasääres. Uks oli lahti ja voodilt paistis pingpongireket. Mul kadus näolt viimne kui verepiisk. Enne kui arugi sain, tiris ema mu pluusi pidi tupp, lükkas kõhuli voodile, tõmbas mu püksid alla ja andis reketiga sõnagi lausumata mu tagumikule kõva laksu. Toast lahkudes lausus ta: „Võid tulla oma suppi sööma kohe, kui oled nutmise lõpetanud. Kui venitad liiga kaua, läheb supp külmaks.“

Nuuksusin voodis, nagu tekki surutud. Kõige hullem oli häbi palja tagumiku pärast, aga meele tegi kibedaks ka see, et ema ei teadnud, kui tõsimeeli ma olin pingutanud.

Tirises uksekell. Uksel oli onu Eguemann, kes nõudis, et ema mind tema silme all karistaks selle eest, et olin ta lapselapse pikali jooksnud. Kuulasin seda õudusega. Ema hääl kõlas kaljukindlalt:

„Härta Eguemann, minu lapse karistamine on minu, mitte teie asi!“

„Sel juhul ma hoolitsen, et teie laps minu lapselastega enam ei mängi,“ ütles onu ähvardaval toonil.

Nüüd ema taipas, mis oli juhtunud ja miks ma ta hõikamise peale kohe polnud ilmunud. Ta astus tasa tupp, pööras mind õrnalt ümber ja istus mu kõrvale.

„Anna andeks, ma eksisin. Tunnen end selle pärast nii halvasti. Kas annad mulle andeks?”

Ema palub minult andestust! Mu pisarad kuivasid jalamaid.

„Tule oma suppi sööma, tegin selle uuesti soojaks.”

Kuigi tagumik veel kipitas, tundsin end juba tükk maad paremini. Ja kuna isa oli tööl, oli ema täiesti minu päralt.

Tavaliselt veetsime emaga pärast sööki koos aega. Läksime väiksesse tuppa, mida vanemad kutsusid peenelt salongiks. Sinna mahtusid roheline diivan ja tugitool ning poolümar laud seina vastas. Suur lambivari, mille ema oli oranžist siidist valmistanud, täitis toa samasuguse sooja valgusega nagu päikeseloojang väljas. Uks oli ära võetud, nii et vasakusse nurka mahtus kamin. Selle kõrval oli riitul gloobuse ja raadioga. Peegel esikulaua kohal peegeldas daaliakimpu, rōdu klaasust ja lambivarju. See muutis meie kitsukese koduse elutoa kaks korda suuremaks. Zita lebas seal, kus isa tavaliselt jalgu puhkas, kui ta kas luges või gloobusel „ringi reisis“.

Milline päev! Olin õppinud, kui oluline on kuulata sõna ja olla lugu-
pidav. Olin õppinud, kui alandlik on ema: ta oli tunnistanud oma viga ja andeks palunud. Minule oli see väärt õpetus hilisemaks eluks.

Olin õnnelik tüdrukutirts, kui ema mulle õhtul voodis teki peale pani. Tema sügavsinised silmad, hell suudlus ja viimased sõnad „Good night, darling” – esimesed ingliskeelsed sõnad, mis mulle selgeks said – tegid sellest unustamatu päeva.

1. oktoober 1936

Hommikune tuulekülmm viis mul silmist viimsegi uneraasu. Koolitee oli mulle tuttav, aga ema pidi siiski kaasa tulema. Tütarlastekool tegutses punases kolmekorruselises kivihoones kiriku vastas. Kogunesime trepi ette. Ülemisel trepiastmel seisis õpetaja ja koolijuhataja, kes hoidis käes nimekirja. Vaid üksikutel tüdrukutel oli täiesti uus koolikott. Kui mulle koolikotti osteti, ütles ema, et see peab olema kvaliteetsest nahast, kuna peab pidama vastu kaheksa aastat.

„Tunnid on kaheksast kaheateistkümnene ja kahest neljani. Neljapäev on vaba“, kõlas koolikorraldus. „Lapsel peab olema seljakott raamatute tarbeks ning tahvel koos kuiva rätiku ja niiske käsnaga. Ta peab kandma pikkade varrukatega ürpi, mis on seljalt nõõbitav. See peab katma muud rõivad ja sel peab olema kaks taskut, ühes neis taskurätik. Ürp jäetakse nädala sees kooli, nädalalõpuks viiakse see aga koju, kus seda tuleb pesta ja triikida.“ Ema osavad käed olid meisterdanud kolm ürpi: helepunase, helesinise ja helerohelise. Ta saatis oma õmblusmasinal imesid korda. Ürpidel olid laiad õmblused, sest need pidid „kasvama koos minuga vähemalt kaks aastat“.

„Simone Arnold.“

Minu nimi oli nimekirjas esimene. Astusin ette ja mu pilk rändas alates *mademoiselle*'i nõõrsaabastest piki pikka halli kleiti üles. Õpetaja-preili oli oma mõjusa olekuga otsekui mu isaema fotoalbumist. Valge pitskrae ja kuklasse seotud helehallid juuksed tegid ta näo ümaraks kui täiskuu. Ümmarguste prilliklaaside tagant vaatasid samasugused tumesinised silmad kui mu emal. Näol oli tal tüükaid, kust turritas valgeid karvu just nagu tädi Eugénie. Ta oli sama vana kui mu vanaema, kuid sama autoriteetse olekuga kui mu isa. Tundsin end pingevabalt, sest temas võis näha ühtekokku kõiki mulle armsaid inimesi.

Mademoiselle määras mulle koha Frida kõrvale.

„See koolipink on päris uus, ilma tindiplekkideta. Saad istuda teises pingis, sest oled lühemaid õpilasi.“

Tajusin kohe, et ta soosib mind. Esimene koolipäev möödus linnulennul.

Neli klassikaaslast elas minuga samal tänaval. Pisikese Frida kodumaja oli kõige lähemal, Andrée, Blanche ja Madeleine elasid aga meist väheke kaugemal. Frida värises kogu aeg kui haavaleht, nii et tundsin vajadust teda kaitsta. Tema valged juuksed, läbikumav nahk koos punetavate põskedega ja tumedad rõngad palavikuliste silmade ümber jätsid tast ülihapra mulje.

Ema rääkis, et lapsed, kellel on hall või tumesinine ürp, on päris vaestest peredest. Lisaks sellele, et Frida ürp oli sinine, oli see ka paigutatud ja liiga suur, ning ta koolikott narmendas.

Kooliteed käisime piki kilomeetri pikkust kodutänavat üheskoos. Pärast raudteejaama ääristasid teed väikesed räämas töölismajad, edasi tuli pagaripood, pudupood, vürtsipood ja piimapood. Seejärel asendus tänava nimi nimetusega Zu-Rhein selle aadliperekonna järgi, kelle loss asus keset suurt parki. Lossi vastas teisel pool tänavat olid väga uhked suurte rõdudega majad.

„Adolphe, kas lugesid seda koolist saadetud kirja?“ küsis ema. Selles teatati, et kõik õpilased saadetakse reedel duši alla ning seep ja aluspüksid antakse koolist. Sotsiaalabi saavate perede lastele antakse kell kümme piima ja saia.

„Minu nooruses küll selliseid soodustusi polnud,“ märkis isa. „Aga see pole tegelikult mingi üllatus. Mulhouse on ju sotsialistlik linn.“

„Isa, misasi on sotsialistlik linn?“

„Sotsialistlikes linnades seisab ja võitleb tööliskond ühisel jõul oma õiguste eest. Nad saavad nii viletsat palka, et see on selge ülekohus.“

„Mis on ülekohus?“

Isa osutas meie väikese salongi seinal rippuvale poole meetri kõrgusele õlimaalile, mis kujutas palvesse süüvinud karjust. Selle oli isa maalinud kunstikoolis 15-aastasena.

„Pilt oli näitusel üleval ja mulle anti selles eest kõige rohkem punkte. Kui aga autasusid jagati, sain kuldmedali asemel hõbemedali. Kasuisa läks rektori juurde selgitust nõudma.“

Isa võttis istet ja haaras mu sülle. Ta häälest võis aimata kibedust.

„Jäta nüüd meelde, Simone, mida rektor vastas: „Võimatu on anda kuldmedalit mägedest tulnud poisile, kelle nimi ei ütle kellelegi midagi. Kuldmedal antakse selle-ja-selle nimelisele poisile, sest ta isa on meie sponsor ja üle linna tuntud mees.“

Järgnes pikk vaikus.

„Ta ütles koguni, et kui hõbe ei kõlba, võin selle ka vastu võtmata jätta.“

Tõmbasin lahti sahtli, kus medalit hoiti, ja vaatasin seda, samal ajal kui isa õpetusega edasi läks.

„Ebaõiglus on see, mille vastu tööliskond võitleb. See tähendabki sotsialismi.“

Koolihoovis kasvav pärnapuu oli kollaseks läinud. Tuul raputas ja pillutas lehti ning meie jooksime nende järel ja püüdsime neid, et saaks nendega mängida. Frida aga ei ajanud neid mitte kunagi taga. Ta vaid jälgis kõrvalt meie mürgeldamist ja sõi moosileiba, mille olin vahetanud

tema kuiva kakukese vastu. Tundsin end oma helepunases ürbis ebamugavalt. Ma ei tahtnud, et mind peetaks „rikkaks tüdrukuks“.

„Sa paistad nii väsinuna,“ laususin Fridale.

„Mulle tuuline ilm ei meeldi,“ vastas ta kõhides.

„Kus su isa töötab?“

„Aias.“

„Selle eest talle vist ei maksta?“

„Ei, ta on invaliid.“

Vajasin selgust, mis amet see selline on, kuna Frida oma ujeduses ei osanud seda selgitada. Esmaspäeva hommikul teda kooli ei tulnud. Mul ei õnnestunud põhjust teada saada, sest tema maja tänavapoolsed aknaluugid olid suletud. Igatsesin väga ta järele, kuid õnneks saabus ta pärastlõunal tundi. Olin pidanud andma oma leiva ühele teisele tüdrukule. Ma ei suutnud süüa oma võikattega leiba, kui mu ümber oli nii palju vaeseid tüdrukeid.

Järgmisel esmaspäeval sadas ja Fridat polnud kohal. Arvasin, et ta on tehtud suhkrust – miks ta muidu vihma pelgab? Läbimärjad juuksed, riided ja kingad panid klassitöa haisema kui lauda. Neljast suurest aknast polnud sel hommikul mingit tolku, nii et tavapärane kontroll viidi läbi elektripirnide ähmases kollakas valguses. Blanche ja Madeleine vadiastasid erutunult tuletõrjajatest, kiirabist ja politseinikest, keda olime sel hommikul näinud.

„*Mademoiselle* tuleb!“ kostis hoiatuseks.

Tormasime oma kohtadele ja seadsime asjad ritta: heledaks lihvitud puitraamis tahvel, puhas käsn ja kenasti kokku volditud taskurätt. Pidi me ka kõik oma kümme sõrme asetama laitmatult oma pingikaanele.

Õpetaja sisse astudes jäi kogu klass vait, otsekui oleks keegi raadio kinni keeranud. Kontroll võttis oma aja, sest vaadati üle kõik: kingad, rõivad, isegi kõrvad!

Tol päeval läksid mu mõtted jõe, mis meie maja taga voolas ja hiljem maa alla kadus. Olin näinud midagi helesinist voolust kaasa viiduna ja kahte meest, kes üritasid seda konksudega kaldale tirida.

„Simone, kohe tuppa!“ käsutas ema.

Hiljem kuulsin, kuidas naabrid rääkisid kolmeaastastest kaksikutest, kellest ühe surnukeha leiti, teine aga oli kadunud veekeerisesse.

„Ema, kus need kaksikud nüüd on?“

„Taevas. Nad on nüüd inglid.“

Mademoiselle käis edasi-tagasi pingiridade ees ja seletas meile, kui ohtlik jõgi on. „Kallas on petlik. See võib järele anda, kui sellele astuda.“

Oli selge, et täna ta pühameestest ega nende vapratest tegudest ei räägi. Nüüd on teemaks kadu ja surm. Tavaline usutund oleks minu meelest palju mõnusam olnud.

Koolist naastes oli nii kurb jätta Frida teele maha. Teda ei oodanud kodus ei ema ega rahulik muusika, ka ei saanud ta soojenduseks kuuma teed või karastuseks külma jooki. Tal polnud isegi Zita taolist koerakest, kes oleks teda tervitama hüpanud. Vihmase ilmaga oli ema alati seadnud mulle valmis sooja jalavanni ja maitsva moosileiva. Mulle väga meeldis omavahel juttu ajada. Võisin emale oma südame avada ja rääkida kõigest – või peaaegu kõigest. Mul oli väike saladus: „salaarmastus“. Sellest ma emale ei rääkinud, muidu oleks ta armukadedaks läinud.

Meie lähedale oli kolinud üks neidis, kes oli erakordselt kaunis ja stiilne. Temast sai minu suur imetusobjekt. Ta läks iga päev kindlal ajal meie majast mööda. Jooksin siis südame põksudes akna juurde, et teda korraks silmata. Ootasin kannatamatult päeva, mil saaksin teda näha päris lähedalt.

Isa suhtus mu kodustesse koolitöodesse väga tõsiselt. Ta ei sallinud mingeid varesejalgu ega lubanud mul asja kergelt võtta.

„Ma tean, et suudad paremini, ja sina kannad minu nime,“ oli tal kombeks sõnada.

Ta rakendas oma autoriteeti rahulikult ja leebelt ning peapesu järel tundsin häbi. Miks küll olin ma taas oma armsa isa vastu astunud?

2. PEATÜKK

Küsimused elu ja surma kohta

Päevad jäid lühemaks, uduloor hõljus niitude kohal ja daaliad lange-
tasid päid. Meie, lapsed, jooksime tuules keerlevate lehtede järel ja kor-
jasime kastanimune. Poisid pildusid nendega meid, tüdrukuid, nii et
pidime jooksma pakku. Vastikud tegelased!

Inimesed vedasid surnuaeda kärutäite kaupa valgeid ja roosasid krü-
santeeme. Peagi olid saabumas pühad, mil peredel oli kombeks käia
omaste haudadel. See tähendas, et taas tuli suguvõsa Bergenbachi kok-
ku. Isegi tädi Eugénie tuli kaugelt kohale.

Taas kord pidasid naabrid teda mu emaks – seik, mis minus elevust
tekitas. Tal olid samasugused mustad juuksed nagu mu emal, ent ta
nahk meenutas pigem minu merevaigust kaelakeed ning ta silmad olid
justkui mustjad kirsid. Oma röömsameelse ja elava olekuga näis ta mu
ema kaksikõena. Seda tundsid nad ka ise. Mulle oli ta nagu teine ema.

Läksime koos vanaemaga Odereni surnuaiale haudu korrastama.
Tädi Eugéniel oli kaasas tohutu suur pott krüsanteemidega, mille ta viis
oma mehe hauale. Seal ta siis nuttis ja palvetas.

„Vanaema, miks ta nutab?“

„Ta mees suri alles hiljuti. Nad jõudsid vaid kolm aastat abielus olla.“

„Kas ta uppus jõkke?“

„Ei, ta suri tuberkuloosi.“

„Ema ütles, et surm on värav taevasse.“

Olin päris väiksena sattunud astuma vanaema isa tuppa, kus too kunstlilledest pärgadest ümbritsetuna lamas otsekui palvetades, silmad kinni. Neli suurt küünalt täitsid toa pehme valgusega ja õhus oli viiruki-lõhna. Mulle öeldi, et ta on teel taevasse. Nüüd aga, kui seisin ta haual, ei teadnud ma, mida mõelda.

„Vanaema, kas taevasse minnakse haua kaudu?“

„Sedakaudu võib ka põrgusse sattuda.“

„Isa tehase allkorrusel tuleb põrgutule suitsu. Lähen sealt alati suure ringiga mööda.“

Vanaema naeratas, võttis mul käest kinni ja hakkas palvetama. Meiega liitus ka tädi Eugénie.

„Miks sa palvetasid? Kas surnud kuulevad palveid?“

„Kuulevad ja aitavad meid, juhul kui nad pole puhastustules.“

„Puhastus... Mis tules?“

„Puhastustuli on paik, kus tuli põletab ära selle paha, mida oleme teinud, ehk siis patud. Ainult pühakud pääsevad otse taevasse.“

„Kes selle tule põlema paneb?“

„Lutsifer, peaingel. Algul oli ta peaingel, siis aga muutus nii uhkeks, et pidi taevast lahkuma, nii et temast sai põrgu ja puhastustule valvur.“

„Vanaema, mul on külm. Lähme juba ära.“

Meil kutsuti surnuaeda kirikakaiaks. Hauad jäid meie lahkudes kirikumüüri varju. Potililli oli nii palju, et kõik need kadunud olid kahtlemata olnud pühakud!

Jõudsime tagasi vanavanemate koju ja ma hakkasin ootama täditütart Angèlet, keda polnud veel kohal.

Ettevalmistused pühapidamiseks olid lõpusirgel. Onu tassis laua ja toolid saalist teise tuppa ja vanaisa tõi kaminasse suuri halge. Ema ja tädi Valentine valmistasid kastaneid küpsetamiseks ette ning vanaema süütas krutsifiksi ette kahe akna vahel suure küünla. Seejärel langes kogu pere põrandale põlvili. Kõva häälega lausuti surnu nimi, misjärel esitati ta hinge eest palve. Palved kostusid tasase kaeblemisena. Tuule ulumine korstnas ja tulepragin lisasid süngust veelgi. Piilusin silmanurgast teisi ja märkasin, et onu Alfredil on silmad lahti.

„Miks sina ei palveta nii, nagu peab?“

„Sa ju ei näeks seda, kui ise õigesti palvetaksid,“ sisistas ta mulle.

Mina tegelikult ju suutsin palvetada ja samal ajal ringi piiluda! Küünlaleegid tantsisid laes. Kas see oli põrgutuli? Või ehk puhastustuli? Väljas heitis kahvatu kuu maapinnale kummalisi tontlikke varje. Äkki olid need kummitused? Hinge puges ärevus. Ja need palved muudkui kestsid ja kestsid! Mu põlved olid valusad. Viimanegi halg oli saanud söeks saanud ja kastanite prõksumine juba ammu lakanud. Tuba pime-nes. Samamoodi, kui võbelesin mina, võbeles ka küünal. Sellest tõusis must peenike suitsuviirg, mis muutis kogu aeg oma kuju. Küünal oli põlenud peaaegu lõpuni ja heitis veel viimast valgust neitsi Maarja pühapildile. Uhkes raamis pildil oli Maarjal süles Jeesus-laps, kel oli käes maakera. Maarja rind oli avatud ja sealt paistis verd tilkuv süda. Kui ma südant ainiti silmitsesin, hakkas see justkui tuksuma ja veelgi enam verd voolama. Siis kadus kõik pimedusse.

Keegi tõusis ja süütas küünla. Onu tassis laua ja toolid saali tagasi. Toodi sisse tassid ja piim ning ema koos tädi Valentine'iga kooris küpsetatud kastaneid. Minu suus polnud neil mingit maitset.

Detsember 1936

Seisin toolil oma kohevas tüllkleidis, mille seljaosale oli kinnitatud kaks tiiba, ning ema palistas põlvitades kleidi alläärt. Kordasin enda osa sõnu üha uuesti üle. *Mademoiselle* oli küsinud mu vanematelt, kas võiksin liituda katoliikliku lasteringiga nimega Lõoke. Mind oli koguduse preestri algatusel valitud kohe jõulunäidendisse peaingel Gabrieliks. Olin näidendiproovidest nii haaratud, et pühapidamisest saati mõtteid ahistanud pörgupildid hajusid ja mu meel oli taas päikseline.

Jõuluõhtul olin niivõrd elevil, et oli raske uinuda. Pidi ju sel õhtul saabuma Jeesus-laps, nii et olin kindlalt otsustanud püsida ärkvel. Keskööül hõikas ema mind. Söögitoast hoovas pehmet valgust. Ema kammis mu juuksed ja aitas selga hommikukuue.

„Meil on Jeesus-laps käinud. Lähme vaatama, mida ta sulle tõi.“

Ma ei suutnud uskuda oma silmi. Jeesus oli toonud nurka väikese kuusepuu! Pisikeste küünalde valgus helkles klaaskeradel ja puu oli mähkunud sätendavatesse hõbepaeltesse. Okste all olid apelsinid ja pähklid. Kui läksin kuusele lähemale, märkasin selle all nukukäru ja imeilusat nukku.

„Ema, isa! Vaadake! Jeesus-laps teadis, mida ma soovisin.“

Ema oli tabanud märki, kui uudishimulik naaber oli küsinud, mida ma olen kingituseks palunud.

„Kingitust ei saa paluda. Jeesus-laps teab, mida Simone soovib ja väärrib.“

Simone 1936. aasta jõulude ajal, süles nukk Claudine

Siin see nukk nüüd istus, käed õieli, otsekui igatsedes emme sülle saada. Jeesus oli mõistnud, kui väga ma väikest tüdrukut olin igatsenud. Võtsin nuku sülle ja panin talle nimeks Claudine.

Järgmisel päeval mängisime oma jõulunäidendit. Kui eesriie näidendi järel alla laskus, andsid õpetajate õnnitlused mulle kiitusest enamgi lootust esineda järgmiseski näidendis, mis oleks veelgi pikem. Olin korduvalt näinud und sellest, kuidas laval ei tule mul suust piiksugi!

Vaheajal tuli tädi Eugénie mulle järele. „Jäta inglitiivad siia ja tule minuga kaasa. Meil on piisavalt aega.“

Tädi töötas Kochi peres koduõpetajana ja mind sooviti näha. Nad olid koos mu vanematega rōduloožis. Hämaras oli raske üldse midagi näha, kuid kitsukeses ruumis seletas silm punaseid samettoole ja tunda oli kummalist kopituslōhna. Härra Koch tōusis, kummardas ja sirutas mulle oma parema käe.

„Milline au on kohtuda nii veetleva ja andeka väikeses daamiga!“

Seejärel võttis ta mu käe ja suudles seda põgusalt. Mul polnud aimugi, mida peaksin vastama. Õnneks jätkas ta naine: „Ja kui kenasti riides!“

„See on ema tehtud!“ Mulle meeldis väga mu must sametkleit, mille jakikese serva kaunistas roosade rooside riba. Uhkena demonstreerisin ma kõigile oma kostüümi.

Järsku avanes looži uks ja lävel seisis Henriette, vaimsalt veidi mahajäänud tüdruk. Tal rippus kaelas korv ja ta lödises üleni. Ta sirutas anuvalt korvi meie poole ja palus: „Ostke palun loteriipilet. See võidab.“

Kõik ostsid ühe pileti, misjärel tüdruk jooksis teise looži. Seal istus üks keegi mees, kes tõrjuvalt pead raputas. Henriette punastas ja kiirustas lahkuma. Vaene tüdruk! Mul oli temast nii kahju. Ema silmitses meest halvaksapanuga. Jälgisin ta pilku ja tundsin mehe ära: see oli meie koguduse preester.

Kellahelin andis märku järgmise vaatuse algusest ja mul tuli lahkuda. Tuled kustusid. Koridoris tuli mulle vastu Henriette. Preester oli ta tagasi kutsunud.

Näidendit saatis menu. Viimase vaatuse järel laskus eesriie, kuid tõusis kohe taas üles ning meid kutsuti tagasi lavale. Mõnel meist tuli astuda samm ettepoole. Poolehoiuavaldused tõid mulle pisarad silma. Linnateater oli rahvast pungil ja kõik plaksutasid. Oleksin tahtnud ära joosta, aga seisin kui naelutatult paigal. Kui punane eesriie oli alla laskunud, lahkusid kõik lavalt, mind aga tuli käest tirida. Olin omadega täitsa läbi ega soovinud muud, kui pääseda koju teki alla.

Ema oli tulnud lava taha. Ta suudles mind ja võttis mu sülle. Tajusin, et ta on väga pinges. Miski oli ta endast välja viinud.

„Simone enam näidendis ei esine ja Lõokesest võtan ta ka ära,“ teatas ta näidendijuhile ärritunult. „Ma ei kasvata oma tütart selleks, et teda ohtu panna!“

„Milles on asi?“ küsis üllatunud mees.

„Oleksite pidanud nägema, mis kõrvalloozis toimus!“*

* Preester oli Henriettet seksuaalselt kuritarvitanud.

Lahkudes sõnas ema mulle: „Claudine ootab sind kodus. Ta vajab sind. Parem et sa temaga mängid, selle asemel et olla Lõokeses.“

Ema teadis, et olen surmväsinud. Ta oli suuremeelne.

„Niisiis, mina hoian Claudine'i. Tema vaeseke pidi täitsa üksi kodus olema.“

Järgmisel päeval õppisin kuduma, Claudine mu kõrval, ja Zitagi hoidus meie seltsi. Väljas sadas märga lund.

Vesine sadu rikkus ära kauni ühtlase lumevaiba. Lumesopas said jalad märjaks ja külmetasid, kui astusime tädi Eugénie töökoha poole. Tema emand proua Koch oli kutsunud mind mõni päev pärast pühi külla.

Ema jagas mulle ikka ja jälle õpetusi, mis mul juba ammu peas olid. Ole viisakas. Seistes ära pane üht jalga teise peale. Ära katsu mööblit. Ära võta lauast midagi ilma luba küsimata. Ära söö lahtise suuga. Ära mine teistesse tubadesse, kui sind sinna pole palutud. Ära pane küünarnukke lauale ega toeta pead kätele. Ära mängi oma juustega. Istudes ära kõiguta jalgu. Ära, ära, ära!

Suur villa oma marmortreppide, kristallpeeglite ja kirevate vaipadega tegi mind ujedaks. Õhus hõljus kuuse, küünalde, šokolaadi ja kookide aroome. Kuskilt kostus maja kolme poisi ja nende noorte sugulaste naeru. Jõulukuusk ulatus laeni ja selle all kõrgus mäena igat värve kingipakke. Oleksin tahtnud jalga lasta.

„Tule aga julgesti edasi, Simone. Poisid jätavad sind rahule.“

Tädi Eugénie tutvustas mind poistele ja nende tädipoegadele, kellele tüdrukud olid ilmselgelt maailma kõige ebahuvitavamad asjad. Kõik

need poisid olid ühesugused – täpselt sellised kui meid, tüdrukuid, koolis kastanimunadega pildunud poisid. Mulle poisid ei meeldinud.

Istusin toolile, mis oli nii kõrge, et mu jalad jäid õhku rippuma. Juuksed tegid mulle tüli. Tädi naeratas ja asetas õrnalt, kuid kindlalt oma käe mu põlvedele, et lõpetaksin jalgade kõigutamise. Seejärel tõmbas ta mu käe juustest eemale. Punastasin. Äkki teisedki nägid?

Majaemand oma imekaunis pitskleidis ja kolmekordse pärlikeega võttis mu kõrval istet. Ta rääkis prantsuse keelt.

„Simone, jõuluvana on sulle midagi toonud.“

Ta võttis mul käest kinni ja viis mind kaunilt ehitud kuuse juurde. Selle kümnete küünalde sära peegeldus tagasi kristallist ja hõbedast lauanoodelt, mis asetsesid suurel pitsilise linaga kaetud laual ruumi teises otsas. See valgusemäng köitis mind enam kui oma kingi otsimine suure hulga kingipakkide seast kuuse all.

Tädi tõttas appi: „Otsi paki pealt oma nime.“

Kuusepuu all oli samasugune sõim kui jõuluajal kirikus, kuid jõulud olid ju möödas. Miks see seal oli? Minu kingitus oli väike kast, milles oli paarikümne sentimeetri pikkune puunukk. Selle seljal oli auk.

„See on hoiukarp. August saad münte sisse lasta.“

Avasin nuku – see oli tühi.

Läksin kingitust kõvasti enda vastu surudes kohale tagasi. Mustas kleidis ja valge põllega teenijanna pakkus mulle maiustusi. Tädi soovitas võtta vaid ühe neist. Mul polnud kaugeltki meeldiv olla.

Lõpuks ometi ütles proua Koch tädile, et rong Dornachisse väljub kümne minuti pärast ja tädi võiks mind saatma minna. Milline kergen-

dus! Teenijanna tõi mu mantli ja karvamütsi ning üritas mind riidesse panna.

„Tänan, aga ma olen juba suur tüdruk. Oskan ise end riidesse panna.“

Kõik naeratasid.

„Ehtne noor preili,“ lausus proua Koch ja saatis meid uksele. Ta abi-kaasa noogutas korraks mulle kõrvaluksest. Taustal paistis kuldjalgadega laud, milles olid sahtlid, ja laeni ulatuv raamaturiul. Mis tuba see on?

Taas oli lund sadanud. Lugematutest akendest paistev kollakas valgus lasi hoonel paista muinasjutulossina.

Koduteel pommitasin tädi küsimustega. Miks Kochid nimetasid Jeesus-last jõuluvanaks? Miks oli Jeesus viinud mu kingipaki Kochide, aga mitte minu poole? Miks oli ta käinud nende pool teisel päeval? Tädi ebamäärased vastused tekitasid minus veelgi enam hämmingut.

Oli tore pärast vaheaega taas kooli minna. Klassituba oli kõlekülm ja võttis kaua aega, enne kui äsjasüüdatud tuli sooja hakkas andma. Madeleine, Andrée, Blanche, Frida – mitte kellelgi neist polnud kodus jõulukuuske. Igaüks neist oli saanud vaid ühe apelsini ja õuna ja veidi pähkleid, „sest nad on vaesed“, nagu ema seletas.

Sel õhtul voodis olles esitasin Jeesus-lapsele süüdistuse.

„Miks sa kohtled rikkaid ja vaeseid eri moodi? Miks sa andsid Kochide poistele ronge, raamatuid ja autosid? Nad said nii palju kingitusi, et ei viitsinud neid isegi mitte enam avada, aga mu klassikaaslastele ei toonud sa midagi – ei ainsatki mänguasja. Nii ei ole õige!“

Kas mitte polnud isa öelnud, et ebaõiglus tähendab seda, et rikkaid soositakse ja vaeseid rõhutakse?

Otsustasin selle räige ebaõigluse likvideerida. Hakkasin iga päev ostma šokolaadi ja saiakesi ning seda teistele jagama. Ühel päeval nägin mänguasjapoe aknal väikest nukku nukutoolil istumas. Otsustasin osta selle Fridale, keda mitte keegi polnud jõuluajal meeles pidanud. Astusin poodi sisse, et küsida nuku hinda. See maksis viis franki.

„Kas paneksite selle mulle kõrvale? Pärastlõunal tulen järele.“

Siis läksin koju sööma. Pärast lõunat hõikas mind tänavalt Madeleine, et koos tagasi kooli minna. Ema kutsus ta üles

„Madeleine, kas sa tahaksid endale sõbraks varast?“ küsis ema mind vaadates. „Ütle *mademoiselle*’ile, et Simone tuleb hiljem järele.“

Madeleine ilmselgelt ei mõistnud, milles on asi. Ei mõistnud ka mina. Ta lahkus ilma minuta.

„Anna tagasi raha, mille varastasid.“

„Ma ei ole midagi varastanud.“

„Ära tee valetamisega asja hullemaks.“

„Ma ei valeta ega ole midagi varastanud.“

Ema pistis käe taskusse ja võttis sealt välja viiefrangise mündi.

„Mis see siis on?“

„Mina võtsin selle, aga ei varastanud.“

„Selgita.“

„Mul tuli teha heaks see ülekohus, mida Jeesus-laps Fridale tegi. Tahtsin osta talle nuku.“

Minu üllatuseks ema läks ja ostis nuku ära, kuid asetas selle minu toa riitulile Kochidelt saadud hoiukarbi kõrvale.

„Varastamine on see, kui inimene võtab ilma loata midagi, mis pole tema oma, olgu eesmärk kui tahes õilis. Olgu see nukk sulle selle kohta meeldetuletuseks. See on tema paik ja ära püüagi teda siit ära võtta. Senikaua kui lased sel siin olla ja sa ei varasta, ei räägi ma sellest isale. Tema on pidanud viie frangi teenimiseks rügama tööd pikki tunde, kogu päevi. See jääb nüüd meievaheliseks saladuseks. Sa ju tead, kui tähtis on isale ausus. Ta pole sind iial varem löönud, aga võib seda päris kindlasti teha. Ära mitte kunagi võta nukku siit riitulilt ära, kui sa ei taha pahandustesse sattuda!“

Neljapäeviti kooli ei olnud ja täditütar Angèle sai koos oma nukudega meile tulla. Mina korraldasin oma Claudine'ile kooli. Võtsin õpetamist väga tõsiselt ja kordasin *mademoiselle*'i õpetatud kodanikuväärtusi. Südametunnistuse mõistega läks asi raskeks. Mina ise ka ei mõistnud, mida selle all mõeldakse, kuidas see toimib, kuidas see võib rikki minna või miks mõnel see üleüldse puudub. Uurisin asja isalt.

„Mis on südametunnistus?“

„See on sisemine hääl, mis ütleb inimesele, mis on hea ja mis on halb.“

„Õpetaja ütles, et meil tuleks igal õhtul mõelda järele, mida oleme päeval teinud.“

„Seda nimetataksegi südametunnistuseks. Kui kasvad veidi suuremaks, õpid kuulama südametunnistuse häält. Väikesed lapsed seda veel ei oska.“

„Mina ei kuule midagi, kuigi püüan igal õhtul. Minu seest pole kuulda mingisugust häält. Kuidas ma saaksin seda kuulda?“

Ma ei tahtnud enam olla „väike laps“.

„Kuula aga edasi. Ühel päeval kuuledki seda. See on sinu sees.“

„Isa, eile õhtul mu jalad rääkisid.“

„Mis neil siis öelda oli?“

„Nad tahtsid muuta asendit.“

„Mida sa siis tegid?“

„Keerasin ennast.“

„See rääkimine tuli lihastest. Ühel päeval tekib samasugune tunne sinu peas. Siis pead oma mõtteid kuulama ja nende järgi tegema.“

Claudine'i õpetamine oli mulle tõsine töö. Kord istusin „klassitoas“ ja vaatasin samas pealt, kuidas ema õmbleb. Isa astus sisse ja ma rõõmustasin – kuni nägin ta pilku suunduvat nukukesele riivilil. Mul oli samasugune tunne nagu Zital, kui see midagi paha korda saatnult voodi alla roomas.

„Kust see nukk on saadud?“

Teadsin, et olen hädas.

„Kas pole armas? Simone'ile meeldas ta,“ kostis ema pilku õmblustöölt tõstmata. Olin kangestunud ja vältisin isa pilku.

„Kindlasti oli see kallis. Miniatuurid maksavad päris palju.“

Olin lootusetult kadunud! Vaatasin meeleheitlikult ema, kes vaid jätkas õmblemist.

„Muide, Adolphe, kui jutt juba kõrgetele hindadele läks,“ ütles ema, „siis kas said teada, mida uus jalgratas maksab?“

„Sain. Me ei saa seda endale lubada, see on liiga kallis.“

„Kui kaua meil tuleks raha koguda?“

Milline kergendus! Mu kullakallis ema oli meie saladust hoidnud. Õhtul voodis olles vaatasin nukku ja meenutasin, kuidas olin klassikaaslastele maiustusi jaganud. Nad olid paistnud nii õnnelikud. Järsku aga hakkas mu süda taguma. Selle rahaga, mille olin võtnud, oleks isa saanud endale ehk uue jalgratta. Mu süda tagus üha kõvemini. Kas see oligi südametunnistuse hää! Kes seda mulle ütleks? Isalt ei võinud ma seda küsida, ilma et oleksin paljastanud saladuse. Kui täbar olukord!

Hommikul nihutasin nuku silma alt ära. Tegin nii mitu päeva igal hommikul, kuid igal õhtul oli see taas endisel kohal. Mu käed värisesid, kui nuku ära peitsin. Päev-päevalt lõi mu süda aina kõvemini, kuni ühel hommikul ma seda olukorda enam ei talunud. Ema vaikimine oli kui raske taak. Minu südametunnistus oli ärganud.

Koolis maalis *mademoiselle* meile silme ette hingematva nägemuse Jumala troonist. Innust õhevil rääkis ta inglitest, kelle Jumal oli just äsja taevasse loonud. Nad mängisid trooni ümber oma kuldsetel kannedel jumalikku muusikat. Mu südames oli lõõmav soov ka ise sinna pääseda.

„Inimesed ei saa inglaid näha, sest nad on nähtamatud vaimud. Neil on tiivad ja nad lendavad taevas ringi.“

Nii innustunud kõne järel oli mul raske rehkendamisele keskenduda. Kahe tunni pärast tuli preester meile katekismust õpetama. Kell oli üks-teist.

„Õnnistatud olgu tema, kes tuleb Issanda nimel,“ lausus ta pidulikult. Klass tõusis püsti ja ütles „aamen“.

„Kuidas me saame taevasse pääseda?“ küsis preester.

Just seda ihkasin ma teada!

„Kannatustes vastu pidades,“ vastas ta. „Iga kord, kui inimene kannatab, Jumal karistab teda. Ja keda Jumal karistab, seda ta armastab. Olge siis õnnelikud ja rõõmustage, kui kannatate.“

Tunni lõppedes läksin preestri juurde. „Isa, miks Jumal lõi inglid otse taevasse, aga meie peame kannatama, enne kui sinna jõuame?“

Preestri nägu tumenes ja silmad pildusid välke. Ta hääli värises, kui ta kõmistas: „Ise kõigest kuueaastane, aga julgeb Jumalat kritiseerida!“

„Isa, ma ainult...“

„Jää vait! Sinu on mässuvaim. Sedaviisi lõpetad põrgus. Õpi katekismust ja ära mitte kunagi sellist asja päri!“

Lahkusin murtud südamega. Mul oli enda pärast niivõrd häbi, et ma ei tahtnud juhtunust emale rääkida, et mitte talle meelepaha valmistada. Mu silmist voolasid pisarad. Edaspidi ei tundnud ma end katekismuse tunnis enam kunagi vabalt. Preestri kurjad silmad ja ähvardav hääli hirmutasid mind. Tundus, nagu ei oskakski ta muust kui põrgust rääkida. Parema meelega käisin kirikus.

Veebruar 1937

Pühapäeviti käisime missal, üll parimad rõivad. Ema kandis uhket kübarat, isal oli peas stiilne barett, mida ta parema käega puudutas, kui teda tervitati. Mina hoidsin ta vasemast käest kinni, teises käes oli mul pärlitokandis kaantega palveraamat. Ema surus oma raamatut ja käekotti vastu rinda. Ta tervitas vastutulijaid noogutuse ja naeratusega.

„Kell peab kümme saama, kui Arnoldid kirikusse lähevad,“ tõdesid naabrid. Olin väga uhke selle üle, et mu vanemaid nii viisakalt tervitatakse.

Kirik oli imposantne hoone. Uks oli ristseliti lahti. Läbi kõrgete akende sädelevad päikesekiired heitsid valgust kuldsele altarile ja hajutasid küünlaleegid peaaegu olematuks. Miski oli muutunud. Pühakute pilte silmitsedes märkasin, et neil kõigil on mingitmoodi sünge ilme. Armulaua ajal ei suutnud ma enam vaadata preestrit ja kooripoisse, kuid tagusin siiski end teiste kombel vastu rinda, ise ohatas: „Olen süüdi, olen süüdi, olen süüdi, olen süüdi.“

Ühel kenal soojal veebruaripäeval läksime missa järel kõndima.

„Jäta Claudine koju. Sa ei saa teda kaasa võtta, sest lähme jalutama põldude ja niitude vahele.“

Nii kaugele, kui silm ulatus, võis näha pruuni maapinda. Mõnes kohas niidud juba rohetasid. Elsassi maakonna vapilind toonekurg kõndis ringi Dolleri jõe taga laiulval luhal. Zita jooksis saba lehvides piki niitu edasi-tagasi ning ajas taga kõike, mis vähegi liikus, ja müras minuga. Loojuva päikese kiired tantsisid maa kohal hõljuvate udulooride keskel. Ootamatult tulid kaugemalt tihnikust välja kuidagi tuttavana tunduv mees ja noor poiss. Nad kiirustasid minema ja olid peagi me silmist kadunud.

Selsamal õhtul istus ema mu voodi äärel minuga juttu ajama. Tundsin end kuidagi ebamugavalt. Ta vaatas mind oma sinisilmadega õrnal pilgul, kuid siiski tõsiselt.

„Ma tean, et sa käid igal hommikul enne kooli kirikus palvetamas, aga nüüd palume sind isaga, et sa enam mitte kunagi ei läheks sinna ilma meieta.“

Need sõnad olid otsekui löögid näkku. „Aga miks?“

„Kirik on väga suur ja hämar. Seal võib mõni paha inimene peidus olla ja sulle midagi halba teha.“

Siis võttis ta oma käega mul lõuast ja kordas tasa: „Sa ei lähe enam üksi kirikusse palvetama, ega ju?“

Emaspäeva hommikul möödusin kirikust südame põksudes. Pidasin vanemate käsust kinni, aga mul polnud selle üle hea meel. Koolis läks kõik oma tavalist rada pidi. Usutunnis kuulasime lugu Lisieuzi pühast Teresast, kontrolltöö eest pälvisin parima hinde ja *mademoiselle*'i kiidusõnad. Ka Frida oli kohal, aga ta pidi üksi viimases pingis istuma, sest tal oli köha. Taevas muutus pruunikashalliks ja varsti algas lumesadu ning lambid tuli taas põlema panna. Kui hommikused tunnid lõppesid, möllas väljas lumetorm. Pidime käima selg ees majade lähedusse hoidudes, et edasi jõuda. Frida jõud oli marutuules lõpukorral ja teda piinas kogu aeg paukuv köha vaheldumisis hingeldamisega.

„Ma ei käinud kirikus,“ sosistasin emale musi andes talle kõrva.

„Ma tean, et oled sõnakuulelik tüdruk.“

Ema raputas mu riided lumest puhtaks ja tõi mulle soojad sussid, samal ajal kui mina pajatasin oma põnevast koduteest.

„Ja Frida vaeseke peab istuma viimases pingis täiesti üksi, sest tal on köha.“

„Ära unusta pead kõrvale keerata, kui ta köhib.“

Pärastlõunal taevas selgines, kuid Fridat polnud taas. Tühi pink tagareas pani mind tajuma, kui tõsine asi on haigus. Otsustasin, et enne pühakuks hakkamist saab minust meditsiiniõde.

Klassiaknast nägin, kuidas varblased teisel pool tänavat kiriku aknamsil keksisid. Kujutlesin, kuidas päikesekiired tungivad läbi värviliste aknaklaaside ja valgustavad kuldset altarit. Mina kahjuks ei võinud sinna minna.

Puhisesin pahameelest, kui olin teki all. Olin oma vanemate peale vihane. Olin üritanud saada isalt luba kirikusse minna.

„Aga mida ema ütleb?“

Teadagi oli isa emaga sama meelt. Miks nad alati ühel meelel minu vastu on? Alati kui ema midagi ütleb, on isa samal arvamusel. Kui ma emalt midagi palusin, küsis ta, kas olen isaga rääkinud, ja kui ma polnud, pakkus ta end minuga kaasa tulema. Midagi ei aidanud. Olin sedavõrd nõrdinud, et ei suutnud kuidagi uinuda.

Vanemad istusid nagu ikka õhtul salongis. Tavaliselt isa luges midagi kõva häälega ja ema kodus, kuid sel õhtul kuulsin neid jutlemas. Ega äkki minust? Kindlasti! Tõusin jalule, et kuulata, aga mu süda tagus nii valjult, et läksin tagasi voodisse ja püüdsin sealt midagi kuulda. Nad rääkisid usust. Vestlust oli raske jälgida, sest aeg-ajalt läksid hääled üle sisenaks.

„Adolphe, ma ei suuda kuidagi uskuda, et Jumal tahaks tulla alla armulaualeivasse, mida ulatavad nii rüvedad käed nagu meie preestril.“

„Emma, meil inimestel pole õigust hakata jumalateenri üle kohut mõistma ja...“

Raske oli sellest jutust aru saada. Tõmbasin endale teki taas peale. „Kuidas preester ei tea, et enne missapidamist tuleb käsi pesta?“

Seisin kiriku kõrvaluksel. Süda tagus kõvasti. See on ju Jumala koda, siin ei saa midagi ohtlikku olla. Paotasin ust, kuid kirik paistis nii hämar ja tühjana, et sulgesin jalamaid ukse ja jätkasin rutuga teed. Järgmisel

päeval aga jõudsin otsusele. Ma lähen sisse, võtan pühavett ja teen ristimärgi, hiilin pinkide vahelt tasahilju ja küürakil altari ette ning põlvitan sinna veidikeseks, et paluda andeks selle eest, et ei saa kauemaks jääda, kuna mul ei lubata kirikus üksi viibida. Seejärel lahkun kiiresti vastasusest.

Mu süda tagus nii valjusti, et olin oma kavatsusest äärepealt loobumas. Uks avanes kriginal. Võdisesin pealaest kandadeni. Paistis, nagu ärkaksid pühakute näod ellu. Altari ees oli mul hing kinni ja jalad vedelad. Kuuldes altari tagant häält, söötsin kui nool külgukse juurde ja paiskasin selle enda järel kinni.

Maadlesin oma sisetundega, kas minna veel üksi kirikusse. Lõpuks jõudsin siiski järeldusele, et Jumal on kõrgem kui mu vanemad, pealegi ei tea nad minu eesmärgist saada pühakuks. See oli minu suur saladus. Olin valmis selle ees maksma ja taluma vanemate halvakspanu. Aruandmispäeva siiski ei tulnud, sest minu salavisiitidest nad teada ei saanudki.

Mind oli ristides pühitsetud neitsi Maarjale, seepärast võisin osaleda pidulikus rongkäigus, mis pidi toimuma lähapäevil. Preester pidi kõndima nelja mehe kantava varikatuse all ja hoidma oma näo ees kuldset päikesekujutist, tema ees kõndivad tütarlapsed aga pidid viskama õhku roosiõisi. Kui pühalik tseremoonia! Ema oli õmmelnud mulle valgest siidkangast kleidi, millel oli helesinine vöö, ning ostnud mulle uued kingad ja roosipärja. Ootasin nii väga seda päeva. Siis aga tabas mind järsku ränk köha, nii et minu osalemine jäi ära. Miks küll pidi mul just nüüd see köha olema, polnud ma ju tavaliselt kunagi haige? Kas Jumal oli minu peale vihaseks saanud? Ema andis mu kleidi teisele tüdrukule ja ma olin kadedusest roheline. Kolme päeva pärast olin jälle igati terve, mis tegi veelgi rohkem viha.

Kui läksin taas kooli, polnud Fridat seal ikkagi. Arst oli käskinud tal koju jääda, kuni köha järele annab. Hüüdsin teda iga päev, kui ta kodumajast möödus, aga keegi ei vastanud kunagi.

Ühel päeval aga nägin maja tagaõues valgeid lilli. Ometi kord oli keegi Fridat natukegi tähele pannud.

Ema saatis mind Aline poodi maasikate jaoks suhkrut tooma. Tõusin mööda nelja trepiastet kauplusse ja jäin seisma pikka kasvu naise taha, kel olid jalas krokodillinahast kingad ja seljas suvemantel. Väga peen proua – hoopis teistsugune kui kodutäna tädid.

Kui nägin ta pitskindas kätt, jäi mul süda seisma. Siin see nii sügavalt imetletud kaunis proua oligi! Vaatasin teda ammulisui. Hea, et ema seda ei näinud.

Aline sosistas mulle kõrva: „Ära jõllita. Proual on suur kõht, sest ta on söönud liiga palju kirsse ja kõvasti vett peale joonud.“

Kaunis pluus ja uhke kaelakee olid köitnud kogu mu tähelepanu, nii et ma polnud kõhtu märganudki. Milline pettumus! Nii peen proua oleks ju pidanud piiri pidama! Ta kõht oli niivõrd paisunud, et ähvardas iga hetk lõhki minna. Tõmbusin kõrvale ning saanud suhkru kätte, kiirustasin välja ja jätsin selle tobeda proua seljataha.

„Simone, miks sa ei võtnud Zitat poodi kaasa?“

Simone meditsiiniõena

„Zita on haige ja ka Claudine on haige.“

Mul oli seljas meditsiiniõe kostüüm.

„Ära unusta, et see on vaid mäng. Jõuad veel Zitaga väljas käia. Seda on vaja teha.“

„Hästi, aga ma panen ta riidesse ja asetan Claudine'i vankrisse, sest ta on haige.“

Ema naeris. Ta teadis, et mulle meeldiks möödakäijate imestuseks oma koerakest riietada ja vankrisse pikali panna.

„Seekord tuleb Zital lasta ringi joosta.“

„Ema, ta on ju haige!“

Mina olin ju haigepõetaja ja teadsin asjast rohkem kui ema.

„Kust sa seda tead?“

„Kas sa pole pannud tähele, et ta pea tõmbub päev-päevalt enam kokku?“

Ema ei vastanud, vaid raputas maasikatele suhkrut. „Maasikatest tuleb mahl välja ja suhkur sulab ära. Kui tuleme juurviljakaast tagasi, keedame neist moosi.“

Aiast avanesid kaunid vaated. Horisondil ühel pool mäe sinetasid Vogeetid, teisel pool aga Schwarzwaldi mäed. Selges taevas säras päike.

„Hoi a Zital silma peal. Ta tahab maasse auke kaevata.“

See polnud kerge ülesanne. Kui Zita leidis hiireaugu, oli teda raske peatada, pealegi oli tal palju jõudu. Rängeldasin kõvasti, et teda tagajalgadest vedades maad kaevamast takistada.

Äkitselt hiilis puude tagant kohale hämarus. Korjasime tööriistad ki-bekiiresti kokku ja mina panin Zita rihma otsa. Järsku käis kargatus.

Taevas värvus tulipunaseks ja üle meie peade ujus must pilv. Pidime selle tulevärgi eest jooksuma ulualla: üks talu oli leekides!

Tohutud leegid pildusid sädemeid, mis süütasid kuiva rohu siin-seal põlema. Nägime kanu ringi tormamas, mõned juba leekides. Lehmad ja sead olid jäänud lauta lõksu. Linnast saabusid kohale tuletõrjeautod ja pritsimehed, kes suunasid oma pikad veevoolikud põlevale hoonele ja kõrvalmajadele. Nende kiivritelt peegeldusid leegid, nende näod punetasid ja riided mustusid. Järsku kuuldus kohutav raksatus, kui hoone kokku vajus ja leegid hetkeks kõrgele taevasse söötsid. Sissejäänud loomade meeleheitlikud karjed vaibusid.

Kui saime lõpuks loa paigast mööda minna, siis söestunud palgid veel suitsesid. Kogu teekond kulges kirbes suitsuvines.

Koju jõudes tundsin külmavärinaid. Ma ei suutnud ei süüa ega män-gida. Ema soovitas mul voodisse minna, sest mul oli palavik. Zitagi oli endast väljas ja lebas mu voodi kõrval, silmad niisked. Magamamineku aeg polnud veel käes, kuid ema ütles, et korraliku ööune järel võin tun-da end paremini.

Öö aga paraku rahu ei toonud. Nägin igal pool tuld, ehkki silmad mul olid kinni, ja kuulsin unes, kuidas põlevad loomad hirmunult röö-givad. Emal tuli minu juures magada.

Järgmine päev polnud sugugi etem. „Ema, kas Lutsifer põletas lauda ja loomad?“

Ema loetles kõikvõimalikke põhjuseid, miks tulekahju võib tekkida, kuid see minu põrguhirmu ei hajutanud. Isa üritas juhtida mu tähele-panu mujale, soovitades mul midagi joonistada, aga olin sellekski liiga rahutu.

Frida kooli ei tulnud, kuigi ilm oli soe ja ilus.

„*Mademoiselle*, miks Fridat koolis pole?“

Õpetaja ei vastanud, silitas vaid mu pead.

„Kas ta ikka veel köhib?“

„Enam ei köhi. Ta on nüüd taevas.“

„Sellepärast siis need olidki seal.“

„Mida sa silmas pead?“

„Need valged lilled.“

Kui möödusin Frida kehvast kodumajast, tuli mulle nutt peale. Lilled olid kuivanud – needki olid surnud. Kurvastasin Frida taevamineku üle nii sügavalt, et siirdusin teisele poole tänavat, et mitte näha kohta, kus ta oli elanud. Teisest küljest tundsin tema pärast kergendust. Nüüd ta enam ei köhi, vaid mängib pilveveerel kannelt. Kas ta mind näeb?

Käes oli katekismuse tund. Millest preester täna räägib?

„Tuleb teha vahet põrgutule ja puhastustule vahel. Kui inimene, kes sureb, on teinud pattu, võib ta pääseda igavesest põlemisest põrgus, juhul kui ta võtab vastu viimse sakramendi. Preester kutsutakse kohale, surev inimene tunnistab üles kõik oma patud, salgamata midagi, misjärel ta saab võtta osa armulauast. Võib juhtuda, et ta sellegipoolest ei pääse otse taevasse, vaid peab minema puhastustulle. See on mingit laadi põrgu eeskamber. Seal inimesed kannatavad ja põlevad, kuid saanud oma pattudest puhtaks, pääsevad nad sealt välja. Aega saab lühendada, kui omaksed paluvad preestril korduvalt missasid lugeda. Neil tuleb tuua ohvriande ja palvetada surnu eest.“

Õö oli kohutav. Nägin leekides Fridat ja lõhkenud kõhuga peent prouat oigamas. Pritsimeestel olid punased näod ja samasugused sabad

kui kuraditel ning kaksikud uppusid põlevasse jõkke. Mõirgava tule tõttu pühakud mu palveid ei kuulnud. Ärkasin enda karjumise peale. Ema istus voodiveerel ja pühkis mu otsaesiselt higi. Linad ja tekid olid kõik puntras koos. Ema kattis mu uuesti kinni ja suudles mind. Vajusin unne, ent nägin ikka neidsamu unenägusid. Järgmisel õhtul ma ei tahtnudki magama minna. Mu voodist oli saanud põrgu.

Zita oli jälle endine. Ta oli saanud kutsikad! Varsti pärast seda ühel päikeselisel päeval möödus meist tänaval peen proua, lükates lapsevankrit. Temagi oli jälle sale. Jooksin ema juurde.

„Kas ka emad kannavad beebisid kõhus nagu Zita?“

Ema vastuse põhjal taipasin, et proua Huber ja Aline olid valetanud.

„Miks siis minul kästakse kure jaoks suhkrutükk välja panna, et saaksin endale õe?“

„Väikestele lastele on kombeks nii öelda.“

Jälle väikestele lastele! Mina ei ole väikene laps.

„Ema, miks täiskasvanud valetavad?“

Vastust ma ei saanud. „Kas Jumal pole siis valetamist keelanud? Kas täiskasvanud ei kardagi põrgut?“

Sel õhtul voodis olles otsustasin edaspidi proua Huberit vältida. Ma ei räägi talle enam midagi. Miks aga ema mu küsimusele ei vastanud? Miks täiskasvanud lastele valetavad? Edaspidi tuleb mul nende jutu suhtes ettevaatlik olla. Selle peale läks mu tuju nulli.

Isa oli vahva mängukaaslane, kes kogu aeg innustas õppima uusi asju. Mulle tegi raskusi õppida keerutama onu Germaini valmistatud vurri. See küll keerles, ent peatselt tempo aeglustus ja vurr hakkas vappuma, kuni lõpuks seiskus. Et saada see taas keerlema, tuli mul selle ümber nõör keerata, asetada vurr tasasele pinnale ja teha nõoriga äkiline tõmme.

„Proovi uuesti. Järgmine kord läheb juba paremini,“ ergutas isa mind rõdult jälgides. Tänaval autosid ei sõitnud, nii et sain seal vabalt mängida. Mõnel naabril oli suveõhtuti kombeks aknast välja vaadata, küünarnukid padjale toetumas. Nad nõokasid mind kogu aeg, see aga ergutas mind veelgi visamalt üritama. Peagi oli käes aeg magama minna, kuigi päike polnud veel loojunud. Oli nii palav, et ema jättis aknaluugid paokile.

„Ema, isa! Tulge appi! Linn põleb!“

Mu tuba kümbles oranžikaspunases valguses. Isa võttis mind voodist sülle ja tassis rõdule. Huberi, Beringeri ja Eguemanni tädid olid ka tulnud välja seda hunnitut valgusemängu vaatama. Päike oli loojunud, mägede sinetavad kontuurid tumenenud ja taevas oli tulipunane. Allkorru- sel mängis noor Jean mandoliinil mingit nukrat viisi.

„Kes on põrgu värava lahti teinud?“

„See ei ole mitte põrgutuli, vaid imekaunis päikeseloojang.“

„Aga taevas ei saa olla nii punane, kui kusagil pole hirmus suurt tulekahju.“

Ema ja isa vaatasid teineteisele otsa ja vangutasid pead.

„See on kindlapeale põrgutuli, sest preester ütles, et inimene läheb kas taevasse või tulisesse põrgusse.“

Isa seletas midagi maakera sees lõõmavast tulest ja laavast, kuid minu kõrvus see vaid kinnitas põrgu olemasolu ja süvendas hirmutunnet. Ema viis mu tagasi voodisse, istus mu kõrvale ja kinnitas taas, et see polnud mitte põrgu, vaid päike.

„Sul pole vaja nii väga põrgut karta. Pühakud palvetavad meie eest ja meil igäühel on oma kaitseingel.“

See mind suurt ei lohutanud, sest teadsin, et on hirmus surra selleks valmistumata.

Küll oleks kohutav, kui vanemad sureksid öösel! Sestsaadik hiilisin igal öösel nende magamistuppa ja panin neile sõrme nina alla, kontrollimaks, kas nad hingavad. Alles siis suutsin magama jääda.

Ühel pühapäeval läksime tavakohaselt õhtusele jalutuskäigule ning möödusime vabaõhukohvikust. Mäletasin, et olin seal kord kolmeaastasena viibinud. Olin laual tantsinud ja kliendid olid mulle plaksutanud. Isagi mäletas mu etteastet.

„Kas mäletad seda kohta?“ küsis ta rangel ilmel. „Ma ei taha, et sinust tantsutüdruk saab. Jäta see endale meelde!“

Muidugi! Polnud mingit vajadust seda mulle meelde tuletada. Olin nüüd ju tõsine tüdruk, peaaegu seitsmeaastane! Olin kursis haiguste, surma, puhastustule ja põrguga ning teadsin, et Jumal on saatnud meie läbikatsumiseks igasugu raskusi. Vanemad üritasid mu meeoleu tõsta, kuid mu muretu ja veatu lapsepõlv oli läbi. Kooli usuõpetus oli andnud mulle arusaama, et elu siin maa peal võib olla väga ränk ning et inimesest saaks pühak, tuleb tal läbida palju katsumusi. Mulle oli sellest saanud kõige tähtsam asi. Aastajagu katekismuse tunde olid sütitanud mi-

nus alalise hirmutunde. Kartsin Jumalat, toda üliranget ja nõudlikku Isa. Mul polnud tõesti vähimatki tahtmist tantsida.

Istusin taburetil ja pidasin Claudine'ile koolitundi. Üritasin talle õpetada saksakeelse alfabeedi õiget hääldamist. Ema küüris koridoris treppi. Elanikud koristasid järgemööda ja ema oli iga kord pahane, kui naaber koridori vaid niiske lapiga kergelt üle käis. Ema ise tahtis, et kõik oleks säravpuhas. Nüüd kuulsin, et ta räägib kellegagi. Siis käis ta toas midagi võtmas, misjärel ta koridori tagasi läks.

„Mina loen neid,“ kuulsin teda ütlevat. „Mulle tundub, et Jumal magab ega näe, mis siin toimub. Tahaksin teada, mida teie asjast arvate.“

Kuidas võis ema niimoodi rääkida? Kas ta läheb nüüd põrgusse? Langesin altari ette põlvili, et anuda pühakutelt abi, et Jumal ema peale ei vihastaks. Mul oli hirm ema hinge pärast.

Tol päeval oli minu kord nõusid pesta, aga ma ei saanud põhjakõrbenud toiduga kastruleid kuidagi puhtaks.

„Jätame need ligunema. Nii saame hiljem mustusest kergesti lahti,“ lausus ema hajameelselt. Ta pani kastrulid rõdule ruloo taha, mille ta oli pannud üles köögi varjamiseks võõraste pilkude eest. Kastrulid ununesid sinna mitmeks päevaks.

Ema oli saadud brošüüridest vaimustuses. Ta käis raamatupoes piiblit ostmas ja süüvis päev päeva järel selle lugemisse. Toidutegemisele ei malkanud ta eriti aega raisata. Pärast seda, kui ta oli mul keelanud üksi kirikusse minna, ei olnud ta käinud ei pihil ega armulaual. Mõnda aega oli ta käinud naaberkirikus, kuid teinud siis otsuse, et missadega on lõpp. Niisiis käisime kirikus isaga kahekesi. Paistis, et isa on norus, ja ega mi-

nugi olemine kerge polnud. Isegi kaunis orelimuusika ei suutnud mu tuju tõsta.

Lõpuks paistis, et ema ei oskagi enam süüa teha. Mõtlesin endamisi, et ta loeb liiga palju.

Ühel õhtul voodis olles kuulsin, et vanemad ajavad taas juttu. Sirutasin kaela, et paremini kuulda. Olin täiesti kindel, et nad minu eest midagi varjavad, ja soovisin kindlasti asjas selgusele jõuda. Hiilisin seina äärde, et kuulda, millest nad räägivad. Isa hääl oli nõudlik, ema oma väga kindel. Madalal toonil lausus ta midagi jumalateenimisest südame-tunnistuse alusel.

„Meie oleme katoliiklased,“ kordas isa üha uuesti.

See oli ju kõigile ilmselge. Mida isa sellega mõtles? Ma ei kuulnud ema vastust, kuid isa läks ägedaks.

„Meil tuleb püsida ustavana,“ sõnas isa tungival toonil ja rääkis siis Roomas asuvast kaljust, mida kutsutakse Peetruseks ja mille peal paavst istub. Äkitselt isa peatus. Pöörasin end kiiresti ringi, et söösta voodisse tagasi, kuid isa jõudis mind näha. Ta läks vihaselt salongist välja, öeldes emale: „Tee, nagu tahad!“

Mõne sammu järel ta pöördus ja lisis rõhutatult: „Kuid Simone'ile sa neist oma mõtetest ja lugemistest rääkida ei või!“

Minule ei pööratud mingit tähelepanu. Mind koheldi nagu titat! Olin isa peale nii tulivihane, et otsustasin tõsta mässu.

„Ema, mida sa iga päev loed?“ küsisin kohe hommikul ärgates.

„Piiblikirjandust.“

„Mis see on?“

„See räägib piiblist, mis on Jumala sõna.“

„Ma tahan ka seda lugeda.“

„Kunagi hiljem.“

„Ei, nüüd kohe.“

„Simone, ma lubasin su isale, et ei räägi sulle midagi protestantide piiblist ega muust usukirjandusest.“

Ma ju teadsin, et nad midagi mu eest varjavad!

„Isa ei ole kodus.“

„Jah, aga ma lubasin talle.“

„Isa ei näe ja mina ei räägi talle.“

„See ei oleks õige. Armas laps, isa teeb kõvasti tööd, et meil oleks toit laual ja üür makstud. Temal on õigus teha sinu kasvatamist puudutavaid otsuseid.“

Mu sisemus kees.

„Aga miks? Mispärast ma ei või lugeda, mida tahan?“

Kodus valitses nüüd kummaline õhkkond. Emal ei käinud ka edaspidi kirikus, aga vähemalt ei kõrvetanud ta toite põhja. Isa oli jäänud sõnakehvaks ega rääkinud enam isegi mitte sotsialismist. Ta tervitas ema mehaaniliselt ilma soojuse ja entusiasmiga ja esitas siis hulgaliselt küsimusi. „Kellega oled kohtunud? Kus oled käinud?“

Naljaked küsimused! Isa teadis väga hästi, et emal käis väljas vaid võrts-, liha- ja leivapoes. Miks ta emal sel kombel pinnib? Kord läks ülekuulamine pingsamaks.

„Kas tahad öelda, et mehed, kellelt sa brošüürid said, pole siin uuesti käinud?“

„Ei ole. Ja sellest on kahju. Mul oleks palju, mida küsida.“

Ka sellega ei jäänud isa rahule. Mind oli täiesti unustatud.

„Kes siis tõi sulle need teised brošüürid?“

„Tellisin need posti teel,“ vastas ema ja tõi välja pruuni pakkepaberi, millel olid margid. „Siin on tõend.“

„Miks sa tellisid nii palju ja kus ülejäänud on?“

„Tellisin kolm eri brošüüri ja mulle saadeti igat kümme tükki.“

„Mis sa nendega tegid?“

„Jagasin need meie maja ja naabermajade elanikele.“

Isa raputas vihaselt pead. Tõmbusin ettevaatlikult kaugemale nurka. Ilmselgelt oli isa mind unustanud, nii et püüdsin olla hiirvaikselt. Ta vaatas emale otse silma ja küsis iga sõna rõhutades: „Kas levitad nüüd propagandat?“

Ema läks näost valgeks. Kas ta vastab sama mõõduga? Mina küll oleksin vastanud. Isa kohtles teda kui last. Vaikinud viivu, sõnas ema: „Adolphe, igal inimesel on õigus valida. Selleks aga peab tal olema valikuvõimalus. Valikute tutvustamine ei ole propaganda levitamine.“

„Tubli, ema!“ ütlesin mõttes, ja enne kui ise arugi sain, sõnasin kuuldavalt, et inimestel on õigus lugeda, mida tahavad, ja ka minul on see õigus. Mõlemad pöördusid ja jäid mind tummalt silmitsema.

3. PEATÜKK

Raamatud avardavad mu maailma

Frida surma järel käisime meie, neli ülejäänud tüdrukut, kooliteed teisel pool tänavat korrusmajade äärde hoidudes. Ühes neist elas tüdruk, kelle pahaendelist kõha oli alatasa kuulda. Blanche tundis teda ja rääkis, et tema nimi on Jacqueline ja ta on meist vanem. Ta oli pikka aega olnud sanatooriumis, kuid siis oli haigus kuulutatud parandamatuks ja ta saadeti koju. Tal oli tuberkuloos. Meil oli huvi teada, mis haigus see on. Lubasin tüdrukutele, et uurin arstiraamatust asja, olin ju mina meie pundis meditsiiniõde!

Seisin kõrgel redelil isa raamaturiiuli ees ja mu süda tagus nii, et tajusin otsmikul selle lööke. Väriseval käel küünitasin raske punaste nahkkaantega kodudoktori raamatu järele. Otsustasin istuda redeli otsas. Kohe, kui kuulen ema alla keldrisse minemas, et aiatööriistad ära panna, jääb mul piisavalt aega, et raamat tagasi riulisse panna, alla ronida ja redel oma paika lükata.

Sisemine hääl tuletas mulle lakkamata meelde, et ma polnud küsinud raamatu vaatamiseks luba. Kuid ema poleks mulle nõusolekut andnud – ja kuna olin meditsiiniõde, pidin ju saama õppida! Vanemad olid juba keelanud mul lugeda raamatut nimega piibel. Oli väga põnev midagi omatahtsi teha. See lausa vaimustas mind.

Arstiraamatust kujunes minu salajane lemmiklugemine. Oleksin tahtnud sealt skeemidest koopiaid teha, aga oht vahele jääda oli liiga suur. Lehekülge lehekülje järel lugesin kummalisi sõnu ja üldiselt võeti haiguse kirjeldus kokku tõdemusega „lõppeb surmaga”.

Preester kordas aina, et midagi ei saa juhtuda, kui see pole Jumala tahtmine, ja et inimese surmahetke otsustab Kõigevägevam. Arstiraamatu järgi olid suremise viisid siiski täiesti kohutavad. Ma ei saanud kõigest aru, mida tuberkuloosi kohta kirjutati, nii et ma vajasin lisateadmisi, et tüdrukutele asja selgitada, nagu olin lubanud. Otsustasin emalt haiguse kohta ääri-veeri pärida.

„Ema, mis on tuberkuloos?“

„See on haigus. Miks sa küsid?“

Nüüd tuli olla ettevaatlik.

„Me rääkisime sellest, kui möödusime Jacqueline'i majast. Blanche ütles, et ta ei või koolis käia.“ – „Tõsi küll. Tal on tuberkuloos. Ta põdes seda juba siis, kui käis Frida-beebit hoidmas.“

„Kas Frida sai temalt selle haiguse?“

„Arvatavasti. See on nakkushaigus. Ma tuletan sulle kogu aeg meelde, et sa kõnniteel ei istuks. Seda mitte ainult sellepärast, et koerad oma asju sinna teevad, vaid ka sellepärast, et mõned inimesed köhivad nii kõvasti, et nende suust lendab tänavale piisku.“

„Täpselt nii. Olen lugenud, et inimene võib koguni verd köhida.“

„Mis sa ütlesid?“

„Kardan, et ühel päeval võivad nad koguni verd köhida. Kas oligi nii, et onu Louis suri tuberkuloosi?“

„Jah.“

„Kas ka tädi Eugénie on tuberkuloos?“

„Ei, tänu Loojale.“

Sain teada, mida soovisin. Oskasin koolis tüdrukuid hoiatada, et nad midagi tänavalt üles ei võtaks, sest maas võib olla vereklompe. Minul kui meditsiiniõel oli kohustus äratada neis tuberkuloosi suhtes samasugust kartust, nagu ma ise tundsin.

Lõpuks ometi oli puhkuseaeg käes ja ka isa oli töölt vaba, seda esimest korda. Ta poleks tahtnud puhkusele jääda, aga pidi, sest tehas sulges kaheks nädalaks ukсед. Prantsuse valitsus oli streikijate nõudmistele vastu tulnud ja kehtestanud seaduse, et alates aastast 1937 suletakse suvel kõik tehased riigis, et töölised saaksid puhata. Lootsin, et pealesunnitud puhkus isa meeleolu veidi parandab.

Ta saigi uut mõtteainet. „Emma, kuidas oleks, kui ostaksime jalgrattad?“

„Kas meil jätkuks selleks raha?“

Viiefrangine nukk andis taas enda olemasolust ebamugaval kombel märku.

„Raha tuleb pangast võtta. See mind küll eriti ei rõõmusta, sest alati võib juhtuda midagi ootamatut. Teisest küljest, rattad oleksid omamoodi investeering, saaksime mägedes ringi sõita.“

Nii tehtigi. Uhiuued säravad jalgrattad äratasid naabruskonnas suurt imetlust. Need olid tumepunased ja kuldsete kaunistustega ning neil oli kolm käiku. Minul oli oma iste isa jalgratta juhtraua küljes ja ka ema jalgaratta pakiraamil. Ülesmäge sõites istusin isa jalgrattal, allamäge tulles ema omal. Plaanisime retki Longemer' ja Gérardmer' järvede äärde. Siis sain kurvastuseks teada, et kaasa on tulemas ka onupoeg Maurice, pikk neljateistaastane volask, kel olid valged juuksed ja terassinised silmas. Minu arust oli ta kõva kiidukukk, aga ema nimetas teda vaeseks orvuks. Ta pidi tulema kaasa vaid rattaretkele, nii et oleksime enne

Bergenbachi naasmist ta koju tagasi viinud. Mul ei jäänud üle muud, kui kannatada see ära.

Mõtlesin retke puhuks välja kavala strateegia. Tegin Maurice'i järel kõike mida temagi, olgu ronimist või jooksmist, ega kurtnud sõnakestki. Kui ta siis teatas, et on väsinud, avaldasin selle üle valju häälega imetust ja kuulutasin, et mina pole põrmugi väsinud.

Bergenbachis teatasin täditütar Angèle jahmatuseks, et seitsaadik olen nüüd poiss. Oma sõnade kinnituseks ronisin ploomipuu kõige ülemistele okstele ja raputasin sealt alla magusaid kollaseid vilju. Kui ma aga alla hüppasin, jäi mu kleit oksa külge kinni ning ma jäin rippuma maa ja taeva vahele, kuni kangas rebenes ja ma kõhuli maha prantsatasin. Angèle pani kisades jooksu, seevastu saksa lambakoer Joly sai vahvast mängust hoogu ning krabas mu kleidist ja rebis selle ribadeks. Ajasin end vaevaliselt püsti, kõik kohad kipitamas. Kas poisid nutaksid? Surusin hambad huulde ja tirisin kuhjaga täis ploomikorvi majja, justkui poleks midagi juhtunud.

Vanaema juures pidi kõigil loomadel olema meeldiv välimus, muidu müüs vanaema nad ära. Joly oli kaunis, ilusate proportsioonidega koer, pealegi väga tugev. Minu arust polnud tast mingit tolku. Ta vaid haukus, samal ajal kui vanaisa ja onu Germain suure omatehtud puukelguga kogukat heinakoormat mäest alla tirisid.

„Angèle, õpetame Joly kelku vedama ja koormat koju tooma!“

Võtsime kelgu ja koera, viisime maja taha nurmele ja rakendasime koera kelgu ette. Algul koer keeldus tegemast sammugi, nii et pidime teda tirima. Kui ta aga äkki tundis, et miski järgneb talle, tormas ta meeletu hooga allamäge. Naersime magusasti, kuid järgmisel hetkel asendsuid meie rõõmuhõisked õudusega. Joly tormas kelgu paukudes alla kaheksast kiviastmest Germaini töökoja ja õueaia vahel. Kohutav

lärm pani jooksupalu õue ruttama kõiki peale kurdi onu, kes parajasti puid saagis. Joly oli otsustanud rakmetest iga hinnaga vabaneda. Silmad õudusest punnis ja keel ripakil, tormas ta keset graniidist allikakaevu, nii et kelk lendas tükkideks ja vesi lendas kõrges kaares laiali. Meid tüdrukuid kamandati selle „koeruse“ pärast otsemaid voodisse. Täiskasvanud lihtsalt ei mõistnud meie hiilgavat ideed.

Ema võttis oma kotist välja suure musta raamatu ja kutsus mind enda juurde.

„Vaata, mis ma ostsin. See on katoliku piibel.“

„Misasi on piibel?“

„See on Jumala sõna ja on mõeldud inimestele elu õpikuks.“

Üritasin seda lugeda, kuid tähed olid nii väiksed, et lugemisest ei tulnud midagi välja.

„Loen seda sulle igal hommikul söögilauas.“

Tõesti, tõesti, ema ei kohelnud mind enam kui titat!

„Istu mu kõrvale,“ lausus ta ning näitas mulle esilehelt kardinalide ja piiskoppide allkirju. „Vaata seda. Siin on katoliku kiriku ja paavsti heakskiit. Selline piibel on iga koguduse preestril. Isa kindlasti ei keela meil katoliku piiblit lugeda, või mis?“

„Kindlasti ei keela.“

„Jätan selle siia raadio kõrvale. Me ei kavatse seda peita.“

„Jah, siis saab ka isa seda lugeda.“

Isa paraku ei lugenud.

Neil nädalatel, kui isa oli hommikuses vahetuses, luges ema mulle nii nagu lubatud, piiblit, samal ajal kui mina sõin moosivõileiba ja jõin kuuma kakaod, mille aroom hõljus kõikjal tubades. Mõnikord luges ema lõigu või kaks teinegi kord ja kontrollis, kas olen aru saanud, või ergutas mind mõnda kohta meelde jätma. Sel juhul kordas ta seda üksikute sõnade kaupa. Sedaviisi oli mul hõlbus piiblikohti õppida. Nail päevil oli mul alati midagi huvitavat klassikaaslastele rääkida.

Arvasin, et isa on haigeks jäänud – äkki koguni nakkushaiguse saanud –, sest ta hakkas vältima meid ja isegi naabreid. Olin väga mures. Ema valmistas iga päev isa lemmikroogasid, kuid isa vaid tõstis tõrjuvalt käe ja ütles tuimalt: „Mitte nii palju. Mul pole isu.“

Asi paistis olevat halb. Isa elas tubakast. Õhtusöögi järel tõusis ta kohe lauast suitsu tegema ja uudiseid kuulama. Zita ootas talt innukalt silitamist, kuid isa ei pannud ta anuvat pilku tähelegi. Kui jõudis kätte aeg koer välja viia, ei palunud isa ei mind ega ema, vaid läks ise ning jäi kauaks ära.

Pereringis jutuajamisele oli tulnud lõpp. Paistis, et emal ja isal pole teineteisele enam midagi öelda. Jõudsin üha uuesti sama tulemuseni: isal peab olema mingi tõsine haigus. Rõdul seisis ta alati ruloos varjus, et mitte jutelda tädi Huberiga. Kindlasti arvasid naabrid, et me kõik oleme saanud nakkushaiguse, sest nad paistsid meid vältivat.

Koolis oli mu populaarsus järsku kadunud. Ma polnud enam see, kes olukorda dirigeeris ja keda vaikides kuulati. Miskipärast oli mu positsioon muutunud, kuid ma ei lasknud end sellest häirida.

„Kui tahad sirgudes peeneks daamiks saada, ei või sa olla nagu kõik muud,“ oli ema ühtelugu öelnud. Just selliseks olin ma juba ammust ajast ihanud saada. Ühel päeval on ka minul krokodillinahast kingad, kolmekordne kaelakee ja sõrmkindad.

Mu võrratu ema aitas mul mitmel kombel eesmärgi poole püüelda. Kord olime kangapoes ja ema lasi mul valida kangast pühapäevamantli tarbeks. Müüjatar näitas kangaid ja kiitles, kuidas kõik ostavad just neid moodsaid materjale.

Ema kummardus mulle ütleva: „Simone, võid ise valida, aga pea meeles, et sina ei pea olema samasugune kui kõik teised. Sina jää iseendaks. On vaid üks Simone Arnold. Igaühel on oma maitse, aga sina tahad olla kena daam. Peened daamid ei käi teiste järgi, vaid loovad oma stiili. Nad on isiksused.“

Vanemapoolse müüjatori silmist paistis hämming. Ta vaid vahtis meid ammulisui. Hea, et poes kärbseid polnud!

„Sa oled liiga noor, et ise valida,“ sai ta lõpuks sõna suust. Kas ta siis ei näe, et ma pole enam mingi väike tita, vaid suur seitsmeaastane tüdruk!

„Vaid hind ja kvaliteet määrab selle, mida võtame,“ kostis ema.

„Kas saaksime vaadata seda ja seda ja seda,“ sõnasin mõnele kangarullile osutades. Ema uuris nende hinda.

„See on liiga kallis, Simone. Sa kindlasti ei soovi, et isa vaid sinu mantli pärast terve nädala tööd teeks.“

Ja nii pandigi kangarull tagasi riulile. „Võid valida neist kahest ülejäänust.“

Kui vahva! Minust saab teistsugune kui teised, mantel on valitud minu maitse järgi.

„Sa ei tohi teha endale nikerdatud kuju.“ „Silmad on neil, aga nad ei näe, kõrvad on neil, aga nad ei kuule ... Nende sarnaseks saavad nende

tegijad ja kõik, kes nende peale loodavad!“ Nii oli kirjas päeva piiblitekstis. Enne kui ema oli jõudnud neid tekste teist korda lugeda ja mu kaotass tühjaks oli saanud, olin oma kaelaketi ja randmeketi küljest võtnud ära Maarja pildiga medaljonid ja tõtanud neid vetsupotist alla loputama. Seejärel jooksin oma tupp ja lammutasin oma altari tükkideks. Ema istus vapustatult paigal, suutmata öelda sõnagi. Kui naasin oma hommikusööki lõpetama, sõnas ta: „Need kullast medaljonid oleks võinud anda Angèlele.“

„Ema, kui Jumalale ei meeldi pühapildid, on nende kasutamine ka Angèlele patuks.“

Oli neljapäev, nii et olin kodus, kui isa töölt koju tuli. Mingil põhjusel tuli ta otse minu tupp ja muutus sama kaameks nagu siis, kui ta pidi vanaema köögis äärepealt välgulöögist surma saama. Olin hirmul. Isa läks sõnagi lausumata kööki, kus ema talle parajasti toitu valmistas. Pidasin paremaks kõrvale tõmbuda, sest isa vihane nägu ennustas tormi. „Kus Simone’i altar on?“

Ema toimetas rahulikult edasi. „Ta lammutas selle.“

„Sina käkksid teda!“

„Ei käskinud. Lugesin talle vaid piiblist, mida ütleb Jumal.“

„Sa ju lubasid, et ei õpeta teda.“

„Adolphe, see on katoliku piibel, ja Simone jooksis lugemise pealt köögist välja. Ma ei mõista sind. Sulle pole ju ta altar ja selle pühapildid ja küünlad kunagi meeldinud. Miks need nüüd sind nii endast välja viivad?“

Seejärel võttis ema isa eest taldriku toiduga tagasi ja lausus: „Ma soojendan selle korra üle. Palun söö seda meie pärast!“

Isa pomises midagi arusaamatut ja torm paistis vaibuvat. Aga taas jäi mu küsimus vastuseta: miks küll isa vihastus? See tundus olevat tõesti hirmuäratav. Kas altarikujud olid kallid? Kas isa oli pidanud tegema nende pärast palju päevi tööd?

Ühel sumedal oktoobrikuu pärastlõunal oli meil kohtumine tädi Valentine'iga. See tähendas teretulnud vaheldust. Oli tore pääseda veidikeseks eemale kodu rõhuvast õhustikust. Tädi ootas meid raudteejaamas. Tal oli kaelas klaassilmadega rebaseboa ja ta ümber hõljus naftaliinilõhna. Angèlet kaasas polnud.

Tädi soovis osta mulle kingi, mida saaksin ise valida. Ema omalt poolt kavatses osta kingi Angèlele. Valisin endale õmblustarvete karbi.

Mulhouse'i äritänavat täitis küpsetatud kastanite lõhn. Tagasiteel möödusime kaupmehest, kes neid sütel suurel raudpannil küpsetas ja samal ajal ajalehti tuutudeks keeras. Tädi Valentine ostis talt tuutu kuumi kastaneid ja ulatas selle minule. Milline imetore õhtupoolik! Isa vihameel ununes täiesti.

Kiirustasime koju, sest õhtu oli juba kaugele jõudnud. Olin oma kingi üle rõõmus, eriti et see oli esimene kink tädilt ning olin saanud selle ise valida.

„Kindlasti on ka isa rõõmus, on ju?“

„Kahtlemata, aga sa ju mõistad, et ta on väga väsinud. Ta pole viimasel ajal jaksanud sinuga mängida ega isegi su koolitööd kontrollida. Võib-olla pole tal huvi ka täna õhtul, nii et ära käi peale. Ehk on parem, kui lähed oma tuppä Claudine'iga juttu ajama.“

Jooksin trepist lennulis üles isa juurde.

„Vaata, isa, mis mul on!“

Rebisin paki lahti ja näitasin isale oma kingitust. Isa istus tugitoolis, tegemata midagi. See oli kummaline. Ta oli alati öelnud, et vaid pätid ja surnud ei tee midagi. Ulatasin talle oma kingi.

„Mmm.“

„Kas pole ilus?“

„Mmm.“

„Sain selle tädi Valentine'ilt.“

„Jajah.“

„Aga ma võisin ise valida.“

„Ahsoo.“

Emä siniste silmade pilk käskis mul isa rahule jätta. Läksin Claudine'i juurde ja näitasin talle lillelise kangaga kaetud karpi. Selles olid eri värvi niidirullid ja pisikesed käärid. Vähemalt Claudine oskas seda hinnata!

Üle kodu laotus raske vaikus. Emä ei püüdnudki isaga rääkida ja isa oli keele alla neelanud. Haigus on kindlasti süvenenud. Ka minu tuba tundus võõra ja tühjana. Riulilt olid mu lammutustöö jäljed kadunud ja järel oli vaid mu pisike süütu nukuke. See oli kogu aeg mind häirinud ja nüüd seda enam, kui ta seal üksi konutas. Nukk koputas pidevalt mu südametunnistusele, aga emä ei lubanud seda ära panna. Tundus, et süngetele päevadele ei tulegi lõppu.

Koolis võttis *mademoiselle* minu toodud daaliad tuimalt vastu ja aetas inetusse kannu aknalauale. Paistis, et daaliatest ta enam ei hooli. Olin talle tihtilugu lilli toonud ja iga kord oli ta need naeratades ja täna-

des kenasse vaasi asetanud. Nüüd aga ei rõõmustanud teda isegi mitte lilled. Ka tema paistis olevat haige.

Lõpuks pärast pikki halle päevi näitas end pilvede vahelt kahvatu päike. Kui jõudsin koju, valgustas arglik päikesekiir pakki salongi laual. Ema võttis mult koolikoti ja viitas pakile.

„Isa on tellinud Strasbourgist Piibliuurijate Seltsilt raamatu.* Tõeline üllatus! Sellest ei räägi me piiksugi, võib-olla tahab ta seda lugeda, ilma et meile sellest räägiks.“

Ema pani sõrme huulile ja sõnas salapärasel ilmel „tss“.

Kui isa hommikusest vahetusest koju jõudis, läks ta salongi, võttis paki kätte ja lasi sel mütsuga tagasi lauale langeda.

„No on alles nobedad! Sellest pole paari päevagi, kui ma neile kirjutasin.“

Pakk oli päevi laual, ilma et seda oleks avatud, kuid ema pilgust lugesin, et tuleb vaikida ja oodata.

Mul polnud lubatud välisust avada, kui sellele koputati.

„Sa oled hästikasvatatud tüdruk ja lähed ust avama vaid siis, kui seda sult palutakse.“

Pidin tõmbuma kusagile tuppa, sest oli ebaviisakas tulla esikusse piiluma, kes uktsel on. Ema ei teadnud aga, et mul oli tavaks minna sellisesse kohta, kust uks oli peegli kaudu näha,

Onu Germain oli astunud sisse viimast korda, enne kui Bergenbach talveks lumevangi jäi. Tormasin teda tervitama. Ema hoiatav pilk pani mind taganema, kuid minus oli tärnanud uudishimu koos kahtlusega.

* Piibliuurijaid tuntakse alates aastast 1931 nime all Jehoova tunnistajad.

Taas oli midagi ilma minu teadmata teoksil. Onul olid suured kompsud kaasas ja ema juhatas ta köögi kaudu rõdule, kus enne pakasepäevade saabumist hoiti toiduaineid. Kui moon oli maha pandud, kuulutas ema: „Ei mingit rõdule minemist! Isa käsk!“

Isa kohe oskas elu keeruliseks teha. Ühel päeval võis midagi teha, teisel ei. Küll võivad täiskasvanud ebajärjekindlad olla!

Onu oli toonud maitsvaid punaseid õunu ja pähkleid ning me toad olid täis Bergenbachi aroome. Kõditasin onu ootamatult ja panin teda naeru kihistama. Nägin köögiaknast, et rõdul on kuusk, ja imestasin, mida see seal teeb. Jeesus-lapsel on vist käed nii tööd täis, et vanematel tuli teda aidata ja tema eest ise kuusk hankida. Kas mitte polnud ta eelmiselgi aastal ühe kingi unustanud ja viinud selle siis Kochide poole, teades, et mind sinna kutsutakse? Puu oli meile ilmunud kuidagi kummalisel ajal tükk maad enne jõule.

Olin otsustanud missale mitte minna ja emaga koju jääda. Ema vaatas mind üllatunult, isa aga küsis karmil toonil: „Ja miks siis, kui võib küsida?“

„Sest mina ei ole katoliiklane.“

„Nii kaua kui minu sõna siin majas maksab, otsustan mina, mida sa oled ja mida sa teed!“

Otsekohe järgnes ema korraldus: „Simone, mine ja pane end kiiresti riidesse, et saaksid isaga ühes minna!“

Väljas otsisime novembrikuu tuule ja jäise vihma eest kaitset vihma-varju alt.

„Kas ema ütles, et sa pole katoliiklane?“

„Ei, vaid tüdrukud koolis.“

„Kas sellepärast, et sa nendega usust rääkisid?“

„Jah.“

„Nii et ema õpetab sind?“

„Muidugi. Ta loeb mulle iga päev piiblit, seda preestrite raamatut.“

„Kas ehk muud ka?“ oli isa häälest kahtlust kuulda.

„Ei. Mõnikord loeb ta samu sõnu kaks või kolm korda, et oskaksin neid korrata täpselt nii, nagu need katoliku piiblis kirjas on.“

Isa ei lausunud midagi.

„Isa, kas see on tõsi, mida koolis öeldakse, et ma ei ole katoliiklane?“

„Sina oled katoliiklane ja küll ma selle eest hoolitsen, et selleks sa ka jääd!“

Missa ajal nihelesin oma kohal. Vaata kuhu tahes, igal pool nägin silmi, mis ei näe, ja kõrvu, mis ei kuule. Kõik need pühakud ja inglid tegid mulle meeelhärmi. Jumala sõna on pühapildid keelanud, aga ometi on tema koda neid täis. Lõpuks jõudsin järeldusele, et Jumal on samasugune kui mu vanemad: nad keelasid ahju puutumast, aga ise puutusid, keelasid redelile ronimast, aga ise ronisid.

Jäisest ilmast hoolimata otsustas isa naasta koju teist teed pidi, et saaksime rahulikult vestelda.

„Kust on tulnud su klassikaaslased mõttele, et sa pole katoliiklane?“

„Ma polnud nõus lugema koos oma nukuga luuletust.“

„Mis luuletust?“ läks isa hääl taas karmiks.

„Meil olid koolis nukud kaasas ja me pidime ütleva luuletust ja liigutama nukku, otsekui oleks see rääkinud. *Mademoiselle* palus mul öelda kolmanda salmi. See oli nuku hommikupalve ja mina keeldusin.“

Isa silmad läksid tumedaks ja ta ilme oli mulle juba tuttavalt kombel üksainus küsimärk.

„Kas ema käskis sul keelduda?“

„Ei. Ema ei teadnud luuletusest midagi.“

„Ja siis?“

„Ma lihtsalt ei saanud seda lugeda.“

„Miks?“ jäi isa seisma ja vaatas mulle otsa.

„Claudine'il ei ole südant, seepärast ei saa ta Jumalaga rääkida. Ja palvetamist ei tohi mängida. Claudine ei suuda palvetada. Tal on kõrvad, aga ta ei kuule, ja jalad, aga ta ei kõnni. Ta on kõigest nukk ja nukud ei palveta.“

Seekord sai ülekuulamine läbi.

Kodu oli täis ema valmistatud pühapäevaroa aroome. See oli isa lemmiktoit, Bergenbachi hapukapsas, magustoiduks oli aga Linzeri kook. Paraku ei paistnud isa veel heas vormis olevat, sest ta võttis vaevalt mõne suutäie ja tõmbus salongi suitsu ja kohvi nautima. Zita ei üritanudki ta jalgel lebada, sest need liikusid rahutult. Kohe kui ema ta kõrvale istus, hakkas isa teda kibedalt süüdistama: „Sa õpetad Simone'i minu selja taga!“

Mul oli isa põikpäisusest küllalt. Nüüd oli vaja ema kaitseks välja astuda.

„Ma ei mängi enam kunagi sinuga, kui sa mind üldse ei usu! Ja ma ei lähe enam kunagi koos sinuga kirikusse,“ lõin selle kinnituseks jalga vastu maad. „Ja mina ei ole enam katoliiklane!“

Isa ajas end täies pikkuses püsti ja seisis sirgelt kui kivikuju. Ta osutas käega pikkamisi mu toa poole. „Kohe oma tupp rahunema, sa vastik plika! Et mu silmad sind täna enam ei näeks!“

Taganesin, huulil juba vastuväide.

„Mitte sõnagi rohkem, kui ei taha keretäit saada!“

Ta ei liigutanudki, enne kui olin tormanud oma tupp. Olin maruvihane. Istusin vaibale, selg vastu voodit, ja purskasin nutma – pigem allajäämise kui karmi noomituse pärast.

Isa ja ema vaidlesid ägedalt. Nad rääkisid nii kiiresti, et ma ei mõistnud, millest. Kuulsin katkendlikult isa sõnu, kui ta mu ukse lähedalt möödus. Vahepeal oli kuulda, kuidas ema midagi ütles.

„Adolphe, kus su mõistus on? Miks sa ei loe piiblit, et ise asja kontrollida?“

Isa hääles oli halvustavaid noote. „Nii et sina tead kõike. Pead end nii targaks, sest loed piiblit.“

Ma polnud eluilmas kuulnud sellist sõnavahetust.

„Kas võin esitada ühe küsimuse: miks preestrid ei õpeta seda, mida piibel õpetab?“

See pani mind oma toas võpatama.

„Preestrid on aastaid õppinud. Nad on traditsiooni edasikandjad. Õpetamine kuulub neile. Kelleks sa ennast õige pead? Lõpetasid koolikäimise 12-aastasena.“

Isa polnud enam ta ise, kui ta ema sel kombel alandas. Ja mina ei saanud oma toast lahkuda, et sõna sekka öelda!

Viimaks asus ema ennast kaitsma. Jõulise ja otsusekindla häälega pani ta asja paika.

„Oskan lugeda nii prantsuse kui saksa keeles. Kui piiblist lugeda Jeesuse sõnu „ärge nimetage isandaks kedagi maa peal“ või „Isa on suurem kui mina“ või „te olete minu sõbrad, kui teete, mida ma teid käsin teha“, siis ütle, mis on neis sõnades arusaamatut? Kas sul on vaja, et keegi neid sulle selgitaks?“

Tubli, ema! Otse naelapea pihta.

„Kui Jeesus ütles: „Isa, sinu kätte annan ma oma vaimu“, kas ta ütles seda endale? Ja kus on see nõndanimetatud kolmainu kolmas isik?“

„Suu kinni oma piiblitekstidega!“

Kui kole suhtumine katoliku piiblist! Isa marssis vihast keedes välja, Zita kannul. Ema tõi mulle koogitüki ja tassi teed.

„Mida sa teed?“

„Ei midagi,“ pomisesin.

„Ära kurvasta, ma loen sulle piiblit edasi, kuid sul tuleb isa sõna kuulata. Saad võrrelda seda, mida loeme, sellega, mida ütleb preester. Kuula mõlemat ja vali ise.“

Seejärel soovitas ta mul Claudine'iga mängida ja läks tagasi salongi. Olin õnnetu. Ma ei tahtnud isa kuulata, aga nii oli ema käskinud. Kui kehv olukord!

Hiljem tuli isa koju tagasi, aga ta oli ikka endast väljas. Ta teatas halvapaneval toonil: „Ma siis loen seda piibliuurijate raamatut. Küllap on see nende „Loomise“ raamat täis totrusi.“

„Claudine, kas kuulsid, mida isa ütles? Lõpuks ometi tahab ta selle postiga tulnud raamatu lahti teha. Küllap ta loeb hea meelega. Ta on ju näiteks taevatähtedest väga huvitatud. Enne, kui ta haigeks jäi, oli tal tavaks mind kaissu võtta ja mulle pilte näidata: kas teadsid, et Saturni ümber on rõngas? Ma õpetan sind.“

Öösel tualetis käies nägin isa istumas ning lugemas ja suitsetamas. Hommikul nägin teda lugemas ja kõhimas. Igal hommikul oli tal see hirmus kõha. Ehk on temalgi kopsudes plekid. Haiguses polnud mingit kahtlust. Ta oli kaame ja veidrate tujudega, vahel ka väiklane. Üritasin ta silma alt ära olla.

Koolis rääkis preester palju Kristuse sünnist, päevast, mil Jumal tuli maa peale Petlemma, juutide maale. Paraku Jeesusele, Maarjale ja Joosepile võõrastemajas kohta ei leidunud, nii et püha perekond pidi minema lauta, kus härg ja eesel Jeesust oma hingeõhuga soojendasid.

„Ja pidage meeles, et just juudid tapsid Jeesuse, lihaks saanud Jumala, ning palusid, et tema veri tuleks nende ja nende laste peale. Seepärast on nad igaveseks neetud.“

Kodus asendasid mööblivaha lõhna aniisiga maitsestatud küpsiste aroomid. Ema oli küpsetanud traditsioonilisi kooke ja küpsiseid, mis olid nüüd söögilaual valgel rätikul jahtumas. Käes olid aastalõpupäevad oma pühadega. Oodata oli imelisi jõule, sest „Loomise“ raamat oli isa terveks teinud. Tema söögiisu oli tagasi ja ta mängis jälle minuga.

Ema kutsus mind söögituppa appi. Nurgas puunikerdustega nõudekapi kõrval seisis jõulukuusk. Emal oli käes suur karp, mille ta diivanile asetaski ja lahti tegi. Selles olid kõik eelmise aasta värvikirevad klaaskuulid.

„Sa oled need alles hoidnud! Nüüd pole Jeesus-lapsel tarvis lisa tuua.“

„Simone, oleme alati jõule pidanud, aga sul oleks hea teada, et tegelikult ei too keegi kingitusi. Elsassis öeldakse, et neid toob Jeesus-laps, mujal Prantsusmaal räägitakse jõuluvanast nimega Père Noël. Igal rahval on oma lugu. Vaata nüüd, kuidas neid üles panna. Kaht sama värvi muna ei panda kõrvuti. Küünlahoidjad paneme siia.“

Kuuse ehtimine oli lõbus ja puu lõhnas Bergenbachi metsa järele. Klaasilt peegelduvad peened päikesekiired panid linnid – „inglijuuksed“ – sädelema.

„Preester ütles, et Jeesus sündis jõuluajal. Seepärast on kirikus altari kõrval sõim, kus on väike beebi, ja selle ümber koduloomad.“

„Jõulukuu 25. päev pole tegelikult Jeesuse sünnipäev. Pealegi pole Jeesus enam beebi. Ta kasvas suureks, nii nagu sinagi kasvad. Siis ta suri ja äratati surnuist üles ning praegu on ta taevas kuningas.“

„Zita soovib küpsist. Kas võin talle anda?“

„Ühe, aga mitte rohkem.“

Kuusk oli juba peaaegu ehitud, enne kui tajusin, mida ema oli öelnud.

„Aga kui nüüd ei ole Jeesuse sünnipäev, miks me siis jõulukuuske ehime? Millal ta siis sündis?“

„Sügisel.“

„Milleks siis see jõulupuu?“

„Jeesusega pole sel mingit pistmist. Selle juured on ühes paganlikus kombes.“

„Miks meie sellest kinni peame?“

„Ma ei tahtnud sulle pettumust valmistada.“

Mul oli käes kullatud ehe, mis pidi latva kinnitatama. „Kas Jumal kiidab paganliku puu heaks?“

„Arvan, et mitte.“

Lasin ehtel põrandale kukkuda, tõmbasin puult alla kõik muudki kaunistused ja tallasin puruks, ise üle keha värisedes. Ema korjas killud vaikides kokku ja viis kuuse tagasi rõdule.

Sel õhtul voodis olles oli mu süda tulvil pettumust ja pahameelt. Täiskasvanud ei osanud muud kui valetada. Kurg toob beebisid, Jeesuslaps kinke, jõulukuusk on paganlik – neile olid need vaid toredad lood, nii nagu vendade Grimmide muinasjutud. Usust tehti pelgalt muinasjutt! Mu pahameel aina süvenes.

Ema seletas: „Tõepoolest, me pole sulle rääkinud tõtt. Need, kes piiblit ei uuri, ei näe paganliku püha pidamises midagi halba ega tea, et jõulupühade aluseks on roomlaste päikesepidustused. Sina tegutsed õigesti. Kuula alati sisetunde häält. Edaspidi püüame oma jumalakumardamisest kõik valed välja rookida.“

See rahustas mind, kuid miski mu sisimas oli purunenud. Vanemad olid mulle seitse aastat valetanud ja preester valetas edasi. Sestsaadik olin varasemast veelgi kahtlustavam, kuna tajusin, et täiskasvanud võivad hõlpsasti rääkida muinasjutte, valetada ja eksitada.

Bergенbach oli lumevangis, nii et enne kevadet sinna ei pääsenud. Isa mängis minu ja Zitaga. Ta pildus lumepalle ja Zita tormas neile järele. Tolle vahva puhkuse lõppedes lausus isa: „Homme tuleb ema koos sinuga kooli. Su klassikaaslastel oli õigus: ei sina ega keegi meist ole enam

katoliiklane. Ema on leidnud tõe. Tõde on piiblis. Nüüdsest püüame meie kõik järgida seda võimalikult täpselt.“

Taas oli meie kodu täis muusikat, naeru ja mängu. Isa oli heas tujus ja hellitas mind igal võimalusel. Ta oli oma elurõõmu tagasi saanud. Täielikust toibumisest andis tunnistust see, et ta hakkas jälle maalima ja viiulit mängima. Ta koguni lõpetas suitsetamise. Kuna olin pannud tema kiusamiseks ta sigaretikarpi šokolaadist sigarette, andis ta emale pidulikult teada suitsetamise lõpetamisest.

„Olen alati vaadanud viltu preestritele, kes suitsetavad, nii tuleb minulgi see lõpetada. Simone vajab isa, kes teeb seda, mida ütleb.“

Isa ei suitsetanud enam kunagi ja ta sai lahti ka sellest hirmsast hommikusest köhast.

Olles täis indu, tõi ta ühel päeval mulle mu toa sisustuse jaoks uut trükikangast, mida ta oli lubanud juba mitu kuud tagasi, kuid siis täiesti unustanud. Ema õmbles õmblusmasina vurinal sellest kardinaid ja voodikatte. Peagi, ajal kui olime Bergenbachis, pani alumise korruse noor Jean mu tuppa uue tapeedi. Isa korraldas mulle väikese loengu külmadest ja soojadest värvidest ning laskis mul seinte värvi ise valida. Otsustasin sinise välistada, sest ma ei soovinud oma toas külmast lõdiseda.

Koolis ei pakkunud enam kellelegi huvi kuulata mu piibliitsaate. Õpetaja käitumises peegeldus teistegi inimeste muutunud suhtumine meie peresse. Ma polnud enam *mademoiselle*'i lemmik. Ta vältis mind igal võimalusel ega lasknud mul peaaegu kunagi vastata. Vastandina kooli külmale õhustikule valitses kodus rahu ja soojus. Tajusin, et midagi samalaadset on kogetud varemgi. Õpetaja pajatas meile tihti algkristlaste elust roomlaste ajal. Alati, kui olime tunnis tublid olnud, rääkis ta

meile Fabiolast, Nadine'ist ja Ben Hurist või luges katkendeid romaanist „Quo Vadis“.

Isal oli kodus kollektsioon kunstiteoste koopiatest, nende seas üks itaalia maal, kus kujutati rühma algkristlasi seismas Rooma areenil, ümbritsetutena lövidest. Nad olid valmis pigem suurema lövi lõugade vahel või saama elusalt põletatud kui salgama oma usku. Olin esimesest klassist saadik soovinud saada samasuguseks. Mulle jäi siiski arusaamatuks, miks keegi ei taha midagi kuulda piiblist, ehkki inimesed olid usust ilmselgelt huvitatud. Asi läks veelgi hullemaks, kui vanemad mu katekismuse tundidest ära võtsid, mille järel teised hakkasid mind otsestelt põlgama. Needsamad tüdrukud, kellele olin andnud saia, küpsiseid ja šokolaadi, pöördusid nüüd minu vastu. Miks? Mis oli juhtunud?

Sel ajal kui preester õpetas katekismust, õpetas poistekooli õpetaja mulle rahvuslikku käsitööd. Kord pärast seda tundi ootasid teised õpilased mind väljas, takistades mul pääsu kivitrepile. Olin lõksus. Mind nähes hakkasid nad ühel häälel sõimama mind „paganaks“. Sekka karjuti muidki süüdistusi.

„Sa ei käi enam kirikus!“

„Sa ei käi enam katekismuse tunnis!“

„Kommunist!“

Seisin üksi kõige ülemisel trepiastmel ja hüüdsin: „Olen kristlane!“

See ajas neid veelgi enam marru.

„Miks sa siis katekismuse tundides ei käi?“

Olin piiblist lugenud, et Jumal ei ela inimeste valmistatud hoonetes. Osutasin käegi kiriku poole.

„Jumalat ei saa seal olla, sest see on täis ebajumalaid. Neil on silmad, aga nad ei näe, ja kõrvad, aga nad ei kuule. Teine käsk keelab pühakuju-sid teha ja ...“

Mu jutt katkes, kui kõik äkitselt vait jäid. Uhkes majas teisel pool tänavat lõi peenelt riietatud naine käsi kokku, et kõita meie tähelepanu.

„Laske tal minna. Kas te siis ei näe, et tal on põrgust välja karanud deemoni nägu? Põgenege! Ta on ohtlik!“

Silmapilk pistis üks tüdrukutest kisades jooksu ja teised tema kannul, ka Blanche, Madeleine ja Andrée. Jäänud üksi, pöörasin end ümber ja nägin *mademoiselle*'i jäiga ja külmana sõnatult aulas seismas.

Tänavanurgal ootas mind väike salk poisse. Nad piirasid mind kui mesilased suhkrukommi ja sõimasid „räpaseks juudiks“. Miks? Ma polnud ju ei juut ega räpane. Lõpuks ometi ajasid möödakäijad mu kiusajad laiali.

Päeva piiblitekst evangeeliumist käsitles vaenu, viha ja laimu. Uskusin täielikult seda, mida olin piiblist õppinud, kuid tahtsin teada, miks sõimati juute räpasteks. Meie lihakaupmees oli juut ja ta oli alati väga puhas. Emale ta meeldis, sest ta oli aus ja sõbralik. Süüdistused painasid mind, sest ma ei mõistnud põhjust. Istusin isa süles ja kuulasin ema selgitust.

„Kui õpid ajalugu paremini tundma, siis saad teada, et nõndanimetatud kristlased on olnud juutide suhtes tohutult ülekohtused. Näiteks möödunud aegadel ei saanud juudid käsitöölised olla ja nad suleti linnades getodesse. Neid süüdistati selles, et nad on tapnud Jumala.“

„Preester rääkis sellest.“

„Kuid Jumal pole mitte kunagi tulnud maa peale, et inimesed teda tapaksid. Kuidas saakski surmata Kõigevägevamat, kes on eluallikas? Ta

ei kiida seda heaks, et juute sel viisil koheldakse. Ta ei tee inimeste vahel vahet rassi, nahavärvi või rikkuse alusel, sest tema ei ole ebaõiglane. Jehoova on armastus. Need, kes ei taha tema õpetust järgida, kalduvad kergesti halba tegema. Sellepärast võivad nad öelda ja teha hirmsaid asju ja ikkagi arvata, et neil on õigus.“

Vähehaaval sai lastel minu tänaval jahtimisest küllalt. Olin neile öelnud, et Jumala poeg Jeesus oli juut ning et kutsuda mind juudiks on au-line asi. Olin selle üle uhke. Kõik apostlid ja piiblikirjutajad olid juudid ja mina soovisin käia nende jälgedes.

Kevad 1938

Maad katsid kevadlilled just nagu sinised, roosad ja kollased täpid minu toa uuel tapeedil. Jean pidi puhkuse ajal minu toas remonti tegema, samal ajal kui oleme emaga Bergenbachis, ja isa pidi tulema meie juurde nädalalõppudeks.

Kui tallu saabus onu Alfred, õnnestus tal järjekordselt algatada prantslasi ja sakslasi puudutav ideoloogiline sõnasõda ja rikkuda pere ühine lõuna. Kui meespere läks pärastlõunal jalutama, sündis uus vaidlus naiste vahel, seekord usu teemadel. Ma ei mõistnud, milles on küsimus.

Millest küll vanaema räägib? Tädi Valentine paistis olevat tema poolel, väites, et piibel on protestantide raamat. Seepeale näitas ema talle piibli esilehte katoliku kardinalide allkirjadega.

„No need oleks võinud kirjutada kes tahes,“ kostis Valentine.

„Meie, katoliiklased, loeme piibli asemel evangeeliume,“ lisas tädi Eugénie. Ema üritas neile näidata, et evangeeliumid on osa piiblist, kuid keegi ei tahtnud teda kuulata.

„Vii see protestantide raamat siit ära!“

„Aga kirik on ju selle heaks kiitnud!“

Nüüd oli aeg juttu sekkuda: „Vanaema, preestril on täpselt samasugune piibel.“

„Temal on õigus pidada endale, mida tahab,“ vastas vanaema ja viis siis pilgu emale. „Sina oled minu tütar ja sinu asi on olla katoliiklane, kui tahad meie perega headesse suhetesse jääda!“

Mehed rääkisid saabudes üha mingist salapärasest *Lebensraumist*,^{*} mis oligi sütitanud lõunalauas ägeda vaidluse. Kui isa kuulis naisi usu üle vaidlevat, teatas ta, et sõidab järgmise rongiga koju, sest talle ei meeldi see „inkvisitsioonivaim“. Nii ta jättiski meid „sellesse herilasepesa“, nagu ta meie riidlemist nimetas. Meie emaga jäime veel mõneks päevaks maale.

Vahetult enne lihavõtteid otsustas vanaema iga-aastase kombe kohaselt hankida uue põrsa ja vahetada mõned munad, et saada kanakarja „uut verd“. Mina läksin temaga kaasa.

Ronisime mäest üles, päike lõõskamas. Vanaema sõnas, et päike lausa kõrvetab, ning ennustas pilvi vaadates ilmamuutust. Paaritunnise kõndimise järel jõudsimme rahulikku rohelistesse orgu, kus olid üksikud suured talud. Koha nimi oli Langenbach. Selle teises otsas oli üks meie pari-

* *Lebensraum* (eluruum) oli natsionaalsotsialistide loosungisõna, millega põhjendati idasuunalist laienemispoliitikat.

maid mustikapaiku, Fellingringkopfi järsak. Kohalejõudmine oli kergenduseks, sest vanaema oli teel olles üritanud mu meelt muuta.

„Too ema tagasi kiriku rüppe. Ta viib kogu pere hukatusse.“

„Aga piibel ei ole paha raamat.“

„Vanakuri tahab, et te kiriku maha jätaksite, sest ta jahib teie hingi. Ta saadab teid otse põrgu.“

„Põrgut ei ole olemas ja minul ei ole eraldi hinge, sest hing on inimese *tervikuna*.“

„Just nõnda vanakuri tegutsebki: esmalt võtab ära põrguhirmu ja siis viskab otse põrgusse.“

Seejärel pajatas ta hirmulugusid sellest, kui meeldivaks saab vanakuri end teha, et inimesi eksiteele viia.

Vanaema onupoeg kuulas rõõmuga uudiseid oru teisest otsast. Kui raha ja kanamunad olid omanikke vahetanud, läksime uut põrsast valida. Hoovis sibas ringi punt neid armsaid heleroosasid tegelasi. Võtsime ühe kinni ja sidusime selle põtkivad jalad kokku, olgugi et ta valjuhäälselt protesteeris. Panime ta kotti, mille vanaema nõõripidi üle õla viskas. Onupoeg osutas tillukesele pilvele taevast ja soovitas kiirustada.

Väike pilv kasvas otse silmnähtavalt. Vanaema tuiskas edasi sellise hooga, et ma vaevu ta kannul püsisin. Nõretasime mõlemad higist, kui jõudsime Talhorni kõrgendikule, kust avanes vaade mõlemasse suunda. Seal pühkis meist üle jääne tuul. Vanaema käskis jooksu pista, et mitte külmetuda ja kopsupõletikku saada.

Suur pruun pilv tuli otse meie suunas. Peagi varjas see kogu oru ja taevast hakkas sadama rahet. Paljas mäenõlv ei pakkunud mingit varju,

nii et olime sunnitud teekonda jätkama. Raheterad peksid vaest põrsast ja selle ruigamine segunes tuule ulgumisega. Varsti oli raske rada silmaga eristada. Esialgu hoidsin otsustavalt pisaraid tagasi – ega ma mingi plika ole! –, kuigi olin üdini külmunud ja läbimärg. Mu käsitsikootud villane kleit oli auke täis ja lõpuks see rebenes hoopis. Olin kurnatud ja hingetu ja suutsin tormituules vaevu jalul püsida. Kui must pilv kogu mäe enda alla mattis, olin nutu äärel. Vanaema käskis mul tema põllest kinni hoida, sest tal tuli hoida mõlema käega kinni meeleheitlikult rabelevat põrsast.

Nõlvast alla jõudes olime juba pilvest allpool ja võisime näha kodutalu. Korstnast tõusev suits vajus katusele ja roomas selle pinnal otsekui uss.

„Loojale tänu, jääme ellu!“

Teadsin siiski, et vanaema pidas juhtunut Jumala karistuseks. Ta uskus, et kõik tuleb Jumala käest, eriti pikne. Ees oli veel soost läbimine.

„Näe, rada läheb sealt!“

Olime sellest tublisti kõrvale kaldunud ja soomätaste vahel sumada oli vaevaline. Kivile astudes purskas kingadest vett. Viimaks jõudsime talu juurde.

„Armas laps, su kleit on nagu sõel!“

Ahju ees ootasid meid mõlemat soojad alusrõivad. Kuum jalavann pani vere taas käima. Rääkisin õhinal ja uhkusega meie seiklusest. Vanaema vaatas mind pettunud ilmel. Sellist entusiastlikku raportit polnud ta minult küll oodanud, kuid ta pidas suu kinni ja üritas külmast kanget põrsast elustada.

Värske värvi lõhn pani mind trepist üles tormama, et näha, millega Jean on hakkama saanud. Ta oli uhke oma esimese iseseisva maaler-meistritöö üle. Minu riidekappki oli heleroheliseks värvitud. Isa oli nihutanud voodi teise paika ja katnud seina päevatekiga kokku sobiva lillelise kangaga. Voodi kohal oli seitse Jeani maalitud pilti Lumivalgekese seitsmest põialpoisist. Olin vaimustuses. Kui imeilus tuba! Kui jätan ukse lahti, näeb iga möödamineja seda juba välisukselt.

Ema andis praktilist nõu: „See on sinu tuba. Hoiu seda korras ja tee hommikul voodi üles. Selline, milliseks jätad selle hommikul, on ta keskpäeval. Kui soovid jätta endast head muljet, siis tead, kuidas toimida.“

Ema ja isa olid andnud Jeanile piibli. Isa rääkis, et noormehele meeldis see väga, kuid ta ema oli endast välja läinud ja stseeni teinud. Emal kohtles teda ikka kui koolijütsi.

„Ta ema on lesk. Ehk püüab ta säilitada oma autoriteeti,“ arvas isa.

Ühel hommikul läks isa alt piima ja leiba tooma. Saabudes oli ta näost täiesti kaame ja ta otsmikul sätendasid higipiisad. Toolile prantsatades rääkis ta, et allkorrusel oli uks järsku lahti lennanud ja ta ees seisis Eguemann, hoides pea kohal kirvest.

„Jooksin, piimanõu käes, tänavale, aga tema jooksis järele ja karjus, et olen reetur ja mind tuleb tappa. Ta pöördus tagasi alles siis, kui keegi vastu tuli. Emma, nüüdsest tuleb sul osta piima ja leiba poest. Mul on kahju, et see on lisatöö, kuid me peame olema ettevaatlikud, kui majas on selline alkohoolik. Püüan ka tööaegu muuta, et üksi tööle minnes teda mitte kohata. Pole vaja asjatult riskeerida.“

Milline šokk! Onu Eguemann oli korralik katoliiklane ja ikkagi oli ta üritanud tappa mu isa! Olin ta peale väga vihane. Emal püüdis mind ra-

hustada, tsiteerides Jeesuse sõnu „teist saavad kõigi rahvaste vihaalused“. Lisaks tuletas ta meelde apostel Pauluse manitsust, et me ei tasuks kellelegi kurja kurjaga. Isa oli kodunt lahkudes väga ettevaatlik ja seda olime ka meie. Me ei rääkinud enam Eguemannidega, et neid mitte ärritada ja neis vihapurskeid esile kutsuda. Zitat tuli tähelepandamatult välja viia. Tegime seda võimaluse korral päeval ja püsisime maja ees, kus meie kaitseks olid möödakäijad. Ma polnud onu Eguemannile kunagi andestanud seda, et ta oli nõudnud minu karistamist tema silme all, ja nüüd vihkasin teda südame põhjast.

Teise õppeaasta viimane päev oli kuum ja vihma kallas kui oavarrest. Kuulsime tavapäraseid manitsusi võtta vihik ja lahendada suvevaheajaks antud ülesandeid ning lugeda katekismust iga päev. Siis oli aeg jätta *mademoiselle*'iga hüvasti, sest ta jäi pensionile. Kõik tüdrukud käisid järgemööda ees tema juures ja ta lausus naeratades igäuhele mõne ilusa sõna – või peaaegu igäuhele. Sügisel pidime saama uue õpetaja. Minule oli see suureks kergenduseks.

Rentslites tulvas vesi. Mul olid kummikud jalas, seepärast otsustasin marssida otse läbi lompide. Tahtsin olla metsik ja vaba, seni kuni ema mind aknast näeb. Möödakäijatest välja tegemata pritsisin suvevaheaja auks hoogsalt vett laiali. Ent kohe, kui nurga tagant ilmus nähtavale kodumaja, muutusin jälle hästikasvatatud tüdrukuks. Tõsi küll, tema distiplineerimatust reetsid läbimärjad ja porised aluspüksid.

Vaheajal meie päevakava muutus. Isa ja ema olid võtnud ühendust piibliuurijatega (Jehoova tunnistajatega) ja käisid nüüd nende koosolekutel. Mõned perekonnad kogunesid linnahalli piiblit uurima. Seal saime teada, et pensionil meditsiiniõde nimega Laure pidas raamatu „Jumala kannel“ alusel kaheksale lapsele pühapäevakooli. Tahtsin ka sinna

minna. Sain endale raamatu, millel olid mustad kaaned ja punased servad. See oli parim kingitus, mida olin eales saanud. Õhkkond oli pühapäevakoolis hoopis teistsugune kui katekismuse tundides. Lisaks sain viimaks täiesti vabalt küsimusi esitada ja mulle õpetati, kuidas ise oma piiblist vastuseid leida. Tund tundus olevat alati liiga lühike, ehkki teised lapsed paistsid vahel igavlevat ja hakkasid nihelema, kui Laure'il aeg üle läks.

Tädi Eugénie oli nõrдинud, kui kuulis pühapäevakoolist. Ta leppis kokku kohtumise härra Kochi ja õemehega, lootes, et koolitatud härra Koch suudaks tuua isa tagasi sinna, kuhu ta kuulub – katoliku kirikusse. See üritus osutus aga tulutuks.

„Adolphe on sinu õnnetu ohver, Emma,“ ütles tädi, vibutades ema ees sõrme. Kochi arvamus oli, et Adolphe on tuhvli all ja andnud järele, sest soovib majas rahu hoida.

Kuidas küll võis ta seda väita? Miks täiskasvanud langetavad otsuse, jõudmata asjas selgusele? Isa küll mingi nõrguke pole. Alles äsja oli ta võtnud mind ära katekismuse tundidest. Ta oli jalamaid lõpetanud suitsetamise. Tema ju viis meid koosolekutele ja tegi söögilauas palve. Ka oli isa teinud ettepaneku, et läheksin pühapäevakooli ja hakkaksin ühes emaga inimeste juures käima. Tädi aga käitus nagu ta ema: sulges kõrvad ja tulistas süüdistusi.

„Häbi on vedada Simone'i majast majja otsekui kerjust.“

„Minu meelest on see vahva,“ parandasin ilmselge vea. Kuid tädi ei vastanud, tõmbas vaid silmad vidukile.

„Su ema fanatism on juba sindki mürgitanud!“

Õppisin uue sõna: fanatism. Kohe, kui sain teada selle tähenduse, jõudsin järeldusele, et see sobib pigem tädi ja vanaema käitumise kohta.

Olin tihti koos emaga, kui ta inimeste juures käis. Vestlusi hoolega pealt kuulates sain paljudele oma küsimustele vastused. Mõnikord toodi üpris kummalisi põhjendusi, nagu seda tegi üks kolmainu õpetust pooldav preester. Püüdes tõestada, et Isa, Poeg ja püha vaim on üks Jumal, kuid siiski igaüks eraldi kõigevägevam, samaväärne ja igavene, tõi ta näite: kui kolmest munast teha omlett, on selles ikkagi kolm muna.

Samamoodi raskesti mõistetav tundus käsitus, et hinge üle mõistetakse kohut kohe pärast surma, keha aga jääb ootama viimset kohtupäeva. Kui inimene oli teinud pattu, kumb oli süüdlane, kas hing või keha? Kas keha üksi saab pattu teha? Inimeste ustel alanud keskustelud jätkusid sageli kodus söögilaua ääres.

Kord otsustasin minna üksi taludesse pakkuma brošüüri „Tervistus kõigile rahvastele“. See rääkis imelisest tulevikust, kui maast saab Kristuse valitsuse all paradüüs, kus pole enam surma ega leina. Soovisin nii väga rääkida seda piibli sõnumit maainimestele. Kõik nad olid minu vastu väga sõbralikud ja võtsid meeleldi brošüüre, kui ma aga tund hiljem sama teed tagasi tuln, lendasid minu jäetud brošüürid ühe maja uksest välja.

„Neetud piibliuurijad!“ karjus peremees. „Häbiväärne, et lapsi sel kombel ära kasutatakse!“

Jäin tummaks: kas nad siis ei näe, et ma pole enam mingi laps? Olen juba kaheksa aastat vana ja täitsa ise otsustanud nende juurde tulla! Korjasin brošüürid üles ja jätkasin pea püsti oma teed, korrates endamisi Jeesuse sõnu „Ei ole sulane suurem oma isandast. Kui nad on mind vihanud, vihkavad nad teidki.“ Olin endaga väga rahul, kui sain kokku ülejäänud grupiliikmetega, kes olid käinud teistes taludes.

Miks küll kõik katoliiklased ütlevad, et piibel on protestantide raamat, ja suhtuvad sellesse kui neetud asja? Veel samal päeval võttis isa välja ühe ajalootese ja tegi asja selgeks.

„Piibel oli endistel aegadel vaid ladinakeelne. Oli preestreid, kes soovisid seda tõlkida uuematesse keeltesse, nii et rahvas saaks seda lugeda, kuid Vatikan tahtis hoida seda ladinakeelsena ja ainuüksi preestrite kasutatavana. Armastus piibli vastu oli siiski keelust vägevam ning seda asuti kõigest hoolimata tõlkima. Vaata seda pilti. Sellel kujutatakse Pärtliöö veresauna, mis toimus 24.–25. augustil 1572. Sõdurid ja pariislased hukkasid katoliiklastest aadlike eestvedamisel hugenotte, kes soovisid lugeda piiblit rahvakeeles. Inkvisitsiooni ajal üritas kirik saada lahti usupuhastajatest, kes tihtilugu põletati elusalt tuleriidal. Üks neis oli 15. sajandil elanud tšehh Jan Hus. Neil põhjustel usuvad paljud katoliiklased seniajani, et piibel on ketserite raamat.“

„Arvasin, et inkvisitsioon oli juutide vastu.“

„See oli kõigi nende vastu, kes mõtlesid teisiti, kui õpetas kirik.“

Kiindusin kogu südamest meie pisikesse raamatu-uurijate rühma. Mul oli seal kaks mängukaasalast, André Schoenauer ja Edmond Schaguené. Sain ka uue vanaisa: isaliku vend Huberi – endisest insenerist pensionäri, kes oli jäänud leseks. Tal olid valged juuksed ja peened kombes ning ta rinnataskust rippus välja kuldne uurikett. Marcel Graf oli kaalisoolakaevanduse ametnik, kes oli pikka kasvu, kiilas ja erakordselt jutukas. Abielupaar Zingléd harrastasid mägironimist ja kandsid tavaliselt põlvpükse. Vend Lauber oli lesk ja kahe väikese lapse isa, kes oli sõjas jala kaotanud. Ta osales aktiivselt kõigis koguduse tegemistes ja tuli alati kohale igivana jalgrattaga, pakiraamil viieaastane tütar Jeannette. Dossmannite poeg teenis Pariisis Jehoova tunnistajate harubüroos. Lisaks kuulus kogudusse inimesi väljastpoolt linna.

Minu misjonärihingega ema lõi agaralt koguduse tegemistes kaasa ja külastas paljusid inimesi. Näiteks aitas ta perekond Saleritel majanduslikult jalule tõusta ja oma elu parandada. Ema ei piirdunud pelgalt inimeste õpetamisega, vaid ka abistas neid. Ta käis ka Martina Asti juures, kes oli 20-aastane elavaloomuline neid. Ta oli koduabiline juudi perekonnas, kelle omanduses oli Mulhouse'i suurim kaubamaja Galerie Lafayette. Mulle meeldis väga tema juures käia. Alati oli tal huvitavaid piibliküsimusi ja lisaks suussulavaid küpsetisi. Mõnikord ta isegi mängis minuga.

Paljude sõprade seast olid eriti perekond Koehlid meile väga tähtsad. Kord olid nad meile külla kutsutud ja ma ootasin neid kannatamatult aknal. Jäisest ilmast hoolimata nad saabusidki. Isa nimekaimust Adolphe, kes oli juuksur, hoidis õrnalt oma naisel Marial käe alt kinni, talutades teise käe otsas nende koerakest. Maria hoidis käsi karusnahast muhvis, mis sobis kokku ta kaelas rippuva hõberebaseoaga. Mõlemad olid otsekuu moelehest välja astunud. Adolphe'id sukeldusid meie väikeses salongis otsekohe elavasse keskustellu, ema ja Maria aga vahetasid köögis toiduretsepte. Kui olin klaveril esitanud Maria lemmiklaulu „La Paloma“, käskis ema mul teed serveerida. Kuulasin ühe kõrvaga meeste, teisega naiste vestlust, ja võidu sai vasak kõrv. Adolphe'ide jutt oli väga ligitõmbav.

„Kes ta enda arust on, jumal või?“

„Temast on saanud demonite hüpiknukk.“

„Ta väidab end olevat vabastaja – lunastaja. Pole ta keegi muu kui vaid ussike.“

„Kuid ääretult ohtlik ja läbinisti mäda.“

„Ta läheb edasi võidult võidule.“

„Aga Jehoova tunnistajaid ei võida ta iial.“*

Mõistatasin, kellest nad räägivad. Jutt keerles ümber meie külaliste toodud raamatu pealkirjaga „Kreuzzug gegen das Christentum“ (Ristiretk kristluse vastu).† See oli laual lahti ning näha oli joonistus mingisugusest laagrist.

„See raamat sisaldab ülimalt olulist infot, aidates meil olla ettevaatlikud kui maod, samas süütud nagu tuvid,“ tõdesid mõlemad Adolphe'id ühel meelel.

Koehlide lahkudes jäi neist maha juuksurisalongi aroom, aga ka ääretu tühjustunne. Minus tekkis mingi aimdus, et olen saanud teisegi vane-matekomplekti.

Läksin Bergenbachi koos tädi Eugéniega, kes oli otsustanud meile enam mitte tulla. Panin tähele, et vanaema kohtles mind teistmoodi kui Angèlet ja ajas mu kohe tööle.

„Oled juba küllalt suur, et tuua alt külast kaks pätsi leiba.“

Hüplesin rõõmsalt piki mäekülge alla, kujutledes, et mulle on kasvanud selga tiivad. Kõik, kellest külas möödusin, tundusid sosistavat: „Kas pole ta selleks ülesandeks veel liiga väike?“

Mina ja väike! Väike oli mu täditütar, pea kaks kuud minust noorem. Olin vaid ühe ööga kasvanud nagu seen. Vanaema oli seda tähele pan-

* Adolphe Koehl kuulus Mulhouse'i kogudusse, kui see 7. oktoobril 1934 saatis Hitleri valitsusele telegrammi, protesteerides Jehoova tunnistajate vaenamise vastu Saksamaal. Samasuguse telegrammi saatsid kogudused 50 maalt, ja see ajas Hitleri raevu.

† Selles Franz Zürcheri kirjutatud raamatus räägiti Jehoova tunnistajate vaenamisest Saksamaal ning selles olid skeemid ja joonistused Esterwegeni ja Sachsenhauseni koonduslaagritest. Teos ilmus aastal 1938 saksa, prantsuse ja poola keeles ning seda levitati Euroopas laialdaselt.

nud, samuti lehmad. Minu tööks oli viia nad karjamaale ja mulle väga meeldis nende kellade kõlin. Lehmadki nägid, et olen juba suur tüdruk, miks siis mitte inimesed?

Ent rühkides mäest üles, seljakotis kahe ja poole kilosed ahjusoojad leivad, olin sunnitud enesehinnangut veidi revideerima. Kõrvetava päikese all leivad mu seljal kuumasid ja ma surusin käed koti rihmade alla, et see nii kõvasti mu õlgadele ei suruks. Mõnel korral olin sunnitud kandami maha panema. Oja vulin kutsus mind end värskendama, kuid mu peas kumas ema hoiatus: „Ära kunagi pista jalgu jääkülma vette, kui oled higine. Võid jääda haigeks. Just nii olengi saanud endale liigesevaevustes jalad ja käed.“

Viimase järsu tõusu eel oleksin võinud nutta. Kui aga kuulsin koera haukumist, kanade kaagutamist ja allika vulinat, sain uut jõudu. Tõstsin nina püsti, kui nägin täditütart, kes polnud ühe ööga kasvanud nagu mina.

Vanaema muutus iga päevaga üha süngemaks ja kurvemaks. Tädi Valentine, tema lemmiktütar, oli peagi lahkumas Vichy lähisteles Cusset'sse, kust ta mees oli hankinud neile korteri.

Isegi tädi Eugénie ei lõbustanud meid enam laulude, mängude ja mõistatustega. Kui ka Kochid, tädi tööandjad, kolisid ära Prantsuse sismaale ohutumasse paika, sai vanaemal mõõt täis.

„Sina jääd siia! Pole sul sinna miskit asja.“

Levisid kuuldused sõja puhkemisest. Vanaisa ei uskunud seda, vanaema aga uskus.

Pidulikul lõunasöögil, kus meie sugu viibis viimast korda täiel arvul koos, valitses rõhutatud õhkkond, kuid meid Angelega see ei mõjutanud. Ootasime palavikuliselt, millal saame lauast tõusta ja välja minna, sest

meid ootas ees pidulik hetk. Veel kord riietusime pööningul eelmise aastasaja rõivastesse, paeltesse ja pitsidesse, et anda pühalik töotus. Siin pööningul olime õppinud kolletanud ajaleheartiklitest, novellikogudest ja romaanidest igasugu asju, rõõmsaid ja kurbasid. Seal oli isegi inkvisitsioonist rääkivaid näidendeid. Nüüd aga oli kõigel sellel lõpp. Käes oli aeg anda teineteisele ustavustöotus. Lubasime, et vahetame kirja teel oma nukkude koduseid õppeülesandeid.

Hääled alakorrusel läksid aina tugevamaks. Kõnesuminast eristus sõna „sõda“.

„Ära muretse, Angèle. Minu isa teab, kuidas saab sõja lõpetada. Ta ütles, et tarvitseb sõduritel vaid munder seljast võtta ja nad aluspesus marssima panna.“

Kaalunud tõsiselt seda isa pilajuttu, jõudsime järeldusele, et see nipp toimiks tõesti. Alt kostus nelja naise tuline vaidlus.

„Piibliuurijad on kommunistide agendid!“ hüüdis vanaema.

„Teil peab küll olema hunnikus raha, et päevad läbi ükselt uksele ringi joosta,“ lisis tädi Valentine omaltpoolt.

„Seda te küll jaksate teha,“ pistis tädi Eugénie vahele.

„Lollid olete, kogu see raha läheb neile Ameerika bossidele,“ sõnas tädi Valentine sarkastiliselt.

„Juutide maailmavalitsus maksab teile, et õõnestaksite kiriku autoriteeti,“ oli kuulda tädi Eugénie häält.

„Kui tahad meie perre edasi kuuluda, siis pead selle usulahu maha jätma,“ ähvardas vanaema. Kui kolme naise sõnaline rünnak minu ema vastu aina edasi kestis, tormasin allkorrusele otse saali keskele.

„Kõik te olete vastikud valetajad!“

Kaugemale ma ei jõudnud, sest ema tiris mind kättpidi välja.

„Minge aita mängima. See pole teie asi,“ ütles ema ja kutsus Angèle. See oli kuuldust šokis.

„Mina paganaga ei mängi!“ teatas ta.

„Mina olen kristlane!“

„Pagan oled!“

„Ei ole ...“

Emal tuli meid lahutada. Angèle läks majja, lauldes oma lemmiklaulu „Marseljeesi“. See ärritas vanaema veelgi.

„Isa läks just Krüthi sinu ristiisa vaatama. Ehk jookseksid talle järele?“

Hea mõte! Ma armastasin seda muhedat ja vaprat ristiisa. Tal oli kaunis viljapuuaed, pealegi polnud onupoeg Maurice enam kodus. Võisin seal rahuneda.

Aia ploomid maitsesid kui mesi. Püüsin aknast sisse. Laual oli kaks pitsi, kus oli veidi kirsilikööri, ja raamat, mille isa oli kingiks kaasa toonud.

„Vii see ära või ma põletan selle!“

„See on ju katoliku piibel.“

„Seda ütled sina.“

„Luba ma näitan sulle,“ ütles isa ja avas piibli. „Siin on samad sõnad, mida kuuled missal, kui seal evangeeliume loetakse. Probleem on selles, et kirikus vaid loetakse, aga ei toimita selle järgi.“

Minu lahe ristionu kargas püsti, virutas piibli aknast välja ja näitas käega ukse suunas. Isa tõusis aeglaselt, ise näost kaame ja sõnatu. Ristiisa

Angèle ja Simone ustavusvanne aastal 1938

haaras tal pihast ja paiskas ta murule just hetkel, kui ma jooksuga kohale jõudsin. Isa pilk oli klaasistunud ja ta ei lausunud sõnagi.

„Parem, kui ma poleks sind üldse kasvatanud. Ära tule mu silma alla, enne kui parandad meelt ja käid minu nähes pihil ja armuleival! Ja ära saada siia ei Emmat ega Simone'i. Sinu peret pole minu jaoks enam olemaski, kui te kiriku

rüppe tagasi ei tule. Olge te neetud!“

Mulhouse'is pidime end hoidma härra Eguemanni kirve eest ja preestergi oli meid valinud pidevaks märklauaks. Ema nähes tuli ta isegi teisele poole teed, et ema jalgadele sülitada, ehkki mina olin kaasas. Nüüd olid meie oma sugulased meile selja keeranud. Tundsime endid tõepoolest neetutena.

Sügis 1938

Mu vanemad tegid kõik, et leida lepitust, kuid sugulaste nõutav hind oli liiga kõrge. Kuidas oleksime saanud naasta nende meeleheaks kas või näiliselt kiriku juurde, ilma et oleksime kaotanud sisemise rahu? Kuidas oleksime võinud salata piibli tõde? Paljude vestlusürituste järel sai täiesti selgeks, et mitte miski ei pane neid leebuma. Selleks, et nad oleksid avanud meile oma ukse ja südame, oleksime pidanud kirikusse tagasi tulema.

„Ma ei saa tegutseda vastu oma veendumusi,“ tõdes isa. „See oleks silmakirjalik.“

„Olen juba pühendunud Jumalale,“ ütles ema. „Lasen end ristida isegi siis, kui ema seetõttu meie suhted katkestaks. Teen seda iga hinna eest.“

Tol sügisel toimus Jehoova tunnistajate kokkutulek Šveitsis Baselis. Seisin koos isaga ristimisbasseini ääres ja kurvastasin, et olen taas „liiga noor“ ega pääse ristimisele. Isa surus mind enda vastu. Tajusin ta meeleliigutust, kui ema vette astus. Ta põsele valgus pisar ja ta sosistas: „Nüüd see on tehtud. Nüüdsest seab ema Jumala kõigest muust ettepoole ja on valmis andma isegi oma elu tema eest, kui asjaolud seda nõuavad.“

„Aga sina, isa?“

„Mina ei ole veel valmis.“

Hiljem küsisin emalt, mida isa mõtles sõnadega, et ta ei ole veel valmis. Kas tema ei armastagi Jumalat?

„Isa võtab kõike väga tõsiselt. Ta nõuab endalt palju. Kohe, kui ta on laskunud end ristida, saab ta koguduselt tähtsaid vastutusrikkaid ülesandeid. Ta ei tunne end veel selleks valmina.“

Kas need vastutusrikkad ülesanded olid seotud kuidagi sellega, et ähvardas puhkeda sõda?

Hitleri nõue, et sudeedisakslased saaksid enesemääramisõiguse, süvendas rahvusvahelist kriisi. Prantsusmaa, Suurbritannia ja Itaalia juhid kohtusid temaga 28.–29. septembril 1938 Münchени konverentsil. Seal sõlmitud lepingule tuginedes liideti Sudeedimaa Saksamaaga 10. oktoobril 1938.

Selle konflikti ajal nõustus isa relvavaba väeteenistusega. Ta määrati Mulhouse'i postimajja kuulama pealt telefonikõnesid. Ma ei mõistnud telefonikõnedest midagi, sest telefonid oli vaid rikastel, meie aga nende hulka ei kuulunud. Sain sellest aru nii, et isal tuli napsata kinni kõnetraate pidi edasikanduvaid sõnu.

Sõjaähvardus paistis taanduvat, kuid õhus oli ikka pinget. Naasnud tsiviilellu, muutus isa taas sõnaahtraks ja kaotas söögiisu. Isegi Zital ei õnnestunud ta tähelepanu köita. Päevad jäid lühemaks, puude lehed hakkasid kolletuma ja meeleolu langes pidevalt. Kas põhjuseks oli see, et tundsiime endid oma suguvõsas lindpriidena?

Ehk arvasid sugulased, et suhete katkestamine toob meid mõistusele ja sunnib kirikusse naasma. Aga kuidas me oleksime saanud toimida vastu oma südametunnistust? Mu vanemad olid otsustanud kindlalt piiblit järgida. Väike piibliuurijate kogudus andis endast parima, et täita meie emotsionaalset vaakumit, ja selle liikmed said meile väga lähedaseks ja armsaks.

Mulhouse'i raudteejaamani viiv peatänav kulges läbi ruudukujulise pargi. Tänavat ääristasid jahedust pakkuvad kaaristud. Mõnusalt varju all kõndides sai poodide vaateaknaid silmitseda. Seal oli ka juuksuritöökoda, kus oli kolm töötooli ja veel kolm tooli ootavatele klientidele. Koha omanik oli Adolphe Koehl, kellest oli saanud isa hea sõber. Nüüd hakkas ta ka minu juukseid lõikama.

Juba ukse ees tänaval hõljus odekolonni aroome. Sissekäigu vastas laia eesriide taga oli väike tuba, kus oli laud, millel kenasti virnas rätikud, peale selle oli seal tugitool väikese järiga. Ülakorruse korterisse viiva keerdtrepi ja sisehoovi avaneva ukse vahele jäi sobivalt ruumi kolmele kliendile. Neljapäeval lõigati juukseid lastel ja see oli päev, mil

Adolphe'id kokku said, samal ajal kui mul juukseid lõigati. Juuksur-Adolphe eelistas jätta selle päeva abiliste hooleks, sest laste juuste lõikamiseks läks harva tarvis omanikku ennast. Muudel päevadel kulus tal aeg arstidele, kohtunikele, juhatajatele ja teistele, kes soovisid, et neid teenindaks just nimelt see šarmantne härrasmees.

Adolphe'il oli kõrge otsmik ja peenejooneline nina, mille all olid hoolikalt vormitud väikesed mustad vuntsid. Tumedate kohevate kulmukarvade all sädelesid safiirsinised silmad ning kaunilt vormitud suu lausus lahkeid sõnu, milles kajastus arukus ja hea huumorimeel. Ta oli väiksemat kasvu ning sale ja kärmete liigutustega. Tema naine Maria, kes võttis kliente vastu, huulil alati sõbralik naeratus, oli veelgi hapram, peaaegu olematu, nii et meenutas meie teetassidele maalitud hiinlannasid. Ta kaasal oli tavaks öelda, pilge silmanurgas, et ta on nii habras, et tuuleõhkki paiskab ta pikali.

Kui meie mõlema juuksed olid lõigatud, juhatas Adolphe isa eesriide taha. Mina istusin eesriide lähedale toolile, et kuulda kas või katkeid nende poolihääli peetavast vestlusest. Mul oli alati kaasas iganädalane „Miki Hiire“ koomiks, millega sain oma nägu varjata, kui keegi klient juhtus mind vastasseinas asuvast hiigelsuurest peeglist silmitsema. Varjusin selle taha ka siis, kui Adolphe'i sõrm paotas eesriiet vaid sedavõrd, et ta võis tähelepanu äratamata heita pilgu olukorrale töökojas. Isa oli tellinud mulle „Miki Hiire“ kindlal põhjusel: „Tüdruk, oled oma ea kohta liiga tõsine. Elus peab olema rõõmu ja naeru. Õpi naerma, Simone. Vaata pilte hoolega. Need ütlevad palju enam kui sõnad. Meil on mõnus neid koos vaadata.“

Koomiks saabus postiga igal neljapäeval, mis oli koolivaba päev, ning igal teisel neljapäeval lugesin seda juuksuris, kui käisime juukseid lõikamas. Adolphe'i ärist oli saanud meile paik, kust leidsime julgustust ja praktilisi nõuandeid.

Kuulsin, kuidas isa väsinud häälel kurtis: „Tunnen end nii halvasti sõdurivormis istudes ja tundide kaupa neid telefonivestlusi pealt kuulates. Südametunnistus vaevab mind. Küsin endalt, kas keegi apostlitest oleks nõustunud midagi sellist tegema.“

Isa ülestunnistus tekitas minus suurt hämmingut. Kuidas ta sai mitte võtta kuulda oma südametunnistust, ise aina kõneldes sellest, kui tähtis on olla rahus iseendaga? Ise ta ei järginud seda nõuannet, mida oli andnud sõdade lõpetamiseks: tuleb vaid univorm seljast võtta ja pesus marsida.

„Kas algkristlased oleksid teinud sellist tööd nagu mina?“

Ma ei kuulnud juuksuri vastust, aga arutasin endamisi, et telefonitraate mööda kulgevate sõnade napsamises küll midagi halba ei saa olla.

„Vähemalt ei võidelnud nad Rooma armees.“

Olin oma „Kolme põrsakese“ varjus täitsa sama meelt. *Mademoiselle* oli koolis rääkinud Rooma sõdurist, kes saadeti lõvide ette, kui ta kristlaseks saades oli armeest lahkunud. Viimaks kuulsin Adophe'i häält.

„Meil tuleb maksta keisrile, mis kuulub keisrile, ja Jumalale, mis kuulub Jumalale. Ei ole alati kerge näha, mis kuulub keisrile, mis Jumalale. Igaühel tuleb langetada isiklik otsus.“

Inglismaal oli kuningas, Prantsusmaal president, Saksamaal Führer, Itaalias Il Duce ja Hispaanias Caudillo, aga kus maal see keiser küll olla võis?

4. PEATÜKK

Sõja vari

„Vanaisa, kas sa ikka veel usud, et sõda ei tule?“

„Raske öelda, aga loodetavasti ei tule.“

Mõelnud veidi, lisas ta tujutult: „Või kes seda teab, rahvad on nii et-tearvamatud.“

„Aga vanaisa, sa ju ütlesid ...“

„Ütlesin jah, aga Hispaanias on isegi katoliku preestrid relvad haaranud.“

„Olen näinud pilti, kuidas preestrid oma pikkades kuubedes seisavad suurtükkide taga,“ meenus mulle.

„Ka mina nägin seda. See oli vist ajakirjas „Lohutus“.*

„Kas sa loed „Lohutust“?“

„Sinu ema tellis need mulle, ja kuna ma käin külas leiba ostmas, võtan ühtaegu ka posti kaasa. Ajakirjad peidan ma ära. Ma ütlen sulle, kuhu,“ jätkas ta tasasel häälel ja lausus siis naeratades, nii et ta punakad vuntsid värisesid: „Sinna tualeti kõrvale. Aga häda mulle, kui vanaema need leidma peaks!“

Äkitselt ta tõsines: „Täna töötab ta kõige kaugemal põllul. Ime küll, et ta sind kaasa ei võtnud. Viimasel ajal on ta sind päris kõvasti tööga koormanud, sa vaene lapsuke!“

„Minu meelest on see vahva! Olen juba suur tüdruk.“

* „Lohutus“ oli piibliuurijate avaldatav ajakiri.

Vanaisa tõusis ja läks kapi juurde, kus hoiti piimatooteid. Jutustasin, et olin käinud Prantsusmaa ja Saksamaa vanal piiril Felleringskopfi ja Drumondi mäe vahel, kuid sel korral ma polnud pealuid näinud.

„Pealuid?“ imestas vanaisa, võttes kapist ettevaatlikult välja suure nõu hommikul lüpstud piimaga. Ta pistis leivatüki pinnale tõusnud koore sisse ja ulatas siis selle omapärase suupiste mulle. Seejärel asetas ta nõu tagasi kappi, silmad vidukil ja vuntsiotsad püsti.

„See koor on vanaemale pühamast püham. Mitte keegi teine ei või seda isegi puutada, saati veel maitsta. Kui ta järsku siia peaks ilmuma, siis lase siit tagaaknast jalga!“ Siis sosistas ta sõrm huulil: „Panen veel midagi pihta.“

Edasi võeti kapist teine nõu.

„Siin klaaspurgis on mul Münsteri juustu jäägid. Valan sellele koort peale ja panen salapaika päikese kätte, nii et see hakkab käima. Ühel päeval, kui vanaema on ära, saame sellega üheskoos maiustada. Vanaemas on veidike nõida, sest ta saab alati aimu, mida ma sepitsen, kuid ära muretse. Kui puhkeb torm, lasen sel rahulikult mööda minna.“

Tema sinised silmad läksid suureks ja vuntsiotsad langesid alla. Ta rääkis otsekui vandeseltlasele: „Ja kohe, kui saan, teen seda jälle!“

Oli mul aga vanaisa!

„Mis pealuudest sa siin rääkisid?“

„Meie klass tegi matka sinna mäele, mida on meie rõdult näha ja mille tipus öösel vilgub tuli.“

Vanaisa teadis seda kohta. „Räägitakse, et see on sõjaline salasignalisatsioon.“

„Mis selle mäe nimi on?“ küsisin.

„Hartmannswillerkopf.“

„Kas sa oled seal käinud?“

„Ei ole, aga sõja ajal toimus seal sakslaste ja prantslaste vahel ränk lahing. Hukkus tuhandeid sõdureid. Seda kutsuti Elsassi Verduniks.“*

„Vanaisa, miks seal enam puid pole? Me ei leidnud kuskilt varju, kui tahtsime einet võtta.“

„Sõda ei tapa mitte ainult inimesi, see hävitab ka looduse.“

„Seal, kus einet sõime, oli üks roostetanud kiiver. Läksin seda lähemalt vaatama ja selle sees oli pealuu. Oskad sa öelda, oli ta noor? Kas tal oli lapsi? Kas ta suri kuulist või täägitorkest? Kas ta oli prantslane või sakslane? Kas ta oli katoliiklane või protestant? Kes ta õige oli?“

„Tegelikult pole sel vahet, lapseke. Ta oli lihtsalt üks mees.“

„Vanaisa, kas tead, mida katoliiklased ütlevad? Kui ta oli prantslane, on ta nüüd taevas.“

„Sõja ajal, kui olime sakslased, öeldi otse vastupidi.“

„Ma tean, et ta äratatakse üles. Praegu ta lihtsalt magab.“

Vanaisa heitis pilgu taevasse ja kehtas õlgu. Tundsin ta hingeõhku oma näol, kui ta sügavalt ohkas. Pärast pikka vaikust avas ta viimaks juustunõu ja tõmbas naudinguga sisse selle lõhna. „Täiuslik!“

Juust oli küpsenud ja me mekkisime seda salaja. Hais oli tõesti vänge, kuid maitse meeldivalt täidlane. Ja kõige krooniks veel see põnevus: vanaema ei teadnud midagi!

* Aastatel 1914–1917 peeti Elsassis kõigest ruutkilomeetri suurusel alal ränki lahinguid, kus sai peamiselt täägivõitluses surma umbes 30 000 sõdurit. Tuhanded haavatud heitsid hiljem hinge haiglateks muudetud koolimajades. Peaaegu igas Elsassi külas on sõdurisurnuaed ja mälestusmärk, kuhu on jäädvustatud isamaa – Saksamaa või Prantsusmaa – eest langenute nimed.

„Miks vanaema alati õhtuti toriseb, kui sina uudiseid kuulad?“

„Ta põlgab seda sinu vanemate antud raadiot.“

„Miks?“

„Ta on kõige uue ja kõige sellise vastu, mida tema vanemad ei kasutanud. Talle ei meeldinud ka see, et meile elekter tuli. Siia veeti mäestiku esimesed elektriliinid. Mina vastutasin tol ajal küla asjade eest ja otsustasin, et kahe tee ristumiskohta ja jõe äärde peab tulema valgustus. Ammu ühel pimedal ööl kukkus vanaema onu jääkülma oja ja hukkus, sest ei leidnud purret üles. Sellegipärast ei soovinud vanaema meile elektrit. Ta ütles, et juhtmeidpidi siia tuld tuua ei või. Veel nüüdki ei taha ta elektrivalgust pööningule või keldrisse või mujale, kus ta sel silma peal ei saa hoida. Seepärast liigub ta neis paigus, küünal käes.“

„Aga ta ise ju ütleb, et küünlad on ohtlikud.“

„Ohtlikud jah, aga enda käes peab ta neid turvaliseks. Oleme kasvanud küünla ja õlilambi valgusel ning kasutame neid tormi ajal tänini.“

„Isa ütles, et tuleb päev, mil raadiost ka pilti näeb.“

„Või nii. Su isa loeb palju ja räägib sulle kõiksugu asju. Kas said aru, mida ta sellega mõtles?“

„See on midagi samasugust kui kinos.“

„Ma pole kunagi ühtki filmi näinud. Neid näidatakse linnas õhtuse lüpsi ajal. Räägitakse, et on täitsa põnev. Su ema oleks soovinud minna Mulhouse'i vaatama „Loomise fotodraamat“,^{*} kuid tol ajal Odereni veel õhtust rongi ei tulnud.“

* Piibliuurijate valmistatud „Loomise fotodraamat“ hakati näitama 1914. aasta jaanuarist. See koosnes lühifilmidest ja slaididest koos sünkroonheliga. Esimese aastaga nägi seda Põhja-Ameerikas, Euroopas ja Austraalias umbes 9 miljonit inimest.

„Mul on kodus brošüür sellest fotodraamast. Sain selle ühelt reisivalt vennalt.“

„Kes see selline on?“ imestas vanaisa.

„Reisivad vennad liiguvad linnast linna ja peavad kuningriigisaalides jutlusi.“

„Sa ütlesid, vend?“

„Igäüks, kes on ristitud, on vend või õde, sest Jumal on meie kõigi taevane Isa.“

„Kas ta on nagu meie Aafrika misjonipreestrid?“ päris vanaisa ampsude vahele.

„Ei, ta on selline nagu sina. Ta kannab täitsa tavalisi rõivaid ega küsi misjonitöö jaoks raha. Koosolekutel ei küsita kunagi annetusi. Ta käis meil isegi söömas.“

„Ah soo,“ pomises vanaisa.

„See oli nii tore! Ema küsis, mida sellist ta tahaks süüa, mida ta pole pikka aega saanud. Algul ütles ta, et talle kõlbab mis iganes. Aga kui ema ei andnud järele, sõnas ta, et talle on ikka ja jälle makarone ja jänesepraadi pakutud, kuid et talle väga meeldib kala. Niisiis ostis ema piraka elusa karpkala ja pani selle vanni vette. Üritasin terve õhtu teda kinni püüda.“

„See vist ei õnnestunud.“

„Järgmisel päeval tuli see vend meile ja pakkus end kalale otsa peale tegema. Ema viis mu vannitoast minema. Kuulsime sealt kõva pladistamist – küllap mängis ka see vend selle kalaga. Siis aga kostus äkki vägev sulpsatus, ja kui me sisse tormasime, oli vend selili vannis ning kala viskles paljal põrandal.“

„Ruttu aknast välja!“ sosistas vanaisa ärevalt. „Võta nõu kaasa. Vanaema on kohe siin!“

Aken asus tubli meetri kõrgusel maapinnast. Hüppasin südame tagudes välja ja jooksin õunapuu taha peitu. Nägin, kuidas vanaema majja sisenes. Ta ninasõõrmed võbelesid kui jänesel ja otsaesine tõmbus kipra – tormipilved kogunesid. Siis käis kärgatus. Vanaisa tõmbas pea õlgade vahele, istus toolil kääras ja jäi ootama, millal süüdistuste tulv raugeb. Kui ta hiljem mind taas nägi, säras ta nägu nagu päike ning sosistas silma pilgutades: „Teeme seda jälle, eks ju?“

Äge vanaisa!

Raadiouudiseid hakati kuulama veelgi tõsisemalt. Kõik istusid raadiovastuvõtja ümber sügavas vaikuses. Vanaema süüdistas sõjaõhutamises prantslasi, vanaisa meelest olid süüdi sakslased. Söögilauas toimusid ägedad keskustelud Poola Danzigi, Albaania ja *Anschlussi* teemadel.* Vanaisa vaatas minu otsa.

„Siit jääb see kaugele, Simone. Pole vaja muretseda.“

Vanaema oli sõja puhkemises kindel. Ta käskis onu Germainil igal õhtul, kui ta kivimurrust raske tööpäeva järel koju tuleb, tuua kaasa terve hunniku toiduaineid, ja pani need salajasse peidupaika. Tajusin perekonna muret, kui vanavanemad õhtulauas oma sõjakogemustest pajatasid.

„Vanaisa, kas oled kindel, et sõda ei tule?“

Vanaisa viis mu pingile kaljunuki serval ja viipas käega teiselpool orgu kõrguvalle mäetipule.

„Kas näed seda üksikut puud Gummkopfi tipus?“

* Austria liitmine Saksamaaga toimus 13. märtsil 1938.

Seda võis igäüks juba kaugelt näha.

„Selle istutas keegi minu suguvõsast sõja lõppedes aastal 1870.* See on rahupuu. See kasvas, kuid kahjuks rahu ei kasvanud. Puu on näinud suurt sõda ja kõrgub seal edasi ning küllap näeb veel teistki sõda. Minu vanemad nägid kahte sõda ühe sugupõlve ajal.“

„Kas arvad siis, et sõda tuleb?“

„Küllap see võib puhkeda.“

„Kas see jõuab ka siia?“

„Kes seda teab? Reini äärde on ehitatud tugev kaitsebarjäär – Maginot' liin.“†

„Kas sõjas saavad ka lapsed surma?“

„Kõik on ohus, kui relvad räägivad, kuid loodame, et pääseme.“

„Kas kõik lähevad sõtta?“

„Sinna kutsutakse 20–40-aastased mehed.“

„Kas kõik mehed soovivad sõda? See on ju hirmus!“

„Sugugi ei soovi, aga nad peavad.“

„Miks?“

„Sest kõige üle on valitsus.“

„Kuidas nii?“

* Saksamaa tungis Bismarcki juhtimisel aastal 1870 Elsassi ja see maakond liideti Saksamaaga. Esimese maailmasõja järel anti see Prantsusmaale tagasi.

† Maginot' liin oli 140 kilomeetrit pikk kindlustatud kaitseliin, mille prantslased rajasid aastatel 1927–1936 Saksa piiri äärde. See Elsassi ida- ja põhjapoolel kulgevi liin on praeguseni alles. Piirkonna elanikud uskusid, et võivad tunda end turvaliselt. Sõja puhkedes läksid Saksa väed sellest ringiga mööda ning ründasid Prantsusmaad Hollandi ja Belgia kaudu.

„Valitsus on vägevam kui miski muu. See ütleb viimase sõna ning sel on õigus kuulutada välja sõda ja sõlmida rahu. See kannab mõõka, mis on selle sümbol, et sel on voli tappa.“

„Kas elsaslased lähevad Saksamaa vastu sõtta? Isa ütles, et Saksamaa on meie isamaa ja Prantsusmaa meie kodumaa.“

„Mõned elsaslased võtavad sakslased avasüli vastu. Olukord on siin tõepoolest keeruline. Küsi isalt. Ta räägib sulle, kuidas tema vend Materne võitles Saksa armees nagu ka mina enne maailmasõda. Siis aga tungisid prantslased sõja algul ootamatult üle piiri sinna kohta, kus sa ühel päeval mustikaid korjasid, ja viisid kõik järele jäänud mehed ära Lõuna-Prantsusmaale.“

„Isa õppis seal prantsuse keelt rääkima.“

„Ent tol ajal ei osanud ta sõnagi prantsuse keelt. Ta oli põgenikelaagris koos haavatud prantsuse sõduritega ja palus luba armulauale minekuks. Sellest keelduti: ei mingit armulauda räpastele sakslastele. Kas tead, Simone, et viha viib mõistuse hääle. Viha, kibedus ja kättemaksu-
iha võib mürgitada isegi usuinimesed.“

„Nüüd aga oleme prantslased. Kas see tähendab seda, et nüüd võitlevad meie mehed Prantsuse armees?“

„Võib olla. Seepärast ei sallita elsaslasi õigupoolest mitte kummaski leeris.“

„Isa ütles, et sõduritel tuleks võtta mundrid seljast ja sõjal olekski lõpp. Mundri all on kõik ühesugused.“

„Ära unusta, et valitsusel, kelle all sa elad, on sinu üle võim,“ sõnas vanaisa väsinud häälele.

Paistis, et kõik valmistuvad sõjaks.

„Vanaisa, ega sõdurid ometi tüdrukuid tapa?“

Vanaisa keerutas vuntse, hõõrus lõuga ja ütles siis vaevatud häälel:
„Küsi seda tädi Eugénielt.“

Magasin tädiga samas voodis. Kohe, kui võtsin õhtul jutuks sõja, katkestas ta mind.

„Kuulsid sellest söögilauas juba piisavalt. Me ei või kõik see aeg sõja-ohu peale mõelda. Elus on palju toredaidki asju.“

Ta üritas kõneainet muuta ning hakkas lugusid pajatama ja laulma.

„Kas sõdurid tapavad ka tüdrukuid?“

„Seda pead sa ema käest küsima.“

„Miks sina ei või vastata?“

„Sõjaga kaasneb palju ohte. Viimase sõja ajal oli su ema Odereni haiglas halastajaõde. Haavatuid oli sedavõrd palju, et neid paigutati koolimajadesse ja isegi heinaküünidesse.“

„Kas nad kõik olid elsaslased?“

„Nad olid prantslased ja sakslased. Kõik ägasid ühtmoodi valudes ning kõik oigasid ühtmoodi ja röökisid ühtmoodi valust, kui arst amputeeris neilt vigastatud jäseme. Kõik nad surid ühesuguses meelegeites, kaugel oma lähedastest.“

„Kas kõiki koheldi ühtmoodi?“

„Mitte alati. Arst võis soosida oma maa sõdureid ja ravida neid paremini.“

„Miks?“

„Sest natsionalism võib inimest mürgitada. Haigla nunnadelgi oli kahesugust suhtumist.“

„Miks meie oleme elsaslased?“

„Sest me elame siin kaunis ja jõukas maapaigas. See on nagu lugu kahe koeraga, kes purelevad ühe kondi pärast. Meie oleme see kont.“

„Aga tädi, kas sõdurid tapavad ka tüdrukuid?“

„Sõjaajal magas sellesamas voodis Prantsuse ohvitser ja tema mehi oli igal pool majas. Meie perel tuli kolida pööningule ja ema tegi meile aseed heintele. Meie, laste, meelest oli see vahva, ehkki me ei saanud enam vabalt alla minna. Meie – tüdrukud ja ema – olime tegelikult ohus. Emal tuli tõrjuda mehi eemale, kaitstes meid otsekui kanaema oma pojakesi. Sõduritel oli voli võtta, mida tahavad, ja mõned arvasid, et neil on õigus ka igale tüdrukule. Su ema oli 17, aga kuna ta töötas haiglas, oli ta harva kodus ja seetõttu paremini kaitstud. Mina olin alles 13, kuid sellegipoolest ahistasid mehed mind korduvalt. Kui vanaema poleks mind küünte ja hammastega kaitsnud, oleksid nad minu kallal vägivallatsenud. Pea meeles, Simone, ära mitte kunagi mine mitte ühegi mehega kaasa! Põgene, nagu jalad võtavad, ja räägi vanematele, kui midagi sellist peaks juhtuma.“

„Kas kõik sõdurid on pahad?“

„Muidugi mitte. Kuid seni, kuni sa inimest ei tunne, pead olema ettevaatlik. Mõned olid täitsa toredad. Üks ohvitser astus vahetevahel pööningult läbi ja tõi meile toitu. Ta küsis emalt, kas ta tema juuresolekul võiks minuga mängida, sest ma meenutan talle ta oma tüdarta. Ta kaitstes meid ja tänu temale me pääsesime.“

Nüüd teadsin sõjast kõike. Toidupuudus, kuulid, täigid, vägisi kaasa viimine. Haavatud surid kui loomad ja isegi tüdrukuid vägistati. Teisest küljest oli ka kaastundlikke inimesi, kes hoolitsesid haavatute eest, jaga-

sid teistega oma toitu ning kaitsesid nõrku. Miks aga sõda peeti? Mis vahe oli prantslastel ja sakslastel? Sellest ma aru ei saanud.

Vanaema otsustas minna Mulhouse'i sisseoste tegema ja endale prille hankima. Tädi Eugénie meelest oli tark kõik asjad korda ajada, senikaua kui liiklus veel toimib. Mina jäin vanaisaga tallu.

Kui vanaisal oli kõik kuus lehma lüpstud, polnud vanaema ikka veel tagasi.

„Ta jäi kindlasti bussist maha ja tuleb õhtul kümnese rongiga, millega ka kaevurid koju tulevad. Siia jõuab ta pooles öös. Hea, et kuu paisatab. Aga häda selle kitsega – see ei luba end kellelgi muul kui vanaemal lüpssta!“

Vanaisa otsustas siiski lüpsmist üritada, aga kohe, kui ta kitse juurde istus, virutas see lüpsiku nurka ja püüdis vanaisa sarvedega puskida. Kits häälitsetes kaeblikult, kuid keeldus kangekaelselt abist.

„Nii saab ta varsti palaviku, kui nidad kinni jäävad.“

Heasüdamlik vanaisa üritas ikka ja jälle kitse lüpssta, kuid kõik asjata. Äkki tärkas tal idee. Ta läks välja ja kui ta tagasi tuli, ei suutnud ma naeru pidada. Ta oli pannud selga vanaema kitli ja peitnud oma punase tuka rätiku alla. Sõna lausumata astus ta kitse ligi. See vaatas teda vilksamisi – ja laskiski end lüpssta.

Sügis 1939

Suve lõpupäevad tõid kaasa nii mõnegi muutuse. Sõja vari tumenes ja paljud pered kolisid piirialalt ära. Lahkujate hulgas olid ka Kochid, kelle juures tädi Eugénie oli töötanud, nii et tädi sai uue töökoha Rothide peres.

Mina vahetasin sügisel kooli. Meie koguduse ülevaataja vend Huber ja Koehlid soovitasid mul minna kooli, kus oli laiapõhjalisem õppekava. Mu sõbrad jäid maha vanasse kooli, kuid üsna pea sain kaks uut mängukaaslast, Danièle ja ta täditütret Anita, kelle emad koos minu emaga piiblit uurisid.

Olime koos emaga siseoste tegemas.

„Vaata, ema! Seal on just selline lõng, mida mul vaja,“ hüüatasin, nähes suure päevavarju all kirevat kuhja lõngatokke.

„Sul on seegi jakk pooleli, mida kudasid Claudine'ile,“ sõnas ema pahuralt.

„Tal polegi seda vaja, sest talvel ta väljas ei käi, ja pealegi oli see jakk liiga keerukas. Parema meelega teeksin iseendale midagi toredat.“

„Selleks ühest tokist ei piisa. Neid on vaja vähemalt kolme.“

„Vaatame, kas seda värvi leidub kolm tokitait,“ ütles müüja, silmitsedes mind hämmastunult. „Kas väike preili oskab juba kududa? Kahju, et ma pole enam siin, et näha valmis kampsunit. Müün oma kauba maha ja kolin Elsassist ära. Sõja jalgu on ohtlik jääda. See on juba kolmas sõda 70 aasta jooksul!“

Turg oli seekord kuidagi teistsugune, mõned letid olid puudu, ehkki pealtnäha oli kõik nagu varemgi. Kõikjal oli näha värvilisi päevavarje, säravaid lilli, kõikvõimalikke rohelisi taimi, korvitäite kaupa igat sorti aiavilju: punaseid tomateid, oranže porgandeid ning siniseid ploome ja punapõkskeid õunu. Maainimestel olid üll tumedad rõivad ja suured põlled, mille all oli rahapaun. Nad reklaamisid oma kaupa elsassi murretes, mille põhjal võis tunda ära nende koduküla. Toitu oli küllaga: võid, juustu, mune, isegi elusaid kokkuseotud jalgadega kanapoegi. Siin-seal heideti mõni neist kaalule ja hetk hiljem kadus hädiselt kaagutav hirmu-

nud silmadega tibu musta kotti. Siiski oli osa müügilettidest puudu ja tunne oli teistsugune kui tavaliselt.

Turuhalli sissekäigu kohal rippuv prantsuse moto „Vabadus, vendlus, võrdsus“ ei kehtinud mitte kõigi inimeste puhul. Jõukamad said osta toiduaineid küllaga, seevastu vaestel jätkus raha vaevalt et kõige hädavajalikumaks.

„Siin on teie köögiviljad, proua Arnold, kõik täna hommikul korjatud. Oleks tark hankida juba praegu talvekartulid.“

„Aga alles on oktoobrikuu keskpaik!“

„Hea proua, see, mida olen näinud Šveitsi ja Saksa piiril, ei tähenda midagi head. Liiklus võib katkeda iga kell. Tooksin kartulid hea meelega juba järgmisel nädalal ära.“

Inimesed tassisid hulga suuremaid kotte kui tavaliselt. Samast perest võis olla osturetkel mitugi inimest. Suitsuliha oli müüdud ära juba vara-hommikul ning otsa olid saanud ka jahu, riis ja muud teraviljasaadused. Puntidesse kogunenud tõsiilmelised inimesed sosistasid ja žestikuleerisid elavalt. Säravalt kaunis sügispäev oli mähkunud süngesse vingesse.

Piibliuurijate iganädalasel koosolekul valitses inimeste nägudel sama-sugune morn ilme. Saime teada, et Prantsuse valitsus oli meie tegevuse keelustanud.* Sõnavabaduse, trükivabaduse ja kogunemisvabadusega oli nüüd lõpp.

Ema oli õmmelnud meie koosolekupaigale kaunid aknakardinad ja oli nukker vaadata, kui need alla võeti. Oli kurb kuulda, et sestpeale me kogudusena enam kokku ei tule, vaid koguneme väikeste gruppidena,

* Jehoova tunnistajate tegevus keelustati Prantsusmaal 1939. aasta oktoobrikuu keskel. Tol ajal oli neid riigis 1004.

ning et avalikku ükselt uksele tööd enam ei tehta. Meil voolasid mööda põski pisarad, kui Adolphe Koehl sellest teatas.

„Meilt võidakse röövida vabadus, kuid mitte usk. Meilt võidakse võtta ära võrdsus, kuid Jumala ees oleme kõik võrdsed. Ja keelust hoolimata seob meid vendlus.“

Juhtuski see, mida isa oli arvanud. Reini ida- ja läänepoolel polnud enam vahet, sest nii Prantsusmaa kui ka Saksamaa keelustas piibliuurijate tegevuse. Kallistasime üksteist, süda täis muret.

Alfred Zinglé otsustas Elsassist lahkuda.

„Juhul kui sakslased võtavad Elsassi tagasi, mind hukatakse, sest sõja ajal ma deserteerisin Saksa armeest. Siirdun sisemaale teisele poole Vogeesi mägesid. Ehk on mul võimalik tuua teile salaja Vahitorni ühingu trükiseid.“

Marcel Graf, Adolphe Koehl ja isa said ülesande organiseerida põrandaalust tegevust.

„Kui sakslased Elsassi okupeerivad, oleks hea, kui kõik toimiks sel ajal juba põranda all,“ avaldas Adolphe mõtet. Meie koguduse 45 liiget hajusid laiali ja meie avalik tegevus lakkas.

Sõda ei olnud esmane asi, mis mu vanematel meeles mõlku. Isa oli siiski igaks juhuks tellinud lisakoguse sütt ja ema ostis villa. Ka olid nad pakkinud väiksesse reisikohvrissi tähtsamad dokumendid ja mis kõige tähtsam, piibli, juhul kui oleme sunnitud põgenema. Isa rääkis, kuidas ta oli sõja-aastatel pagulasena Lõuna-Prantsusmaal nälga näinud. Ühel talvel oli ta käinud koguni ühes hotellis palumas, kas ta võiks vastutuks sooja eine eest teha söögisaali seinamaalingu.

Meie pere rakendas küll mõistlikul määral ettevaatusabinõusid, kuid ei lubanud ümbritseval ärevusel, hirmul ja lootusetusel end nakatada. Meie igapäevaelu polnud muutunud. Isa naljatles, luges ja mängis minu ja Zitaga nagu ennegi.

Naabritega oli lugu teine. Nad sagisid edasi-tagasi justkui sipelgad, kelle pesa on laiali löödud, ning peitsid oma hõbedat ja ehteid nagu oravad pähkleid. Nõnda toimetas ka mu mängukaaslase André Schoenaueri pere.

„Vähemalt osa kraamist jääb alles, kui peita see eri paikadesse väljaspool linna.“

Mõlemad Adolphe'id oli otsustanud „sõjapalavikku“ vältida. Nad püüdsid hoolitseda usuliste asjade eest, sest mõistsid, et ootamatute juhusete eest pole mitte keegi täiesti kaitstud.

„See, kes jookseb pakku vihmajärgi eest, jääb tihti rahesaju alla,“ tõdes juuksur-Adolphe.

Nad mõlemad pidasid elu tähtsamaks kui vara.

„Vaid Jumal võib elu anda. Sellest võib lõplikult ilma jääda, asju aga saab alati asemele hankida.“

Tänu sellisele seisukohale püsis kõik meie kodus endisena.

„Mis need on?“ küsisin, komistades mingile hunnikule esikupõrandal, kuid mul polnud mahti ema vastust ootama jääda. Kuulda oli Strasbourgi rongi saabumist ja see oli mulle märgiks, et on viimane aeg minna, jõudmaks õigel ajal trammile ja kooli. Haarasin kaasa õpikud ja noodid klaveritunni tarbeks ning tormasin tänavale, ise mõeldes, mis

küll seal hämaras esikus oli olnud. Pakke oli kolm ja kõik need olid ühesugused poolemeetrised ümmargused esemed.

Õpetaja paistis olevat tõsine ja ta häälest kostis ärevus.

„Täna pärastlõunal on meil eriväljaõpe, et tutvuda kooli pommivarjendiga. Kohe, kui kuuleme alarmi, lahkume klassist. Ärge olge hirmul. Sõda ei ole veel siin, kuid olukord võib muutuda kiiresti. 1914.–1918. aasta sõjas kasutati mürkgaasi. Võib-olla on keegi teiegi sugulastest seda sisse hinganud ja kannatab seniajani kopsukahjustustest tingitud astma käes. Seepärast on pommivarjendis pandud valmis gaasimaskid, mida õpime nüüd kasutama. Samasugused on jagatud teile kojugi. Teil on vaja õppida gaasimaski õigesti ette panema.“

Mõte sellest, et ühel päeval võib keegi meid kui putukaid mürgitada, vaigistas lõbusat meeleolu, mida gaasimaskide ettepanemine meis tekitas. Olime neis kui öökullisilmadega elevandid. Õppuse järel tuli keemia- ja bioloogiatund õppekabinetis, mis oma anumate ja katseklaasidega meenutas kööki. Kas sellistes paikades töötatigi välja see surmav gaas? Kas mitte just siin ei õppinud me hindama elu väärtust? Kas mitte polnud Pasteur samasuguses laboratooriumis näidanud, et elu saab sündida vaid elust, ja arendanud mooduseid selle kaitsmiseks? Need küsimused huvitasid mind sedavõrd, et otsustasin suureks saades hakata teadlaseks – seda küll selle järel, kui olen esmalt õppinud arstiks, õpetajaks, pianistik, misjonäriks ja maalikunstnikuks.

„See kaktus on juba küllaltki suur,“ teatan emale. „Kas võin selle Danièle’ile viia?“

Mu sõbranna Danièle oli hea ja armas tüdruk, kes armastas kaktuseid. Neid armastas ka mu ema, kel oli neid kena kollektsioon.

Danièle'ile istutataval taimel oli kolm haru. Väntasin oma jalgrattaga piki teed, millest ühel pool oli sügav oja ja teisel pool uhke Illmate aas. Õrn tuulevine kiigutas ojas kasvavaid kõrkjaid ja kuremõõku ning paplite lehed sahisesid pea kohal. Sillal Illi jõe üle seisatasin, et vaadata, kas vees on kalu näha, kuid seekord mul ei vedanud. Pettunult jätkasin teed, kaktus lenkstangil kõlkumas. Nägin mõttes juba hetke, mil ulatan selle sõbrannale.

Ees oli veel üks sild, mis kulges üle Reini–Rhône'i kanali. See kaardus nii kõrgele, et vastaskaldalt tulijaid polnud näha. Tõusin ülamäge sõtkudes püsti, kui järsku kõige kõrgema koha tagant ilmus välja militaarauto, selle järel tulid tankid. Kõigil meestel olid kiivrid, püssid ja gaasimaskid ning mürin oli kõrvulukustav. Mu ratas hakkas siksakitama ja jooksis teepervel liiva. Lendasin käed ees maha, vaid mõne sentimeetri kaugusele oja ligasest veest. Mu sõrmed tungisid musta mutta ja kaktus lagunes kõhu all laiali. Kolonn möödus, ilma et keegi oleks mind tähelegi pannud. Siis laskus teele sügav vaikus.

Tõusin vaevaliselt jalule. Mu üks king kõlkus roostikus, teine oli jäänud ratta alla. Kaktus oli purunenud tükkideks. Nõutult istusin maha kõhust kaktuseokkaid välja tõmbama. Nuuksusin pigem kahjutundest kui valust. Siis läksin poodi ja ostsin uue poti, võtsin põllult veidi mulda ja istutasin kaktusetükikesed potti. Jõudnud Danièle'i kaunisse kodusse, ulatasin talle selle, mis kaktusest järele oli jäänud. Võtsime istet pitslina-ga kaetud lauakese taga, kuhu oli asetatud kaks portselantassi vaid meie jaoks. Valge põllekesega teenijanna tõi meile teed. Istusin seal, vaikne ja häbelik, ning näksisin küpsiseid oma mustade sõrmedega ja määrdunud kleidis.

„Sul on vist palavik,“ märkas ema mulle unemusi andes. Uurides mind lähemalt, silmas ta mu kõhul pisikesi punaseid täppe. „Mis kummaline tõbi see küll on? Oleks justkui leetrid, aga kurk ei ole punane.“

Ta läks ja tõi suurendusklaasi ja nägi nüüd kaktuseokaste jäänuseid. Mul tuli ära rääkida, mis oli juhtunud.

„Kas selle restorani nimi „Wilhelm Tell“ tuleb muusikapalast, mida ma klaveril mängin?“ küsisin isalt restoranist möödudes.

„Otse vastupidi, see on pärit loost, mis innustas ka Rossinit seda muusikapala looma.“

Isa viis mind sisse vaatama üht seinamaalingut.

„Vaata, isa, sel väiksel poisil on õun pea peal ja üks mees sihib teda vibuga.“

„Vaata lähemalt. Mida sa veel näed?“

„Inimesi ja kõrget teivast, mille otsas on müts. Kas keegi on selle kaotanud?“

„Ei ole. Ma räägin sulle selle pildiga seotud loo. Müts kuulus mehele nimega Gessler. Ta oli Habsburgide türann, kes sai Šveitsi kantonis nimega Uri nii palju võimu, et läks ülbeks ja nõudis, et tema äraolekul peab igaüks tervitama ta mütsi! See oli puhas ebajumalakummardamine. Wilhelm Tell keeldus käsku täitmast. Kui Gessler sellest kuulis, võttis ta Wilhelmi kinni ja määras, et sel tuleb läbistada noolega õun armsa poja pea pealt. Loo juured ulatuvad aastasse 1291 ja mõned peavad seda väljamõeldiseks, kuid sellest on nii mõndagi õppida. Juhul kui Hitler Elsassi okupeerib, kohtume samasuguse raskusega. Ta nõuab tingimusteta kuuletumist ja otse ebajumalakummardamist. Näiteks käsib ta inimestel üksteist tervitada sõnadega *Heil Hitler*. *Heil* tähendab „päasta“ ja see tervitus tähendab seda, et avalikult tunnustatakse, et pääste tuleb Hiltelilt.

Võrdle seda sellega, mida nõudis Nebukadnetsar Taanieli raamatus ja kuidas kolm heebrealast toimisid. Püüa ka mõista, miks algkristlased ei soostunud põletama suitsutusrohtu keisri auks. Siis saad otsustada, mida sa ise teed, kui sattud sarnasesse olukorda. Wilhelm Tellil oli käitumiseks arvatavasti isiklikke põhjusi, kuid meil kristlastel on kõrgem ajend. Meie isand Jeesus ostis meid kalli hinnaga, kui andis me eest elu. Meie oleme tema teenijad ja kanname tema nime ja ta isa Jehoova nime. Pea meeles, mida ta ütles: keegi ei saa teenida kahte isandat. Meie päästjaks ei saa olla ei Hitler ega ükski teine inimene.“

See vestlus isaga aitas mul selgesti mõista, mis on ebajumalakummardamine. Preester oli varem õpetanud, et ebajumalad on paganate jumalad. Kui aga hakkasime ise piiblit lugema, õppisime, et Jumal ei taha, et inimesed teeniksid ühtegi kätega valmistatud jumalakuju. Lugu kolmest heebrea poisist oli üks mu lemmikutest. Ema kirjeldas alati ilmekalt, kuidas nad olid keeldunud kummardamast Nebukadnetsari püstitatud kaju ja kuidas Jumal oli päästnud nad tulisest ahjust. Nüüd mõistsin asja sügavamalt. Lugu Wilhelm Tellist tundus keerukas, kuid sain aru õpetuse ivast: me ei tohi kunagi anda kellelegi midagi sellist, mis kuulub Jumalale.

12. mai 1940

„Täna on viimane koolipäev,“ ütles õpetaja. „Sakslased on tunginud üle Belgia piiri Põhja-Prantsusmaale ja koolid suletakse. Me ei tea, millal saame taas jätkata. Võtke õpikud kaasa ja jätkake õpinguid kodus. Loodetavasti siia linna sõda ei tule. Head teed!“

Kas pääseme sõjast? Inimesi põgenes linnast suurte hulkadena. Rothid, kelle juures tädi Eugénie oli koduõpetajaks, palusid luba kolida üheskoos tädi pisikesse korterisse Oderenis minu vanavanemate talu lähistel.

Mu vanemad otsustasid, et kõige parem on, kui ma lähen Bergenbachi. Sellega ei tahtnud ma nõustuda. Ma ei soovinud neid mitte mingi hinna eest jätta sõja jalgu ja ise vanaema juurde kolida. Isa ja ema siiski teadsid, kuidas mu meelt muuta.

„Meie süda on palju rahulikum, kui teame, et oled linnast ära. Siin võib minna tulistamiseks ja toit võib lõppeda ning igasuguseid raskusi võib ette tulla. Ole nii hea ja tee seda meie pärast.“

See murdis mu vastupanu. Niisiis istusin rongis ja vahtisin aknast välja, silmad veekalkvel. Ronimine Odereni jaamast Bergenbachi tundus ränkaskena, kuid lõpuks ikkagi seisin vanaema ees, ise pingest jäigana. Vanaisa mõistis mu ahistust ja embas mind õlgadest, kuid vanaemalt ei tulnud mingit kaastunnet.

„Kõige parem relv nutu vastu on töö. Pane vana kleit selga ja puukotad jalga ja tule minu järel põllule,“ nähvas ta.

Ma polnud kunagi varem olnud nii kaua vanematest lahus ja see oli mulle tõesti ränk. Vanaema tegi olukorra veelgi raskemaks, koheldes mind sellepärast, et ma ei käinud kirikus, otsekui värdjat. Ta ei suutnud mitte kuidagi leppida meie uute kristlike veendumustega.

Tundsin end palju paremini, kui sain olla üksi karjas kaljude peal ja sõnajalgade keskel. Sain joosta rohutirtsude ja liblikate järel, süüa metsamaasikaid ja pidada iseendaga pikki vestlusi. Mul oli oma lemmikpaik, kust jälgisin tegevust allpool talus.

Kord kui vanaema oli juurviljaaias, hüppas kits seda ümbritsevast kivimüürist üle ja võttis suuna otse kapsapeade juurde. Viimaks vanaema märkas looma ja üritas teda ära ajada, kuid hurjutamine kõlas kurtidele kõrvadele. Siis haaras ta pika nahkpaelaga piitsa ja tõstis selle kitse pea kohale. See katkestas söömise ja põrnitses teda hetke. Seejärel ampsas ta

maast järgmise kapsalehe ja tõusis tagajalgadele, varastatud põlluroheline lõugade vahelt rippumas. Just siis, kui piits oli teel looma suunas, pööras see minu suureks rõõmuks ümber ja pistis plehku. Mina kihistasin rahulolevalt naerda, kui kits osutus vanaemast osavamaks ja pääses võidukalt pakku ilma pisimagi kriimuta. Vähemalt keegi siin paigas julgus vanaema vastu välja astuda.

Juuni 1940

Šveitsi sõltumatu raadiojaam Beromünster teatas, et Pariis on langedud sakslaste kätte.* Järgmisel hommikul otsustas vanaema minna kaljuendile, kust võis kuulda kohaliku politsei avalikke teadaandeid. Kõigepealt tagus politseinik külarahva tähelepanu köitmiseks trummi, seejärel luges ruuporit abiks võttes ette teated. All orus moodustas auruvedurist tõusev suits väikeste pilvekeste keti. Mõnikord jäi suits justkui ussina vagonite katustele väänlema ja siis oli heeroldi häält kuulda vaid siis, kui ta oli Oderenist väljaspool.

„Täna on häält kõige paremini kuulda siis, kui ta räägib kirikumäelt,“ lausus vanaema. Niisiis istusime pingile ja jäime ootama.

„Vaata, vanaema! Kiriku kellatornis on punane lipp, millel on valge sõõr ja midagi selle sees.“

„See on saksa haakristlipp,“ elavnes vanema. Samasugust lippu võis näha ka Krüthi, Felleringi ja Wesserlingi kirikute kellatornides. Ent rae-koja aknast rippus välja Prantsuse lipp nagu ennegi. Kui tabavalt iseloomustas see Elsassi kriitilist positsiooni kahe võimu vahel.

Kuuldus trummipõrinat, millele järgnes kriiskav hääl.

* Sakslased jõudsid Pariisi 14. juunil 1940. Prantsusmaa sõlmis relvarahu Saksamaaga 22. juunil, Itaaliaga 24. juunil. Seejärel tegi Hitler visiidi Elssassi.

„Toiduainetega varustamine katkeb ajutiselt. See puudutab liha, jahu, piimatooteid ...“

Loetelul ei paistnud tulevat lõppu. Vanaema arvas kindlalt, et Elsass liidetakse Saksamaaga mõne päeva jooksul.

„Igavene laiskvorst! Kas sa ei taipa, mida on vaja teha? Kao mu silme alt ja tee midagi!“

Seisin hämmingus ja solvununa paigal. Kuidas võisin ma lugeda vanaema mõtteid ja teada, mida on kõigepealt vaja teha? Ma ei kavatsenud enam tal lasta mu turjal tantsida. Otsustasin ära minna.

Otsisin välja kangatüki, kuhjasin sellele oma rõivad, sidusin nurgad kokku ja pistin sõlme alt kepi läbi. Heitsin kompsu üle õla nagu Miki Hiir mu koomiksites ja asusin teele. Värisesin pingest, kuid püüdsin liikuda võimalikult hääletult. Esialgu heitsin pidevalt pilke tagasi, siis aga pistin jooksu ja kiirustasin mäenõlvast alla sellises tempos, et kivid mu jalge all hakkasid veerema. Kartsin, et koer hakkab haukuma. Kui jõudsin nurga taha jalgrajale, võtsin hoogu maha ja mind valdas ülev vabadusetunne. Taha olid jäänud raske töörügamine ja alandused. Tundus, otseku oleksid mul tiivad seljas. Olin kerge ja vaba kui lind!

Kardinad liikusid, kui oma räbaldunud kleidis ja kulunud puukottades läbi küla sammusin, komps õlal. Thuri jõe sillalt üritasin paljaste kätega püüda forelli, aga kuna see ei õnnestunud, jätkasin oma teekonda, nuusutades küünidest levivat heinalõhna. Viimaks jõudsin pagaripoe ette väljakule, mille servas elas mu tädi Eugénie. Nuputasin välja, et ta korter peaks asuma maja kõige ülemisel korrusel, ja asusin trepist üles rühkima. Puuastmete nagin sundis tädi ust avama.

„Mina jään sinu juurde,“ teatasin otsustavalt. Tädi läks näost kaameks, kuid lasi mind sisse. Ta pani mind köögilaua taha istuma ja pakkus mulle süüa.

Õhtupoolikul nagisesid trepiastmed taas. Vanaema oli saatnud onu Germaini mind otsima.

„Sina vastik põrguline!“ sõnas ta maruvihasena. Samu sõnu oli ta kasutanud ka siis, kui olin keeldunud minemast kirikusse. Tema karmis hääles kõlas ähvardus. Tädil õnnestus suure vaevaga takistada teda mind vägisi kaasa viimast. Mu kallid onu oli niivõrd raevus, et ta silmad pildusid tuld nagu lohel. Viimaks ta siiski lahkus.

Veidike aega tundsin kergendust, kuid mitte kauaks. Üsna pea oli taas kuulda trepinaginat. Härra Roth saabus töölt koju. Ta pilk libises üle mu räbaldunud kleidi kuni paksude villaste sokkideni, mida kasutati puukottades, ja kuulnud, et ma magan tädiga samas voodis, teatas ta, et see ei lähe läbi.

„Ja miks ei?“ küsis tädi suuril silmil.

„Mina ei ole nõus elama sama katuse all piibliuurijate lapsega, ja ma ei soovi, et meie Jacqueline on tema seltsis. Meie oleme protestandid!“

Tundsin, et kahanen olematuks. Vaikus ei kestnud kaua.

„Saan aru,“ teatas tädi otsusekindlalt. „Võite vabalt minna Mulhouse'i oma majja tagasi. See on minu kodu ja kuna Simone on mu õetütar, on see ka tema kodu.“

Tädi pani mind oma voodisse teki alla. Mul oli palavik ja külmavärinad, kuid ürditee ja lohutavad sõnad aitasid uinuda. Olin täiesti kurnatud, kuid vaba.

Tädi kõrval oli turvaline magada. Tema kehasoojusest hoovas kogu see armastus, mida ta alati oli mul tunda lasknud. Ta oli mulle nagu teine ema. Teadsin, et ta päästis mu elu, kui ma 1930. aasta 17. augustil sündisin. Arst ja ämmaemand olid keskendunud raske sünnituse järel ema abistamisele ega märganudki, et olin lakanud hingamast ja hakkasin muutuma siniseks. Tädi Eugénie oli asjasse sekkunud ning arst oli haaranud mul jalgadest, nii et mu pea jäi allapoole rippu, ja andnud mu tagumikule paar kiiret laksu, nii et hakkasin taas hingama. Tolle korraga tekkis tädi ja minu vahele täiesti eriline side.

Ärkasin öösel, kui ta vaikselt voodist tõusis. Kuulsin, kui ta trepist alla läks ja majast väljus. Hüppasin voodist välja. Kuulsin teda väljas kõndimas ja otsustasin tal silma peal hoida. Lühim tee oli pööningu kaudu, mis oli meie magamistoaga samal kõrgusel. Välisseinas oli avaus, mille kaudu tõsteti pööningule heinapalle. Sealtkaudu pääsesin välja aasale.

Öösärgis ja sussides hiilisin pööninguuksele ning avasin selle hiljakesi. Pisikestest katuseakendest paistev kuuvalgus lõi nõidusliku tunde. Ümberringi olid ebamäärased tumedad varjud ja vana puupõrand nagises igal sammul. Rajasin esemete keskel endale käte abil teed. Ämbliku-võrgud kleepusid mu näole ja süda tagus rinnus.

Äkitselt oli kuulda judinaid tekitavat häält, nagu mingit kaeblemist. Mis see on? Astusin paar sammu tagasi voodi suunas, siis aga tärkas minus mõte, et äkki on tädi päriselt ära läinud. Võitlesin hirmutundega ja sundisin end minema praakil avause juurde. Kuuvalgus joonistas välja traadil istuva linnu silueti. Hüpe alla ja ma jooksen tädi otsima. Siis aga kuulsin taas kaeblevat huilgamist. Nägin, kuidas tädi oli all rohul põlvili, pea toetumas pingile. Ta nuttis ja rääkis omaette. Nihkusin avausele lähemale, et paremini kuulda. Komistasin mingi eseme otsa, kuid tädi

kolinat ei kuulnud. Eristasin mõningaid sõnu, mis mind tõsiselt vapustasid.

„Emma on hull, peast täitsa segi. Ta hävitab kogu perekonna selle oma meeletu usuga. Ja Simone vaeseke aetakse oma ema hulluse pärast igalt poolt minema. Ma ei suuda seda enam taluda. Aita, kallis Jumal! Tahan aidata oma õel mõistusele tulla, tahan päästa ta perekonna ...“

Ta hääled kadusid nuuksetesse. Jooksin tagasi voodisse, süda valu täis. Miks on ema tädi meelest hull? Miks ta pole nõus meile tulema? Miks ta on nii tõrges, et ei taha piiblit isegi avada? Jehoova, aita palun! Ava ta silmad! Soovin, et ka tema oleks paradiisis. Soovin, et ta saaks elada igavesesti maailmas, kus pole enam ei sõdu, tuberkuloosi ega surma. Seal ärataks ta mees üles ja nad on jälle koos, ning me kõik saame mängida lõvide ja tiigritega. Aita palun! Ma ei taha temast ilma jääda.“

Nuuksusin alles, kui tädi tagasi tuli.

„Anna andeks, Simone. Ma poleks tohtinud sind üksi jätta. Arvasin, et sa magad ega kuule, kui ma väljas käin. Töotan, et hoolitsen su eest. Vaene laps, kõigist hüljatud! Mulle oled sa ikka minu väike armas Simone.“

5. PEATÜKK

Heim ins Reich*

Saksa raudset rusikat oli kõikjal tunda. Igal pool liikus ringi võidukaid sõdureid, kelle rihmapandlal oli kiri *Gott mit uns* (Jumal on meiega). Tänavad kõmisesid hallides mundrites sõdurite marsisammust. Õhku täitsid nende lahingulaulud, kui nad üht poodi teise järel tühjendasid. Öösiti laaditi autodele juutide äridest „tagasi võetud“ kaupa – peamiselt saksa tooteid – ja veeti Saksamaale, osa sellest läks kõrgel positsioonil tegelastele.

Martina Ast, kaubamaja „Galeries Lafayette“ juutidest omanike koduabiline, oli lubanud oma peremeestele kanda maja eest hoolt, ajal kui pere Lõuna-Prantsusmaal paos on. Paraku oli ta võimetu maja uue natsist peremehe ees, kes krahmas endale nii pere isikliku vara kui ka tühjendas nende poe, võttes endale võimalikult suure noosi.

Samalaadseid moraalseid dilemmasid kohtasid teisedki. Elsaslased ja gunesid taas kord kahte leeri. Ühtede meelest kuulusid juutide varad riigile, kellelt need olid „riisitud“, teised aga arvasid, et on kuritegelik võtta kelleltki midagi ära ilma kohtu otsuseta. Minu vanematel oli asja kohta kõikumatu seisukoht.

„Häbematu riisumine. Natsionaalsotsialistide valitsus on julm ning selle juht Adolf Hitler esindab vaieldamatult teda, keda piibel nimetab „selle maailma jumalaks“, Saatanat.“

* Natsionaalsotsialistide tunnuslause *Heim ins Reich* (tagasi Reichi) oli käsitus, mille kohaselt kõik Euroopa saksakeelsed alad pidid saama Suur-Saksamaa osaks.

Armsa tädi Eugénie hoole all tundsin end turvaliselt. Jälgisin suletud aknaluugi prao vahelt saksalaste tulekut linna. Ühed lehvitasid sõduritele, teised aga sulgesid end koju lukkude taha. Elsass liideti Saksamaaga ilma verevalamiseta ja mina võisin koju tagasi minna.

Tädi tõi mind tagasi vanemate juurde ja käis ostmas endale samasugust piiblit, kui oli meil. Ta kavatses seda lugeda ja siis mu emale näidata, millisesse eksitusse piibliuurijad teda on viinud. Rääkinud mulle oma plaanidest, keelas ta mul neid emale paljastamast, aga teadagi ei suutnud ma suud pidada.

Olime koos sõbranna Héléne'iga teel Mulhouse'ist Odereni, et sealt võid ja juustu tuua, ja väntsime oma jalgratastel rõõmsalt läbi Nonnenbruchi metsa. Tee möödus Grafenwaldi kaalisoolakaevanduse lähedalt ja me peatusime, et vaadata, kuidas väikesed kaabelvagnid tühjendasid järjest oma koormaid kõrgesse koonusjasse hunnikusse, jõudsid seejärel tühjana tagasi kaevanduse avauseni ja kadusid selle sügavusse. Ootamatult lähenes piki teed kaks külgorviga mootorratast. Meestel olid kiivrid sügaval peas. Nende järel sõitis aeglaselt must auto. Mul jooksid külmavärinad piki selgroogu.

„Ruttu peitu!“ hõikasin Héléne'ile rattaga teelt välja sõites. „Kiiresti teelt ära! Me ei saa *Heil Hitler* tervitust öelda. Ruttu, ruttu!“

Viskusime suure okaspõõsa alla pikali ja jäime hinge kinni pidades lamama. Kui auto meis mööda veeres, olin surmahirmul, et mehed võivad kuulda meie järjest kõvemat südamepõksumist.

Avatud katusega auto tagaistmel istusid kaks ohvitseri. Ees mundris autojuhi kõrval seisis tuuleklaasist mõlema käega kinni hoides üks mees. See oli Hitler! Ta oli lühikest kasvu, kuid tal oli võitja hoiak, kui ta oma

jääkülma pilgu üle maastiku libistas. Ülbe ilme, mustad vuntsid otse nina all ja kokkusurutud huuled olid kui kivisse raiutud. Pea püsti, nau-tis ta täiel rinnal oma võidupäeva. Maa ja selle rikkused kuulusid nüüd temale. Nüüd olid kaalisoolakaevandused Saksamaa omad.

Füüreri protsessioonile avaldasid austust vaid puud ja põõsad. Läheduses keerelnud üksikud kotkadki olid lärmi eest pakku lennanud. Jõu-des meie kohale, pööras Hitler aeglaselt oma pea meie poole. Tema läbi-tungiv ebainimlik pilk pidi äärepealt mu südame seiskama ja ma kanges-tusin hirmust. Olin näinud deemoni silmi! Korteež oli juba kaugel, enne kui julgesime peidust välja tulla. See pilk ja kõik see kuri, millest see kõneles, talletus sügavale mu sisemusse. See tuli meelde alati, kui keegi vaatas või tegutses samas vaimus või kui oli tegemist natsionaalsot-sialistide parteiga. Hitleri pildid olid klassiruumides, kauplustes, igal pool, kuid mina nägin vaid tema silmi.

Räder rollen für den Sieg (Rattad veerevad võidu nimel), võis lugeda kaubavagunite külgedelt ning tänavatel kaikus sõjalaul *Denn wir fahren gegen England* (Lähme ründama Inglismaad). Entusiastlikud võidutea-tes raadios rikkusid mõningate elsaslaste kõlbelise hoiaku, ent põranda-alune poliitiline tegevus samal ajal hoogustus.

Lisandus arreteerimisi, samuti vihameelsust ja rahvuslust. Need sünnitasid usaldamatust, hirmu, ahistust ja mässumeelt. Üritus iseseisvatest elsaslastest ehtsaid sakslasi teha oli algusest peale läbikukkumisele mää-ratud. Rahulolematuid hääli kuuldus nendegi seast, kes kiitsid Elsassi liitmise Saksamaaga heaks ning pidasid selle liitlast katoliku kirikut kait-semüüriks kommunismi vastu.

Schirmeck–Vorbruck oli nimi, mida lausuti kas võidukalt või ette-vaatlikult sosistades. Mõnelele tõi see meelde armsaid mälestusi Stras-

bourgi lähistel paiknevast lopsakast orust, kus vulisesid ojad ning aasadel ja tihedates metsades looklesid kaunid matkarajad ja õhku täitis laste naer.

Seal oli alates suvest 1940 tegutsenud mässuliste elsaslaste ümberõpelaager. Ühed kiitsid selle heaks, teised halvaks, mõnedes äratas see hirmuseguseid eelaimdusi. Sakslased muutsid selle kauni piirkonna ahastusse, haiguste ja surma oruks.

„Viimaks ometi saavad muidusööjad tänavatelt traataia taha kokku korjatud,“ arvasid okupandid.

Inimeste suhtumisest rääkis see, kuidas nad nime Schirmeck-Vorbruck lausused. Vali hääl väljendas heakskiitu või ükskõiksust, tasane hääl kartlikkust. Kuus laagris veedetud nädalat võis võtta inimeselt 15–20 kilo, misjärel ta kas vabastati või viidi üle Dachausse või lähedale Struthofi laagrisse.* Struthof asus mäe otsas ja selle krematooriumil kõrguv korsten oli hoiatuseks kõigile Schirmecki vangidele.

Sõnal Schirmeck oli kibe maitse. Kui tänavale ilmus kõhetunud mees, kes kõndis mööda seinääri ja vältis tuttavaid, siis teadsime, et ta on naasnud Schirmeckist. Teadsime ka seda, et tal on keelatud laagrioludest kõnelda. Meie, Jehoova tunnistajad, teadsime, miks, kuid muu rahvas tegi igasuguseid järeldusi.

„Tal on iseenda pärast häbi.“

„Kindlasti oli kole kõigest kuue nädalaga sedavõrd kõhnuda.“

Vangistuse põhjustegi ümber spekulceriti: mees oli varas, kerjus, pätt, julges rääkida prantsuse keelt, kandis baretti, ei tervitanud õigesti, üritas üle piiri põgeneda, ilmutas poliitilist meelsust. Meil piibliuurijatel tuli

* Natzwiller–Struthofi koonduslaager asus kaheksa kilomeetri kaugusel Schirmeckist Strasbourgist lõunas. See sai valmis mais 1941.

olla ettevaatlik, sest kuulusime keelustatud usundisse. Teadsime, et ka meie võime sattuda Schirmeckisse, ja meile polnud sugugi ebaselge, mis olud seal ees ootavad.

Me vajasime pörandaaluseks tegevuseks salapaika. Seni oli Alfred Zinglél õnnestunud tuua meile Vogeeseid teiselt poolelt Vahitorne, mis olid peidetud ta jalgratta raami. Nüüd aga olid igas paigas sakslaste patrullid ning kirjanduse saamiseks tuli leida mingi muu moodus.

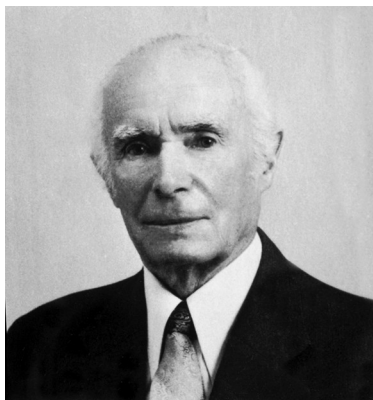

Isa pühkis otsaesiselt higi ja uuris kaarti. Päike paistis lagipähe ja viinapuuaedadesse mähkunud mäenõlv oli järsk. Teerada oli sedavõrd kitsas, et pidime hoolega hoiduma selle vasakusse serva ja samal ajal panema tähele paremale suunduvat väikest teeharu.

Olime koos vanematega minemas *Naturheilgartenisse*, looduse terviseaeda, mille keskel oli solaarium, võimla ja klubihoone. Sisepääsu juures oli puidust tahvel klubi lahtiolekuaegadega. Jätsime jalgrattad värava kõrvale ja võtsime Zita jalutusrihma otsa.

Suundusime aiamaalapile, mis paiknes heas kohas aia nurgas kahe tee vahel, eemal puude varjudest. Umbrohust puhastel peenardel kasvasid keppidega toestatud tomatid sirgetes ridades, roheliste okste vahelt turritamas punased viljad. Samasuguseid maalappe oli kümme-kond ja igaühe juurde kuulus kuuriboks. Mõned hoidsid kuuris tööriistu ning aia-toole ja -laudu, mõned aga olid selle sisustanud magamispaigaks. Mõnel lapil oli roheline muru, mõnel kasvatati kartulit või lilli. Igaühel oli oma uks, mida sai lukku keerata.

Kes on see päevitunud mees sortsides? Isa ja ema kõhklesid hetke, nähes meest korjamas ube, selg meie poole. Kui koe-rake Jimela poleks hakanud nii metsikult haukuma, et Maria suvemajast välja tuli, poleks me küll aednikus juuksur-Adolphe'i ära tundnud. Koehlide korter juuksuritöökoja ülakorrusel oli hämar, seepärast oli neil tavaks tulla siia päikest ja valgust nautima. Nad ootasid meid. Rõõmsate tervituste järel kadus Adolphe hetkeks sisse ning väljus siis särk seljas ja joogid käes.

Adolphe Koehl umbes aastal 1950

„Sina oled parem aednik kui mina,“ tõdes isa laitmatuid sibula-, kassa- ja porgandirivisid takserides.

„Seevastu lilleilu on Maria kätetöö.“

Koehlid ööbisid oma kaunilt sisustatud nukumajas kaks-kolm korda nädalas. Majas oli ka tilluke kööginurk. Mööbliks oli kaheinimese diivanvoodi ja laud, mille ääres söödi vihmade ilmaga, kui ei saanud lehtlas istuda.

„Kas õnnestub?“ küsis isa nimekaimult.

„Jah. Paistab, et saame küll siin oma salajasi koosolekuid pidada. Maria näeb aknast kaugele teele ja kui keegi peaks pääsema suvila taha, hakkab koer kohe haukuma. Naabermaatükk on tühi. Paik on üsna kõrvaline ja siia pääseb kolmest suunast: Brunnstattist ning Hasenraini haigla ja loomaia juurest.“

„Simone, klubihoone kõrval on plats, kus saad võimelda ja oma lihasid tugevdada.“

See paistis olevat väärt ettepanek.

Sügis 1940

Peagi algas taas kool – saksakeelne kool! Pinge minus kasvas päev-päevalt, sest teadsin, kuidas natsionaalsotsialistid teisitimõtlejaid kohtlevad, olid nad siis täiskasvanud või lapsed, ja hallis mundris sõdurite pidev kohalolek ei lasknud seda unustada. Mind rahustas vaid üheskoos palvetamine. Mõlemad Adolphe'id olid seda meelt, et olen veel liiga noor ristimiseks ja sellest tuleneva vastutuskoorma kandmiseks, kuid ma olin kindlalt otsustanud keelduda natsitervitusest ja Hitlerit oma päästjaks nimetamast. Teadsin, et seetõttu tuleb mul olla ettevaatlik.

Esimene koolipäev leevendas kuigivõrd mu kartusi. Sain klassis sama koha kui eelmisel õppeaastal. Osa klassikaaslastest oli vahetunud, sest ühed olid lahkunud ja teised asemele tulnud, teiste seas ka üks saksa rahvusest tüdruk. Meid oli kaks korda rohkem kui varem. Tundsin kergendust, et olin saanud hea koha. See asus akna pool teises reas ukse vastas, nii et kui õpetaja klassi tuli, jõudsin teiste taha varjuda. Ta lausus tervituseks „*Heil Hitler*” ja õpilased pidid käe üles välja sirutama ja kõva häälega vastama.

„Minu nimi on Zipf,“ teatas see pikk halli tukaga mees laitmatus saksa keeles. Ta hääle oli rabe, kuid resoluutne. „Koolis võib rääkida vaid saksa keeles. Prantsuse keele rääkimine on rangelt keelatud. Elsassi murre pole vastuvõetav. Esimestel kuudel keskendumine saksa keelele ja matemaatikale. Teiste ainete õppimine lükkub edasi. Eesmärk on teha teist Saksa kodanikud. Koolis tuleb teil tervitada kõiki teist kõrgemal olijaid austavalt kätt üles välja sirutades. Koolist väljaspool tõstate küünarvart, kämmal ette välja sirutatud.“

See tähendas probleeme. Klassis võisin peita end pikemate tüdrukute selja taha, kuid tänaval see nõks läbi ei läinud. Õpetajate pärast tuli mul vastutulijaid silmas pidada jahimehe kombel või õigemini saaklooma kombel, kes jahimeest jälgib! Väljas liikumine oli seda silmas pidades närvesööv.

„Klassis tervitate mind iga kord, kui sisse astun, kas või kümme korda järjest, ja õues tervitate igat õpetajat, kes teist möödub.“

Veel lisaks ohuolukordi! Danièle, ta täditütar Anita ja mina otsustasime, et vahetunni ajal on kõige etem vaid jalutada. Hoidsin õpetajatel hoolega silma peal ja kui keegi neist hakkas meie poole tulema, muutsime suunda või peitsime end puu taha. Lõbusate mängudega oli nüüd lõpp, algas strateegiamängude aeg.

Natsionaalsotsialistide partei pani ametisse piirkonnajuhi, *Gauleiteri*.

„*Gauleiter* Wagner tahab, et teist saaksid korralikud sakslased,“ rõhutas õpetaja. „Teist peavad saama teokad liikmed Kolmandale Reichile, riigile, mis kestab tuhat aastat. Üheskoos ehitame taas üles Püha Saksa-Rooma keisririigi.“

Järgmisel päeval oli esimene tund saksa keel. Alustuseks õppisime lugema ja kirjutama vanas gooti kirjaviisis, mida natsi okupatsiooni ajal taas koolides juurutati. Pidime tahvlilt maha kirjutama Saksa rahvushümni ja veel ühe laulu sõnad. Kui kirjutasin hümnis sõnu *Deutschland über alles in der Welt* (Saksamaa üle kõige maailmas), tajusin, et ma ei saa seda iial laulda. Mulle oli üle kõige maailmast Jumala kuningriik, mille tulemist ma palusin. Teist, „Horst Wesselin laulu“, lauldi kellegi SA-mehe (rünnakrühmlase) mälestuseks. Temast oli saanud natsimärter pärast seda, kui poliitilised vastased olid ta tapnud, ning laulust oli saanud partei marsilaul. Mina ei hakka kunagi selle laulu taktis marssima.

Olin kitsikuses, kuid ma ei rääkinud oma vanematele midagi, sest ei soovinud neile muret valmistada.

Siis tuli aeg bioloogiaturunniks, kus käsitleti evolutsiooni. Looduslikku valikut õpetati jooniste ja skeemide abil: tugevad tõrjuvad nõrgad välja. Inimesed peavad seda looduse näidatud eeskujuga järgima. Mina olin teist meelt. Mu vanavanemad ei tapnud nõrku loomi, vaid kohtlesid neid õrnalt. Neile valmistati koguni ürditeed, et nad jõudu koguksid.

Peagi riputati klassiseinale suur plakat, millel kujutati nelja pead. Vasemal oli kaks „aarialase“, paremal kaks „primitiivse aafriklase“ nägu. Nende vahel oli küsimus „Kas saab olla võimalik, et nii erisugustel olenditel on ühesugune vaim ja hing?“ Saime kuulda, kuidas „aaria rass“ on aegade jooksul kõrgele arenenud ja kõik muud rassid arengus kaugele taha jätnud. Meie esiisad olid olnud vaprad, töökad ja ennastohverdav, samal ajal kui teised olid loiud, laisad ja mugavad. Meie pärand on püha, sest esiisad on valanud meie isamaa eest oma verd. Seda pärandit tuli säilitada, püües lahuses „madalamatest“ rassidest. Need võiksid meie positsiooni nõrgestada ja rassipuhtust rikkuda.

Teisel plakatil esitleti rasse fotode kujul. Kõige ülemises osas olid sakslased,

kõige alumises juudid, poolakad, venelased ja aafriklased kui „alaväärtuslikumad“ inimesed. Ühel joonisel kujutati tugeva rahvuse ülesehitamist valitud paljunemise teel, nii et „alamate“ inimeste pidevalt kasvavad massid ei neelaks alla puhast rassi.

Bioloogiat, *Lebenskundet*, õpetas elsaslane *Fräulein* Liebengut.

„Tundke oma pärandi üle uhkust! Kaitske julgelt esiisade saavutusi! Olge vaprad ja valmis andma ideaalide nimel oma elu! Teil lasub kohus-

tus pidada oma pärandit kalliks ja anda see edasi järgmisele sugupõlvle.“

Tema entusiastlik jutt andis mullegi julgust. Lõpuks ometi minule sobiv kõne, mõtlesin oma lapselikus naiivsuses. Olin uhke oma vanemate üle ja nende kristlike väärtuste üle, mida nad mulle olid õpetanud. Olin uhke, et Luther oli piibli saksa keelde tõlkinud. Olin uhke algkristlaste võitluse üle Rooma ebajumalate vastu. Seda pärandit soovisin anda edasi järgmistele sugupõlvedele.

Mõnikord juuksuris omavahel olles pilkasid elsaslased sakslaste tegutsemisviise. Juuksur tõi esile oma suhtumise.

„Natside tähtsusjärjestuses „alamad inimesed“ pole ehk nii mõjukad kui mõned teised, kuid nad on siiski inimesed. Need, kes arvavad end kuuluvat puhtasse „aarialaste rassi“, on tõusnud võimu tippu, kuid inimlike tunnete osas on nad loomadest madalamal.“

Alati polnud kerge hoida tasakaalu koolis kuulnud natsiõpetuste ja juuksuris sosinal räägitud vastakate seisukohtade vahel, kuid piiblist õpitud väärtused hoidsid mind õigel rajal.

„Parim kool on elukool,“ ütlesid inimesed.

„Tuleb hoida silmad lahti ja elult õppida. Siis saab langetada õigeid otsuseid,“ lausus juuksur.

Otsuste tegemine oli meile igapäevane väljakutse. Ühed otsused võisid tuua vabaduse, teised ränki probleeme.

Päevad jäid lühemaks. Koolis näidati õhtul kord nädalas filmi. Ühel korral käsitles see 18. sajandil elanud saksa poeeti ja dramaturgi Friedri-

ch Schillerit. Pärast filmi läksin vanemate loal Danièle'i poole, sest ta isa oli lubanud näidata mulle trükikoda. Vaatasin lummatult, kuidas trükikirjas lehed pressi alt üksteise järel välja tulid, ja uurisin põnevusega hii-gelsuurt „kirjutusmasinat“, ladumismasinat.

„Ettevaatust!“ siit võib pritsida kuuma pliidi!“

Metalltähtedest lausete moodustamine haaras mind üdini, nii et kui ma viimaste öötööliste saabudes kella vaatasin, oli see juba pool kaheksa läbi.

Jooksin tänavale, kuid teadsin, et trammile ma ei jõua. Järgmine pidi tulema poole tunni pärast. Oli juba pime ja mu fantaasia hakkas perutama. Äkki on ema mind otsima tulnud. Ta on võinud minna isa tehase juurde või isegi teatada politseisse! Trammi saabudes olin juba nii ärevil ja endast väljas, et suutsin vaevu-vaevu sisse ronida. Konduktor seiras mind kummalisel pilgul. Sõit kestis pool tundi, ja kui ma kodupeatuses väljusin, tajusin, et olen pilkaselt pimedal tänaval ihuüksi.

Mu jooksusammud kaikusid vaikuses, aga kui ma tempot aeglustasin, paistsid varjud elustuvat. Kuuldes patrullivate sõdurite raskete saabaste klobinat, tormasin kiiruga peitu. Taskulampide valgusviirud pühkisid üle majaseinte ja sissepääsude. Olin surmahirmul. Lõputa pikana tunduval Punase mere tänaval oli vaid mõni harv gaasilamp ristmikke ja tänavanurki valgustamas. Otsustasin ühe lambiposti juurest teiseni joosta. Enne viimast käänakut jäin korraks lambi alla seisma, et hinge tagasi tõmmata. Olin higist märg, kuid seda pigem hirmust kui jooksmisest. Viimaks ometi silmasin meie salongist hoovavat kollast valgust ja ema siluetti rõdul. Tundsin tohutut kergendust, kuid seda vaid viivuks. Aknaluugid sulgusid.

Mind valdas kummaline tunne. Jooksin kiiresti trepist üles, kuid uks oli kinni. Vajutasin uksekella.

„Kes seal on?“

„Simone.“

„Ei või olla.“

„On, on! Ema, see olen mina.“

„Ei või olla. Simone poleks iial nii hilja koju tulnud ja ema muretsema pannud.“

Ema rahulik, kuid kindel hääl pani mind nuuksuma ja häält tõstma.

„See olen mina, Simone ...“

„Ei ole. Simone ei karju sedaviisi. Ta on heade kommetega ja arukas väike tüdruk. Sina aga lausa ulud. See on kõige parem tõend, et sina ei ole meie tütar.“

Sammud kaugesid uksest. Istusin maha täiesti lööduna ja hirmunult. Mu põski mööda voolasid pisarad. Järsku kuulsin jalgratta sahinat. Isa ja naabrid saabusid koju ja küllap saab isa vihaseks. Kuhu end peita? Kas minna tagasi pimedusse? Sel hetkel haaras ema käsi minust kinni ja tõmbas mu sisse. Sõnagi lausumata osutas ta minu toale samamoodi kui Zitat magama käsutades ning sulges mu järel vaikselt ukse. Tormasin voodisse. Kohe tuleb isa. Tõmbasin teki üle pea, et isa ei tuleks mulle unemusi andma.

Järgmisel päeval palusid vanemad mul rääkida Schillerist ja käigust trükikotta. Minu hilinemise kohta ei lausunud sõnakestki, kuid õpetus jõudis kohale. Ma ei taha enam iial hilineda. Ma ei taha enam kunagi teha midagi sellist, mis paneks inimesed muretsema.

Esimene okupatsioonistaasta venis pikkamisi. Kord, kui jõudsin kooli koju, kuulsin isa kellegagi meie väikeses salongis jutlevat. Võõras oli

isa tööpäeva lõpus tehaseväravas oodanud ja isa oli ta meile toonud. Söögilaul oli üks taldrik rohkem. Ajal, kui nad juttu puhusid, kattis ema lauda.

Emad silmad olid punased, kuid ta nägu säras. Ta viitas sõrm huulil, et läheksin oma tuppa. Võõras istus vaikselt kamina ees. Nägin vaid ta kingakontsi – need olid naistekingad. Isa kõneles ristimisest ja selle tõsidusest. Ristimine tähendas oma elu tingimusteta pühendamist Jumal Jehoovale. Kõigevägevamale antud töötusest tuli kinni pidada ja see nõudis ustavust ja laitmatust. Jehoova teenijad Saksamaal ilmutasid just neid omadusi, hoides end maailmast lahus, nii nagu Jeesus oli käskinud. Kuidas neid ka ei survestatud, nad ei osalenud poliitikas ega sõjaüritustes ega sooritanud natsitervitust. Oli suur väljakutse olla neil rasketel aegadel tõsikristlane, sest Jumalat tuli armastada enam kui ennast või oma peret.

Kui naine omakorda rääkis, tundsin ta hääle otsekohe ära. Ma ei suutnud uskuda oma kõrvu: see oli tädi Eugénie!

„Olen viimaste kuude jooksul piibli läbi lugenud. Mõistan nüüd, et kõik, mida olete rääkinud, on tõsi. See on piibli tõde ja ma olen valmis andma meie Päästja eest kasvõi oma hinge.“

„Sel juhul teeme nii, nagu palusid,“ sõnas isa.

Emad seisis ukselehel, suured pisarad mööda põski alla valgumas. Ta tõttas salongi ja õeksed kallistasid teineteist ühtaegu nuttes ja naerdes. Mind nähes tädi sirutas käsivarre ja võttis mu sülle.

„See katoliku piibel, mille me mõni kuu tagasi koos ostsime, on avanud mu silmad ja südame ja kõrvad. Olen piiblit uurinud ja nüüd tahan ma Jehoovast tunnistust anda.“

Kuidas suhtuks vanaema sellesse, et ka teine ta tütar laseb end ristida? Tädi Eugénie otsustas talle sellest veel mitte rääkida, sest ta pidas paremaks vältida uut kokkupõrget sama asja pärast.

Tädil tuli Püha Keha püha ajal Bergenbachi minna. Kuna see oli vanaemale eriti tähtis püha, pidas tädi paremaks jätta vanaemale mulje, et ta missal osaleb. Ta rääkis mulle, et kavatseb vaid korraks kabelist läbi käia ja kohe lahkuda, seepärast otsustasin temaga kaasa minna. Oli kuidagi ebamugav minna läbi küla, kui kõik teised olid riietatud musta. Protsessioonitee äärde jäävate majade akende ette olid riputatud valged linad ja rohelisted oksad ning näha oli ka pühakujusid. Rongkäik kulges kiriku juurest põllumaadele, kus preester pidi saaki õnnistama, ja sealt edasi küla teise otsa kabeli juurde.

Oodanud pühalike talituste lõpuni, läksime koos tädiga piki roosiõite ja haljaste okstega kaetud tänavaid tallu tagasi. Olime omast arust nutikalt tegutsenud ja tundsim end rahulikult. Meie rahulolu ei kestnud siiski kuigi kaua. Jõudsime vaevu õuele, kui koer hakkas haukuma ja välja tormas raevunud vanaema.

„Petised! Sulid! Kas arvasite, et saate mind alt vedada? Saatsin Germaini kontrollima, kas olete missal, aga teid polnud kabelis!“

Onu sööstis välja, kirves käes välkumas, ja tõstis selle kõrgele meie peade kohale. Just sel hetkel jooksis kohale vanaisa. Kui ta poleks otsustavalt asjasse sekkunud, oleks meile ketseritele langetatud surmaotsus ka täide viidud! Vanaisal oli tükk tegemist, et Germain maha rahustada.

Pühadesöömaag ei paistnud maitsevat mitte kellelegi peale vanaisa. Ta ei uskunud vanaema, kui see ütles end olevat sedavõrd meeleheitel, et tahaks endalt elu võtta, pääsemaks kohutavast olukorrast. Vanaisa ei võtnud teda tõsiselt ka siis, kui ta lauast tõusis ega tulnud tagasi. Oli juba hiline õhtu, kui tädi leidis ema viimaks metsaveerelt, kus see külmast lõ-

disedes kõssitas. Mõistsime, et parem oleks olnud vanaema vastu juba algusest peale aus olla.

Minu leebe tädi hoidis end järgmise katoliku püha ajal 15. augustil, mis oli Neitsi Maarja taevavõtmise püha, talust kaugel. Jäime alla Oderenisse tema väikest korterit koristama. Keset kõike seda kaikus järsku ruuporist preestri hääl.

„Meie külas on ema, kes on kaotamas juba teist tütart,“ pasundas preester. „Vanem õde on oma salasepitsustega saatnud ka noorema vanakurja küüsi. Teda on põrgutuli ootamas. Palvetagem, et Neitsi ta päästaks, enne kui on liiga hilja!“

Tänavalt oli kuulda palvetamise pominat. Tädi nuttis.

„Simone, see teeb nii suurt valu!“ sosistas tädi, käsi südamel. „Nii ränk on näha vanaema kannatusi. Kindlasti on ta preestrile maksnud, et see meie eest missat loeks. Ehk on ta selle ruuporigi ostnud, kuigi tal raha napib. Oma meeletuses ei suuda ta arukalt mõelda. Aga ta on hea ema.“

Kirikukellad hakkasid lööma. Külarahvas suundus kabelist kirikusse. Pikk palveid pomisev rongkäik aeglustas tädi maja juures sammu. Preester oma pitsist ürbis seisatas hetkeks. Ta tegi kiiresti õhku ristimärgi ja altari poiss kõigutas viirukipanni. Seejärel jätkas preester teekonda, olles kindel, et on oma kohuse täitnud ja karja võimaliku deemoni eest kaitsnud. Sinna tädi pisarad ka jäid. Ta teadis, et evangeeliumite lugemine ja nende õpetuste järgimine ei tee kellestki deemonit.

Inimesed olid pideva pinges all. Sakslased olid kudunud tiheda jälitusvõrgu ja inimesi anti üles kõige tühisemategi eksimuste pärast.

Juuksuritöökoja omanik Adolphe Koehl oli algusest peale ohtlikus olukorras. Ühel päeval saabus tema juurde juukseid lõikama sakslasest politseinik, kuid tal oli teinegi eesmärk.

„Olen siin üht asja selgitamas. Mulle on teatatud, et teil pole seal füüleri pilti. See on käsk, mis käib kõigi avalike ruumide kohta. Kui te seda ei järgi, äri suletakse.“

Adolphe astus abilise asemele. „Aukliente teenindab omanik ise.“

Lõikus õnnestus suurepäraselt. Nõue esitati hiljem uuesti, kuid pilti ei ilmunud ärisse kunagi.

„Koehl, märkasin, et teie nimi puudub meie liikmete nimekirjast,“ ütles üks natsionaalsotsialistliku partei liige. „Te ei saa äritegevust jätkata, kui te ei kuulu parteisse. Meil tuleb see paik kinni panna.“

„Seekord lõikan teie juuksed ise,“ kostis Adolphe naeratades. „Kas sooviksite peanaha massaaži?“

Parteiliigi naasis nädal teise järel juukseid lõikama ja massaaži saama, aga parteipiletist enam juttu polnud.

„*Heil Hitler!*“ kuuldus ükselt, kui positsioonikas SS-ohvitser kannad kokku löi ja nõnda valjusti tervitas, et kõik kliendid võpatasid.

„*Guten Tag!*“ vastas Adolphe.

„Ütlesin *Heil Hitler!*“

„Jah, kuulsin küll.“

„*Heil Hitler* on saksa tervitus.“

„Samuti on *Guten Tag*, ja kuna Saksamaa on vabadust armastav maa, on mul vabadus valida, mil moel ma tervitan.“

„Soovin habemeajamist ja juukselõikust,“ teatas ohvitser. Juuksuri käsi oli kindel ja jutt vaoshoitud. Lõikuse järel hõõrus ta peanahka juukseveett, harjas mehe sineli ja ulatas talle lõpuks nokkmütsi.

„*Heil Hitler!*“

„*Auf Wiedersehen.*“

„Ütlesin *Heil Hitler!* See on saksa tervitus.“

„Ega *Auf Wiedersehengi* mingi prantsuse tervitus ole. Mulle on see sisetunde küsimus. Saksamaa kahtlemata austab südametunnistuse vabadust.“

Ohvitser suundus ukse poole, kuid pööras korraks tagasi. “Küll me veel tagasi tuleme!”

Ja SS töökoda ei unustanud. Sinna saabus teisigi ohvitseri, kuid alati vaid juukseid lõikama. Iga kord, kui keegi neist üle läve astus, äratas nende ülbe olek, lühike soeng ja saabaste raske kopsimine klientides rahutust.

Linna kohal heljus hääletu ähvardus. Ei möödunud päevagi ilma intsidetideta. Tänavatel marssisid sõdurid ning politseinikud – peaaegu ainsad autoga liiklejad – peatasid möödakäijaid, et nende dokumente kontrollida. Inimeste silmist paistis hirm.

Talv muudkui venis. Valitsesid külmakraadid ja sadas palju lund. Paljudel oli raske seda taluda. Lumekate katkestas ajutiselt ka meie salaühenduse Alfred Zingléga, sest võimatu oli piiri ületada, jätmata jälgi. Teisest küljest lumi summutas me sammud teel salajastele koosolekutele. Mis kõige toredam, talvel sai mõnusaid asju teha. Loopisime isaga teineteist lumepallidega ja veetsime sõpradega kelgumäel aega.

Koolipäevad möödusid rahulikult. Tervitamise ajaks õnnestus mul alati pikkade tüdrukute taha varjuda ja ka õpetajad olid minuga rahul. Hakkasime õppima uusi aineid. Aja möödudes tundus kool üha turvalisema paigana ja ma võisin seal unustada väljaspool valitsevad pained. Siis aga ühel päeval nägin tänaval kõrges auastmes ohvitseri, kes oma hallis mundris ja läikivates mustades saabastes marssis kõnniteel, lõug püsti. Mulle meenus hirmuäratav päev, mil olin vaadanud Hitlerile silma, ja see täitis mind õudusega.

Kinodesse, teatritesse, kontsertidele ja noorsooühingu näitustele oli nüüd asja vaid natsidel ja nende poolehoidjatel, sest haakristlipp, rahvushümn ja natsitervitus olid lahutamatu osa programmist.

Elasime pidevas arreteerimise hirmus. Paljud kommunistid pandi kinni. Meie majas elavat Stoesserit süüdistati kommunistide juhtimises ja ta viidi ära. Ohu kasvades olime veelgi ettevaatlikumad. Öhtul põlesid meil lambid ja mängis raadio, ükskõik, kas olime kodus või kodunt ära. Jalutasime Zitat päeval ja sulgesime jalgrattad hoidlasse. Mitte miski ei viidanud sellele, et olime mõnel öhtul keelatud koosolekul. Lahkusime majast hääletult ja kikivarvul ning lausumata sõnakestki otsekui vandenõulased. Teel olles pidasime silmas kõikvõimalikke kohti: rõdusid, ukseorvasid, puuoksi, et näha, ega seal nuhki peidus pole. Õppisime liikuma nähtamatult ja mul arenes välja terav pimedas nägemine.

„Meil on öökulli silmad,“ nentis ema.

11. aprill 1941

Saabumas oli esimene okupatsiooniaegne Jeesuse surma mälestusõhtu. Olime kuulnud, et Saksamaal gestaapo juba ootab seda õhtut, mil

kõik piibliuurijad tulevad pärast päikeseloojangut kartmatult kokku. Isa oli teinud mulle ülesandeks arvutada välja, mis päev vastab juudi kalendri niisanikuu 14. päevale ehk juudi paasapühale, mil Kristus viibis koos jüngritega oma viimasel õhtusöömajal. Jeesus oli käskinud oma järelkäijatel toimida sama korra järgi, võttes toda õhtut eeskujuks ja mõeldes tema surma tähenduse üle.

Ema võttis ette oma tavapärase käigu juurviljapoodi, et seejärel viia ostud meie koosolekupaika.

Õhk oli täis sirelite ja nartsisside lõhna. Päike oli vajunud horisondi taha ja selle viimane kuma mähkis kogu linna purpurjasse särasse. Hääbuvas valguses oli ema profiilis ja rühikuses midagi salapärast. Kui kaunis ta oli! Siis aga mõtlesin sellele, et juba täna õhtul võidakse meid arreterida ja meid viiakse teineteisest lahku. Tundsin külmajudinaid ja tahtsin tunda ta puudutust. Olin juba ta käest kinni võtmas, kuid tõmbasin oma vabiseva käe viimasel hetkel tagasi. Milleks talle muret valmistada? Surusin piimanõu tugevamini pihku ja piirdusin tema silmanurgast silmitsemisega.

Proua Straub istus nagu alati akna all meid ootamas. Ta oli eakas mammi oma kortside ja terashallide silmadega. Kardinate taga sai ta kenasti varjul olla. Tema nägi kõike, mis kitsal tänaval sündis, kuid väljasolijad teda ei näinud. Emal hoolitses ta eest hästi ja tihti olin ka mina emaga kaasas. Kord astus tema juurde sisse kogukonnapreester.

Uhkustades oma õpetatusega, sõnas ta sellele lihtsale memmele: „Piibel on mul ühest kaanest teiseni läbi loetud.“ Memm vastas väikse pilkega silmanurgas: „Mina uurin seda, mis kaante vahel on.“

Korter oli tagasihoidlik. Siia tulime kokku esimest korda. Eelmisel aastal olime pidanud mälestusõhtut Laure'i kaunis kodus, kuid pärast seda oli ta sunnitud elu eest põgenema. Külalised saabusid kohale kindla

ajakava järgi ühekaupa, et mitte tähelepanu äratada. Suruti üksteisel kätt ja naeratati. Isa tuli viimasena. Ta oli väljas valvet pidanud ja lipsas sisse, kui tänaval kedagi polnud. Õdus õhkkond rahustas mind maha.

Me teadsime, et politsei võib katkestada ürituse iga hetk, ent me kõik hindasime sügavalt Jeesuse ülikallist lunastuseks toodud ohvrit. Ta oli andnud oma elu, et vabastada inimesed patust ja surmast ning taastada maapealne paradiis, mis oli kaotatud pattulangemise tagajärjel. Laual oli Kristuse vere ja ihu võrdpildina vein ja hapnemata leib. Kõne ajal olid paljude silmad liigutusest pisarais. Laulu ajal vaid lugesime üheskoos vaikselt sõnu ning palve ühendas me südamed. Seejärel lahkuti ühekaupa. Meie läksime viimastena.

Silmitsesin ema hõbedases valguses. Oli esimene täiskuu pühas kevadist pööripäeva. Mustavad põllud helkisid sinakalt kuuvalges ja isa laup säras selle peegeldusest. Vanemad ütlesid, et kui tänulikud nad küll on, et võisime veel üks kord koos olla. See oli unustamatu õhtu. Seisatasime, et imetleda valgetesse õitesse mähkunud õunapuid, ja siis teatasin vanemate hämmastuseks: „Soovin, et mind ristitaks. Soovin kuuluda vaid Jehoovale ja tema pojale. Teil pole õigust seda keelata.“

Isa mängis Zitaga ja kuulas samal ajal rahulolevalt minu klaverimängu. Siis ta embas ema, andis mulle musi ja lehvitas veel ukselt. Ta pidi enne pimedat tagasi tulema. Väljas tibutas. Jälgisin teda, kui ta varjuna nurga taha kadus – vastassuunda sellest, kuhu ta tegelikult minemas oli. Põrandaalust piiblikoosolekut peeti ühes õmblustöökojas, see pidi kestma paar tundi. Kaks tundi oli möödas. Läksin voodisse, kuid ei saanud und. Tajusin ema rahutust. Ta käis Zitaga all. Ta üritas lugeda. Ta läks kööki jooma ja tuli tagasi salongi. Sellest oli juba tükk aeg möödas, mil ta oli olnud isa pärast ärevil, siis kui see tehasesse lõksu oli jäänud. Mul-

le tundus, et seekord ta teab midagi, mida ta mulle rääkida ei taha. Isa ei olnud tagasi tulnud ja ema teadis, miks.

Isa lahke nägu, sõbralikud silmad, rõõmus naer ja see õnnetunne, mis mind ta pehmete soojade käte puudutusest valdas, tulid ühtäkki selgelt meelde. Sellele järgnenud terav südamevalu pani mind voodist välja hüppama ja otse ema sülle tormama.

„Kas isa on arreteeritud?“

Emal vaikselt häälil öeldud palve rahustas mu maha. Jumal aitab meid. Emal viis mu tagasi voodisse ja praotas akna, nii et soojasse tuppa voogas äikesest värskenenud jahedat õhku. Vihma enam ei sadanud. Olin kindel, et mind öösel kinni võetakse. Siis kuuldus esikust trepiastmete nagingat. Mind valdas hirm ja ma kägardusin teki all võimalikult väikeseks. Sammud peatusid meie ukse taga. Püüdsin teha end veelgi väiksemaks, pidades samal ajal silmas välisust ja teritades kuulmist. Kas võti suruti lukku? Uks avanes hiljukesi. Oli pime, kuid nägin tulijat pimedaski. Süttis valgus ja ma nägin näost säravat isa.

Isa viibimise põhjuseks oli noormees nimega Marcel Sutter, kellega pidime kohtuma järgmisel õhtul. Ta oli tulnud meie salakoosolekule vaid oma ema ja õe meeleheaks, kes polnud piibliuurijad, kuid käisid meie koosolekutel. Marcel ütles end olevat ateisti ja isegi hedonisti. Hetkenaudingud, lõbutsemine, hea toit ja kenad neiud – seda pidas ta tõeliseks eluks. Ta oli vabanenud Prantsuse õhujõududest ning alles äsja kodulinna naasnud. Õppis ta elektriinseneriks ja oli väga andekas. Kui isa oli koosolekult lahkumas, avaldas Marcel soovi temaga vestelda. Isa esialgu kõhkles, kui aga noormees oli väljendanud soovi esitada vaid mõne küsimuse, olid nad otsinud koha, kus saaks rahulikult rääkida. Kohe selle esimese keskustelu järel ütles Marcel: „See on tõde!“ Isa jutust peegel-

duv vaimustus pani mind sellesse 22-aastasesse noormehesse kiinduma juba enne, kui ma temaga veel kohtunudki polnud.

Järgmisel õhtul seisiski me ees see nägus ja intelligentne noormees. Seirasin teda teisest toast peegli kaudu ja tõdesin, et ta on täpselt selline, nagu isa teda oli kirjeldanud. Ta kõneles rahulikult ja suhtus isa mõtetesse lugupidamisega ka siis, kui oli ise teist meelt. Imetlesin tema arukaid ja läbimõeldud küsimusi. Tema hääl lummas mind ning ma olin elevil ja uhke, kui ema palus mul talle teed serveerida. Ta hakkas meil korrapäraselt külas käima. Marcelil ja isal oli ühesugune janu usuliste asjade järele, kuid nad vestlesid ka geograafiast ja astronoomiast. Marcel leidis minu isa näol endale tõelise isa. Siiski ei unustanud ta mitte kunagi enne lahkumist paluda minul, 11-aastasel plikal, mängida pisut Mozartit või Schubertit.

6 PEATÜKK

Surmaoht**Juuni 1941**

Avasin pikkamisi silmad. Minust möödus kaks karvast säärt, seejärel oli mu kõrval hulk paljaid sääri, mõned pikad, mõned lühikesed

„Ta on elus!“ kuuldus hõige. Ma ei suutnud end liigutada. Vaatasin selili lamades kirkas taevast ujuvaid valgeid pilvetupse. Tasapisi sain oma mõtetes selgust ja mind valdas sügav õnnetunne. Olin kindel, et olin surnud ja nüüd on käes ülestõusmise aeg. Vanemad, kes olid innukad ja ustavad kristlased, olid kindlasti ellu jäänud, kui kurjasid hävitati. Kohe varsti oleme jälle koos. Kui tore on näha nende rõõmust säravaid silmi! Kui kaua olen surnud olnud?

Mu mälu taastus vähehaaval. Isa oli kutsunud mind kaasa Dolleri jõe äärest tomatite jaoks tugikeppe tooma. Ilm oli lämmatavalt palav ja isa oli lubanud mul käia jões suplemas. Ta ise jätkas teed, sest arvas, et olen tubli ujuja ja rannas on teisi inimesi. Olin silmapilk vees ja suundusin vastaskalda poole üle kõige sügavama koha. Keset jõge tundsin jalge all midagi kindlat, aga kui üritasin selle peale seista, andis see järele ja ma vajusin vee alla. Siplesin tagasi pinnale, kuid mingi jõud vedas mind tagasi põhja. Pääsesin üles veel teise korra ja püüdsin appi karjuda, kuid mu suust tuli sõnade asemel vaid vett ja ma vajusin taas vee alla.

Mind valdas imeline kergustunne ja mu silme ees kangastus kaunis paradiisimaa koos lastega, kes mängisid lõvidega. Samal ajal nägin oma armsaid vanemaid minu surnukeha juures nutmas. Mul hakkas neist kahju – kaotus oli neile ränk –, kuid sügavsinine taevast paradiisi kohal

oli täis valgeid pilvi ning lootus saada selle taeva all üles äratatud, et sellises maailmas igavesti elada, tõi mulle rahu, enne kui vajusin teadvusesse.

Siis aga olin järsku täie teadvuse juures. Lamasin paremal küljel soojal märjal liival ja keegi hõõrus mu selga. Kui tõusin istuli, asetus maastik oma paika ja ma olin taas keset tõelisust.

Ma ei mäleta, kuidas ma koju sain, kuid mäletan, et vanemad soovitasid mul minna võimalikult pea ujulasse, et ma ei hakkaks vett kartma. Kohe järgmisel nädalal asusingi ujumistreeneri käe all veega sinasõprust looma, et saada kadunud enesekindlus tagasi.

Oli lämmatavalt palav ilm. Hoidsime aknaluugid suletuna ja riputasime akende ette märgasid linasid, mida pidevalt uuesti vette kastsime. Lisaks liikusime võimalikult vähe. Ema uputas või külma vette ja keeras juustud sulamise vältimiseks kapsalehtede sisse. Zita venitas end põrandaplaatidel võimalikult pikalt välja ja hoidis roosat keelt suunurgast väljas. Mul tekkis mõte tema kõrval magada, aga ema see ei rõõmustanud. Siis sain veelgi parema idee: lukustasin end vannituppa ja heitsin lahtiriidetatuna kahhelpõrandale.

Kuumus läks iga päevaga hullemaks, kuni leidis lahenduse raju piksetormi näol. Järgmine päev oli kuu esimene pühapäev ja meil pidi olema salakohtumine Alfred Zingléga, kes oli taas hakanud meile kirjandust tooma.

Isa ja ema muretsesid terve öö ilma ja retkega seonduvate ohtude pärast, kuid viimaks otsustasid nad kohtumise ette võtta. Juuksur-Adolphe tuli meiega kaasa. Astusime rongile, mis viis meid läbi põldude ja niitude Oberbruchi, kust läksime edasi jalgsi. Pärast Rimbachi küla tõusis

rada üles mägedesse, mille jalamil oli kõrvuti kolm orgu. Esimene neist oli Thann, kus elasid kõik meie ja Adolph Koehli sugulased. Teine oli sellega paralleelne ja mõnda aega kulges meie retk selle nõlva mööda. Kolmas org oli Prantsusmaa poolel ja seal elas parasjagu ka Alfred Zinglé. Nende kahe oru vahel kulges uus piir ning Elsassi poolel oli viie kilomeetri laiune turvatsoon, kus võis liikuda vaid eriloaga. Sinna oli megi leppinud kokku kohtumise. Liikumisloa kontrollijaid oli igal pool, ent veelgi ohtlikumas olukorras oli Alfred, kes pidi piiri salaja ületama ja end pidevalt patrullivate saksa sõdurite eest varjama.

Paistsime tõeliste mägironijatena oma matkakeppide ja tugevate saabastega, kaasas nahklähkrid ja seljakottides paksud villase kampsunid. Kõrvetav päike oli ajanud ühe vanamehe puude alla varju, kust ta meid silmitses, käed risti jalutuskepil ja lõug nõjatumas kämmaldele.

„Tervist! Kuhu linnarahval minek? Päike on juba kõrgel kuumamas ja need pilved seal kaugel ennustavad peatset tormi. Liiatigi on kõik kohad vett täis. Ei ole kuigi tark täna mägedesse minna.“

Meie ise tundsimme end pigem mägihirvede kui linnainimestena. Õhk oli täis igasugu aroome. Niitude magusad lõhnad vaheldusid niiske ja värskendava metsaõhuga. Mägiojad olid mitmes kohas rajale tulvanud ja möödapääsemiseks tuli meil suuri haake teha. Seejärel läks nõlv järsemaks ja me jõudsimme tihedasse kuusikusse. Mahapudenenud märjad okkad tegid raja libedaks ja meie tempo läks aeglasemaks.

Viimaks jõudsimme metsa ja kaljurünkadega ümbritsetud kraatrisse, mille põhjas oli väike järv nimega Sternsee. Veepind oli sile kui klaas ja päikesesäras sädeles see justkui smaragd ehtekarbist. Rada kaardus alla teisele poole järve paljale kaljule, mis oli täis koopaid ja lõhesid. Pidime kohtuma Alfrediga ühes neist koobastest. Olime kõvasti hiljaks jäänud

ja Alfredit polnud kuskil. Adolphe läks sisse ja leidis kokkulepitud paigast kivi alt prantsuskeelsed „Vahitornid“.

Tõttasin koopasse end lahti riietama. Mul oli riiete all ema õmmeldud pihik, kuhu oli kavas kirjandus peita. Olin vanematele kõvasti peale käinud, et ajakirjad minu riiete alla peidetaks. Nende omamine oli keelatud kahel põhjusel: need olid keeles, mille kasutamine oli elsaslastel keelatud, ja neid andis välja natside keelustatud „sekt“. Lõpuks vanemad soostusid ja ema õmbles mu pihikusse salatasku. Toppisimegi ajakirjad sinna, samal ajal kui ema väljas võileivad välja võttis. Meid oli näha ainult järve poolt. Järsku hakkas mööda mäenõlva kivikesi veerema ja meie ehmatuses nägime mehe varju. See oli Alfred, kes oli otsustanud tulla tagasi, et kontrollida, kas ajakirjad on veel peidupaigas alles.

Emal silmitses mägede kohale kogunevaid pilvi. „Meil on aeg minna, enne kui ilm halvaks läheb.“ Laskumine oli aga veelgi vaevalisem.

Tegime koopas liigutava ühispalve ning oligi aeg lahku minna. Alfred hakkas radapidi üles ronima, meie aga kiirustasime vastassuunda, heites aeg-ajalt tagasipilgu mäetippu. Ilm jahenes kiiresti, kuid ema soovis hetkeks peatuda. Pingutasime kuulda hääli ja näha, kas tipus on valvesõdureid, kuid kõrvus oli vaid tuule ulgumine. Tumedad pilved taevas ujusid kiiresti lähemale ja järv muutus pahaendeliselt sügavmustaks.

„Paistab, Alfred sai piirist üle. Kuid vaadake neid pilvi. Need tormavad meie suunas justkui ratsavägi. Nüüd tuleb kiirustada, et mitte jääda uduvangi.“

Jooksime nagu jaksasime, et jõuda Riesenwaldi metsa. See paistis sünge ja eemaletõukavana, kuid tormasime edasi üle kivide ja tormitsevate ojade, nii et pori pritsis kahte lehte. Lugematud oksad oli nagu käed, mis üritasid hoida kinni meid jälitavat tumedat udu. Roheline

tunnel juhtis meid otse aasale. Hingeldades, kuid kergendust tundes aeglustasime tempot. Varsti jõudsimme taas rajale.

Olime just jõudmas teeristile, kui läbilõikav hääл käskis meil paigale jääda. Meie ees seisis kaks sõdurit. Olime ehmatusest tardunud, kuid siis hakkas ema kätega vehkima, hüüdes: „Aidake meid! Oleme eksinud!“

Ta astus aeglaselt meile suunatud püssitorude poole ja näitas kõrvalorus liikumist võimaldavat liikumisluba. „Seal on hirmus udu. Tahaksime pääseda Urbès Storckensohni.“

See küla asus orus, mille jaoks meil olid vajalikud load. Uurinud meie dokumente, polnud sõdurid veel asjas veendunud ja käskisid meil põhjalikumaks kontrolliks neile järgneda. Nad läksid sinna suunda, kust olime tulnud, nii et pidime taas ülesmäge ronima. Keegi ei rääkinud sõnagi. Olin külmast kange ja kõhus pööras.

Rada jõudis taluni ja meid juhatati sisse. Seinad olid nii nõgised, et tundsimme, justkui oleksime hiiglaslikus ahjus. Laes kõlkuv pirn oli täis kärbsemusta. Majas oli ka üks naine.

„Vaene laps, sa oled näost täitsa roheline!“ hüüatas ta mind nähes. „Paistab, et oled üdini külmunud ja pealegi haige.“

Tundsin end tõepoolest haigena. Hoidsin oma koriseva kõhtu mõlema käega kinni. Naine läks ja tõi teisest toast kuuma suhkruvett, kuhu ta valas tilga alkoholi, ja viis mind küüni. „Ole siin heintel pikali, saad kiiresti sooja.“

Sain tõesti sooja ja suikusin kohe sügavasse unne. Samal ajal korraldasid sakslased vanematele põhjaliku läbiotsimise, jätmata vahele isegi saapaid ja sokke.

Kui ema mind äratas, kuulsin sõdurit käsklusi jagamas.

„Minge otsejoones alla orgu ja astuge esimesele bussile.“

Liikusime sama hoogsalt edasi kui metsas, kus meid udu jälitas. Sõdurisammude kaja saatis meid veel mingi aja, kuid lõpuks jõudsime Rimbachi külla. Tänasime seal Jehoovat, et ta meid kaitsnud oli.

Buss viis meid alla orgu, kus Vogeese ja Schwarzwaldi ahelike vahelt puhuv tuul oli juba pilved hajutanud. Nende varjud liikusid kuld-kollaselt voogavate viljapõldude üle. Lähenedes Mulhousele, läksime läbi Dequille talumaade, kust olime käinud tihti piima ostmas. Helesinine maja seisis kui vahimees keset küpset nisupõldu ja teepervel lõõmasid õhtupäikeses helepunased moonid. Tol ööl olid kõik mu unenäod tulipunased, kuld kollased ja taevasinised.

Järgmisel hommikul vahetasid pooltühjade poodide ees järjekorras seisvad inimesed elavalt mõtteid värskimate uudiste kohta. Sakslased liikusid Moskva suunas ning see tekitas ootusärevust ja hirmu. Teiseks kõneaineks oli mees, kes oli ahistanud ja tapnud väikseid tüdrukuid. Viimased ohvrid olid kümneaastased kaksikud, kellest üks oli surnud.

Räägiti, et politsei oli seadnud mehele löksu, saates noore tüdruku üksi aasale. Mees oli sööda alla neelanud ja oli nüüd arreteritud. Teda süüdistati poole tosina tüdruku mõrvamises ja ta poodi viivitamata üles. Otsustav toimimine tõi saksa ametimeestele rahvalt kiitust. Mehe kohta levis igasugu jutte. Räägiti isegi, et enne hukkamist oli ta kahetsenud, pihtinud ja armulauda saanud. Mõned arvasid, et nüüd vaatab ta taevast siia maa peale, kus ainus ellujäänud ohver haiglas oma elu eest võitleb. Arreterimisega seotud sündmuste kohta oli igapäev oma versioon.

Meie siiski teadsime, mis oli tegelikult juhtunud. Keegi ema oli läinud politseijaoskonda rääkima, mis tema tütreaga oli juhtunud. Ta oli lu-

banud tüdrukul sõita jalgrattaga Dequille talusse. Kui tüdruk hingeldades koju jõudis, rabas ta endalt kleidi seljast ja viskas prügikasti. Siis jooksis ta vannituppa ning loputas tualettveega oma nägu, kaela ja isegi suud ning kaotas seejärel teadvuse. Tulnud teadvusele, oli ta šokis ega suutnud lausuda sõnakestki. Ema otsustas viia tüdruku enne päikeseloojangut rahustavale jalutuskäigule. Tüdruk vaikus. Ema hoidis kätt ümber lapse õlgade.

„Kallis laps, oled vist näinud midagi hirmsat.“

Tüdruku põski mööda voolasid pisarad.

„See mees, see mees...“

Pärast pikka vaikust tegi ema taas katset.

„Kuidas ta välja nägi?“

„Ta oli pikk, ainult luu ja nahk. Tal oli kole soeng ja...“ Taas jäi tüdruk vait. Üritades oma tundeid taltsutada, rahustas ema tüdrukut sõnadega, et kõigest hoolimata on ta elus ja see on kõige tähtsam.

„Mina ei olnud sõnakuulmatu. Mina ei läinud temaga kaasa,“ kordas laps seda võõral häälel üha uuesti.

Õhtu oli juba pime, kuid nad jalutasid edasi. Alles siis, kui ema oli kinnitanud, et teab, et tüdruk on kuulekas ka siis, kui vanemad teda nägemas pole, avas tüdruk end. Ta rääkis, et oli Dequille põllu ääres peatunud korjamaks emale lilli. Sinna oli tulnud keegi mees jalgrattal.

„Seal kaugemal on ilusamad moonid.“

„Nisu on leib ja mina leival ei talla.“

„Sina oled nii väike, et ei tee viljale midagi, isegi kui sinna sisse lähksid,“ oli mees teed jätkates öelnud. „Seal teisel põllul on palju kauni-
mad lilled.“

Tüdruk noppis moone, kuid nende kroonlehed kippusid varisema. Teine põld jäi kodutee äärde. Nii nõjataski ta ratta vastu paplitüve ja läks ettevaatlikult põllu keskele uusi lilli noppima.

„Võta see siin,“ kuulis ta äkki seljatagant häält. Mees tuli ta kõrvale ja haaras temast tugevalt kinni.

„Lase lahti! Mul on tuberkuloos!“

Kui mees hetkeks kõhklema jäi, tõmbas tüdruk end ta haardest lahti, kummardus ja sööstis tema jalge vahelt tee peale. Mees oli nõjatanud oma ratta tüdruku ratta peale, kuid tüdruk tõukas selle ümber, hüppas oma ratta sadulasse ja asus kõigest väest väntama. Esimese maja juures sai mees ta kätte.

„Miks sa põgenema pistsid? Kuhu sa lähed?“

„Tädi juurde,“ ütles tüdruk kodutaluni jõudes ja keeras õue.

„Varsti näeme,“ lausus mees käega lehvitades.

Rääkinud juhtunust ja jõudnud koos emaga koju, palus laps, et vanemad ta jalgratta teist värvi värviks. Järgmisel päeval läks ema politseijaoskonda ja isa värvis punase ratta roheliseks, kuid laps nägi õudusunägusid, kuni mees mõni päev hiljem arreteeriti.

See tüdruk olin mina. Mu armas ema aitas mul hinnata seda, et olen elus.

„Tänagem Jumalat selle eest, et pääsesid pakku. Ära hakka moone vihkama. Nemad pole milleski süüdi. Vastupidi, kui sa neid vaatad, tuleta meelde, kui õnnelik tüdruk sa oled. Oled ainus, kes selle koletise käest terve nahaga pääses.“

„Oleksid võinud surma saada!“ karjus vana mees autoaknast, silmad raevust pungis kui konnal. Tardusin paigale. „Roni silmapilk kapotilt maha! Su lollus oleks võinud maksta sulle elu ja minust oleks saanud surmakutsar!“

Libistasin end tasakesi ja midagi lausumata kapotilt maha. Kõik oli toimunud kiiresti. Olin jooksnud Zita järel järsust mäest alla, kui tänav ootamatult käänaku tegi ja mina ehmatusega tajusin, et ei jõua ära keerata. Sööstsin otsejoones sügava kraavi suunas teisel pool tänavat. Sama käänaku tagant tuli auto ning mul ei jäänud muud võimalust, kui kas jääda selle alla või hüpata selle peale. Olin karanud kapotile nagu galopeeriva hobuse selga.

Mu jalgadest oli kadunud kogu jõud. Tunded vaheldusid paanikast haavatud uhkuseni ning ega mehe sajatusedki mu enesetunnet parandanud. Suure vaevaga jätkasin teed, enne kui kohale jõudsid isa ja ema, et olla mu auto peal kõhutamise tunnistajaiks. Läks õnneks – seda nii neil kui minul.

Vanemad pöörasid mulle endisest enam tähelepanu, hellitasid ja juhatasid mind armastusega. Mul polnud kerge oma hirmu varjata. Olin napilt kuue nädala jooksul olnud neli korda surmasuus. Esiteks pidin äärepealt uppuma, seejärel otsisid meid läbi saksa sõdurid, misjärel olin kohtunud lastemõrtsukaga, ja nüüd oli jäänud vähe puudu, et autoratas te alla sattuda. Viimasest juhtumist ei teadnud nad midagi, kuigi põlesin soovist ka see ära rääkida. Otsustasin siiski selle enda teada jätta, sest ma ei soovinud rikkuda seda suurepära rahu, mis kodus valitses. Oli puhkuseaeg ning kool ja poliitilised ohud näisid nii kaugena. Tundsime, et oleme vabad naerma, mängima ja elu nautima. Olin maailma kõige õnnelikum tüdruk.

Isa võttis nõuks maalida ema uhkelt õitsevat kaktust. Mina aga imetlesin roose, mille ema oli seadnud pitslinale pandud vaasi. Isa andis mulle esimest korda kallist akvarellpaberit ning tema juhendusel hakkasid kolm roosi – kaks kollast ja üks punane – , tasapisi ilmet võtma. Kuid enne, kui ma need valmis sain, palus tädi Eugénie mul koos temaga Bergenbachi tulla.

7. PEATÜKK

Kaunis Bergenbach

Tahtsime koos tädi Eugéniega vanavanemate talus paar päeva abiks olla. Olin alles äsja lasknud end ristida ja seepärast nii õnnelik, et oleksin ihanud seda kogu maailmale kuulutada, kuid tädi soovitas mul sellest vanaemale mitte rääkida. Miks? Mida halba selles on, et olen püüdanud oma elu Jumalale? Miks ma ei või rääkida piibli lootusest elada paradiisis ja näha neid, keda üles äratatakse? Vanaema kui sügavalt usklik inimene oleks kindlasti selle üle rõõmus, et õpin olema parem inimene.

Niisiis rääkisin talle sellest uudisest. Vanaema pupillid paisusid ja rind kerkis, enne kui ta suu lahti sai. Ja milline sõnavaling sealt välja paiskus!

Kuidas ta võis küll arvata, et vanemad on mind sundinud, et laseksin end ristida? Isa ja ema olid kaks aastat öelnud, et olen veel liiga noor kandma ristimisega kaasnevat vastutust. Mina aga olin juba lakanud Claudine'iga mängimast ning pesin korrapäraselt nõusid, koristasin ja käisin poes. Ema oli koguni kiitnud mind suureks tüdrukuks, kui sain valmis oma teise kampsuni. Kui aga tuli juttu ristimisest, olin ikka veel liiga väike. Kuidas ma sain siis olla samal ajal suur ja väike tüdruk?

Vanaema ei andnud mulle mingit võimalust seda kõike selgitada või rääkida, et ma lausa nõudsin luba lasta end ristida ning et viimaks olid vanemad soostunud. Vanaema keeldus mind kuulamast ja kamandas mind lehmakarja.

Järgmine hommik oli hall ja vihmamärg. Vanaema saatis mind metsa vanaisale „kohvi“ viima. See oli tehtud kõrvetatud odrast ja sigurist ning

maitsestatud mee ja kirsilikööriga. Mu pead kattis vanaema suurrätik, mille otsad läksid risti üle rinna ja olid seotud seljale sõlme. Suurrätik kattis ka mu põlved. Teel metsa kordasin vanaema viimaseid juhtnööre: püsi rajal, et mitte ussipesale astuda; kui jõuad metsaserva, kuula, kust kostub kirvelööke ja suundu sinna. Teele jääb väike oja, millest tuleb läbi minna. Kui sinna on kogunenud lehti või oksa, lükka need kõrvale. Kui jõuad suure kivini, hõika sealt vanaisa ja oota, et ta vastaks.

Päev oli hämar. Pilveräbalad vedelesid mäetippudel ja all laius tume org. Kuigi ilm oli sünge ja vanaemagi pahuras tujus, muutus mu meel rõõmsamaks, kui sain pista suhu magusaid metsmaasikaid ja -vaarikaid ning kuulsin karjamaalt lehmakellade helinaid. Rõske maa lõhn andis mulle täieliku vabadusetunde.

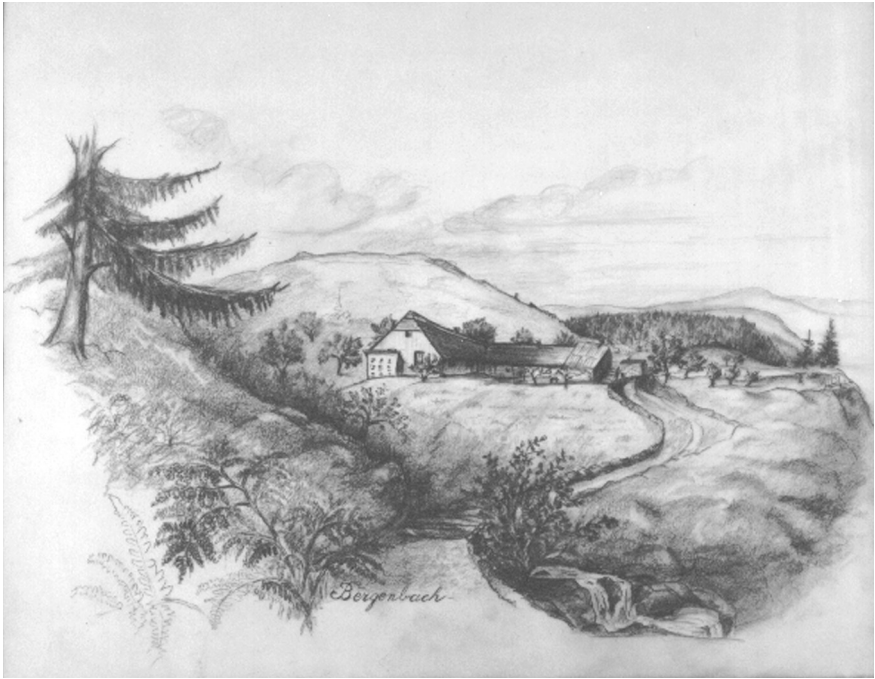
Ületasin ettevaatlikult väikese soolapi, kus pesitses usse. Peagi vahetus mu kartlikkus võidurõõmuga: olin tähtis abimees, kui isegi vanaema oli mulle nii olulise ülesande usaldanud. Enne kui sukeldusin süngesse metsa, otsustasin julgustuseks veidi vanaisa kohvi limpsida. Seejärel jätkasin oma teekonda, ja kui jõudsin kivi juurde, hõikasin vanaisa. Järsku käis hirmus mütsatus, misjärel metsa täitis sügav vaikus. Linnudki lakkasid siristamast. Kogu mets oli otsekui surnud.

Siis kuulsin, et mind hüütakse.

„*Klamaidel! Klamaidel!*“ Seal seisis vanaisa oma pruunides flanellpükstes, lai villane vöö ümber piha, ja nõjatus kirvele. Maas tema jalge ees lebas pirakas puu, köis ümber tüve. Taat oli välimuselt kui punatukaline hiiglane. Teised mehed olid juba hakanud puud laasima. Kas puud tunnevad valu?

Vanaisa laskis mul veel teisegi korra kohvi lürpida, enne kui asusin koduteele, ning hoiatas omakorda usside eest.

* „Väike tüdruk“ elsassi murdes.

Bergenbach

„Kui juhtud leidma tee äärest mõne seene, saad vanaema üllatada,“ sõnas ta silma pilgutades, nii et vuntsiots peaaegu silmanurka riivas. Tundsin põsel veel tükk aega ta karust musi. Asusin tema valsa pilgu all mäenõlva pidi alla laskuma ja samal ajal korjasin tühja kohvikannu seeni.

Rahulolu ülesande eduka täitmise pärast ja ehk ka likööriga tembitud kohvi pani mind tagasiteel kõigest kõrist lõõritama. Hiljem öeldi mulle, et seda oli isegi orus kuulda. Ühel rajakäänakul vastas kaja mu laulule. Tundus, nagu oleks mets koos minuga laulnud, ja ma jäin hetkeks lummatuna seisma. Tundsin Jehoova vastu tema võrratu loomistöö pärast sügavat tänulikkust ja tahtsin veelgi kindlamal meelel teda igavesti kiita.

Trehkopf ja selle kõrvaltitud olid pilvemütsid peast visanud ja ka mina võtsin pearäti ära. Augustikuu päike kuivatas ja soojendas õhku. Ühes kohas oli rada siiski veel märg, sest päris selle ääres oli allikas. Sealt oli vesi juhitud toru kaudu pikuti pooleks lõõdud ja tühjaks uuristatud puuronti, kust paarkümmend lehma ja vasikat vahetevahel joomas käisid.

Vaid mõni päev varem olin olnud siin koos vanaema igivana tädipojaga, kes meie loomi karjatas. Kui lehmad olid asunud rohtu mäletsema, viis ta mu kõrgete sõnajalgade keskele ja korjas neid paraja sületäie, et endale peaalune teha.

„Vaata, kui suured on sõnajalad ja kui väikesed oleme meie,“ täheldas ta. „Siin on hea peidus olla.“

Siis viskas ta end siruli, tõmbas kaabu silmle ja hakkas norskama, kuni lehmakellade kõlin andis märku, et loomad on asunud taas rohtu sööma. Uurisin ta uinaku ajal tema kortsulist kuivetonud nägu ja mulle tulid meelde vanaema kuivatatud pirnid. Tal oli tavaks need ööseks allikakaevu uputada ja hommikuks olid kõik kortsud kadunud. Kas ehk saaks ka naha sama nipiga siledaks?

Nüüd aga oli see paik tühi. Karjane oma lehmadega oli siirdunud mujale, et anda rohule aega kasvada. Kõrgemal mäeveerul oli üks suur kalju, kust avanes vaade kogu orule. Selge ilmaga avanes vaade Šveitsi Alpideni. Võis näha Eigeri, Mönchi, Jungfrau ja Finsteraarhorni tippe. Olime seal kaljul koos karjasega käinud.

„Kas näed seal all sõnajalgu, mille keskel me pikutasime?“ oli ta küsinud. „Kas mäletad, kui kõrged need tundusid? Ja nüüd on nad nii väikesed. Kõik sõltub sellest, mis nurga alt asju vaadata.“

Need sõnad, mida see päikesest parkunud ja habetunud vanamees pidulikult lausus, olid minu kõrvus kui tark vanasõna, kuigi tollal ma nende täit tähendust veel ei mõistnud. Kuid ikkagi jäid need meelde ning hiljem võisin korduvalt kogeda, kui tõesed need olid. Ta rääkis harva, aga kui rääkis, kajastus ta sõnus suur tarkus.

Bergenbach oma lõhnade, häälte, ojade, mesilaste, rohutirtsude ja liblikatega oli turvaline maailm. Kui lonkisin ringi selle kaljudel ja pimedates kuusemetsades, kõrvus tuule muusika, olid linnaelu pinged kohe ununenud. Looduse hääled panid mind tundma end vabana. Kui ma mööda mäenõlvu üha kõrgemale ronisin, ilmus horisonidile aina uusi mäetippe, külad all orus olid kui kee, mille vonklev tee kokku oli lükkinud. Olin kõigest eemal, just nagu teises maailmas – paradiisis. Oo, kaunis Bergenbach!

Nägin oma meele ja silmadega kõikjal maale. Punased pihlakamarjad tumeda mäetiku taustal, mis kadus sinise horisoni taha; päikeses kollaseks kuivanud hein varjulise metsa taustal; tuules väändunud puud; vee-pinnal peegelduvad pilvetupsud; kiilid, liblikad, rohutirtsud – kõike seda oleksin ihanud maalida, aga mu käsi oli veel vilumatu ning akvarellpabergi raskesti kättesaadav ja kallis. Liiatigi oli isa soovitanud mul kõigepealt oma poolelijäänud roosimaal lõpetada. Niisiis talletasin Bergenbachi paradiislikud vaated sügavale südamesse.

Teine osa

Sügisest 1941 kuni sügiseni 1944

8. PEATÜKK

Lõvi ründab**September 1941**

Kool oli taas alanud ning ellu tuttava ja turvalise rutiini toonud. Minu õpetajaks oli ka nüüd Zipf, kellest olin hakanud lugu pidama. Ta oli nõudlik, kuid samas rahulik, kannatlik ja viisakas. Istusin klassis samal kohal kus eelmisel aastal.

Õppeprogramm paistis olevat huvitav. Süvenesime eri rassidesse ning nende sünnipaikadesse, arengusse, rändeteedesse ja käitumisse. Õppisime mõõtma inimeste koljut, laupa, nina ja lõuga, jõudmaks selgusele, kuhu rassi nad kuuluvad. Naisõpetaja rääkis meile emadusest ja lastekasvatusest. Õpikus olid pildid musterkodudest, kus sirgusid „puhtasse rassi“ kuuluvad lapsed. Teises õpikus õpetati, kuidas saab seda „puhtust“ säilitada. Võime sünnitada tähendas meile, tüdrukutele, suurt au, sest meist pidid saama uue sugupõlve emad. Laste isadeks pidi valima parimad meestest ning lastest pidi tulema eliitklass. Õpetaja oli oma ainst väga innustunud, ja kes tüdrukutest poleks unistanud kaunitest ja terve-test lastest?

Sel esimesel koolinädalal käis isa hommikuses vahetuses, nii et tal jäi pärastlõunal aega olla koos minuga ja tutvuda mu uute õpikutega. Ta lehitses neid mõtlikul ilmel.

„Inimkond on nagu aed täis erisuguseid värve ja vorme,“ seletas isa. „Kõik see toob au Loojale.“

Isa esitas mulle ka küsimusi. Evolutsiooni käsitlevaid lehekülgi vaadates sõnas ta: „Kui valikpaljunemine inimsugu arengus edasi viiks, siis

miks Jeesus sellest ei rääkinud? Ta hoopis tundis haigetele ja vigastele kaasa ning tervendas neid. Küllap ootavad meid ees huvitavad arutelud.“ Jäin neid innuga ootama.

4. september 1941

Oli väga soe septembrikuu nädal. Nädala keskel plaanisime valmistada isa lemmikrooga. Olin toonud Bergenbachist peekonit. Emal küpsetas seda koos kaalikatega. Tol päeval sõime vaid kaalikaid, järgmisel päeval aga peekonit kartulitega. See tähendas majanduslikku kokkuhoidu. Tavaliselt lasin ma isal arvata, mida emal süüa on valmistanud, kuid sel päeval oli seda võimatu teha. Aroome oli tunda juba teisel pool tänavat. Pealegi oli mul talle üks teine üllatus. Olin hoolega harjutanud üht Mozarti adaadžot, mis isale eriti meeldis, ja kavatsesin talle seda pianiinol mängida. Lisaks tõstsingi välja oma poolelijäänud roosiakvarelli, et seda pära-
stlõunal edasi maalida. Roosid olid juba ammu kuivanud, kuid vaas oli omal kohal ning minu tuba kaunistav isa kaktusemaal andis mulle tööd viimistlemiseks indu. Ees oli ootamas tore õhtupoolik!

Kell hakkas kaks saama ja isa oli peagi koju oodata. Lootsin, et saan istuda tal süles, sel ajal kui ta kohvi joob, ja siis oleks ta täiesti minu pärralt. Uksekell helises – emal oli unustanud ukse lukustada. Tormasin ust avama ja hüppasin selle taga seisvale pikale mehele kaela. Rippusin seal, jalad kõlkumas õhus, ja andsin talle matsuva musi. Mees ei vastanud mu kallistusele ja tõmbas oma näo eemale. Tema tagant kostus kriiskav hääl:
Heil Hitler!

Pikema mehe taga seisis pisike mees, kes lõi kannad hoogsalt kokku. Libistasin end maha õudusest jäigana ja pikk mees tõukas mu jõhkralt kõrvale. Kohale tuli ema.

„Gestaapo.“

Need kolm silpi lõikasid õhku kui kirvehoobid. Mehed astusid palumata sisse ja läksid meie salongi. Pikk valis isa tugitooli ja lühike istus oma seltsimehe vastu, olles ähvardanud urisevale ja hambaid näitavale Zitale jalaga virutada. Ema kamandati istuma kohta, kus päike talle otse silma paistis. Mina seisin kivistunudult ukseavas. Väike mees viitas mu toa suunas, samas kui pikk mees käsutas: „Kao siit!“

Lipsasin oma tuppä, ise imestades, kust nad teavad, kus mu tuba asub. Võib-olla olid nad näinud meie korteri asendiplaani. Prantsatasin voodile ja tundsin end täiesti abituna.

Mehed küsisid emalt nime ja usulist kuuluvust. Ema hääl oli rahulik ja kindel.

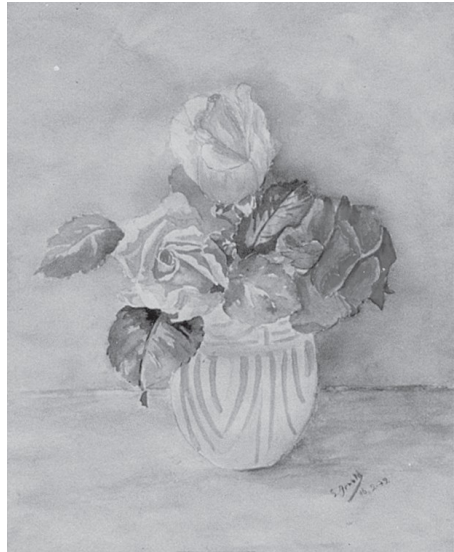
„Olen Jehoova tunnistaja.“

„See on ju vaid varjunimi *Bibelforscheritele*, piibliuurijatele.“

„Kas olete piibliuurija?“ jätkas teine. „Jah või ei?“

„Jah, ma uurin piiblit just nagu kõik Jehoova tunnistajad.“

Riiulil südametunnistusnuku kõrval oli aastal 1855 välja antud saksakeelne Elberfelderi piiblitõlge. See jäi mulle silma ja ma taipas-

”Poolelijäänud roosid”

sin, et gestaapo võib selle hävitada, kuna selles on Jumala nimi Jehoova, keda natsionaalsotsialistid pidasid juutide jumalaks. Kui mehed peaksid selle leidma, siis meid arreteeritakse. Läksin ema juurde.

„Ema, mul on koduste ülesannete jaoks vihikut tarvis.“

Teine mees vaatas mind uurival pilgul. „Mine siis ja osta.“

„Aga jalamaid tagasi!“ käskis teine.

„Too vihik Aline poest ja ütle, et maksan hiljem,“ soovitas ema. „Võid võtta minu musta koti.“

Panin Elberfelderi piibli kotti ja asusin minekule. Mida küll piibliga teha? Südamel tagudes ja kõrvade tulitades väljusin tagaukse kaudu. Kedaagi polnud näha ja ma hiilisin maja varju hoides naabri aeda, kus oli just sobivaid tihedalt täis kasvanud köögiviljapeenraid. Peitsin piibli lopsaka hernepõõsa alla ja läksin aeglasel sammul aiast välja.

Aline oli üllatunud, kui nägi mind sellisel kellaajal, kuid ei öelnud midagi ja ulatas mulle vihiku. Tagasiteel tundusid jalad nii rasked. Inimesed piidlesid kardinat tagant tänaval seisvat gestaapo Mercedest, kuid nähes mind, tõmbusid kiiresti varju.

Ilm oli lämmatavalt palav. Aknaluugid olid paiguti suletud ja ma tajusin mind jälgivaid pilke nende taga. Jõudnud õue, nägin isa jalgratast varjualuses. Ta oli töölt koju jõudnud ja kindlasti päästab meid! Tormasin linnutiivul trepist üles. Ent ema istus ikka samas paigas ja ülekuulamine käis aga edasi. Libistasin end vastu seina põrandale. Isa on arreteeritud! Tajusin seda välgukiirusel ja mu peas hakkasid taguma elsassikeelsed sõnad *Se han a g'holt, se han a g'holt* (nad on ta ära viinud).

Nägin peegli kaudu salongi ja kuulsin risküsitlust ositi. Ema rahulik hääl rahustas mind. Teine meestest pani ema vastused paksu kaustikusse kirja ja tegi mõne vastuse kohale linnukese. Ta ei rääkinud muidu, kui

vaid küsis sullepeaga osutades täpsustust mõnele vastusele, mille ta oli ära märkinud. Kui emalt küsiti, kas tal on ajakirju „Vahitorn“, vastas ta minu suureks üllatuseks jaatavalt.

„Kust te need saite?“

„Sain need enne sõda.“

Mu hämmastus kasvas veelgi, taibates, kui osavalt ta vastas, ilma et oleks midagi reetnud, kuid samas ei saanud teda süüdistada valetamises.

„Kus teie koosolekud toimuvad?“

„Enne kui meie töö Prantsusmaal keelustati, käisime koos majas Kanali tänaval.“

„Räägime ikka praegusest ajast!“

„Me ei saa enam ruume rentida.“

„Aga te kogunete salaja.“

„Mis mõttes salaja? Kes tahes võib mind jälgida, lähen ma siis kuhu iganes.“

„Siin käis eile üks mees. Mis ta nimi on?“

„Siin käis tõesti üks mees, ja homme võib keegi küsida näiteks, kes olite teie. Kas peaksin siis olema ebaviisakas ja teie nimesid küsima? Ema hääl jäi nõrgemaks. Teejoomise hetk oli juba ammu möödas, kuid ta ei võinud paigalt liikuda. Minul nälga polnud, kuid ma tajusin ema väsimust rohkem kui kolm tundi kestnud ülekuulamise järel ja mul oli raske vagusi püsida. Järgmine küsimus hirmutas mind.“

„Nõuame teilt vande all ütlust. Teatage teiste piibliuurijate nimed!“

Ema vaikis pikalt.

„Siin pole aega oodata,“ käratas teine meestest, ja mina hakkasin kogu kehast vabisema.

Emal lausus ebakindlal häälel tasa: „Sorg, Knoerry, Harbeck, Kulame, Gertz. Osa nimesid olen unustanud.“

Emal istus toolil kumaras ja langetatud päi. Emal paljastused tekitasid minus iiveldust. Teine meestest virutas kaustiku vihaseks kinni ja pistis selle oma kotti.

„Küll olete te aga riukalik!“ hüüdis ta. Alles siis taipasin, et emal oli loetlenud nende tunnistajate nimesid, kes olid surnud või keda hästi tunti, kuid kes olid maalt lahkunud. Toibusin šokist.

„Kui tahate veel oma meest näha, siis ta on meie käes,“ sõnas pikk mees.

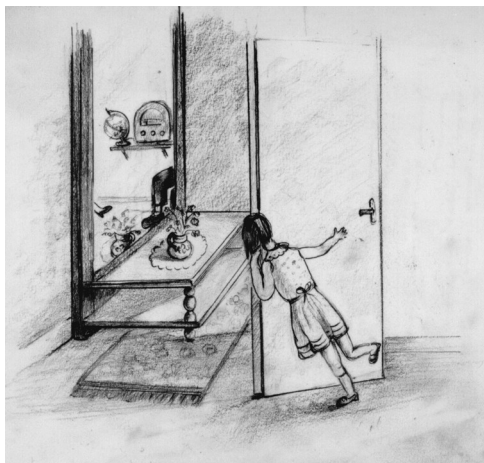
„Tulge meid vaatama,“ jätkas teine mees õelalt irvitades. „Teid ja teie tütart ootab sama saatus. Küll me tuleme tagasi ja arreteerime ka teid.“

Koridoris kaikusid raskete saabaste tümpsud. Emal seisis veel trepimademel, kui alt kostus jääkülma häälel: „Oma meest ei näe te enam kunagi!“

Emal vastas kõval ja selgel häälel rahulikult: „Elu ei ole mitte teie, vaid Jumala kätes.“

Nood kriitilisel hetkel lausunud sõnad kinnistusid mul sügavale südamesse.

Gestaapo oli lahkunud. Emal embas mind hellalt ja võttis siis

mind kaissu. Ta püüdis mind lohutada, kuid mu peas vasardasid sõnad *Se han Papa g'holt*.

Kohalikud Jehoova tunnistajad kasutasid gestaapo kohta varjunime Lõvi.

„Ei olnud veel meie kord lõvikoopasse sattuda. Kui Jehoova ühel päeval seda lubab, annab ta meile ka jõudu vastu pidada. Palvetame isa eest ja meie mõlema eest ning palume, et meie taevane Isa meid toetaks.“

Ema tehtud palve oli kui palsam haavadele.

„Magame kõrvuti, nii leiame teineteiselt lohutust.“

Hirmutav kohtumine Lõviga oli mu jõuvarud kurnanud, nii et uinusin ema kaisus hetkega.

Ema tuli pangast, näost täieti kahvatu. Gestaapo oli meie pangakonto sulgenud. Veelgi süngemana tuli ta koju tööbüroost.

„Ilma tööloata tööd ei saa,“ lausus ta vaikselt. Segaduses haarasin tal käest. Ta silitas mu juukseid ja püüdis mind rahustada, kuid minus lahvas viha. Nad olid arreterinud mu isa just siis, kui tal terve kuu palk taskus oli. Seejärel olid nad sulgenud meie pangakonto ja nüüd keeldusid nad emale tööloaba andmast, öeldes, et parasiitidele pole nähtud ette ei tööloaba ega mingit abi. Emalaskis mul rääkida, kuid ei toetanud mind sõnagagi. Tundepurske järel tundsin end ebamugavalt. Tajusin, et olin kuidagi valesti reageerinud.

Mul tuli veel alles õppida, et mitte inimesed pole meie vaenlased, vaid nende ideoloogia, ning et nemad vaid täidavad teiste inimeste kehtestatud ebatäiuslikke seadusi. Kas pole meil näiteid vaenajatest, kellest said tõsiusklikud? Näitena võiks tuua Sauluse, kellest hiljem sai Paulus.

Me teadsime, et meie vastaseks on tegelikult Saatan. Seda kõike tuli mulle üha uuesti korrata. Selleks, et ma pääseksin lahti rangest ja kar- mist Jumalast, kes karistab inimesi tulises põrgus, läks pidevalt tarvis ema kannatlikku ja oskuslikku juhatust.

„Ema, mida me nüüd teeme? Mida sööme? Millest me elame?“

Mu kartused vaid süvenesid, kui ema mu küsimustele ei vastanud, vaid kinnitas: „Meie taevane Isa ei hülga meid.“

Kuulnud meie olukorrast, pakkusid Koehlid end meie vajaduste eest hoolitsema. Nende heldekäelisus ja abi oli tõeline õnnistus.

„Kristlane ei või elada teiste kulul, vaid peab oma leiva eest tööd te- gema,“ ütles ema. „Kuna Maria ei jõua parandada ja õmmelda kõike, mis vaja, teen seda mina tema eest. Siis saame võtta abi vastu puhta sü- damega.“

Ka mina otsustasin aidata, nagu vähegi oskan.

Igatsesime isa nii väga. Ta oli olnud mu mängukaaslane ja õpetaja. Tundsin puudust ta unemusidest ja sülest, kuhu pugeda. Tundus, nagu oleks meilt võetud ühendus pere rõõmuallikaga. Möödas olid hetked, mil ta meile elavalt piiblit ette luges, värvikalt ajalugu jutustas ning gloobusel või tähistaeval „reise“ korraldas. Lummavad ühised õhtud olid nüüd läbi. Tugitool püsis tühjana, samuti isa koht söögilaua ääres. Kogu korter tundus tühjana. Zita istus igal õhtul tugitooli ees ja ulgus, kael pikal.

„Me ei lase Zital endid masendada. Muudame tubade otstarvet!“ ot- sustas ema järsku. Ta läks ja ostis vanakraamipoest salongi laua, endise laua aga viis minu tuppa õmblusnurka. „Nii saan oma õmblustööde jaoks lisaruumi.“

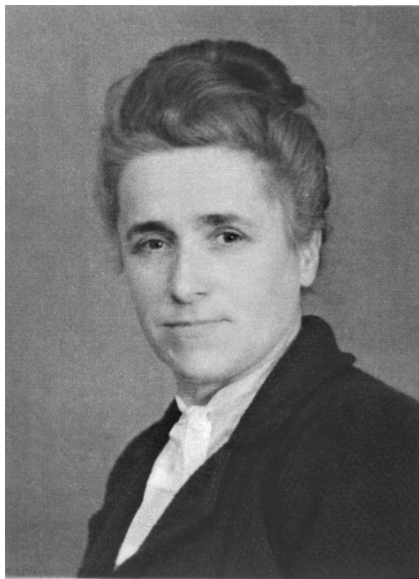
Isa aastal 1939 (passipilt)

Emal aastal 1941 pärast isa arreteerimist

Simone 11-aastasena aastal 1941

Tädi Eugénie aastal 1940

Laual oli vaid üks jalg keskel. Ema eemaldas lauaplaadi ja saagis jalast jupi maha. Siis tegi ta vineerist madala kahest küljest avaneva sahtli ja naelutas selle jala ja lauaplaadi vahele, nii et laud oli taas algse kõrgusega.

„Nüüd on meil olemas piiblikirjanduse peidupaik,“ seletas ta.

Vaikseks jäänud pianiinogi viidi üle salongi.

„See ümberkorraldus hajutab koledad mälestused ülekuulamisest ja ka Zita ei näe enam tühja tugitooli,“ nentis ta lõpptulemust seirates. „Meil on aeg end möödunud nädala masendusest lahti raputada.“

Seejärel lisas ta silmade särades pehmel toonil: „Ja meil on fantastiline salapaik, mida gestaapo ei leia, otsigu kuidas tahes.“

Ajal, mil gestaapo asus jahtima Mulhouse'i piibliuurijaid, jõudis me kõrvu uudiseid kui kirvehoope. Sõnad *Se han a g'holt* külvasid kõikjal hajali asuvas koguduses samasugust hirmu nagu süngel inkviitsiooni-päevil. Kõige enne võeti kinni noor Paul Dossmann, mõni päev hiljem jäi politseile löksu Eugène Lenz . Kes on järgmine?

Koolis ei suutnud ma enam tundides keskenduda, sest mõtlesin kogu aja, kas äkki on ema arreteeritud või kas tuleb gestaapo meid täna ära viima. Jooksin koju, süda kurgus, ja tundsin ema nähes määratut kergendust. Veel polnud meie kord. Kas äkki homme?

Järgmisena arreteeriti kolme väikese lapse isa Ferdinand Saler.

Gestaapo mehed pidasid arreteerimiste vahel alati pausi kui lõvid, kes saagijahtimise järel saaki seedivad. Arvatavasti lootsid nad, et ahistav ootus nõrgendab meie vastupanu. Veel mõne venna järel viisid nad ära isegi hapra tervisega vend Huberi, kes oli juba üle kuuekümnepäevane vana.

Oli selge, et Jehoova tunnistajatele taheti teha lõppu, viies neilt ära õpetajad. Sel põhjusel otsustas juba mitu ähvardust saanud Marcel Graf lahkuda oma töeliskorterist, mis kuulus kaalisoolakaevandusele, kus kõik teadsid, et ta on tunnistaja. Ööpimeduse varjus kolis ta koos naise-ga Koehlide naabrusse väiksesse ühetoalisse korterisse. See koht oli silma alt ära, kuid oht oli ikka olemas, sest allkorruse juuksuritöökojas polnud senini Hitleri pilti ning Adolphe keeldus ka edaspidi kliente natsitervitusega tervitamast. Nagu meid, ähvardas neidki pidev oht.

Päev päeva järel ootasime gestaapot. Olid nad ju lubanud meile järele tulla. Peas keerles valusaid küsimusi. Kas juhtub see täna? Kas nad tulevad öösel? Kus isa on? Kuidas teda koheldakse? Mis meetodeid vaenajad rakendavad? Kas kavalust, julmust, piinamist?

Just nagu jäätmehunnikule kogunenud kärbsed kellegi lähenedes lendu tõusevad, lõpetasid inimesed jutu ja hajusid laiali, kui nägid ema tulevat. Olime kui pidalitõbised. Isegi uudishimulik tädi Huber kadus rõdult kohe, kui ema meie rõdule astus. Poe-Aline oli jäänud sõnaahtraks ja unustanud meid teenindades head kombesid.

Meile sõandas tulla ainult samal tänaval elav Maria Hartmann, kes oli enne sõda võtnud meilt tihti vastu ajakirja „Lohutus“. Teda rabas see, kuidas meid koheldi, ning ta küsis, mida ta saaks meie heaks teha. Ta teadis isa arreteerimisest varem kui meie, sest mõned naabrid olid seda pealt näinud ja info oli sosinal levinud majast majja. Kuuldes tema juttu ja nähes ema kinnist pisaratest märga nägu, tundsin jälle, kuidas minus viha pead tõstab.

Tol hirmsal päeval oli isa arreteeritud tehases hommikul kell kümme otse töökaaslaste silme all. Gestaapomehed olid läinud otsejoones tema juurde ja küsinud kõigi kuuldes, kas ta on piibliuurija. Seejärel oli tal

kästud kaasa tulla ja kui ta teiste töötajate eest möödus, tuli tal kogeda natsimeelsete pilkeid. Mehed käsutasid ta istuma jalgratta selga ja sõtkuma nende auto ees koju. Kui alandav võis see isale olla, kui teda koheldi otsekuu kurjategijat! Mootorihääl oli toonud inimesed akendele, sest tänaval ei liikunud muid kui armeesõidukeid ja gestaapo autosid. Kõigile oli selge, millega on tegemist. Polnud siis ime, et mitte keegi ei tahtnud meiega rääkida.

Need vastikud tegelased olid tulnud meie koju just ajal, kui ema oli väljas asju ajamas ja mina koolis. Hiljem rääkisid allkorruse elanikud, et olid kuulnud raskeid samme ja kolinat, kui korterit põhjalikult läbi otsiti. Kui aga meie koju jõudsime, olid kõik asjad kenasti oma kohal ja me ei osanud midagi kahtlustada. Ja ema meelest ei tohtinud sääraseid koletsi vihata!

Viha kasvas minus tund-tunnilt, kui ma õhtul kõike juhtunut peas ketrasin. Öösel nägin õudusunenägusid, kuid jätsin oma ahistuse enda teada. Hommikul olid ema silmad veekalkvel ja laud tursunud, kuid minu nähes ta ei nutnud, nii et neelasin ka enda pisarad alla. Muutusin vähehaaval tuimaks. Vaid siis, kui kuulsin trepikojast meestesaabaste tümpsumist, haarasin hirmunult ema põllepaelast.

Postkast püsis tühjana, kuid siis saime kuulda, et isa on Mulhouse'i vanglas. Ema läks ta musta pesu järele ja viis asemele puhta pesu. Ta peitis nende sisse piibli, kuid valvur leidis selle ja ütles talle nelja silma all: „Ärge iial enam seda üritage. Meil on käsk kõik salaja sisse toodud esemed hävitada ja neist ette kanda.“

Ema teadis, et igaüht, kes üritab sokutada vanglasse piiblit või piibli-kirjandust, ootab surmanuhtlus. Valvuri hoiatus pani ema mõtlema, kas too annab ema gestaapole üles. Päevad läksid, kuid midagi ei juhtunud. Teadsime, et gestaapo on iga hetk saabumas.

Ka õhtud ei toonud kergendust, sest gestaapo ja politsei ründas tihti-lugu hilistel öötundidel. Ema valmistus arreteerimiseks. Ta käis apteegis uurimas vaagna tugivöösid, mida nälja all kannatavad naised olid hakanud kandma. Nende eesosas oli õhuga täidetud ballooni, mis suruti tugevalt vastu kõhtu, leidmaks kergendust näljakrampide vastu. Ema õmbles endale samasuguse vöö, kuid ballooni sisse peitis ta pisikese piibli. Selle riidetüki pani ta ümber igal hommikul, ööseks aga jättis voodi-äärele käeulatusse. Uni oli pealiskaudne ja me ärkasime pisimagi heli peale, nii et lõpuks paistsime oma mustade silmaalustega täiesti kurnatuna. Ööd ja päevad kestev arreteerimisoht ja unetud ööd olid ajanud meid meeletehetele, kuid me saime uut jõudu koos palvetamisest ja piibli lugemisest.

„Ema, postkastis on kiri!“

See polnud isalt, kuid isa oleks selle üle rõõmustanud küll. Kiri oli saabunud Krüthist minu vanaisalt ja ristiisalt Paul Arnoldilt. Ema istus seda lugema, kuid peagi läks ta näost kaameks ja ulatas kirja minule. Ta nägu moondus valust ja pilk tumenes ning ta surus hambad kokku ja surus käe südamele. Üle ta näo pühkis kannatuse vari, mis muutis ta näo nii võõraks, et ma jahmatasin.

Kuidas küll sai see sõbralik ja külalishahke mees, kes oli isa üles kasvatatud, kirjutada säärase kirja! Kuidas sai ta uskuda, et Saksamaa on mõök, millega katoliku kirik võitleb kommunistide ja ketserite vastu? Ta kirjutab, et on uhke, et saab olla taas sakslane, ja rahul, et meiesugustele kahjuritele lõpp tehakse. Tal oli rõõm kuulda, et ta kasupoeg on vangis, ning ta soovis, et see lõpetakski koonduslaagris. Ta oli nii uhke, et mu tädipoeg Maurice oli vabatahtlikult liitunud Saksa armeega ja ta õde oli Saksa sõdurite teenistuses. Ükski hind polevat liiga kõrge, et puhastada Saksamaa kõigist vaenlastest, kaasa arvatud piibliuurijatest. Kiri lõppes sõnadega *Heil Hitler* ja allakirjaks oli *Paul Arnold*.

Olin täiesti endast väljas. Haarasin sulle ja valasin oma viha kirja sisse. Temal endal tuleb Jumala ees aru anda kõige selle halva pärast, mida ta emale ja minule on põhjustanud. „Sinu kiri on Saatanast,“ kirjutasin. „Mitte ükski kristlane ei saaks sel kombel kirjutada.“

Toibumaks sellest järjekordsest hoobist, otsustas ema minna jalutama. Taas kord püüdis ta panna mind mõistma, et see, mida inimestele õpetatakse, võib ajendada neid metslaste kombel käituma, kuid ka vastupidine on võimalik.

Meile tuli vastu mees, kes viipas, et astuksime kõrvale võõraste pilkude alt ära. Ema tundis temas ära mööblipolsterdaja, kelle teenuseid olime kasutanud.

„Mul on hea meel, et teid kohtasin,“ sosistas ta. „Olen töökohta vahetanud. Sõjaajal on vaid kõrgetel Saksa ohvitseridel raha, et oma mööblit polsterdada, ja ma ei taha nende heaks töötada. Olen nüüd vangivalvur. Proua Arnold, tahan teile öelda, et on äärmiselt ohtlik vangidele midagi rõivaste sees smuugeldada. Kuulsin, mis juhtus. Mitte mingil juhul ärge seda uuesti üritage!“

Kui ema päris, kas too midagi isast teab, rääkis mees, et isa oli olnud pimedas üksikkongis pikka aega teadvusetult, kuid olles tulnud teadvusele, oli ta pidevalt vaikselt palvetanud. Paistis, et ta on iseendaga rahu teinud.

„Kongis on külm ja röske. Tooge talle soe aluspesu,“ andis mees nõu. „Ja kui vanglasse tulete, olge nii hea ja ärge näidake, et tunnete mind. Ärge mind kõnetage. Vanglas on raamatukogu. Viisin teie mehe üle kongi, kuhu tuleb päevalgust, ja tõin talle raamatukogust piibli.“

Emarõhutud ilme kadus. Nägin, kuidas mingi sisemine jõud ta pea püsti tõstis, just nagu oleks kuivale jäänud lill saanud vett ja virgunud.

Taipasin sõnumit, ilma et ta oleks sõnagi lausunud: Jumala käsi ei ole lühike. Ta lubab meil sattuda suure surve alla, kuid ei hülga meid iial. Ta võib meid toetada isegi võhivõraste inimeste kaudu.

Detsember 1941

Talv tundus tavalisest külmemana. Emal oli raske teha oma õmblustöid minu jahedas toas. Seepärast siirdus ta kööki pliidi kõrvale kudemä. Ta harutas vanad kudumid lahti, pesi lõngad puhtaks ja valmistas neist uusi kauneid žakaarkoes rõivaesemeid. Pliit oli ainus meie soojaalikas ja sütt tuli kokku hoida. Väljas sadas lund. Varem oli see mind alati rõõmustanud, kuid nüüd vaatasin seda, südames rahutus, ja mõtlesin, kuidas isa hakkama saab.

Ta oli viidud üle Schirmecki laagrisse ning me teadsime, et sealt võib ta sattuda kuskile koonduslaagrisse. Tahtsin lugeda uuesti raamatut „Ristiretk kristluse vastu“, mille olime saanud enne sõda ja milles räägiti üksikasjalikult Saksamaa Jehoova tunnistajate kohtlemist laagrites, kuid ma ei leidnud seda kusagilt. Ema ütles, et kuigi vaenamine on meile teada, on mõttetu sellele pidevalt mõelda. Igale päevale jätkub oma vaevast ja pole olemas kaht ühesugust katsumust. Miks muretseda juba ette kannatuste pärast, mida ehk ei tulegi kogeda?

Veebruar 1942

Mu laual oli väike vaas lumikellukestega, mis oli kingitus ühelt tüdrukult. Zita magas liikumatult mu voodi ees vaibal. Arst oli mind vaatamas käinud ning öelnud emale, et mul tuleb olla soojas ja juua rohkesti ürditeed. Mul oli tõsine põiepõletik, mis arsti sõnul on tavapärane reaktsioon psüühilise surve olukorras.

Olin palavikus ja ema hoidis mu laubal äädikasse kastetud jahedat rätikut, mida ta aeg-ajalt vahetas. Ütlesin talle, et olen suur tüdruk, nii et ta võib minna uurima piiblit ühega neist peredest, kelle juures ta regulaarselt käib. Lilled toonud tüdruk jääks mulle seltsiks. Siiski pidi tüdruk enne ema naasmist lahkuma ning ma vajusin unne, Zita turvaliselt valvet pidamas.

Äkki ehmusin ärkvele. Korteris oli vaikne ja päev hakkas pimenema. Tajusin oma õuduseks, et olen ikka üksi. Kas ema on arreteeritud? Mu nahale tungisid higipiisad. Tõusin voodist ja vaatasin aknast välja. Tänaval polnud kedagi näha. Torkasin paljad jalad kingadesse, heitsin mantli öösärgi peale ja jooksin politseijaoskonda. Tormasin uksest sisse ja ronisin trepist üles teisele korrusele. Jäin hetkeks iga ukse taha kuulatama ja läksin siis esimesele korrusele tagasi. Käisin sealgi ukсед läbi, kuid kuskilt polnud kuulda muud kui meeste hääli. Süda kurgus, kiirustasin välja ja peitsin end kõige pimedamasse urkasse, mida leidsin.

Ilm oli krõbekülm. Hingamine tegi kopsudele valu ja süda tagus meeletult. Olin teadvust kaotamas. Ema on kindlasti arreteeritud. Ta on vanglas ja teda koheldakse julmalt, aga mina ei saa mitte midagi teha! Nõjatusin hirmust halvatuna vastu seinu ja tajusin, et olen jäänud täiesti üksi. Mu kurgust tuli meelheitlik karje ja ma hakkasin vabisema pigem hirmust kui külmast. Just sel ajal saabus buss ja ema astus sellest välja. Kõndisime käsikäes koju. Nutsin pimedas hääletult, soolased pisarad põski põletamas.

Vähehaaval hakkas isa puudumisest tingitud tühjustunne hajuma ja rõhuv arreteerimiskartus siirdus tagaplaanile. Isa ja veel neli tunnistajat olid viidud Mulhouse'ist Dachausse. Saime iga kolme kuu tagant tsen-seeritud kirja, kus oli kaksteist käsitsi kirjutatud rida.

Marcel Sutter oli ristitud vahetult enne isa arreteerimist ja ta astus isa asemele meie väikse grupi esiõpetajaks. Tal oli kombeks tulla meile vest- lema koosolekul uuritavast teemast, et olla selleks valmistunud. Kolme kuuga oli ta omandanud hea arusaamise piiblist ja suutis asendada isa meie kolmel salajasel nädalsisesel koosolekul, mida juhatas Adolphe Koehl.

Kord ütles Marcel emale, et olen oma ea kohta liiga tõsine, ja soovi- tas mul klaveriõpinguid jätkata. Ema lausus kurvalt, et meil pole selleks raha ning ega musitseerimine tundu sobivatki nüüd, kui isa on laagris. Marcelil õnnestus teda siiski ümber veenda ja ta lubas mu tunnid kinni maksta. Alati, kui ta meile tuli, istus ta tugitooli mu harjutamist kuula- ma. Nii õppis ta selgeks meie usulaulude viisid.

„Mõtle, kuidas isa sinu edenemise üle rõõmustaks,“ lausus ta tihti. Muusika aitas mu südant pigistavat hirmutunnet vähehaaval leevenda- da.

Peagi täitis meie pärastlõunaid ema hea sõnumi õpetustöö ning me tänasime igal õhtul kogu südamest oma taevast Isa. Tundsime suurt rõõ- mu, nähes, kuidas inimeste lugupidamine piibli vastu kasvab ja nad hakkavad andma tunnistust Jumala ülevuse kohta. Nad õppisid armasta- ma tema nime Jehoova ja olid valmis kohtama raskusi. See andis meile tohutult julgust ja oli palsamiks me haavadele.

Meie kõik – kaasa arvatud Marcel Sutter, kes oli mu õpetaja, mängu- kaaslane ja vaimne suur vend, ning juuksur- Adolphe, kes oli mulle nagu teine isa – ootasime kannatamatult kirju isalt. Need tugevdasid meie igäihe usku, sest võisime näha, et Jumal toetab teda. Küllap toetab ta meidki. Meie keskel valitses soe kristlik vendlus ja meist kujunes tihe- dalt kokku hoidev usupere, mis aina edasi kasvas.

Tädi Eugénie käis igal nädalalõpul meil ja tõi mulle midagi lugeda, mille üle emal oli alati hea meel. Raamatud olid võetud laenuks Jacqueline Rothilt, ja need oli prantsuskeelsed ehk keelatud. Kaevudes nende maailma, unustasin oma mured ja mu uni muutus rahulikumaks. Samas värskendasid need mu prantsuse keele oskust.

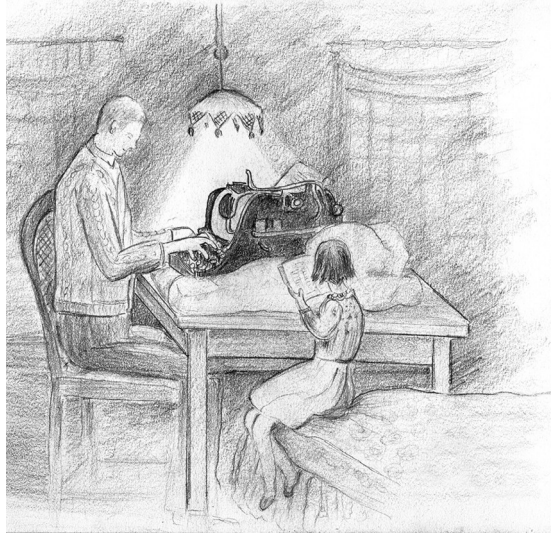
Ühel päeval palus tädi Eugénie mul minna Marcel Grafi poole aita teda „Vahitorni“ tõlkimisel. Vend, kes tavaliselt luges talle prantsuskeelseid ajakirju ette, samal ajal kui tema neid saksa keelde tõlkis, oli haige, nii et mina oleksin tema asendaja.

Grafide ühetoalises korteris Koehlide naabruses oli vaid voodi, kapp, laud ja kaks tooli. Lauale kirjutusmasina alla pandi suure linnupesa sarnaselt suletekk ning akende ette riputati rasked päevatekid, et hääli summutada. Marceli naine Bertha istus pisikeses köögis ja kuulas maja hääli. Kui alt kostus ukse kääksatus, teatas ta sellest kohe oma mehele, kes lipas pööningule, samal ajal kui mina koos Koehlidega lipsasime välisukse kaudu Koehlide poolele. Bertha tõstis kirjutusmasina voodisse ja kattis selle suletekiga. Saime neis toimingutes päris osavaks.

Toa sisustusest veelgi iseäralikum oli selle õhustik. Madalal kõlkuv üksik pirn heitis lauale kollakat valgust ja maalis seintele elavaid varje. Hämaras nurgas puukasti peal laiutas paljundusmasin, mida kasutasid Koehlid: Adolphe keeras vänta ning Maria hoolitses paberi ja šabloonide eest. Paljunduse ajal olime kõik päris pinges. Kui gestaapo oleks äkitselt kohale ilmunud, poleks me jõudnud masinat ära peita ning meid oleks oodanud vangistus või koguni surmanuhtlus.

Kui töö sai tehtud, läks kuller viima neid ajakirju Strasbourgi ning mõnikord isegi Freiburgi Reini teisel kaldal. Mulhouse'i jäi vaid üks ajakiri, mis ringles ühelt perelt teisele, olles igal pool vaid päeva. Ema ni-

kerdatud lauasahtel oli sellele igati sobiv peidupaik. Kuna tõlge oli vaid kiiruga tehtud kokkuvõtte algupärasest ajakirjast, ei nimetanud me seda „Vahitorniks“, vaid „õppetükiks see ja see“. Kasutatud vahalehed tuli ära peita, sest kui oleksime need põletanud, oleks must suits liigset tähelepanu tõmmanud. Nii siis pisteti need töökoja

aknal seisvatesse suurtesse odekolonnipudelite mullažidesse, osa aga põrandalaudade alla ja ülejäänud juuksuritoolide polstritesse.

Paljunduse järel võeti masin osadeks, õlitati rooste vältimiseks, pakiti puukasti ja viidi korterist ära. Edasi-tagasi transport peidupaika oli juba iseenesest ohtlik ning seda tehti kord kuus noorkuu ajal, kui õhurünna-kute ohu tõttu pimendatud linn oli tavalisest veelgi pimedam. Vaiksetel tänavatel kostus väikseimgi heli hirmuäratavalt, seepärast oli Adolphe hankinud taskulambi, millega ta valgustas rõdusid, trepikodasid ja pimedaid nurki justkui politseinik öisel kontrollkäigul. Kui paistis, et ohtu pole, valvas üks naistest, lamp käes, ümbrust, sel ajal kui mehed tõstsid ühisjõul üles kasutuselt kõrvale jäänud kanalisatsioonikaevu kaane, lasksid raske kasti alla ja panid kaane tagasi paika. Seda kõike tuli teha võimalikult tasa ja kiiresti. Nende kahe abielupaari vaprus oli nakav ning tugevdas meis usku ja kindlameelsust.

Suurem osa piiblikirjandusest tuli Sternsee kaudu, nii et see oli tavaliselt prantsuskeelne. Vahetevahel saime Freiburgist Streitide pereisa kau-

du saksakeelseid koopiaid. Kui ta arreteeriti ja koonduslaagrisse saadeti, astus tema asemele ta naine, kes toimetas kirjandust Mulhouse'i ja Schwarzwaldi vahel. Nende poeg teenis tollal Saksa armees, kuid oli valmis võtma need reisirid koos emaga ette, keelatud väljaanded saapaisse peidetud. Kullerina tegutses ka üks Mulhouse'is elav invaliid, kes peitis ajakirjad metallist tugivesti alla ümber vöökohta.

Ei tea, kas vastilmunud raamat „Lapsed“ tuli meile Freiburgi või Sternsee marsruuti pidi. Tollel paljundatud väljaandel oli nimetu must kaas ja see oli nõnda suur, et ei mahtunud meie salajasse lauasahtlisse. Selles vestlesid noored kihlunud John ja Eunice äsjaõpitud piibliõpetustest omavahel. Saime raamatut terve nädala enda käes hoida ja lugesime seda iga päev.

Trepikojast kostusid saabaste rasked tümpsud ja veri kadus me palgeilt. Uksekell helises käskivalt.

„Gestaapo. Avage uks!“

Lõvi oli tagasi. Meie korterit oli viimastel nädalatel korduvalt läbi otsitud, kuid lauasahtlisse peidetud kirjandust polnud kordagi leitud. Nüüd aga oli meil kodus see raamat, mis polnud peidikusse mahtunud ja oli seetõttu kapis kõiksugu ajakirjade vahel. Tõmbusin ema magamistuppa.

„Teil on siin keelatud väljaandeid!“

„Tehke, mis teil teha on,“ ütles ema kähedal häälel ja astus kõrvale. Üks meestest jäi uksele valvesse, teine astus kindlal sammul salongi otse kapi juurde, kus oli raamat. Nägin, kuidas ta, rahulolev muie suul, selle kätte võttis.

Emma seisis tardunult paigal ja nii seisin ka mina. Tund on tulnud – meid arretereeritakse. Kujutlesin mõttes, kuidas nad küsivad, kust me raamatu oleme saanud, ning ma olin kindel, et nad suudavad juba pelgalt teksti põhjal teha kindlaks kirjutusmasina tüübi ja sarjanumbri ning seejärel Grafid kinni võtta. Nägin vaimusilmas, kuidas neid kõikvõimalikul moel piinatakse. Gestaapolane avas raamatu ja lehitses seda, kuni puhkes järsku naerma.

„Naisuke loeb mehest ilma jäänult armastusromaane,“ pilkas ta ja viskas raamatu tagasi kappi.

„Oled sa kindel?“ küsis teine ükselt, hoides kogu aeg emal silma peal.

„Vaata ise.“

Mehed vahetasid kohta ning meid valdas taas hirm. Teine mees lehitses raamatut tükk aega, aga kui keskustelu Johni ja Eunice'i vahel aina edasi veeres, hakkas temagi ilkuma: „Meest on tal vaja, mitte armastuslugusid.“

Seejärel läksid nad sajatades oma teed, olles kindlad, et kuskil peab meil olema peidus keelatud kirjandust. Ei jätku sõnu, kirjeldamaks seda tohutut kergendust, mida tundsim. Taas kord olime vältinud sattumist Lõvi lõugade vahele. Olime pääsenud terve nahaga ning gestaapo polnud jõudnud ka kirjutusmasina jälile. Tajusime, et armastav Jumal oli takistanud meie kirjandusahela paljastumist, sest ta teadis, kui olulised need väljaanded meile on.

Olime andnud kõigile meie põrandaaluse tegevusega seonduvatele asjadele varjunimed. Piibliained väljaanded olid „kirjad emalt“ või „vitaamiinid“. Kui „läksime viinamäele“ või „panime jalga tugevad matkasapad“, läksin kuulutama. Ristimine oli „suplemine“ või „ujumine“. Kui keegi arretereeriti, öeldi ta olevat läinud „sanatooriumi“ või „hooldeko-

dusse“. Meil ei olnud koosolekuid, kuid me kogunesime väikeste gruppidega kodudesse teed jooma ja juttu ajama. Uuritav artikkel oli vaid ühel, teised olid seda lugenud eelneval nädalal kodus. Kaasas oli meil ainult piibel.

Kui toredaid hetki me sel kombel kogesime! Igaüks oli huvitatud teiste vajadustest ning me jagasime vastastikku lisaks toiduainetele ja rõivastele ka julgustussõnu. Meie vahel kujunesid tihedad sidemed. Kuulusime emaga gruppi, kes kogunes kõrvalisel tänaval Dornachi protestandikiriku naabruses. Maja asus risttee ääres, nii et sinna pääses märkamatu eri suundadest.

Meie gruppi kuulus igat sorti inimesi. Härra Burger oli ateist, kuid toetas agaralt usuvabadust. Tema naine Julie, nagu ka ta õed Héléne ja Marguerite olid naabruskonnas tuntud inimesed, kellega oli kaasas üks naaber ja mõnikord veel kaks prouat. Kord olid kohal kõik peale Adolphe Koehli. Emale oli teel olles tundunud, et keegi nagu jälgis meid, kuid me ei suutnud asja kontrollida, kuna väljas oli pime ja vihma sadas kui oavarrest. Oli piinarikas Adolphe'i oodata, olles võimetud midagi ette võtma, ja meie ärevus kasvas iga hetkega. Ta on kindlasti kinni võetud ja edasi on juba meie kord! Hirm nakatas meid kõiki.

Silmitsesin tõsiseid nägusid enda ümber. Enamik kohalviibijate pere liikmetest ei olnud Jehoova tunnistajad ja mõned olid alles äsja hakanud piiblit uurima. Siiski olid kõik hirmust hoolimata valmis oma usust kinni pidama. Mulle meenus isa kunstikogust pilt, kus algkristlased olid salaja koos katakombides. Meie olime täpselt samasuguses olukorras. Asi oli tõsine ja ema võttis ohjad enda kätte.

„Kahtlemata oleks kohane üheskoos palvetada ja psalme lugeda, enne kui üritame koju naasta,“ sõnas ta. Igaüks mõtles Lõvile, kes võis olla

Adolphe'i ära viinud ja võis peatselt meidki rünnata, kuid samas meenusime piiblilugu Taanielist, keda Jumal oli lõvikoopas elus hoidnud. Seesama Jumal suudab ka meid päästa. Sellele loole mõtlemine ja psalmide lugemine rahustas meid, ning taas kord vaigistas palve me südant.

Oli juba hilja, kui võis kuulda vaikset koputust uksele. Julie läks avama. Ukse taga pimedas seisis läbimärg mees, mantlikrae püsti ja müts sügavale silmile vajutatud otsekui salapolitsei agendil. Olles üllatunud koputuse pehmusest ja sellest, et võõras uksematil viisakalt jalgu pühkis, päris emand, keda mees otsib. Olime piiblid kotti peitnud ja keegi serveris teed. Kaks naist tõmbusid kõrvaltuppa, üks surmkahvatu, teine näost tulipunane. Mees astus sisse ja võttis mütsi peast. Adolphe oli kohale jõudnud!

„See on viimane koosolek siin,“ lausus ta. „Meil on politsei kannul. Üks klient rääkis mulle täna töökojas, et oli juhuslikult kuulnud plaanist meid arreteerida. Nuhi kohus oli oodata, kuni mina kohale tulen. Esialgu arvasin, et mul on kõige parem jätta tulemata, siis aga tuli mul mõte, et te võite olla minu pärast mures. Lisaks tuleb meil otsustada, kus me edaspidi kokku saame. Nii jätsingi asja Jehoova hoolde ja lükkasin tuleku tavalisest hilisemale ajale.

Kui olin juba peaaegu maja juures, märkasin naabermaja rõdu all mehe varju. Peatusin ja me mõlemad seisime tükk aega paigal, minul krae püsti ja müts sügaval peas. Siis panin oma suure taskulambi põlema, astusin üle tänava otsejoones tema juurde ja suunasin valgusvihutalle näkku, nii et ta mind ei näeks. Kindlasti pidas ta mind politseinikuks või kellekski neist, kes pidi ta märguande peale kohale tulema. Jätkasin teed, uurides lambivalgel teisigi nurgataguseid. Kui tulin tunni aja pärast tagasi, oli mees kadunud.

Igapäevane elu hakkas üha enam meenutama ohtlikku sood, kuhu võisime iga hetk sisse vajuda. Kõigil oli kohustus teatud kindlatel päevadel riputada aknast välja haakristlipp. Meie seinataguse naabri üks aken avanes tänavale ja nad riputasid oma lipu just sinna, mistõttu meie lipu puudumine ei äratanud suurt tähelepanu. Tänaval kõndisid inimesed, plekk-kauss käes, ning küsisid raha sõdurite toetuseks ja muuks sedasorti otstarbeks, ning annetajad said reväärile ehisnõela. Need, kes korduvalt keeldusid annetamast ega saanud nõela, sattusid raskustesse. Natsid püüdsid kinnitada saksa identiteeti, juurutades mõistet *Volksgemeinschaft*, rahvakogukond.* Sellest lähtudes nõuti kõigilt teatud kommete järgimist, mis arvati tugevdavat rahva ühtsust. Näiteks kindlatel nädalapäevadel tuli kõigil peredel süüa sama toitu. Koolis õpetati, et me ei vaja välismaiseid banaane, vaid et neid saab edukalt korvata kodumaine riivitud ja suhkurdatud toores kartul. On ütlematagi selge, et sellisel saksa „banaanimassil“ polnud oma aafrika vastega mitte midagi ühist.

Sõdurite lõputud rivid ja võitmatuse tunne, mida neis äratas vägede edu idarindel, süvendas inimestes veendumust natsi-Saksa vägevusest. Raadios välja hõisatud järjestikused võidud paistsid tõestavat, et Jumal on tõesti nendega, nagu seda kinnitas sõduri rihmapandlale graveeritud tunnuslause. Uudistes ei räägitud mitte kunagi lüüasaamistest. Paljudele elsaslastele tundus, nagu elaksid nad hullusärgis tuhandete nuhkide ainitiselt valvsa pilgu all.

Turust oli saanud sünge paik, kus vahetati sosinal uudiseid. Puudu oli kõigest: toidust, majapidamistarvetest, kütteinest. Kasse ja koeri jäi harvemaks ning inimesed kasvatasid söögiks küülikuid. Teepervedel pol-

* Termin moodustus sõnadest *Volk* 'rahvas' ja *Gemeinschaft* 'kogukond'. Natside keelekasutuses seostati sellega mõtet „aaria rassi“ puhtusest ja ülimusest. Eesmärgiks oli luua puhastverd härrasrahvas. Igal *Volksgemeinschafti* liikmel lasus isiklik vastutus kaitsta Saksa rahva ühtsust ja suurust.

nud enam rohtu näha, see kitkuti kanadele ja küülikutele söödaks. Õuesillutisi asendasid peenramaad. Põllumehi valvati rangelt. Kogu piim tuli loovutada sakslastele. Kui keegi seda veega lahjendas, kinnitati ta majale suur tahvel kirjaga „Olen varastanud *Volksgemeinschaftilt*”. Määrustest hoolimata jõudis taludesse igasugust kraami alates voodipesust ja toidunõudest kuni kingade ja villase lõngani, kui neid toiduainete vastu vahetati. Hinnad polnud vaestele töölistele enam taskukohased.

Enam täiendas toidutalongidega saadud kraami nagu oskas. Ta korjas loodusest võililli ja nõgeseid ning küpsetas vees leotatud vanast leivast uut leiba. Isa pulmaülikonnast õmbles ta mulle uue kostüümi ja enda mantli uuendas ta, keerates sisemise pool väljapoole. Magasime külmas toas ja voodit soojendasime mõne kuumaksaetud telliskivi abil. Puid ja sütt hoiti kokku, kasutades nende asemel märgadesse ajalehtedesse keeratud koksi. Kui süüdata see õhtul kell üheksa, oli hommikuks veel mõni süsi järel, millest sai läita uue tule.

Enam ei kaevelnud kunagi. Ta oli tänulik selle eest, mis meil oli, ning tuletas mulle alati meelde, et kuigi me kannatame, teame selle põhjust, nii et me ei tarvitse langeda meeletusse nagu teised.

Ta rääkis uhkusega isa ustavusest. Pärast mitut kuud Dachaus kirjutas isa, et saab võtta vastu ühe paki kuus. See tõi meile uue tõsise probleemi. Kuidas saame talle saata toitu, kui kõike saab vaid kaardiga ja meil pole raha? Miskitmoodi see siiski õnnestus. Saatsime talle iga kuu liitri kalamaksõli, mis polnud normeeritud. See oli tervislik ning kellelgi polnud ahvatlust seda temalt varastada. Enam õnnestus ka hankida präänikuid, mida ta kunstmeega kokku liimis. Vahele pani ta õhukesest paberist keeratud rullikesi, kuhu ta oli „Vahitornist“ kirjutanud julgustavaid mõtteid. Sel viisil sai kõige hinnalisemat toitu: mõtteid piiblist. Ettevõt-

mine oli äärmiselt ohtlik ja meil tuli kaua oodata, enne kui saime teada, kas plaan õnnestus. Viimaks ometi saabus isalt kiri, kus ta meid „vitamiinide“ eest tänas.

Emma soovis isale teatada, et Ühendriikide peakorteris oli Vahitorni ühingu president vahetunud, sest vend Rutherford oli surnud ja tema asemel oli asunud vend Knorr. Ta mõtles välja kavala nipi, kuidas kiri tsensuurist läbi läheks. Kiri oli saksa keeles ning sõna Ruder rea lõpus, sõna *fort* (lahkunud) aga järgmise rea lõpus, nii et need kaks sõna jäid kohakuti ja kõitsid tõenäoliselt isa tähelepanu. Tekstist võis lugeda: „Kas mäletad meie tänavat valvanud härra Ruderit, kes elas viimases majas? Ta on nüüd lahkunud [*fort*] ja ma võin kinnitada, et kõigile maitseb Knorri supp.“

Nädalaid hiljem tuli isalt vastus: „Tore kuulda, et Knorri supp on veel saadaval. Küll sööksin seda hea meelega koos teiega!“

Keelust hoolimata säilis meil ühendus peakorteriga ja me hindasime seda väga. Tundsime, et kuulume rahvusvahelisse vennaskonda, kelle liikmed keelduvad parajasti käimas olevas sõjas teisi tapmast.

9. PEATÜKK

Üksi Lõvi ees

September 1942

Taas pidas preester kord nädalas katekismuse tundi.

„*Heil Hitler!*“ lausus ta klassi astudes. „Õnnistatud olgu tema, kes tuleb issanda nimel.“

„*Heil Hitler*, aamen!“ vastas klass.* Lisaks minule lahkusid selle tunni ajaks klassist ka Anita, Danièle ja üks saksa tüdruk. Läksime õue suure puu varju oma koolitükke tegema.

Olime lugemisse sedavõrd süvenenud, et ei märganud mööduvat naisõpetajat. Jõudnud kooli ukseni, pöördus ta ja kutsus meid vestibüüli, kus pani meid enda ette ritta seisma. Mul jooksid külmavärinad mööda selgroogu ja ma kangestusin hirmust. Õpetaja sirutas käe välja ja ütles kõlaval häälel „*Heil Hitler!*“. Tervitusele vastas vaid saksa tüdruk.

„Mida see siis tähendab?“ kärkis õpetaja ja tervitas uuesti. Seekord vastasid tervitusele kõik peale minu. Õpetaja vedas mind juukseidpidi teiste ette ja esitas tervituse kolmandat korda. Taas teised vastasid. Õpetaja silmad pildusid tuld.

„Paistab, et sina ei tahagi tervitada. MIKS?“

„Ma ei saa.“

„Miks ei saa?“

* Paul Schmid-Anmani raamatus *Der Politische Katholizismus* (Poliitiline katoliiklus) mainitakse, et piiskopkonna määruse järgi tuli kõigil preestritel koolis klassi astudes esitada natsitervitus. Lisaks sätestas Freiburgi piiskop oma karjasekirjas, et katekismuse tunnis on see tervitus kohustuslik.

„Pääste tuleb Jeesus Kristuselt. Uus Testament ütleb, et ei ole teist nime, mille kaudu saab pääste.“

„Me veel vaatame!“ sisistas õpetaja ning pööras kannapealt ringi ja marssis minema samas suunas, kust oli tulnudki.

Õhtul andis ema mulle väärt nõu. Ta mõistis mu kitsikust ja teadis, et see on alles algus.

„Alati, kui kohtad inimest, kelle nägu vihast õhetab ja silmad on tigidad kui hundil, jää rahulikuks, ole viisakas ja vaata talle otsa. Oma südames aga mõtle Jehoovale, Jeesusele ja inglitele. Taju nende heakskiitu iga kord, kui seisad selle eest, mis on õige. Suuna oma mõtted alati sellele, mis on üleval.“

Järgmisel päeval kutsus direktor Gasser mind enda juurde. Koputasin arglikult uksele.

„Sisse!“ kostis kabinetist, ja kohe, kui sisse astusin, „*Heil Hitler!*“

Tundsin ukse ees seistes kurgus pigistust ja vaatasin oma kinganinasid.

„Tule siia. Olen saanud inspektorilt kirja, milles öeldakse: „Õpilane Simone Arnold keeldub sooritamast määrustekohast tervitust. Teie kohuseks on kas tema vastupanu murda või ta koolist välja heita.“

Järgnes veniv vaikus. Siis tõusis direktor püsti. Ta oli pikk mees.

„Miks sa pole nõus tervitama?“

„Sest ma olen kristlane,“ vastasin talle silma vaadates.

Ta kergitas üllatunult kulme ja lausus: „Ka mina olen.“

Silmitsenud taas kirja, viskas ta selle lauale tagasi.

„Sa ei saa siia kooli jääda, kui sa ei soorita natsitervitust. See tähendab, et sinu õpingutega on lõpp, kuigi sind võiks ees oodata särav tulevik. Sind jäetakse ka väljapoole *Volksgemeinschafti* ja su anded lähevad raisku. Kaalu asja ja ära tee rumalat otsust. Võid minna.“

Jutuajamine oli lühike, kuid sõnum sedavõrd selgem.

Õhtul luges ema mulle nagu tavaliselt ühe loo piiblist. Paremat valikut oleks olnud raske tahta. Ema soe ja ilmekas hääl äratas ellu sündmused, kus kolm noort heebrealast sattusid ainuvalitseja Nebukadnetsari viha alla. Elasin loosse täiesti sisse. Kuulsin pidulikku muusikat ja nägin suursugust kuju, mille ees kõik ametimehed maani kummardasid. Ainult need kolm heebrealast jäid seisma. Magamistoa laes tantsisid tulise ahju leegid, mille sisse raevunud Nebukadnetsar noormehed heitis. Nad olid valmis pigem surma minema kui Jumala tahte vastaselt toimima. Ingel siiski päästis nad. Vajusin rahulikku unne.

Hommikulauas polnud mul üldse isu.

„Kallis laps, oled teinud ise oma otsuse. See on parim lahendus, kuid sa pead sellest ka kinni pidama, kui tahad säilitada meelerahu. Inimene on õnnelik vaid siis, kui toimib oma veendumuste kohaselt. See annab enesest lugupidamise. Kas sul on meeles, kuidas isa soovitas sul tihtilugu kuulata südametunnistuse häält? Mõtle tema eeskujule. Pea meeles kolme heebrealast. Ära kunagi unusta, et nende Jumal on ka meie Jumal. Tema on kõikvõimas ja annab sulle jõudu.“

Ema seisis aknal ja vaatas, kui ma kooli läksin. Tundsin seljal ta pilku ja teadsin, et ta palved saadavad mind. Koolitee tundus tavalisest pikem. Enne trammist väljumist lipsas peast läbi mõte jäädagi vagunisse ja vaid jätkata sõitu.

Natsitervitusest keeldumine oli minu isiklik otsus, nagu ema oli maininud. Oleksin võinud ka sohki teha, aga ülalt vaatasid mind Jehoova silmad. Anita ja Danièle olid järele andnud, kuid kui löödud nad paistisid olevat! Tundsin neile kaasa, sest teadsin, mida nad tunnevad. Olin tundnud samasugust häbi, kui olime tädi Eugéniega teeselnud kirikuskäiku ja me pettus oli paljastatud. Ma ei tahtnud enam kunagi sel kombel oma suhteid Jumalaga ohtu seada ega anda mitte kellelegi põhjust nimetada mind valetajaks.

Jõudsin kooli viimasel minutil. Kui Zipf klassis minust mööda kõndis, pani ta oma käe rahustavalt mu õlale. Samasuguse isaliku žesti oli ta teinud mõni nädal tagasi, kui ta oli käskinud mul istuma jääda, viiel minu läheduses istuval tüdrukul aga püsti tõusta. Seejärel kontrollis ta nende asju.

„Ma tean, et vahetate omavahel paberilipikuid ja spikerdate. Simone Arnold on aus. Temal pole tarvis tõusta.“

Lipikud langesid minu pingile sedamööda, kui neid leiti. Nendel oli šokeerivalt rõvedaid joonistusi Zipfist ja ühest naisõpetajast. Sügavalt hämmeldunud Zipf läks näost punaseks kui poisike.

Nüüd pani ta jälle käe mu õlale, kõndis minema ja tuli tagasi. Ta paistis olevat murelik. Mis võis teda vaevata? Sain vastuse, kui uksele koputati ja klassi astus poiss, käes ringkiri. Zipf luges kirja ette: „Meieni on jõudnud teave, et keegi õpilastest keeldub täitmast oma kodanikukohust. Siin koolis kasvatatakse noori vastutustundlikeks *Volksgemeinschafti* liikmeteks ja seepärast tuleb igal õpilasel määrustest kinni pidada. Erandid pole lubatud. See on viimane hoiatus. *Heil Hitler!*”

Zipfi hääli oli nõrk ja ilmetu. Ta saatis poisi ära, kuid jättis kirja endale. Danièle, Anita ja saksa tüdruk ei olnud koolis ning keegi teine ei teadnud, kellest on jutt.

Hetke pärast kutsus Zipf mind vaikselt enda juurde ja näitas lauset kirja allservas: „See kiri tuleb lugeda ette kõigis klassides ja kohaletoojaks olgu Simone Arnold.“

„Mul on kahju, aga ma ei saa seda juhendit täitmata jätta. Sul tuleb käia kõik klassid läbi ja paluda õpetajal kiri õpilastele ette lugeda ning lõppu oma allkiri panna. Kui oled neilt kõigilt allkirjad saanud, tood kirja mulle tagasi.“

Mu nägu kahvatas ja ma hakkasin värisema. Paber põletas mu sõrmi ja jalad olid vedelad kui sült, kui lähenesin pikkamisi esimesele klassiuksele. Reeglite kohaselt pidid kõik uksest sisse astudes esitama natsitervituse. Nägin juba vaimusilmas, milline vastuvõtt mind ootab. Jõudsin esimese ukseni ja seisatasin. Mida kauem ma viivitasin, seda raskem mulle ülesanne tundus. Ma ei suuda, ei suuda sisse minna! See on liig. Ma lihtsalt ei saa seda teha!

Ema oli siiski mind õpetanud, et võimudele tuleb alati kuuletuda, juhul kui käsud pole vastuolus Jumala seadusega. Koputasin arglikult uksele ja avasin selle pikkamisi. Kange himu oli minema joosta, kuid jalad olid pöranda külge justkui kinni kasvanud. Kõik keerasid pead ja puna lahvatas mu põskedele. Ma ei suutnud end liigutada ega saanud sõna suust. Naisõpetaja kutsus mind enda juurde ja pannud prillid ninale, silmitses paberit. Seejärel vaatas ta mind üle prillide tuimal pilgul ning luges kirja rangelt häälel ette, rõhutades iga sõna. Kirjutanud paberile alla, saatis ta mind ära samamoodi, kui oli vastu võtnud: kõlava natsitervitusega. Koperdasin värisedes välja ja koputasin kartlikult järgmisele uksele. Tardusin taas ukseavasse. Õpetaja tuli minu juurde ja kogu klass jälgis

olukorda. Ta võttis mu vabisevast käest kirja ning käskis ukse sulgeda ja paigal seista. Siis pöördus ta klassi poole: „Oleme saanud inspektorilt kirja. Kuulake hoolega.“

Ta luges teksti ette, korrates mõningaid lauseid, ja väljus kõrvaluksest. Kui ta tagasi tuli, kargasid kõik nelikümmend õpilast seisma ja hüüdsid ühel häälel „*Heil Hitler!*“. Õpetaja vaatas mind vihaselt, andis kirja tagasi ja näitas ust just nii, nagu vanaema koera minema kamandas. Olin väljatõugatu. Suutmata ringkäiku jätkata, läksin alandatult oma klassi tagasi.

„Mis oleks, kui üritaksid käia veel paaris klassis,“ pani Zipf ette. „Kokku peaks saama 24 allkirja.“

Lahkusin klassist, kuid jätkamine tundus täiesti üle jõu käivat. Hirm oli minu üle võimust saanud. Mu sisemine häälel käskis mul lõpetada ja koju joosta. Nõjatusin vabisedes koridori seina vastu ja sosistasin: „Jehoova, ma ei suuda seda! Olen kõigest 12-aastane. Ma ei suuda õpetajate ette minna. Ei suuda! See on liiga raske.“

Ma polnud pannud tähele vanema naisõpetaja lähenemist. Ta võttis mu käest paberi, luges selle omaette läbi ning käskis mul järgneda. Kui astusime klassi, tõusid kõik taas üles kui sõdurid ja laususid kohustusliku tervituse. Õpetaja heitis mulle pilgu ja lükkas siis mind otsustavalt enda ees edasi.

„Tulime koos,“ ütles ta noorele naisõpetajale talle samas kirja ulatades. „Kas teil on üht liigset õpikut? Mul on klassis üks puudu.“

Noore õpetaja pilk liikus kirjalt õpetajale, siis minule ja jälle tagasi kirjale. Lugenud selle kiiresti klassile ette, andis ta allkirja ja saatis meid välja, õpilased taas püsti kargamas ja tervitust hüüdmäs. Noor õpetaja

vaatas mind pärani silmil ja raputas pead, huuled kõvasti kokku surutud.

„Nüüd lähme minu klassi, kuid sina jääd koridori seisma,“ sõnas vanem õpetaja rangelt, ja mu hirm kasvas. Teisel pool ust oodates haaras mind taas soov põgeneda, kuid seisin kui naelutatult paigal. Hetk hiljem tuli õpetaja välja, paber käes, ja käskis: „Mine oma klassi tagasi!“

Ma ei tundnud enam midagi, olin täieti tuim.

„Homme tuleb sul jätkata,“ sosistas Zipf. „Oled täna viiel korral kuulnud hoiatust. Kui sul veidigi aru peas on, siis tead, mida teha, et pahandustest pääseda.“

Kõndisin koju, pea norus. Mu südametunnistus laitis mind ja ma tundsin end nagu Zita, kes pahateo järel kuhugi peitu roomas. Õhtusöögi ajal tundsin, otsekui oleks mul keel kurgulaes kinni. Ma ei saanud neelatud ühtki pala ega suutnud rääkida. Mu häbi oli sama suur kui mu hirm. Ema oli kõigest väest üritanud mind rääkima panna, kuid alles õhtul taipas ta, kust king pigistab: häbenesin nii väga oma hirmu. Mõtlesin, et ma poleks tohtinud pabistada ega lasta hirmul mind enda haardes hoida. Ma poleks tohtinud karta kooli naasmist.

Voodis surusin end ema kaissu ja üritasin saada külmavärinad kontrolli alla.

„Kas oled kunagi mõelnud, mida võis kuninganna Ester tunda, kui ta läks kuninga ette kutsumata ega teadnud, kas see osutab talle soosingu? Teine võimalus oli hukkamine.“

Teadsin seda lugu hästi. Olin tihtilugu palunud emal seda jutustada, sest ta oskas sündmusi värvikalt kujutada. Tol õhtul hakkasin mõistma loo uusi tahke ja õppisin, mida piibel tegelikult mõtleb sõnadega „inimesekartus paneb püüdepaela“. See ütlus ei mõista hukka hirmu kui

sellist, vaid hoiatab, et hirm võib võtta võimust ja panna inimest vääralt tegutsema. Seega ei tarvitsenud mul häbeneda seda, mida olin päeval tundnud. Ühises õhtupalves tänas ema Jehoovat oma vapra tütre eest. Mu südant täitis soe rahu ja peagi vajusin ma sügavasse unne.

„Simone kallis, kui tahad jääda koju, kirjutan sulle kooli tõendi ja viin selle ise õpetajale,“ ütles ema hommikulauas. Seda polnud siiski vaja, sest olin otsustanud näidata kõigile õpetajatele, et ma ei häbene oma veendumusi. Soovisin, et nad mõistaksid, et ma ei tunnusta päästjana mitte ühtki inimest. Pealegi ei või nad mind tappa, nagu Ahasveerus Estrit oleks võinud hukata.

Zipf silmitses mind. Läksin ta juurde ja palusin luba ringkäiku jätkata. Olin jõudnud otsusele, et kõige etem on asi kohe päevakavva võtta. Ma ei kavatsenud epistlit kuulata ega õpilaste nägusid vaadata. Hoidsin meeles, et on au olla Jehoova tunnistaja ning et ma pole teinud midagi valesti. Ringkäigule kuluks arvatavasti terve nädal, ja mina võiksin teha sellest kas suure katsumuse või võtta seda kui rutiinset toimingut.

Kui õpetajad järgemööda kirja ette lugesid, lasin pilgul klassiseinu uurida. Kõik need olid eri moodi kaunistatud, nii et neid uurides õnnestus mul pingeline õhustik unustada. Ema palvetas mu eest. Kui Jehoova sellist olukorda lubab, tähendab see järelikult, et pean vastu. Otsustavus tõi mulle kindlustunde tagasi.

Seevastu Zipfi närvilisus paistis üha kasvavat. Ta silmis oli kummaline pilk ja ta käsi värises, kui ta mulle ümbriku ulatas.

„Vii see emale ja too mulle homme kirjalik vastus.“

Kirjas oli kutse tulla õpetaja poole teed jooma. Järgmisel hommikul tõin emalt vastuse, et ta võtab kutse vastu.

Neljapäeva õhtupoolik oli säravkaunis, kuid seda süngemana näis Zipfi korter. Aknaluugid olid suletud ja rasked sametkardinad ette tõmmatud. Süнге õhustiku tõttu hakkas halvav hirmutunne taas mu jässemesse hiilima. Rahunesin pisut alles siis, kui silmasin väiksel kohvilaual kolme teetassi. Zipfi rõõmustas meie tulek. Ta naine valas meile teed ja lahkus siis ruumist.

„Sestsaadik, kui Simone hakkas ringkirja klassist klassi viima, olen olnud nii närvis, et mu unigi on katkendlik. Ma ei tahaks nii meeldivast ja usinast õpilasest ilma jääda.“

Ta lisas, et kindlasti pole meil aimugi, mida see kaasa toob, ja ütles, et on kogu asja pärast sügavalt mures.

„Te ju teate, mida me Hitlerile võlgname. Kahtlemata nõuab ta täielikku ja tingimusteta kuuletumist, ent teisest küljest, kas ei vääri ta au ja kiitust selle eest, mida ta meie maa heaks on teinud? Saksamaa olukord oli enne tema võimuletulekut alandav, kuid ta on andnud meile leiba ning taastanud meie ostujõu ja au. Suur-Saksamaa, Püha Saksa-Rooma keisririik, kaitseb kristlikke väärtusi kommunismi vastu. Ehk on fүүrer Jumala läkitatu. Tõsi küll, juhina on tal totalitaarne võim, kuid kas pole just tema Saksamaa tuhandeid tõstnud? Pean oma kohuseks panna teid mõistma, kui ohtlik on teie seisukoht. Ka mina olen kristlane ja tegutsen baptistikirikus õpetajana. Tunnen piiblit hästi ja võin öelda, et teid on viidud eksiteele.“

Järgnes elav keskustelu piibli põhimõtete üle, kuid mulle oli see liiga keeruline. Zipf kommenteeris Jeesuse sõnu „andke keisrile, mis kuulub keisrile, ja Jumalale, mis kuulub Jumalale“ üllataval kombel. Tema meelest Jumal ei soovi, et kristlased kannataksid, ja seepärast oli Paulus roomlastele kirjutanud, et neil tuleb kõrgematele võimudele kuuletuda,

saamaks rahus jätkata hea sõnumi kuulutamist. Parem oli elada ja kuulutada kui sattuda vangi või koguni surra.

Ema vastus andis mulle mõtteainet: „Kui apostlid ütlesid juudi kõrgemas kohtus, et kuuletuda tuleb pigem Jumalale kui inimesele, siis kas ei näita see, et võimulolijate seadused lähevad mõnikord Kõigekõrgema seadustega vastuollu? Kas mitte ei näita apostlite vastus, kuidas tuleks kristlasel sellises olukorras toimida?“

„Piiblit ei saa sõna-sõnalt tõlgendada, vaid mõista tuleb selle vaimu,“ kostis Zipf. „Jumal on armuline. Ta teab, et oleme nõrgad ega suuda täita kõiki tema käskke. Ta annab andeks. Nüüd aga tahaksin rääkida Simone'iga nelja silma all. Ma tean, et ta suudab iseseisvalt otsuseid langetada. Kui lubate, ma vestleksin temaga.“

Zipf palus mul istuda lähemale lambivalgusse. Taas ütles ta, et peab minust väga lugu. Küsimus polnud mitte ainult selles, et ta ei tahtnud heast õpilasest ilma jääda, vaid ta soovis, et ma oma elu ära ei rikuks.

„Jeesus soovitas olla ettevaatlik kui madu ja süütu kui tuvi, ja seda põhimõtet tuleb kristlasel järgida. Ma räägin sulle, kuidas ma ise toimin, ja sina võiksid toimida samamoodi. Kristlasena ei tunnusta ka mina Hitlerit kui päästjat, ja seepärast ma tegelikult ei soorita *Heil Hitler* -tervitust. Kas oled märganud, et ma kunagi paremat kätt ei tõsta? See on käsi, mille vannutakse Jumala ees. Selle asemel tervitan vasaku käega ja samal ajal palun südames andestust. Olen ettevaatlik kui madu. Jumal ei soovi, et sa oma tuleviku hävitaksid. Ta annab meie üleastumised andeks. Tema on nagu isa, ja isad annavad oma lastele andeks.“

Ta hääli oli leebe ja soe. Ta pani käe mu õlale, vaatas mulle silma ja sosistas: „Tee ometi õige otsus.“

„Ma ei saa.“

„Miks ei saa?“ Zipfi hääl oli valulik.

„Kompromiss põhimõtete suhtes viib vaid veelgi suurematesse raskustesse.“

„Mis raskustesse?“

„Tean kindlasti, et see toob südametunnistuse piinu, pealegi saab kompromiss avalikuks ja sellele läinut peetakse valetajaks. Mina ei taha, et mind valetajaks peetakse.“

Zipf punastas ja ma võisin arvata, mida ta tunneb.

„Simone, sa püüad olla liiga õige. Ka see ei ole hea. Sul on veel ühe päeva ringkäigu jagu klasse. Mõtle meie jutujamamisele ja pea meeles, et kristlane peab olema ettevaatlik nagu madu. Madu ei sea end tahtlikult vaenlase ette, vaid kiirustab nii kuis saab pakku.“

Järgmine päev oli reede ja ma läksin võtma õpetajalt kirja, et viia see veel järelejäänud klassidesse. Zipf vaatas mind ilmselgelt pettununa ja ütles siis rõhutatult: „Simone, ära unusta olla ettevaatlik nagu madu!“

Laupäeval Zipfi polnud, kuid ülesanded, mida teha, olid tahvlile kirjutatud. Klass töötas vaikuses. Kuulda oli vaid tindisulepeade krabinat, raamatulehtede kahinat ja siit-sealt kõhatust või aevastust. Anita ja Danièle olid olnud ära kogu piinarikka nädala ning klassikaaslastel polnud mu ahistusest aimugi. Vaatasin aknast välja ja mõtlesin, kui kaua ma siin koolis veel käia saan. Miks Zipfi pole kohal? Tegime paar tundi tööd, ilma et keegi oleks meid jälginud. Vaikus tundus rõhuvana ja mu hinge hiilis rahutus.

Järsku lendas uks lahti. Klass kargas seisma, sirutas välja käed ja hõiskas ühel häälel „*Heil Hitler!*“. Ka mina tõusin nagu alati püsti, kuid hoidsin kätt all. Zipf vaatas mind meelegeitlikul pilgul. Kaks meest kõndis kindlal sammul klassi ette. Üks neist oli linna koolide inspektor. Ta

istus õpetajalaua taha. Tema kõrvale jäi seisma direktor Gasser, kelle jutul olin eelmisel nädalal käinud. Inspektor tõmbas hinge. Vägeval ja enesekindlal häälel ülistas ta Saksa valitsust ja selle ülimat kehastust Adolf Hitlerit, „esiisade pärandi hoidjat ja saksa rassi eest seisjat, kes tagab turvalise tuleviku tuhandeks aastaks“.

Inspektor jätkas, et on saanud ühelt õpetajalt teada, et keegi õpilastest keeldub täitmast oma kodanikukohust.

„Sellest tulenevalt saatsin kooli ringkirja ja andsin õpilasele terve nädala mõtlemisaega, nüüd aga on aeg läbi. Meie Saksamaal hindame väga vabadust ning seepärast on igäühel vabadus valida oma saatus. Kõne all olev õpilane, kes keeldub täitmast oma ülimat kohust, on siin klassis.“

Klassist käis kahin läbi. Inspektor silmitses, kas kellegi punaseks või kahvatuks muutuv nägu paljastaks süüdlase. Ta pilk libises minust üle. Seevastu Zipf ja Gasser vaatasid mulle otse silma. Mu käed olid jääkülmad ja süda tagus meeletult.

Inspektor räuskas aga edasi. Ta rõhutas, et allumatus on vastutustundetetu, ja tõi asja valgustamiseks pildi kinnijäänud vankrist, mida tuleb kõigil üheskoos tõmmata ja tõugata. Kui keegi keeldub aitamast, kas on tal õigus osale tasust? Kas peaksite teda liitlaseks või reeturiks? Kuidas saaks siis riik anda tasuta haridust kellelegi, kes ei austa selle juhti?

„Kas te annaksite midagi inimesele, kes teie perekonna vastu on? Kas te kaitseksite inimest, kes keeldub ühistööst ega panusta sellesse üldse midagi, vaid tegutseb selle vastu? Siin koolis ei saa õppida õpilane, kes ei taha kuuluda *Volksgemeinschafti* ega nõustu andma au meie füürerile. *Heil Hitler*-tervituse esitamine on kohustus. Mitte keegi, kes sellest keeldub, ei pääse karistusest. Temast saab väljatõugatu! Kas soovib kõne all olev õpilane ka edaspidi keelduda vabatahtlikult tervitamast?“

Üle klassi laskus sügav vaikus. Zipf noogutas mulle peaaegu märkamatu, et ergutada mind järele andma. Tema silmad paistsid anuvat, et tervitaksin vähemalt sel korral – olles ettevaatlik kui madu. Mul tõusis veri pähe ja oimud tukslesid.

„Kui kõne all olev õpilane keeldub tervitust esitamast, siis tõusku ta püsti!“

Tõusin sirge seljaga püsti ja vaatasin inspektorile silma. Klassi läbis kaeblev ohe. Tajusin, kui närvis oli Zipf. Inspektor jõllitas mind süngel pilgul. Ta paistis täpselt samasugune kui Hitler, kelle pilt oli tahvli kohal seinal.

„Simone Arnold,“ käratas ta, „tule siia ette!“

Ka tema tõusis ja lükkas mind vastu tahvlit.

„Pööra end klassi poole!“

Tegin kõike masinlikult.

„Pööra end siia ja vaata mulle otsa!“

Pöördusin inspektori poole nagu hüpiknukk, pea ringi käimas ja süda puperdamas. Tema hääl tundus kostuvat kusagilt kaugelt. Kuulsin, kui ta rääkis, kuidas minust saab hüljatu ja põlatu ning kogu mu tulevik on ohus.

„Sina ise hävitad oma elu ja kannad selle eset vastutust,“ pörkis ta, lehvitates käes mingeid pabereid. „Kui sa tervitust ei soorita, visatakse sind sellest koolist välja. Siin on sinu dokumendid. Kuna aga küsimuse all on kogu elu mõjutav otsus, annan sulle veel ühe võimaluse. Sul on viis minutit aega.“

Ta tõstis käe ja kergitas varrukad, et käekella vaadata. Kutsunud õpetaja ja direktori enda kõrvale, sõnas ta mulle: „Viie minuti pärast sa kas

ütled siin pildi ees ”*Heil Hitler*” või võtad need dokumendid ja lahkud koolist igaveseks.“

Need viis minutit tundusid terve igavikuna. Klassis valitses lausa talumatult rõhuv vaikus. Mu kurk pitsitas, kuid veelgi hullem oli ligi poolsada silmapaari: inspektori läbitungiv pilk, õpetaja ja direktori anuvad pilgud, õpilaste pilgud, milles peegeldus hirm, uudishimu, halvaks-panu, isegi viha. Ja kõige selle üle Hitleri hirmuäratavad silmad, mis paistsid vaatavat pildilt mulle otse silma, nii nagu maanteel kaks aastat tagasi.

Mu enesetunne halvenes veelgi, kui märkasin mõnedel nägudel halvaks-panevat rahulolu. Silme ees läks uduseks ja pea ähvardas lõhkeda. See tundus järjest paisuvat, jalad aga kahanevat. Järsku pühkis kohutav peavalu mul kõik peast ja mind valdas tuimus. Mu peas tuikas vaid üks mõte, mis vähehaaval tugevnes käsuks: „Võta dokumendid. Ära unusta dokumente ..., dokumente ..., dokumente!“

Inspektor heitis pilgu kellale. Ta käsi liikus hoogsalt üles ja õhku läbistas hüüed ”*Heil Hitler!*” nii teravalt, et õpetaja ja direktor võpatasid ning kogu klass kargas tervituseks püsti. Tüdrukute kilavad hääled langesid mu peale nagu rahehoog. Mu hingamine lakkas, süda tõmbus kokku ja veri kadus peast. Äärmine pingulolek minus andis järgi lausa silmapilkselt – justkui vedru oleks pinge alt vabanenud. Ja juba enne, kui tervitused vaibudagi jõudsid, haarasin laualt dokumendid ja tormasin neid vastu rinda surudes klassist välja.

Karge välisõhk rahustas mu meelt. Nõjatusin veidikeseks sellesama puu vastu, mille juurelt hädad alguse olid saanud. Linnud säutsusid selle okstel. Sulgesin silmad ja mind valdas sügav rahulolu. Kui meeldiv oli tunda, et Jumal on mind heaks kiitnud. Oleksin tahtnud rõõmust juubeldada.

Kuid tagasipilk minu armastatud roosale koolimajale tõi taas mu mõtetesse süngust. Olin minetanud võimaluse põhjalikemaks õpinguteks, sest *Volksschules* (rahvakoolis) ei õpetatud ei bioloogiat, füüsikat ega keemiat.* Siiski oli kõige suurem väärtus Jehoova heakskiidul ja see teadmine leevendas mu nukrust. Olin kindel, et tema annab seda, mida vajan. Mu süda oli tulvil tänulikkust ja armastust tema vastu. Ta oli andnud mulle Lõvi üle võidu. See rünnak oli esimene, mille võtsin vastu üksi. Isal oli olnud õigus, kui ta ütles, et Jumal ei hülga mind iial, kui ma vaid püsin ustavana. Olin just äsja saanud ümberlökkamatu tõendi tema abi kohta.

Tundsin meeletut rõõmu, et võin olla Jumala laps, kui järsku laskus mu õlale tuttav käsi. Võpatasin ehmatusest, kuuldes käsku: „Ega koolist sedaviisi lahkuta. Tule klassi tagasi.“

Zipf võttis puujuurelt mu koolikoti. Ta nägu oli koolnukahvatu. Kõhklesin hetkeks. Olin juba nii lähedal vabadusele! Miks ma olin viivitanud? Mis oleks, kui paneksin plehku? Sellest poleks aga mingit kasu. Järgnesin õpetajale raskel sammul. Direktor ja inspektor olid lahkunud. Zipf käskis mul minna oma kohale, üritades paista võimalikult karmina, ning läks ja seisis klassi ette. Kõigi pilgud minule suunatud, pidas ta jälle pingutatud häälel kõne, milles iseloomustas Saksamaad kui vaba maad, mis on andnud mulle valikuvõimaluse. Siis jätkas ta kiretul häälel: „Simone Arnold on otsustanud siit koolist lahkuda. Meil on kahju ja me jääme teda igatsema. Ta on olnud rõõmsameelne õpilane ja hea kaaslane. Me hindame teda kõrgelt.“

Võtnud istet, jätkas ta: „Hüvastijätuks loeme katkeid Simone'i lemmikpoeedi Schilleri loomingust.“

* *Volksschule* oli kohustuslik kõigile 6–14-aastastele lastele. *Mittelschule* (keskkool) pakkus laiapõhjalisemat õpetust 10-aaststele ja vanematele. Simone võeti pärast edukat eksamite sooritamist keskkooli vastu aastal 1939.

Tüdrukud mind enam ei jõllitanud. Nad lugesid teksti järgemööda, aral häälel, mida vaevalt kuulda oli. Oli, nagu viibiksin iseenda matusel. Viimase osa luges nagu tavaliselt õpetaja ise. Tema häälel oli tuim ning aeg-ajalt ta neelatas kuuldavalt ja tõmbas sügavalt hinge. Ta vaatas üle meie peade tühjusse. Tema sügavad tunded tõid mulle silma pisarad – esimesed ja ainsad, mis mul tolles koolis voolasid.

Toimunust kuuldes oli ema üllirõõmus, et olin oma põhimõtetele usstavaks jäänud. Marcel õnnitles mind soojalt ning Adolphe Koehli silmist paistis heakskiit. Mõtlesin, et kindlasti oleks ka isa oma tütre üle uhke. Kuid mis kõige tähtsam, teadsin, et minu ustavus valmistas taevas rõõmu. Tundsime oma südames kasvavat enesega rahulolu. Olin enda üle uhke. Ent ainuüksi mõtte tagasiminekest *Volksschulesse* surus minus uhkuse alla.

Vähemalt olin nüüd taas samas klassis Andrée, Blanche'i ja Madeleine'iga. See mõtte rahustas mind teel vanasse kooli. Ent kohe, kui see nähtavale ilmus, haaras mind paanika. Emal tuli mind pikalt veenda, kuni olin kogunud piisaval julgust, et sisse minna. Ta pidi mulle meenutama isegi vanaema kitse, keda korduvalt oli tarvis vägisi ja hoopide saatel lauta tirida.

„Ega sa ometi taha, et ka sind tuleb sisse tirida?“

Emal oli kaasa tulnud, sest ta pidas enda kohuseks panna isiklikult mind kooli kirja. Olin selle üle rõõmus. Koputasime direktori uksele ja tajusime hetke pärast mõlemad, et jälle seisab me ees Lõvi, ja seekord pole see kaugeltki mitte kutsikas.

Kui direktor taipas, et olime sisenenud ilma natsitervituseta, kargas ta püsti.

„Arnold,“ lõrises ta. „Teie oletegi need Arnoldid.“

Ta haaras kätte mingi dokumendi, tegi tiiru ümber kirjutuslaua, lehvitas paberit kõrgel pea kohal, ja virutas siis paberi tagasi lauale. Seejärel hakkas ta edasi-tagasi marssima nagu metsloom puuris.

„Ja teie arvate, et võtan oma kooli mässaja! Siin ei ole kohta neile, kes rikuvad kooli reegleid. Kes te õige oma arust olete?“

Ema rahulik, kuid kindel hääl paistis teda veelgi enam ärritavat. Raev moondas ta nägu. Ta paistis erutunud kalkunina oma lubivalge näo ning sinakaspunase nina ja kaelaga. Ta pea kõlkus üles-alla ja ta peaaegu huuletu suu pritsis välja solvanguid ja süüdistusi. Lisaks rüvedatele sõnadele haises ka ta hingeõhk.

„Ma ei saa ..., ei taha ..., mitte mingil juhul ei luba ma oma kooli mingit häirivat komponenti!“

Lõpuks sai ka ema sõna sekka öelda: „Minu tütar polnud häiriv komponent kogu selle aja, mil ta keskkoolis oli. Kellelgi polnud tema käitumise kohta midagi halba öelda. Kui te aga arvate, et te ei saa teda siia kooli võtta, siis kirjutage palun selle kohta tõend, ja ma jätan ta koju. Suudan teda ka ise õpetada.“

Direktor potsatas istuma ja mõmises: „Ei, selleks puudub mul õigus. Ei, ei...“

Ema kasutas pausi ära ja tegi ettepaneku.

„Simone võib lubada, et käitub alati viisakalt ja taktitundeliselt ega põhjusta kunagi raskusi.“

Ühtäkki direktori ilme muutus salakavalaks. Ta nimi oli Ehrlich, mis tähendab „ausat“, kuid tema ettepanek oli kõike muud kui aus, nagu meile hiljem selgus.

„Pääsed kooli sel tingimusel, et keegi ei saa teada, miks sind keskkoolist välja visati. Keelan sul rangelt põhjust öelda!“

Ema leidis, et võib ettepaneku vastu võtta, ja mina ohkasin kergendatult. Kui ema oli ebaviisakalt minema saadetud, jäin üksi joriseva direktori ette, kes viskas paberilipakale kiiresti mõne rea. Minul tuli viia see paber ümbrikusse suletuna *Fräulein* Lorenzi klassi. Üritasin koridoris läbi õhukese ümbriku näha, mis seal kirjas on, ja nende mõne üksiku sõna põhjal, mida suutsin eristada, sain aru, et mind hüljatakse taas. Veri kohises mu kõrvus, kui ma uksele koputasin. Astusin sisse ja ehmatasin, sest seisin otse õpilaste ees. Uks oli esiseinas tahvli kõrval, nii et neil polnud tarvis pead pöörata, et sissetulijat näha. Õpilasi paistis olevat tõesti palju.

Fräulein Lorenz oli ümbriku üle üllatunud ja palus mul laua kõrval oodata. Taas tabasid mind uurivad pilgud. Õpetaja avas ümbriku ning ridu lugedes läksid tal silmad hämmastusest suureks ja ta vaatas mind aeg-ajalt vilksamisi. Siis käskis ta ühel viimases pingis istuval tüdrukul teise kohta siirduda ja käsutas mind vabanenud kohale istuma. Märkasin õpilaste seas Andréed, Blanche'i ja Madeleine'i ning rõõmustasin, et vähemalt on mul siin häid sõpru. Mu rahuolu haihtus kahjuks, kui silmasin kõrvalreas onu Eguemanni lapselast Jeanine Snidaroni. Kas tema on sama vägivaldne kui ta vanaisa, kes ähvardas mu isa tappa?

Õpetaja mind klassile ei tutvustanud, kuid mõned mäletasid mind. Pärast kellahelinat tulid nad küsima, miks ma olen paremat haridust pakkuvast keskkoolist ära tulnud.

„Ma ei saa öelda. See on saladus.“

Mu vastus ei rahuldanud neid sugugi, ja nad piinasid mind päevast päeva oma küsimustega. Kas olin halvasti käitunud? Kas olin varastanud, valetanud või lihtsalt laisk olnud? Eitasin kõike, ent kuna ma ei

saanud asja täpsemalt selgitada, olukord vaid halvenes. Õelate valedega võrtsitatud pinnimistest kujunes klassikaaslaste lemmikmäng. Minu kolm sõbrannat ei osalenud selles kunagi, kuid nad hoidusid minuga seltsimast, ning õpetaja vahetundidel pilkamisse ei sekkunud. Alandused muutusid talumatuks, ent oma lubaduse tõttu ei saanud ma sinna midagi parata. Olin lõksus, olin direktori pantvang.

Mitte seda polnud alandav kuulda, et mind on keskkoolist minu rumaluse pärast välja vistaud, vaid hoopis seda, et mind hakati söimama argpüksiks.

„Sa ei julge rääkida!“ karjusid nad kooris. „Jänespüks, jänespüks!“

Pigem olin ma kui see kotti topitud põrsake, keda vanaema piitsutas rahetormis tassis: ei pääsenud kusagile pakku. Lapsed nautisid olukorda täiel rinnal. Mind pilgati, et olen saamatu ja armetu. Mind, kes ma olin alati olnud musterõpilane! Mind, kes ma olin jäänud ustavaks oma pühendumistootusele ja seisnud oma tõekspidamiste eest mitte kunagi järgi andes! Minu uhkus oli suure löögi all.

Mu südame salasopis puhkes sõda. Kartsin sellest emale rääkida. Ringkirja viimine klassidesse oli olnud hõlpsam kui see vaikimine kõigi nende naeruvääristamiste ja valede ees. Pidasin direktorile antud sõna, kuid mu südames kees mäss. Olukord oli mulle erakordselt vastik.

Emaga nägi mind läbi. Ta pani tähele, et lähen kooli viimasel minutil ja tulen koju võimalikult ruttu. Adolphe'i toel tuletas ta mulle üha uuesti meelde, et inimeste ütlustele ei tasu tähelepanu pöörata. Kõigest saab õppida; need kogemused aitavad mul ehk pöörata endale vähem tähelepanu. Ei olnud kerge teha vahet enesest lugupidamise ning uhkuse, alandlikkuse ja nõrkuse vahel või selle vahel, mida teised minust arvavad ja kes ma tegelikult olen. Lähedaste südamlik toetus andis mulle siiski jõudu taluda pidevaid sõnalisi rünnakuid.

Olin härra Erichi kriipseldatud ridu õigesti mõistnud: minule ei antud õpikuid, mul ei lastud häälega lugeda ega mingil muul moel tunnis osaleda. Rahvakoolis oldi keskkooli programmist kaugele maha jäänud. Õnneks sai Marcel Sutter mulle matemaatikat õpetada ning tulevikus Messia rahuvalitsuse all saan raisatud aja kindlasti tasa teha ja oma teadmisi täiendada nii palju, kui soovin. Kuid see minu osalemise keeld oli kahtlemata mõeldud selleks, et murda mu vaim lõplikult.

Tundides kirjutasin maha oma pinginaabri Ginette'i raamatust ja tegin oma kaustiku igale leheküljele sellest joonistusi. Olime kui eri planeetidelt: Ginette oli pikk, mina lühike; tema elas kõike väljapoole, mina sissepoole; temale meeldis olla tähelepanu keskpunktis, mina nauitsin vestlusi nelja silma all. Siiski ei liitunud ta kunagi pilkajatega, vaid oli mulle omamoodi kaitsekilbiks. Mul oli kerge peita end tema selja taha.

Teisalt ei meeldinud mulle tema ääretu uudishimu, mis tundus juba lähenevat väljapetmisele. Mind ajas närvi ja isegi vihastas see, et ta kogu aeg vaatas üle õla, mida ma teen. Püüdsin igal juhul mitte anda talle mingit infot ühestki asjast, tema aga oli osav muudkui edasi urgitsema. Lõppude lõpuks oli tema visa uudishimu just see, mis lahendas mu täbara olukorra.

Ühel korral, kui õpetaja klassist välja läks, üritas ta jälle kord saada jälile, miks ma keeldun ütlemast oma koolivahetamise põhjust. Mõnede arvates olin ma ülbe ja endast liiga heal arvamusel, kuid Ginette oli teist meelt. Ta pöördus võidurõõmsalt minu poole, olles kindel, et on mõistatuse lahendanud.

„Sind visati välja seepärast, et sa ei esita tervitust ega laule patriootilisi laule. Ma olen sind jälginud. Minu eest sa midagi varjata ei saa. Sa kuulud Prantsuse vastupanuliikumisse!“

See oli küll viimane piisk! Tema ise oli nuputanud välja minu koolist väljaviskamise põhjuse. Ent ma ei saanud jätta teda teadmisega, et olen seotud poliitilise tegevusega.

„Mind visati välja sellepärast, et olen kristlane.“

„Seda olen minagi.“

„Kui oleksid, ei ütleks sa „*Heil Hitler*“.“

„Kuidas nii?“

„Apostlid ütlevad, et taeva all on vaid üks nimi, mille kaudu tuleb pääste. *Heil* tähendab päästet ja *Heil Hitler* tähendab Hitleri tunnustamist päästjana, kuid pääste on võimalik ainult Kristuse kaudu.“

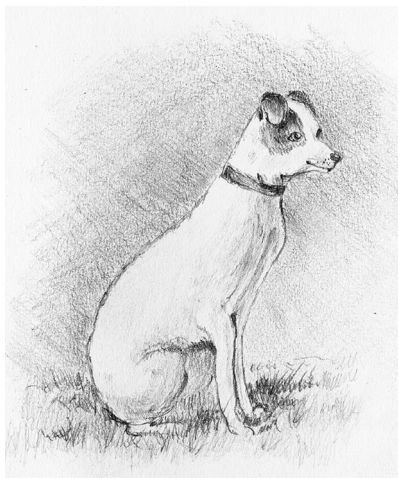
Ginette ei teadnud, et tema ise oli avanud koti, kuhu mind oli topitud. Nüüd sain vabalt rääkida, ilma et oleksin lubadust rikkunud.

Teadsin, et ema rõõmustaks, kuuldes, et olin vastanud Ginette'i küsimusele piiblile viidates. Kool lõppes tavalisest varem ja ma läksin koju jooksuga, põledes innust rääkida vestlusest emale. Minu üllatuseks lamas ta diivanil. Tal oli ilmselgelt raske hingata ja ta oli kleidinööbid avanud. Ta tõusis ettevaatlikult.

„Pole midagi, Simone. Pidin veidi pikali olema.“

Juba keedetud pesu ootas edasist küürimist. Otsustasin tegutseda ja minna seda maja taha jõe äärde pesema, et pisut raha kokku hoida. Katuselune ujuvild koosnes mõnest vee kohale ulatuvast plangust, mida sai vastavalt veetasemele tõsta või langetada. Nende peal oli veepritsmete eest kaitsev ühest küljest avatud puukast, mille põhja pandud padjale sai pesupesija põlvitada. Kohal polnud kedagi teist. Küürisin pesutükid ükshaaval läbi, kastes neid aeg-ajalt kiirevoolulisse külma vette.

Just siin olid kaksikud kuus aastat tagasi jõkke kukkunud. Mõtlesin sellele koledale juhtumile iga kord, kui siia tulin, ja nägin vaimusilmas vees ulpivat sinises kuues kadunud. Mälestused polnud siiski enam mitte nii ahistavad, kuna teadsin, et surnud äratatakse üles.

Täna olin kurb teisel põhjusel. Miks on ema nii väsinud? Käsitsi pesupesemine võttis aega, nii et mul oli aega asja üle järele mõelda. Ema oli pikki tunde püüdnud mu mõtteviisi parandada ja mulle kannatlikkust, vastupidavust ja andeksandi õpetada. Äkki see on teda kurnanud? Viimasel ajal oli mul olnud raske leida tasakaalu, kuna mu meeleolu vaheldus alatasa uhkustunde ja masenduse vahel. Üht asja olin ma siiski õppinud: ei saa maksta sama moodsuga tagasi. Tuleb lugeda kümneni ja end talitseda, et mitte samasugust inetut kõnepruuki kasutada.

Ehk on ema kurnatud sellepärast, et selline sündmuste pööre on andnud talle halva enesetunde? Kas ta mõistis end hukka, et oli palunud mul anda direktorile too saatuslik lubadus ja seega andnud talle ise oma käega koti, kuhu mind topiti? Direktoril polnud vaja teha muud, kui kotisuu sulgeda, ja ta tegi seda hea meelega, kui keelas mul paljastamast koolist väljaheitmise põhjust. Mulle meenus tema saatanlik irve, kui ta nägi, kuidas lapsed mind vahetunnis mõnitavad. Kui tihti olin ma mõelnud: „Miks küll ema palus mul anda seda töotust, mille pärast olen pidanud nii palju kannatama?“

Nüüd aga kannatasin veelgi rohkem, kui nägin ema kurnatust. Päikesepaistest hoolimata tundus kõik süngena. Viisin pesu meie lilletühjale rõdule kuivama. Ema oli heitnud jälle pikali. Mu kaaslaseks oli vaid

Zita ja ma mõtlesin murega, mis saab emast, kui gestaapo meid ära viima tuleb. Otsustasin, et ma ei räägi talle enam oma probleemidest koolis. Ta ei tohi end minu pärast muretsemisega väsitada.

Hoopis mina muretsen ema pärast. Ootasime gestaapot, kes käis tihutilugu meie korterit kontrollimas. Uskusime, et meid arreteeritakse koos nagu kulleritena tegutsenud Danneri pere. Muretsesin ka Zita pärast. Mis ootab ees seda vaest koerakest? Teadsin, et see teeb ka emale muret.

Mu koolikott ei tahtnud kuidagi pingisahtlisse ära mahtuda. Ginette naaldus minu poole ja sosistas: „Ära topi vägisi. Sahtlis on pakk su isale. Peida see mantlihõlma alla ja vii koju.“

Kodus laotasin paki lauale ja röömustasin: seal oli või, jahu, suhkur ja moos. Saaksime küpsetada isale toreda koogi. Minu suureks pettumuseks käskis ema mul kõik tagasi pakki panna ja teha kindlaks, kus Ginette elab.

„Aga ema, see on isale, mitte meile! See pole meie oma. Meil tuleb see saata isale.“

„Isa ei vaja pakke võhivõorastelt. Me ei tea, miks nad selle meile andsid. Võib-olla on see kraam hangitud mustalt turult või varastatud. See võib olla lõks.“

Sain karmi õppetunni: mõne teo sihiks võib olla hoopis midagi muud, kui see esmapilgul paista võib. Võtsin ema kuulda, kuigi ma päriselt ei uskunud, et Ginette'i pere meile halba soovib. Mõnikord paistavad täiskasvanud olevat iseendaga vastuolus. Ema oli alati öelnud, et me ei või oma ligimesi vaenlasteks pidada, vaid me peame neid armastama, nüüd aga miskipärast kahtlustas ta Ginette'i ema.

Oli kuum päev. Kõndisime mööda lõputuna tunduvat tänavat, kus kõrvetava päikese eest mingit varju polnud. Olime minemas Ginette'i poole pakki tagasi viima, mina kurtmas päikese ja pika teekonna ja kõige võimaliku ja võimatu üle.

Ginette'i ema oli sihvakas ja sale. Ta paistis olevat närvis, kui ta meid sisse kutsus. „Olin kindel, et te tulete pakki tagasi tooma.“

Olin kui puuga pähe saanud. Naine rääkis, et Ginette oli minust palju rääkinud ja ta soovis meie mõlemaga kohtuda, kuid polnud osanud muud välja mõelda. „Teiesugused inimesed peaksid tulema tagasi katoliku kiriku rüppe.“

Olin täiesti hämmingus, kui ema kostis, et ta on valmis tulema tagasi, kui talle katoliku usu aluseid piiblist näidatakse. Ginette'i ema kinnitas, et just seda ta tahabki teha.

„Kui te aga piiblit loete, olge aus ja laske sellel end õpetada,“ täpsustas ema. „Lisaks pean teid hoiatama, et meie külaskäigud võivad põhjustada teile tõsiseid probleeme ametimeeste poolt.“

Naine polnud selle pärast mures, sest tema soov oli näidata, et katoliku usk põhineb piiblit. Meie emade vahel käis elav keskustelu ning sama innukalt ajasime meie Ginette'iga kõrvaltoas juttu. Tema väikeõde Esthrit köitis pigem mängimine kui usk, kuid selgus, et nii Ginette kui ka tema ema soovisid väga Jumala sõnast paremini aru saada.

Koduteel ema imestas: „Mõelda vaid, et sind tuli keskkoolist välja viisata ja selle tüdruku kõrvale istuma panna vaikumislubaduse tähe all, nii et temas uudishimu tärgaks. See pidi küll ingel olema, kes *Fräulein* Lorenzit juhtis! Kui tore asi on aidata ligimestes kasvatada usku Jehoo-vasse!“

Olin sama meelt. Kui uskukinnitav oli näha, kuidas mu sõbranna ja tema ema vähehaaval Jumala sõna õpetuse omaks võtsid ja teda teenima hakkasid.

Aastalõpp 1942

Õrnad jäälilled sätendasid hommikul aknal kui tähed ja korter oli verdtarretavalt külm. Oli teine talv ilma isata. Sütt oli veel raskem saada kui eelmisel aastal. Jäine õhk tungis sisse pisimastki praost ja tänaval krudises lumi harvade möödaminejate sammude all. Külmaades korstnates ulus lõikav tuul, tehes kõigile selgeks, et taas on ootamas ees üks kibekülm päev.

Emä võttis rõivad ööseks meie voodisse teki alla, sest hommikuks oli kõögipliidi alla jäänud hõõguma vaid mõni üksik süsi. Aknaklaasid olid nii paksus jääs, et neid sai sulatada vaid kuuma triikrauaga ja luugidki olid kinni jäätunud. Miks küll polnud keegi leiutanud moodust, kuidas talletada suvepalavust! Tundus uskumatuna, et vaid mõni kuu tagasi olin Bergenbachis higistanud põletava päikese käes heinakoorma all. Milline naljaks vaatepilt: justkui oleksid heinapallile kasvanud alla peenikesed jalad, mis sibasid mäest üles minna.

Nüüd oli sellest jäänud vaid mälestus. Sütt, puid, toiduaineid ja raha oli meil veelgi vähemaks jäänud. Pühapäeviti kodusime koos tädi Eugéniega vanadest lõngadest uusi kampsuneid. Mõtlesime välja sellise mängu, et pistime varda raamatu vahele, ja number leheküljel, kuhu see juhtus sattuma, määras, kui mitu rida tuli ühe hooga kududa. See oli nutikas viis mind töö juures hoida. Soojenduseks jõime taimeteed ja mõnikord ka ersatskohvi, mida valmistasime, kõrvetades ning jahvata-des linnaseid ja omakorjatud tammetõrusid.

Elu polnud kerge kellelgi, kuid veelgi raskem oli see meil, kuna meil polnud mingit sissetulekut ja arreteerimisoht varitses meid iga päev. Meid vaevas ka teadmatus isa käekäigu suhtes, sest harva saavad tseen-seeritud kirjad ei rääkinud kaugeltki kõigest..

Elsaslaste meeleolu oli madalseisus. „Mittesoovitavad“ kidusid koon-duslaagrites, teised olid põgenenud vabale Lõuna-Prantsusmaale, ülejää-nutel tuli okupatsiooni all miskitmoodi ellu jääda. Isegi vanaema algne innustus oli kui peoga pühitud. Tal oli hirm oma kurdi poja pärast, sest ta oli kuulnud natside „eutanaasiaprogrammist T-4“, mille eesmärgiks oli elimineerida kõik füüsilise või psüühilise puudega isikud.

Gauleiter Wagner astus maa saksastamisel sammu edasi. Saksa sõjavä-gi muudkui marssis tänavatel, mõirates veelgi entusiastlikumalt laulda „*Denn wir fahren, denn wir fahren 'gen eng-e-land!*“ (meie läheme Ing-lismaa vastu). Sel viisil demonstreeriti täielikku veendumust armee lõpli-kus võidus, mida kinnitasid idarindelt saabuvad ametlikud teated, et väed on juba Stalingradis ning Moskva on käeulatuses. Koolis ülistati ar-mee edusamme peaaegu vahetpidamata.

Kogu linnas valitses segadus ja kaos. Sõjavägi kogus öösiti kokku „mittesoovitavaid“ perekondi, algul juute, siis ka teisi. Rõõmustasime, et meie juudist lihakaupmees ja veel mõned kaupmehed olid õigel ajal Lõuna-Prantsusmaale põgenenud.

Hitleri isiklik agent *Gauleiter* Wagner ei säästnud pingutusi *Heim ins Reich* - programmi teostamisel. Elsassis hakkasid tegutsema natside noorsoo-organisatsioonid *Hitler-Jugend* (poistele) ja *Bund Deutscher*

Mädel (tüdrukutele). Kõik 18-aastased ja vanemad kutsuti tööteenistusse.* Välismaiste raadiojaamade kuulamise eest määrati ranged karistused.

Igas korrusmajas oli vähemalt üks nuhk ja mõnes majas valvas teda omakorda veel keegi. Sellesse võrku jäi kinni igat sorti okupatsioonivastaseid, aga ka tavalisi inimesi, kes anti välja puhtast kadedusest. Üha sagedamini üritati üle piiri põgeneda, kuid see muutus päev-päevalt raskemaks. Turul, poodides, tehastes ja isegi kodudes kahtlustasid kõik kõiki. Mõned, kes tundsid, et on sattunud ohtu, pistsid öösel putku kui taga-aetavad loomad, võttes ühes vaid selle, mida suutsid käe otsas tassida.

Detsember 1942

Vend Schaguené koos naise ja pojaga viidi ära. Edasi tuli vend Schoenaueri kord. Ta oli juba kaotanud töökoha raudteel, sest ei olnud liitunud *Opferringiga*.† Tema naine ja poeg André, kellega koos olin mänginud, ei jõudnud meiega isegi hüvasti jätta, enne kui gestaapo pere Lõuna-Prantsusmaale välja saatis ja nende vara konfiskeeris. Minu silmis oli see varastamine.

„Mittesoovitavate“ äkiline kadumine tõi mulle painajalikud ööd tagasi. Kas ka meile tullakse järele? Ema oli pakkinud reiskotti piibli ning ka riisi, suhkrut ja soojad rõivad. See kott meenutas meile pidevalt meie ebakindlat olukorda.

* *Reichsarbeitsdienst* (RAD) oli kuus kuud kestev tööteenistus, mis sisaldas lisaks füüsilisele tööle ka sõjalist väljaõpet. See oli algul kohustuslik kõigile 18–25-aastastele meestele, hiljem ka naistele. Programm käivitus Elsassis aastal 1942. Kuuekuuse eriväljaõppe järel tuli naistel veel kuus kuud teenida relvatööstuses, meestel aga liituda poolsõjalise organisatsiooniga või armeeaga.

† *Opferring*, vabatahtlike annetajate ring, oli ühing, kuhu kuulumine oli ametlikult vabatahtlik, kuid praktikas sunduslik. Selle liige sai ühineda natsionaal-sotsialistliku parteiga, mis läbi temast võis saada riigisakslane, *Reichdeutsche*.

„Simone, mu armas laps, üritan hankida vajalikud dokumendid, et saaksime lahkuda minu isa kodumaale Itaaliasse. Seni saad uurida isa raamatutest, kuidas seal elatakse. See aitaks mul lahkumiseks valmistuda.“

Unistasin Itaaliast, kus idüllilises maastikus sirutuvad sumuse taeva poole kaunid apelsini- ja sidrunipuud ning küpressid. Reisikott seisis ikka oma kohal, kuid nüüd sümboliseeris see päikselist tulevikku. Pidasime emaga plaane ja ma nakatasin Itaalia-palavikuga ka tädi Eugénie, Adolphe Koehli ja Marcel Sutteri, kes kõik ühes meiega innukalt plaane tegid. Ehk saaksime taas vabalt kuulutada ja nautida sõnavabadust ilma inimeste halvaks panuta. Kui ahvatlev see tundus!

Kõik tsiviilelanikud pidid sõjapüüdlustes osalema. Naised kudasid sokke, kindaid ja mütse, lapsed aga käisid ükselt uksele kogumas paberit, konte, konservipurke ja rauakola. Iga õpilane pidi neid tooma kooli nädalas kolm kilo, ja kõik see pandi kirja. Jälle seisis mu ees südametunnistuse küsimus. Minu nime kõrval polnud ainustki märget, sest ma polnud midagi kogunud. Õpetaja polnud siiski mulle selle kohta märkust teinud, sest paljud tõid kraami rohkem kui nõutud, nii et kolahunik õuel kasvas silmnähtavalt.

Mõned elsaslased üritasid kohustuslikust tööteenistusest kõrvale hoida. Meie postiljonist Albertine Lorberist ja tema perest olid saanud Jehoova tunnistajad. Tööteenistus ootas ees tema vanimat tütart Jeannette'i, kes küsis Adolphe Koehlilt ja Marcel Grafilt, kas ta võiks minna ühes nendega Sternseele ja sealt edasi koos Alfred Zingléga üle piiri. Ohtlik ettevõtmine õnnestus, kuid seejärel viis politsei tema aasta noorema õe Schirmecki laagrisse, tagamaks, et ta ei saaks oma õele järgneda. Me kõik õppisime sellest, et armastusest sõprade ja lähedaste vastu ei saa me põgeneda ning jätta neid kättemaksuaktsioonide meelevalda.

Igäihel tuli kanda oma valikute tagajärgi ja loota Jumala väeramatu abile.

Märts 1943

Ema sai korralduse tuua mind Sinne'i tänavale teatri kõrval asuvasse hoonesse pühhiaatri juurde testimisele. Sel varakevadisel päeval vaheldus ilm sama kiiresti kui minu meeleolu. Raske oli öelda, kas ma värisegin tuule ja vihma või hirmu pärast. Mis uuring mulle tehakse? Miks teeb seda doktor? Kas tehakse midagi mu ajuga?

Asutus asus hambaarsti lähedal, seal, kus olin aasta tagasi käinud. Mul oli põsk paistes ja olin läinud vastuvõtule ilma broneeringuta. Viie tunni ootamise järel tõmbas arst mul purihamba ilma tuimestuseta välja, ja pääsenud välja tänavale, kaotasin teadvuse. Nüüd oli mul julgus sedavõrd kadunud, et pigem oleksin läinud ja lasknud kasvõi veel ühe hamba välja tõmmata.

Mu kurk oli kuiv ja kare, kui astusime süngesse hoonesse. Pinkidel istus teisigi. Kui ema nad ära tundis, pani ta sõrme suule selle märgiks, et ma teeksin näo, nagu ma ei tunneks neid. Kohal oli kolm Arztide venda, kes olid alles hiljuti saanud Jehoova tunnistajateks, ning Fritz Lauber 8-aastase tütre Jeannette'iga.. Fritz oli lesk ja kartmatu tunnistaaja. Ta oli kaotanud Esimeses maailmasõjas Saksa vägedes võideldes jala, ent pärast piibliuurijatega liitumist võeti talt invaliidsuspension ära. Meie, lapsed, olime keeldunud sooritamast natsitervitust ning istusime nüüd ooteruumis, olles ühtmoodi kaamed, hirmul ja pingul. Uks avanes ja Lauberid kutsuti sisse. Kohtumine oli lühike ja kui Fritz koos tütrega meis möödus, noogutas ta põgusalt, andmaks meile teada, et kõik läks

hästi. Artzide visiit kulges samas taktis ja ma rahunesin maha. Meil tuli oodata päris pikka ega, ehkki enne meid polnud kedagi teisi.

Viimaks sisenesime valgeks võõbatud ruumi. Vastasaknast paistsid pargipuud ja vasakus seinä ääres oli L-kujuline laud, mille taga istus kaks valges kitlis arsti. Väiksem uuris närviliselt suurt kaustikut. Pikemal mehel oli ümmargune nägu. Ruumi keskel oli tühi tool seljatoega pargi poole. Minul kästi sinna istuda, ema istus minust veidi tahapoole.

Pikem mees tõusis ja süütas tema taga oleva lambi. Otse minule suunatud valgusvihk oli nii ere, et ma mehi eriti ei näinudki. Tundus olevat päris võimatu järgida ema nõuannet hoida pea püsti ja vaadata kõnetajale silma.

Mees võttis istet ja küsis minu nime. Ema hakkas vastama, kuid teda katkestati.

„Olge vait! Me räägime ainult teie tütreaga ega taha kuulda teilt sõnagi.“

Õhustikus oli midagi tuttavlikku. Äkki ma taipasin: see oli ju ühe teise päeva kordus. Isegi hääled kuuldusid samasugustena kui 4. septembril 1941, kui isa arreteeriti ja gestaapo neli tundi ema üle kuulas ja mina seda oma toast kuulsin.

Paremal istunud pikem mees teatas, et tegemist on intelligentsuse testiga, ning hakkas esitama kooliteadmistel põhinevaid küsimusi, mis nõudsid mingil määral keskendumist.

„Loetle kõik viis maailmajagu väiksemast alates.“

Jõudsin vaevalt suu avada, kui vasemalt tuli juba järgmine küsimus: „Teil toimuvad koosolekud. Kas jah või ei?“

„Viis maailmajagu, kiiresti!“

„Koosolekud!“

„Meil ei ole koosolekuid. Prantslased keelasid need ära.“

„Loetle Euroopa viis pikimat jõge.“

„Teil on „Vahitorne“. Jah või ei?“

„Viis jõge!“

„Jah või ei?“

Geograafiat, matemaatikat ja definitsioone puudutavas risküsitluses nipsutas väiksem mees pidevalt sõrmi, sundimaks mind üha kiiremini vastama. Mõne küsimuse juurde pöördus ta üha uuesti.

„Me teame, et trükite „Vahitorne“. Jah või ei?“

Meie ei trükkunud. Minu meelest ei olnud kirjutusmasinal kirjutamine trükkimine, pealegi ei nimetanud me kokkuvõtlikku tõlget „Vahitorniks“. Vastasin nii, nagu on, nii et mu vastused olid iga kord samad, ehkki küsimusi esitati teisel kujul.

„Kes on „kõrgemad võimud“ (*Obrigkeiten*)?“

„Ma ei tunne seda sõna,“ vastasin ausalt, sest ma polnud vastavat saksaakeelset väljendit varem kuulnud.

„Kellel on kõrgem võim anda käske?“

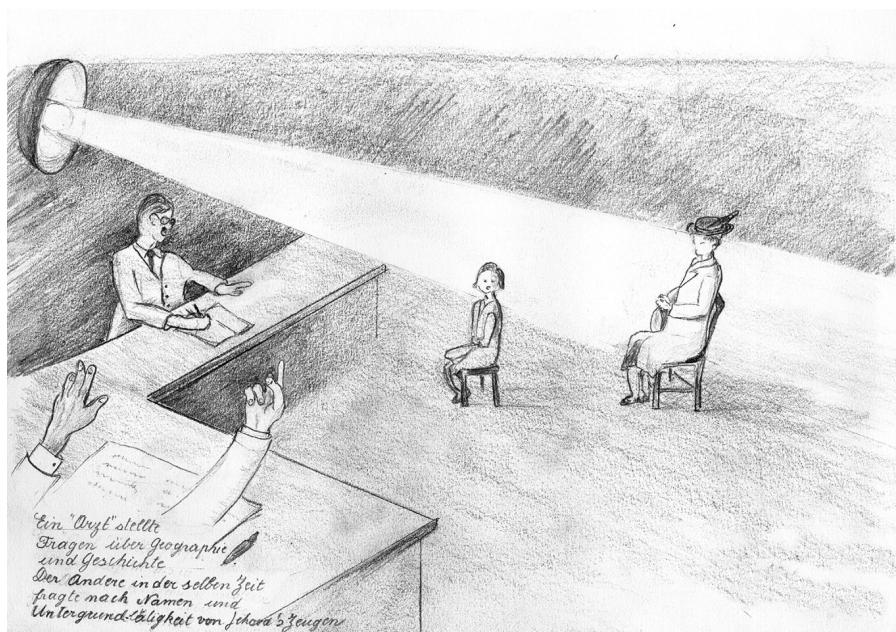
„Jehooval ja Jeesusel.“

„Kui palju on 3 korda 97?“

„Kust te saate „Vahitorni“?“

„Kust sa said arvu 291?“

„Ruttu! Siin pole aega raisata. Me teame, et käite salajastel koosolekutel. Jah või ei?“

„Ei.“

Koosolekud on koosolekusaalis peetavad avalikud üritused, kuid mõne inimesega kohtumine kellegi pool kodus polnud minu meelest koosolek.

Mingil hetkel pani küsimuste tulv mul pea ringi käima. Istusin eredas valguses, kangena ja pea tühjana. Arst oli vaadanud rohkem ema kui minu otsa ja nüüd hakkas ta ähvardama.

„Me teame, et te valmistate raamatuid. Meid sa ära ei peta. Parem räägi kõik ära.“

Kulunud oli terve tund ja mu peas valitses segadus, kuid üks asi oli mul selgelt meeles: ära reeda teisi! Olin kokkukukkumise äärel, kui järsku helises telefon. Mehed vahetasid omavahel mõne sõna ja riputanud

kitlid okseorva, lahkusid ruumist. Hetk hiljem tuli keegi teine mees ja andis meile loa lahkuda.

Meil mõlemal oli tugev peavalu ja olime omadega täiesti läbi, kuid jahe välisõhk tegi virgeks. Mehed olid olnud erakordselt kavalad, kui püüdsid meilt infot kätte saada. Nad üritasid takistada mul vastuseid läbi mõtlemast ja sundisid ema olema oma tütre halastamatu ahistamise vaikivaks tunnistajaks. Ent taas olime pääsenud mõirgava Lõvi rünnakust. Olin täiesti liimist lahti, kuid kui kosutav oli kuulda ema helli sõnu: „Oled vapper tüdruk. Meie põrandaluse tegevuse kohta ei andnud sa midagi teada.“

Olin kindel, et ema oli minu eest kogu ülekuulamise ajal palvetanud ning et Jehoova oli seda muserdavat ja ebainimlikku „intelligentsuse testi“ pealt kuulanud ja selle õigel ajal katkestanud.

„Ema, kui sa poleks minu eest palvetanud, oleksin kokku kukkunud. Mulle ei jäänud sekunditki aega palvetada.“

Ema targad sõnad jäid mulle alatiseks meelde: „Jehoova näeb südamesse. Kui oled kindlalt otsustanud jääda talle ustavaks, aitab ta sind mis tahes olukorras. Mitte keegi meist ei suuda omal jõul kindlaks jääda. Pea seda alati mees.“

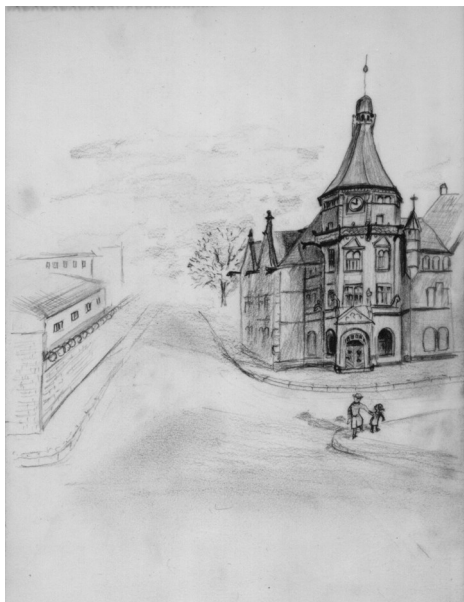
Õhus oli kevadet tunda. Taevas ujuvad pilved heitsid maa peale varje, kuid meie väike salong oli tulvil märtsikuu valgust, kui ma koolist koju jõudsin. Zita lamas nurgas padjal ja üritas valust niutsudes jalule tõusta. Põlvitasin ta juurde ja tõstsin ta pead. Ta suust valgus sülge ja silmist paistis valu. Mõni minut hiljem võpatas ta sirgeks ja lakkas hingamast. Purskasin lohutamatuult nutma ja ta pea sai mu pisaraist märjaks. Sulgu-

sin oma tuppa luku taha. Zita oli läinud – gستاapo võis tulla! Kee- gi oli mu koerakese mürgitanud.

Veel samal päeval saime kutse tulla kohtumajja.

Enne kui läksime, tegime kodu ühise palve. Oli möödunud pool aastat sellest, kui mind kesk- koolist välja visati. Kohtumaja pomposne siluett kumas kaugel ees kui keskaegne linnus. Tänavaristil kõrgus massiivne torn ja väiksemaid nurgatorne kaunistasid

Kohtumaja

hirmuäratava välimusega lohepead, kelle lõugade vahelt voolas rääs- tasse kogunenud vesi kolm korrust allapoole tänavale. Rikkalikud sepi- rauast kaunistused tuletasid möödaminejatele meelde, et see on koht, kus mõistetakse kohut inimeste üle, kel on oht sattuda tänava vastas- poolele kõrgete müüride ja paksude trellide taha.

Olin kogu tee mõelnud vapralt, et seisan kindlameelselt oma veendu- muste eest, ent lähenedes sellele roosast liivakivist hoonele, hakkas mu julgus kahanema.

Raske puidust ukse kägin kajas vastu hiigelsuurest treppikojast oma massiivsete treppidega. Mind valdas ebameeldiv tunne, et oleme sisene- nud lõksu. Ema heitis pilgu kutsele ning me asusime otsima kabinetius- telt selle õige kohtuniku nime. Leidnud selle, esitas ema lühikese palve, paludes julgust ja tarkust.

Meid ootas turske hallipäine mees. Ta jõllitas mind kaua oma prilli-
raamide tagant, enne kui küsis, kas ma olen Simone Arnold. Seejärel
pani ta meid enda ette kõrvuti istuma. Kirjutuslaud oli paigutatud nur-
ka ja aknast selle taga paistis meestevangla. Kõigepealt kästi emal vait
olla. Kohtunik tahtis välja selgitada, kas ma ikka veel keeldun soorita-
mast *Heil Hitler*-tervitus. Ta oli saanud minu kohta rohkelt kaebusi:
keskkooli naisõpetajalt, koolide inspektorilt, Gasserilt, Zipfilt, Ehrlichilt
ja koguni preili Lorenzilt.

Esimene küsimus kõlas: kes on mul keelanud esitamast natsitervi-
tust? Kui vastasin, et minu seisukoht põhineb piiblil, tõstis ta pilgu üles
ja vaatas mind.

„Kuidas nii?“

„Piibel ütleb, et taeva all on vaid üks nimi, kelle kaudu võime saada
pääste, ja see on Jeesus.“

Kohtunik üritas erakordselt tüünel toonil panna mind uskuma, et ka
Hitler on päästja, sest tema rajab tuhandeaastase paradiisliku riigi. Tema
valitsuse all on minu tulevik turvaline. Saan parima võimaliku hariduse,
eduka tööelu, head elamistingimused ja kõrge positsiooni.

„Sa oled hea õpilane. Soorita tervitus ja võid kõike seda saada.“

„Ei.“

„Milleks olla nii kangekaelne? Kas sa siis ei mõista, et muud võima-
lust pole? Kas sa aru ei saa, kuhu see otsus viib? Mõtle oma isale. Kus ta
on? Just tema oma õpetustega on sulle häda kaela tõmmanud. Veel on
aeg taganeda. Paranda meelt ja ütle „*Heil Hitler*“, siis pääsed tagasi
keskkooli.“

Kui olin kolmandat korda keeldunud, muutus ta hääletoon järsult.

„Sina ise sunnid mind kohtuotsust langetama. Kas mõistad, mida see sulle tähendab? Sa ei jõua elus mitte kuhugi, vaid langed pea ees alla-pool!“

„See ei loe. Mina soovin Jumala heakskiitu.“

„Rumal tüdruk! Oled alles laps. Sa ei suuda mõista, mis sind ees ootab.“

Siis suunas ta oma sünge pilgu emale: „Mis te olete teinud selle armsa lapsega? Milline kahju, milline häbi! Ma ei saa teid aidata. Gestaapo hoiab teil silma peal ja mul tuleb raportile alla kirjutada ja kinnitada, et teie tütar on piibliuurijate ohver. See toob kaasa tõsised tagajärjed, kuid selles võite süüdistada ainult end oma mehega. Riik on kannatlikult andnud teile mõtlemisaega. Oleme teinud kõik, et vältida seda lõpptulemust. Meie töötame rahvaühitsuse, *Volksgemeinschafti* heaks ja seepärast tuleb meil mässulised teiste seast eraldada. Teie üksi olete süüdi oma lapse mõistuse rikkumises.“

Ta käskis mul minu süüdimõistmisele alla kirjutada. Dokumentis öeldi, et mulle on tehtud selgeks minu otsuse tagajärjed, kuid mina soovin piibliuurija edasi olla, ehkki meie organisatsioon on keelustatud. Kirjutasin süüdimõistvale otsusele alla, saamata võimalust rääkida emaga. Kohtunik oli kohelnud mind kui täiskasvanut, kuigi olin alaealine, kõigest 12-aastane.

„Pea meeles, et mitte keegi ei saa ujuda vastuvoolu“, oli tema häälest kuulda muret, pettumust ja kibedust. „Saksa riigis tähendab see hukku. Küll te veel näete!“

Adolphe Koehlil oli meile häid uudiseid. Keegi tema klientidest töötas *Jugendamtis*, noorsooametis, ja ta oli töökohas näinud otsust minu

kohta. Mind kavatseti kasvatusasutusse saata, kuid klient oli lubanud panna minu dokumendi pooleliolevate asjade virnas kõige alla ja seda seal hoida, „lootuses, et venelased teevad sõjale lõpu, enne kui otsus jõutakse täide viia“. Igal juhul lubas ta anda asja aeglustamiseks endast parima „selle ajani, kui puud täies lehes on“.

Vähe aega pärast seda saime postiga ametkirja, mille ümbrikul oli tekst *Gefähr liegt im Verzug* (Täideviimisega viitamisega kaasneb oht). See natsionaalsotsialistidele tüüpiline sõnamoodustus tähendas läkituse kiireloomulisust. Kirjas teatati, et kohtuotsus on saadetud *Jugendamtile*, alaealiste asjadega tegelevale ametile, täideviimiseks. Seal otsustatakse, kuhu mind paigutatakse, teatatakse sellest kohast *Bürgermeisteramtile* ja hoolitsetakse kohaleviimise eest. Kohtuniku kiire tegutsemine andis mõista, et tema pettumus oli asendunud kibeda vihaga. Ema, Marcel ja Adolphe aitasid mul suhtuda asjasse tasakaalukalt: igale päevale piisab oma muredest ja seepärast oli Jeesus öelnud, et homse pärast pole vaja juba ette muretseda. Mul tuli õppida seda nõuannet järgima, et hirm eesootavate päevade pärast ei saaks minu üle võimust.

Vähehaaval harjusin oma kooliga. Klassikaaslased olid mind rahule jätnud ja õpetaja Lorenz julges tulla pingiridade vahelt mõnikord peaaegu minuni. Nägin ta pilgust, et ta polnud härra Ehrlichiga sama meelt. Võimlemistunnis ta koguni juhendas mind isiklikult. Mul olid tugevad lihased, sest käisin esmaspäeviti aiaühistus Koehlide juures peetud piibliuurimiste järel sealsel spordiplatsil vahvatel treeningseadmetel harjutamas. Mind valiti osalema linna korraldatud noorsoosporidiirituses, mistõttu sain õpetajalt veidi rohkem tähelepanu ja õppisin mõndagi uut.

Üritusele oli valitud sadu tüdrukuid ja poisse eri koolidest. Kõigil meil olid mustad lühikesed püksid ja valge spordisärk. Lisaks saime ta-

longi, millega osta valged võimlemissussid. Harjutasime liikumisi ja kujudeid üha uuesti, et neid reipa muusika taktis sünkroonselt esitada. Olin rühmvõimlemise harmooniast ja ilust väga vaimustunud.

Aprillikuu lõpp 1943

Jõudis kätte päev, mil meil oli viimane proov enne esinemist. Kogu proovi ajal püstitasid töölised maste, heiskasid lippe ja seadsid paika hii-gelsuuri haakriste. Aukülaliste istmed suure kotka all ehiti lillevanikutega.

Kõikjale ilmunud natsiornamentika võttis kogu mu tähelepanu. Mida kaugemale ehtimistööd edenesid, seda enam tegin vigu, nii et rõõmustasin, kui proov lõpuks läbi sai.

Taas tundsin end petetuna, kuid jätsin selle enda teada. Miks mu sõbrad Marcel, Adolphe ja teised polnud mind hoiatanud? Miks ka ema polnud midagi öelnud? Oleksin soovinud, et nad oleks püstitanud selged piirid, kuid minul tuli üksi oma võitlemised võidelda. Oleks olnud palju kergem, kui nad oleks öelnud: „Ära löö kaasa, sest pidustus korraldatakse natsismi auks.”

Järgmisel päeval teatasin, et ma peole ei tule. Olin kindel, et kristlasena ma ei saa olla ühes mestis noorsooga, kes tervitab Hitlerit kui päästjat. Pealegi oli mind kui lühikest tüdrukut pandud esiritta, kuidas aga sain ma sirutada kätt üles patriootlike laulude ajal, mida üritusel lauldi? Kui ema mu otsusest kuulis, paistis ta tundvat kergendust. Ta ütles, et kui oleksin asja veidi põhjalikumalt läbi mõelnud, poleks ma algusest peale harjutustes osalenud.

„Miks sa midagi ei öelnud?“ küsisin süüdistavalt.

„Armas laps, küsimus on sinu, mitte kellegi teise südametunnistuses.“

Mossitasin kogu ülejäänu päeva. Mu mõtted siirdusid pidevalt staadionile, sest uhke võimlemisprogramm oli mulle väga meeldinud. Taas kord tundsin end väljatõugatuna. Kuidas ma kohtun pettunud õpetajaga? Sisimas ma siiski teadsin, et olen teinud õige otsuse. Oli ikkagi kergem seista silmitsi õpetaja kui kõigi pidustustel osalevate kõrgete ameti-meestega.

„Simone, tundsin sinust puudust. Võtsin sinu asemele varutüdrukku, kuid sina oleksid võimelnud paremini. Tõsi, kui ma sind laupäeval proovis jälgisin, teadsin, et sa peole ei tule. Kahjuks ei või sa nüüd ka järgmisele üritusele tulla.“

Liikumises iseenesest polnud viga midagi, kuid kas pidi kõike siduma marurahvuslusega? Haakrist, see päikeseratta paganlik sümbol, oli kõikjal esil. Kristlane ei võinud mingil juhul sellistes pidustustes osaleda.*

Kõige tipuks kerkis koolis esile uusi raskusi. Ehrlich tuli meie klassile rääkima, et meid on valitud peale kevadpühi kaks nädalat kestvasse noorsoolaagrisse. Selleks tuleb igapäev tuua õpetajale 50 penni. Otsustasin otsekohe, et ma sellest emale ei räägi. Ehk maailma olukord muutub enne suve.

Saksa armeel läks samamoodi kui Napoleonil paarsada aastat varem: sel tuli oma positsioonidelt Moskva all taganeda, sest ülikarm talv oli muutnud jalaväe võitlusvõimetuks. Kuulasin juuksuris kardina taga, kõrvad kikkis, vastakaid arvamusi. Ühtede meelest tähendas selline sündmuste pööre lõplikku hävingut, teised pidasid seda õnnistuseks.

* Infot natside noorsooüritustest võib leida lisast D.2.

Meeleolud vaheldusid lootusetusest lootusrikkuseni vastavalt sellele, mida uudistes räägiti. Kõik lootsid, et sõda varsti lõppeb, meie, piibliuurijad aga lootsime, et üsna pea tuleb vastus meieisapalve soovile „sinu riik tulgu“. Selle lootuse olime võtnud omaks piiblit uurides.

Nagu möödunud aegade ustavatel kristlastel, oli ka meil „isanda päev“ pidevalt meeles ja südames. See tõi meile lohutust, liitis meid ühte ja süvendas omavahelist armastust. Olime Jumalale tänulikud tema hoolitsuse eest. Saime Vahitorni ühingult jätkuvalt uskukinnitavaid artikleid, „kirju“. Sama teed pidi saabusid ka Sachsenhauseni koonduslaagris loodud laulu sõnad ja noodid.* Marcel oli kohal, kui seda pianiinol mängima õppisin. Seda laulu koos või omaette lauldes tundsim, et oleme lähemal neile sadadele vendadele ja õdedele, kel tuli okastraataedade taga kannatusi taluda. See tuletas meile meelde nende ustavust ja me olime nende üle uhked. Laul andis meile Lõviga kohtumiseks julgust.

Ühtäkki otsustas ema mulle rohkem koduseid töid ja õmblemist õpetada.

„Parem kui sa seda minult õpid. Ei pruugi olla eriti meeldiv, kui seda teevad võõrad.“

Miks ta küll aina võõrastest räägib! Gestaapo lubas ju meid mõlemaid ära viia. Nagu seda näitas „intelligentsuse test“, polnud meid unustatud. Meid vangistatakse koos. Mina teeksin raskeid töid, ema aga õmbleks ja parandaks rõivaid. Pean ma siis olema meister iga asja peale! Ent ema jäi endale kindlaks ja mul tuli asi käsile võtta.

* Laulu „Edasi, tunnistajad!“ kirjutas Erich Frost, kes vastutas Saksamaal Jehoova tunnistajate põrandaaluse tegevuse eest, enne kui ta 27. märtsil 1937 arreteeriti. Jehoova tunnistajad laulavad seda tänini.

Tädi Eugénie oli emaga sama meelt: „Kõigepealt tee ära tööd, mis sulle ei meeldi. Kui saad need tehtud, tunduvad meeldivad tööd veelgi meeldivamatena.“

Pottide küürimine ja väikeste juurviljade puhastamine olid maailma kõige tüütumad tööd. Emaga ei andnud järele, vaid vastupidi, pööras kodutööd mänguks: kes on kiirem?

Söögitegemine oli huvitavam. Mulle hakkas see meeldima, nii et kord tuli mul pähe näidata oma oskusi Marcelile. Emaga oli läinud kellegi abivajaja juurde ja mina ootasin kodus armsa suure venna tulekut. Otsustasin teda rabada oma uute kondiitrioskustega. Pidasin retseptist täpselt kinni: võid, suhkrut, kuus muna. Kūpsetisi sai suur kogus ja nende lõhn täitis kogu korteri. Pakatasin uhkusest, kui Marcel ütles, et oli juba koridoris kindel, et magus aroom tuleb meilt. Kui ta üht maitsnud oli, teatas ta, et on uhke oma väikeõe üle, kes oskab kūpsetada nii häid kookikesi, ning asus isukalt nende kallale.

Kui emaga koju jõudis, polnud mu kūpsetisest enam raasugi järel. Ta tajus mu segaseid tundeid ja nentis: „Vaesel poisil paistis olevat kõva nälga.“

Hetke pärast sai emale selgeks, et kasutatud oli ära meie kogu kuu toiduvaru – või suhkur, jahu ja kanamunad olid me kõhtu kadunud. Minu uhkustunne asendus sügava häbiga. Emaga pani käed mu ümber, et mind lohutada, kuid ta sõnad tungisid mõõgaterana mu südamesse.

„Ära muretse, küll me välja mõtleme, mida süüa. Marcelile need meeldisid ja see valmistas talle rõõmu. Sa ju tead, et noormehi hakatakse varsti väeteenistusse kutsuma. Kutsutakse ka Marcel, kuid kristlasena pole ta nõus tapma. Keeldumine tähendab surmaotsust.“

Ma teadsin, et Roomas oli kristlasi heidetud lõvide ette ja põletatud elavate tõrvikutena ning et inkvisitsiooni ajal oli neid piinatud. Nüüd suri neid sakslaste koonduslaagrites. Kas aga tapetakse ka Marcel, mu vend? See on võimatu. Ma ei suutnud kuidagi sellega leppida. Mu põski mööda voolasid pisarad ja ma pugessin voodisse teki alla. Äkki teda veel ei kutsuta ...

Nüüd mõistsin, miks oli Marcelil olnud emaga viimasel ajal pikki ju-tuajamisi. Ta rääkis, et magab rahutult ja näeb õudusunenägusid. Kord oli ta näinud unes Hitleri rinnakuju, mis oli tõusnud õhku ja sadanud talle otse pähe, purustades selle. Siis oli rinnakuju paisunud kogu toa suuruseks. Nüüd ma mõistsin, miks ta selliseid unenägusid nägi ja miks ema soovitas tal tõrjuda nende laastavat mõju piiblit lugedes ning õhtul enne magamaminekut ja öösel unenägudest ärgates Jehoovalt rahu paludes. Tugevast stressist hoolimata polnud Marcel muutunud. Ta viskas nalja ja mängis minuga ka edaspidi ning vähehaaval need painajalikud unenäod kadusid.

Marcel Sutter aastal 1942

Marcel Sutteri kartmatus andis mulle jaksu leppida sellega, et mind võidakse emast lahutada. Tegime koos plaane, kuidas me maakera rahumeelseks paradiisiks muudame. Marcel kavatses näiteks töötada välja valgustussüsteemi, mis muudaks öö päevaks ning valgustaks minu aeda ja purskkaevu. Palusin tal kavandada ka sead-mestiku, mis hoiaks lehmad puhtana. See võiks olla mingi koridor, kus oleks soe dušš, automaatsed harjad ja soojaõhupuhurid, et lehmad pesu ajal külma ei saaks.

Üheskoos unustasime hetkeks ebakindla oleviku, kui siirdusime oma kujutlustes võrratusse tulevikku. Kord tõi Marcel mulle luuleraamatu, kuhu ta oli kirjutanud saatesõna „Kallis Simone! Pea meeles, et lootus on inimese suurim aare. Kui ta kaotab kõik, jääb talle ikkagi lootus alles.“ Meid liitis ka armastus Jumala vastu ja usk töötusesse, et saabub messiakuningriik. Kiindusin Marcelisse kogu südamest ja imetlesin teda siiralt.

Samuti ema oli kui tugev kalju keset möllavat merd. Tema naeratus, positiivsus ja elurõõm tugevdasid minu otsust seista õigete kristlike põhimõtete eest. Tema tugevus andis julgust nii minule kui ka teistele vaimsetele vendadele ja õdedele.

Martina, kes oli olnud Galeries Lafayette'i omanike juures koduabiline, hakkas kord mind haletsema. Ema tegi sellele järsu lõpu.

„Martina, ära kunagi pea tunnistajaks olemist raskeks koormaks. See on au. Saatan väidab, et mitte keegi ei jää katsumuste ja rõhumise all usstavaks, kuid meie saame näidata, et ta on valetaja. On suur au jääda raskustes laitmatuks. Pea meeles, et Jeesus kutsus üles jääma ustavaks surmani.“

Alati, kui käisime inimeste juures piibliõpetustööga, andis ema kõigutamatu entusiasm neile julgust ja rõõmu.

Jälgisin kevade tulekut pigem tujutult kui hirmuga ning soovisin, et see hilineks. Adolphe'i klient oli lubanud lükata minu kohtuotsuse täideviimist edasi vähemalt ajani, kuni puud täies lehes on. Soovisin, et pungad puudel ei puhkekski, kuid ühel päeval olid oksad täis õisi ja helerohelisi lehti. Tol aastal hõljus üle lummava kevade sünge vari. Lehed kasvasid, kuid mina olin ikka veel kodus. Kas tähendas see viivitus, et olen väljaspool ohtu?

Simone, tädi Eugénie ja ema

Simone 12-aastasena juunis 1943

Õhk oli täis sirelilõhna ja linnulaulu. Olime juba suve künnisel, kui Adolphe teatas, et ta klient hoiatas, et on sunnitud minu juhtumi töösse võtma, sest ta on pandud politsei valve alla. Ta rääkis, et võtab mingi aja mulle sobiva kasvatusasutuse leidmiseks. Adolphe oli palunud tal leida parim võimalikest. Klient oli lubanud teha, mis tema võimuses, kuid maininud, et tema võimalustel on piirid. Ta lubas üritada minu minekut veel veidi edasi lükata.

Marceli asja edasi ei lükatud. Ta oli saanud kutse ja tuli meiega hüvasti jätma, enne kui juba samal õhtul lahkub. Tema pidi sattuma näljase Lõvi lõugade vahele meist kolmest esimesena. Nüüd istus ta meie sa-

longis viimast korda. Ta oli positiivne ja rahulik ning lootis vankumatult Jehoovale. Ta oli otsustanud täita Jehoova antud armastuskäsku „sa ei tohi tappa“. Mitte mingil juhul ei tahtnud ta kedagi tappa ega sõjapüüdlusi isegi mitte tsiviilina relvatehases toetada. Ta oli valmis andma oma elu, sest armastas ligimest nagu iseennast.

Esitasime koos harda palve. Me silmad olid pisarais, kuid me pingutasime tõsiselt, et neid tagasi hoida. Mu kurgust kuulduis valulikke nuuksatusi, kuid Marcel lohutas: „Ära kurvasta. Ühel päeval panen ma sulle selle lehmaduši paika.“

Tema soe kallistus väljendas sügavaid tundeid. Jälgisime aknast, kui ta mööda tänavat läks, ning pilt tema rühikast ja elegantsest olemusest ning otsusekindlast sammumisest talletus elavalt mu mällu. Tänavanurgal pöördus ta meid vaatama ja me teadsime, et näeme ta meeldivat nägu viimast korda – enne kui koidab Jumala määratud aeg meid jälle kokku tuua.

Marcel viidi ära ligi kaks aastat pärast mu isa arreteerimist. Kas mina olen järgmine? Lootsin, et olen. Ema ootas samuti ees arreteerimine, aga kui mind esimesena viidaks, saaks ema ehk koju jääda. Ja kes teab, võib-olla on sõda selleks ajaks läbi, kui tema kord tuleb.

Ilm oli erakordselt soe. Mu kullakallis ema otsustas, et mul on vaja uut kleiti. Tal oli talle roosa siidkangas, millele oli siia-sinna trükitud väikseid sireliõisi. Selle kanga oli isa juba aastaid tagasi kavandanud. Mulle kleiti selga passides märkis ema, et ma kasvan kiiresti ja peagi saab minust neiu. Seepärast soovis ta, et lähaksin pärast kleidi valmisaamist fotograafi juurde, et meile jääks sellest ajast väike mälestus.

Ka tädi Eugénie tuli ateljeesse kaasa. Fotograaf seadis mind hoolega kunstroosidega kaunistatud pingile ja käskis mul sellest vasaku käega kinni hoida, „nii et su kaunid sõrmikud näha jääksid“. Olin nende üle päris uhke. Tädi Eugénie oli heegeldanud need peenest niidist ja need sobisid mu kleidiga ideaalselt.

Kogu komplektist olid puudu vaid kenad kingad, sest meil polnud selliste ostmiseks piisavalt kuponge. Tol sõjaajal sai isegi tavalisi puutalaga kingi vaid kupongidega. „Puukotad pole üldsegi stiilsed!“ püüdis ema mind lohutada.

Fotograaf kadus tohutu suure kastkaamera üle vistaud musta kanga alla ja näha jäi vaid üks kõrgele tõstetud käsi. Klõps. „Igaks juhuks veel üks.“ Klõps.

„Kuidas oleks perepildiga?“

Meid pildile seades küsis ta, kus mu isa on. Ta seadis ema hapra laua äärde istuma, tädi laua taha ja minu tema ette seisma. Kuid pildilt puudus armas isa ja see perepildi poolikus tegi mind kurvaks.

„Sina paistad, nagu viibiksid matustel,“ polnud fotograaf rahul, kuid naeratust mu huulile ei saadud mitte mingi nipiga.

Meie klass pidi minema noorsoolaagrisse nelipühale järgneval päeval. Eelneval reedel tuli Ehrlich klassi võtma Lorenzilt nimekirja õpilastelt kogutud raha kohta. „Arnold“ oli nimekirjas esimene ja direktor nägi kohe, et minu nime taga pole mingit summat. Ta naasis klassi, näost tuhkhall.

„Arnold! Kohe siia!“

Seekord tuli seista selle koletise ees üksi. Kartlikult läksin klassi ette.

„Miks sa ei toonud raha?“

„Mul ei ole raha. Isa on ära ja ema ei saa palka.“

„Ütle emale, et homseks on vaja raha tuua, otsigu ta see välja kust tahes. Või muidu tuleb tal tõsiseid probleeme.“

Ma ei soovinud mingi hinna eest ema sellesse segada. Tema ei pea vastutama minu isiklike otsuste eest. Järgmisel päeval tormas Ehrlich klassi kui vihane koer, hoides kõrgel käes nimekirja.

„Arnold, siia seisma!“ karjus ta klassi ees. „Kus rahad on?“

„Mul ei ole neid.“

„Nii et ema ei andnud. Nii see asi ei jää!“

„Ema ei tea noorsoolaagrist midagi. Otsustasin ise, et ei lähe sinna. Ma keeldun.“

Ta tiris mind kõrvust ja juustest tahvli ette ja ehmatas oma hüsteerilise häälega teised õpilased ära. Õnneks oli Ginette haige. Ka tema ei esitanud natsitervitust ja isa oli teda selle pärast julmalt peksnud. Vähemalt Ginette'il ei tulnud kuulda solvanguid, mida Ehrlich suust tulistas, nii et sülg pritsis.

„Te ainult vaadake teda!“ röökis direktor, sakutades mind nagu kiskja oma saaki. „12-aastane ja teeb ise oma otsuseid! Vaat nii kasvatavad piibliuurijad oma lapsi. Tema väidab, et tal polegi vaja ema käest luba küsida! Seda me veel vaatame!“

Õpetaja Lorenz hoidis pilku maas ja teeskles midagi tegevat. Ta tundis end ilmselgelt ebamugavalt. Ehrlich paukus aga edasi.

„Järgmisel teisipäeval sa kas istud koos teistega rongis või minu kabinetis. Kas on selge? Minu kabinetis! Kui sa pole kohal, teatan politseile.“

Siin koolis olen seaduseks mina, mitte mingi laps, ja veel vähem mingi piibliuurija, sina armetu vastuhakkaja, sina..., sina...“

Olin otsustanud laagrisse mitte minna, sest seal toimus iga päev min-geid tseremooniad, Hitler-noorte üritusi ja lipu tervitamist. Targem oli keelduda korra kui sattuda rasketesse olukordadesse iga päev. Nüüd siis ründas Lõvi direktori isikus. Olin kui tulises ahjus ja asja varjamine ema eest vaid lisas pinget. Sel kombel õppisin aga vähehaaval toetuma ainu-üksi Jumalale.

Koehlide aiast korjati suve esimesed maasikad ning lillad iirised kerisid end oma siidisest tupest lahti. Ühel päeval ma veel maalin neid, kuid nüüd, kui mu armas õpetaja on vangilaagris, pole meil raha ja mu meel on rahutu. Ma ei suutnud lõpetada oma kolme roosi. Mingil ajal pärast isa arreteerimist olingi andnud maalile nimeks „Poolelijäänud roosid“, signeerinud selle ja pannud silma alt ära. Ma ei suutnud enam pliiaitsit või pintslit kätte võtta.

Eesootav kokkupõrge Ehrlichiga oli mu meelest hirmuäratav, kuid ma ei rääkinud sellest mitte kellelegi. Marcel Sutteri ja minule tundma-tu vend Hoferi väeteenistusse kutsumine ning lahkumine oli alatihiti meie sõprade kõneaineks, lisaks arutati elavalt, kas Adolphe Koehlil tu-leks kohtuda ühe sakslasest mehega, kes oli piibli vastu suurt huvi osuta-nud. Marguerite Rey, kelle õe Julie Burgeri juures me salakoosolekuid pidasime, töötas ettekandjana Šveitsi piiri ääres Baseli lähedal Saint-Louis's ning üks tema klientidest esitas pidevalt piibli kohta küsimusi. Adolphe oli valmis mehega kohtuma, kuid ema meelest oli parem, et Marguerite üksi piibliuurimist korraldaks. Marguerite tahtis meest ka meie koosolekule tuua, kuid mu ema oli kaljukindlalt selle mõtte vastu.

„Ta võib olla hunt lambanahas,“ põhjendas ema, ja lõpuks asus ka Adolphe samale seisukohale.

Ma ei saanud emast aru. Ta oli alati öelnud, et meil pole õigust teisi hukka mõista ning et vastuseisjad võivad ühel päeval muutuda. Nüüd toimis ta ise teisiti vaid sel põhjusel, et mees oli sakslane. Sellele vastuolule mõtlemine juhtis mu mõtted kõrvale enda piinast, ja ma olin rahul, et olin saladust hoidnud.

Veetsime aiamaal rahuliku õhtupooliku. Maasikad leidsid tee Maria Bircher-müslisse. Tema koer näris rahulolevalt lõunasöögist üle jäänud kanakonte. Kana oli ostetud lähedalt talust, mille pere oli enne keeldu vahetevahel ajakirja „Lohutus“ lugenud. Nüüd andsid nad meile aeg-a-jalt üht-teist isa toidupaki tarbeks, küsimata musta turu hinda.

Aknaluugi praost tungis sisse kuukiir. Surusin end ema kaissu ja palusin tal taas kord jutustada kolmest heebrealasest tulises ahjus. Keset vaimustavaid lõpusõnu „ja keset tuld võis näha neljandat meest“ vajusin unne, soovides hardalt, et järgmisel päeval saaksin ka mina abi taevast.

„No oled sa alles aeglane täna hommikul. Paistab, et sa pole veel korralikult ärrganud, kuigi võiks arvata, et nii pika uneaja järel sa lausa pakatad energiast. Vaata, kuidas päike naeratab. Kiirusta, kallis tütar, või muidu jääd kooli hiljaks!“

Kooli hiljaks – oli sel täna üldse mingit tähtsust? Piki tänavat löntsi-des tajusin ema murelikku pilku mu seljal. Vilksasin tagasi vaadata ja nägin teda rõdul seismas ja mu teokiiruse pärast pead vangutamas. Kiirustasin sammu ja kavatsesin nurga taga taas lonkima hakata, kuid siis kandus mu kõrvu hääli, mis panid mind tempot veelgi tõstma. Klassi-kaaslased ootasid jaamas rongi, mis pidi viima neid laagrisse, ja kuna tä-

nav kulges otse perrooni kõrvalt, ei jäänud mulle muud võimalust kui tüdrukutest mööduda.

„Ära ole rumal, tule kaasa!“

„Ta sööb sind elusalt!“

„Sa oled täitsa hull! Meie läheme lõbutsema, sina lähed otse põrgu.“

Mida kiiremini mööda saan, seda parem. Hõiked olid nagu löögid näkku ja ma jooksin ühe hooga Zu-Rheini tänavani, kus peatusin, et hinge tõmmata. Kool oli nii lähedal, et enam polnud kiiret, ja ma jäin silmitsema vaateaknaid. Teisi lapsi tänaval polnud. Vesi jooksis rentslites samamoodi vulinal kui ojaades Bergenbachi niitudel. Vesi oli nagu vesi ikka, kuid läks tarvis veidi fantaasiat, et näha liblikate lendlemist selle pinnal. Kui ma viimaks kirikukellani jõudsin, mõistsin, et olen 20 minutit hiljaks jäänud. Minu julgus hajus kui tuhk tuules.

Koolimajas ronisin masinlikul sammul teisele korrusele. Tegin seda pelgalt kuulekusest: järgisin südametunnistuse häält ja Ehrlichi käsku. Nähes ukseildil tema nime, hakkasin kogu kehast värisema. Koputasin uksele nii tasa, et seda üldse kuulda polnud, nii et pidin koguma oma viimased jõuraasud, suutmaks uuesti koputada.

„Sisse!“

Direktor kirjutas parajasti midagi ega vaadanud mu poolegi. Ruum meenutas mulle taas tormi, mis oli seal puhkenud, kui käisime siin koos emaga esimest korda. Tajusin end nii väikse, kaitsetu ja üksildasena. Minutid tundusid lõpututena. Ma ei julgenud sammugi edasi astuda, vaid seisin kange, tumma ja vabisevana uksekünnisel. Kui Ehrlich lõpuks pilgu tõstis, läksid tal silmad suureks. Ilmselgelt polnud ta osanud mind oodata. Nägu vihast moondunud, tõusis ta püsti. Ta otsis oma keppi,

kuid raevust pimestatuna ei leidnud seda, ehkki see oli laual otse ta nina all.

Järsku ta tardus ja vaatas mind, silmis pahaendeline rahulolu. Siis krabas ta minust kinni, tiris oma klassi ette ja pani istuma esimesse pinki.

„Kõigil püsti seista! Istuda! Püsti seista! Istuda! Käed üles!“ röökis ta neile 10-aastastele õpilastele deemonliku irvega ja osutas minule: „Süüdi on tema siin!“

Vaesed lapsed pidid minu pärast kannatama. Kui tsirkus oli kestnud juba terve tunni, võttis Ehrlich istet. Õpetajalaual oli virn vihikuid. Ta kutsus õpilased ükshaaval enda juurde ja ütles igaühele tehtud ülesannete kohta mõne sõna. Olid need tehtud hästi või halvasti, lajatas ta õpilasele vihikuga vastu kumbagi põske ja virutas siis selle põrandale, karjudes, et kõiges olen süüdi mina.

Tüdrukud tulid üksteise järel, põsed punased, otsima hunnikust oma vihikut. Osa vihikuid olid rebenenud. Mu kõhus keerles ja ma ootasin hirmuga seismist silmitsi 40 vihase lapsega. Olin löödud ja hirmul.

Minu painajalik hommikupoolik ei olnud siiski veel läbi. Ehrlich kamas kogu klassi seisma. Õpilased pidid laulma hümnid *Deutschland über alles*, *Horst Wesseli* laulu ja teisi natsilaule, kusjuures kõik pidid samal ajal hoidma käsivart üles sirutatuna tervituseks. Ehrlich tormas ringi ja äigas joonlauaga igaüht, kelle käsi hakkas alla vajuma. Löökidest hoolimata mina kätt ei tõstnud. Kogu klass tundis kabuhirmu.*

„Sina ei lähe klassist välja enne, kui oled iga laulu sõnu kümme korda ümber kirjutanud!“ käskis ta. Siis helises kell ja lapsed jooksid tormates

* Simone'i elulugu ilmus Vahitorni ühingu väljaande „Ärgake!“ 1993. aasta septembrinumbris. Varsti pärast seda sai ta nimetu kirja naiselt, kes oli selles klassis olnud ja mäletas, kuidas Ehrlich oli Simone'i löönud.

välja. Mina jäin kohale, kuid direktor ajas mind minema. Läksin aeglaselt trepist alla, hirm südames. Nad juba ootasid mind väljas. Ehrlich oli avanud akna, et tunnete väljavalamist jälgida. Astusin õudusest tummana laste ette. Nad põrnitsesid mind. Viimaks lausus keegi: „Ära anna järele sellele seale!“

„Pea vastu, pea vastu!“ ergutasid teised kooris.

Aken ülakorrusel paisati kinni. Veelgi ei saanud ma sõna suust.

See ootamatu pööre oli kui palsam mu haavadele. Kodutee tundus lõputu, kuigi sibasin, nagu jaksasin – selline rutt oli mul kõigest emale rääkida. Ta kuulas mu loo ära, naeratus silmades. Olin teinud kaalutletud valiku, seisnud selle eest ja talunud tagajärgi. Sellest võis ta lugeda, et minu armastus Jumala vastu üha kasvab. Rääkisin ka sellest, et oma lühikestes palvetes ei unustanud ma kunagi paluda: „Aita mul jääda usstavaks. Olen nii väike ja nõrk.“

Emä märkas mu vihameelt. Olin hakanud oma vaenajat südame põhjast vihkama.

„Käitu direktori ees viisakalt. Ära kutsu teda ka oma mõtetes elajaks või seaks. Ta võib seda lugeda su silmist, sest silmad ütlevad palju, ja olukord võib veelgi hullemaks minna. Ka pole see kristlik. Kristlane ei tasu kurja kurjaga. Ole tähelepanelik ja taktitundeline ja hoiä end tagaplaanile. Ära võta eeskujuks teiste mässulisust. Nende käitumisel on poliitiline põhjus: prantslased sakslaste vastu. Meie aga peame kõiki inimesi võrdväärseks. Ära selleni lasku!“

Polnud kerge pidada Ehrlichit inimlikuks olendiks. Siiski püüdsin kõigest väest ja meie vahel tekkis omamoodi relvarahu. Kas see aga jääb püsima ajani, kui meie klass laagrist tagasi tuleb?

Tänu ema nõuannetele sujus järelejäänud aeg Ehrlichi klassis suhteliselt hästi. Saabusin kooli viimasel minutil, hoidusin vahetundidel omaette ja läksin koju kohe pärast tunde. Soovisin, et kõik mõistaksid, et mina ei löö kaasa mässamises, nii põhjendatud, kui see ka paistis olevat.

Noil päevil ei õppinud ma koolis õieti muud midagi, kui järgima ema tarka nõu: „Õpi vaatama inimestest läbi, nägemata nende nägu.“ See aitas. Mõnel korral õnnestus mul saada Ehrlich täiesti nägematuks! Üldiselt mulle tema tundides olla ei meeldinud. Õnneks oli minu vabanemine lähedal, sest mu oma klass pidi naasma laagrist esmaspäeval. Ainult kaks päeva veel Ehrlichi klassis!

Reedel oli võimlemistund, kuna ma aga sellesse klassi ei kuulunud, polnud mul vastavaid spordiriideid. Mulle tundus, et on piinlik võimelda koos endast noorematega alussärgis, pealegi oli sel liiga avar kaelaauk. Läksin oma kitsikusest võimlemisõpetajale rääkima. See jooksis küsima nõu Ehrlichilt, kes tümpsudes kohale marssis.

„Kujutle vaid,“ ilkus ta, „piibliuuri ja on mures oma siivsuse pärast!“

Tema silmad kilasid samamoodi kui vanaema kassil hiirt nähes. Taas kord olin lõksu jäämas.

„Nüüd lähed õues varikatuse all oleva prügihunniku juurde ja sorteerid kõik paberid, purgid ja kondid oma nõudesse!“

Nõjatusin katuse all vastu seinale. Pinge oli lausa seedimatu ja mu pea hakkas tuikama. Nõud mu kõrval olid tühjad. Härra Ehrlich tuli mu tööd kontrollima.

„Miks sa ei tee seda, mis kästakse?“

„Mul on kõva peavalu.“

Ta jäi mind uskuma ja ma olin talle selle eest tänulik. Järgmine päev oli viimane tema klassis. Lastel olid taas võimlemistunnid ja mind saadeti nendeks kaheks viimaseks tunniks sorteerimistöle.

Kõrges hunnikus oli läbisegi kõikvõimalikku prügi: rauakola, haisvaid lihakärbeste vakladega kaetud konte, riideräbalaid, konservpurke mädanenud lihajääkidega ja paberit. Kõrval ootasid tühjad konteinerid. Lehk oli kohutav ja ma siirdusin mõne sammu kaugusele ülalpool tuult, et mitte oksendada hakata. Peagi olen vaba. Kaks tundi läks mööda ja Ehrlich ei käinudki mind vaatamas. Nägin katuse alt kogu hoovi ja puude kohal kõrguvat kirikutorni. Veel viis minutit ja ma pääsen lõksust välja.

Lootus andis mulle uut jõudu. Hakkasin unelema Bergenbachist. Kas pääsen sinna varsti? Peagi on käes heinaaeg. Vanaemal on hea süda, ehkki pealtnäha on ta range ja käsutamishimuline. Bergenbachis saaksin ta porisevate sõnade eest ära joosta ja naasta, kui olukord on rahunenud. Nägin end kaljul ringi hüplemas, liblikaid taga ajamas ja metsamaasikaid otsimas, kuused ümberringi lõhnamas ja oja kuskil läheduses vulisemas. Kas mu unelmatest saab tõelisus? Suvevaheaeg pidi algama mõne päeva pärast.

Äkitselt tundsin ei tea kust külmi sõrmi mu kaela pigistavat. Mu pea suruti alla ja unelmad olid kui noaga lõigatud. Mu ette kerkis hirmuäratav kuju, kelles polnud midagi inimlikku. See oli nagu mingi kohutav elajas, maskeerunud inimeseks.

„Ära sa üritagi väita, et sul on peavalu!“

Seni tõesti polnud, kuid selle demonliku näo ees hakkasid mu meelekohad jälle tuikama ja mu keha läbisid külmavärinad. Kell oli helisenud, kuid ma polnud seda kuulnud. Lapsed tulid õue, kuid mina neid

ei näinud. Ehrlichi kurjakuulutavatest silmadest oli näha, et seekord ma tema käest ei pääse.

„Miks sa pole sorteerinud ...“

„Mina sõjategevust ei toeta,“ ütlesin kiiresti.

„Lollpea, mis on paberil ja kontidel sõjaga tegemist?“

„Kui korjan paberi ja kondid välja, jääb järele raud, millest tehakse tulirelvi,“ kogelesin. „Mina sõjategevust ei toeta.“

„Kas kuulsite, mida see ajudeta olevus ütles?“ Ehrlich röökis, nii et katus värises. „Sa olid koos klassiga põllul kartulimardikaid korjamas. Raporti järgi olid sa kogu kambas üks kiiremaid ja hoolsamaid korjajaid. Tänu sellele tööle kartulid kasvavad. Mõni sõdur võib mõne neist põske pista ja nii oledki toetanud sõjategevust.“

„Ei mina ega ka kartul vastuta selle sest, mida inimene teha võib. Tema vastutab oma tegude eest.“

„Ja nüüd asud jalamaid tööle, mille ma sulle andsin!“ pröökas ta, nii et sülg lendas.

Vappusin kogu kehast. Raudsed sõrmed lükkasid mind paar sammu ettepoole. Seisin ettepoole kummargil ja pobisesin: „Ma ei saa, ei saa.“

Ta lõdvendas haaret, tõstis käe ja lõi teravalt mulle kuklasse, nii nagu vanaisa jänest tappes.

Kui ma silmad avasin, nägin esimesena mädaluude peal vonklevaid vaklu. Hetke pärast tajusin, et lapsed on kobaras mu ümber. Nad paistsid olevad šokis. Ehrlich oli lahkunud ja lapsed aitasid mu haisvate jäätmete keskelt üles. Kaks tüdrukut saatsid mu koju, talutades mind mõlemalt poolt. Kell oli rohkem kui tavaliselt ja ema ootas mind murelikult rõdul.

Pärastlõunal otsustas ema viia mind arsti juurde, sest mul tekkis verevoolus. Doktor Baumann tõdes, et minust on noor neiu saanud. Paraku oli Ehrlichi julmus teinud sellest minu nii väga oodatud hetkest traumatilise juhtumi. Mu organism reageeris rajult ja arst määras mulle nädala voodirežiimi. Ema viis arstitõendi kooli. Tema hella ja asjatundliku hoole all andsid valud järele ja voolus vähenes. Ta püüdis juhtunu mõju nii, kuis oskas, leevendada, kuid nägin, et ta õrnvalges näos on midagi muutunud.

Olin õnnelik, et saame olla mõne päeva kahekesi emaga ja nautida kodust rahu. Pühapäeva õhtupoolikul oli ka tädi Eugénie meiega. Tema-gi õnnitles mind sel puhul, et minust oli neiu saanud. Meie väike roosa salong oli kui rahusaar keset mässavat merd. Küll tundus see turvaline! Tahtsin nautida terve nädala ema rahustavat seltsi. See oli parim, mida sel hetkel oskasin soovida.

Esmaspäeva pärastlõunal ilmus me uksele politseinik, kaasas kiri, milles teatati, et arstitõend pole kehtiv. Mul tuleb järgmisel päeval kooli naasta, vastasel korral peab ema maksma kolmsada marka trahvi iga puudunud päeva eest. Sellist summat poleks me kuidagi kokku saanud. Lisaks pidi ema veel samal päeval ilmuma politseijaoskonda.

Koduteel astus ema Baumanni juurest läbi, kuid too ei võtnud teda vastu. Doktor seletas, et gestaapo oli hommikul tema juures käinud ja ähvardanud, et kui ta peaks veel „toda piibliuurijat“ aitama, saadetakse ta koonduslaagrisse. Ta palus, et ema pöörduks kellegi teise poole, juhul kui peaks minema vaja arstiabi.

Hiljem, samal päeval oli meil Koehlide aiamaalaplil piiblikoosolek. Istusime varjualuses ümber laua ja ootasime Maria ahjusooja leiba. Ka teinud oli kombeks vana leiba leotada ja sellest uut leiba küpsetada. See tuli ahjust maitsvalt rabedana ja lõhna oli juba väljas tunda. Mängimine mind ei huvitanud, olin ma ju nüüd noor neiu. Täiskasvanud rääkisid viimastest sündmustest. Lõvi oli tapnud Saksamaal juba palju tunnistajaid ning tuhanded olid suletud koonduslaagritesse. Saler, Dossmann, Lenz ja minu isa kidusid Dachaus. Sajad olid surnud, teiste seas ka meie armas „papa“ Franz Huber Dachaus. Räägiti, et SS-ohvitser oli osutanud krematooriumi korstnale ja sõnanud: „Sina lahkud siit selle kaudu, vana idioot.“

„See on auline lahkumine,“ oli vend Huber vastanud.

Hakkas paistma sedamoodi, et kõik Mulhouse'i tunnistajad satuvad lõvikoopasse veel samal kevadel, kuid igaüks meist oli kindlalt otsustanud jääda ustavaks. Teadsime, et ringi on luuramas teinegi lõvi – Saatan –, keda piiblis võrreldakse saagijahil mõirgava lõviga.

„Saatanal on alati olnud sihtmärgiks need, kes loodavad Jehoova nimele. Nii oli lugu muistsete juutidega ja nii on olnud lugu ka kristlastega,“ tõdes Adolphe. „Meie aga oleme teinud Jehoova nimest oma kindlustorni.“

Mitte miski ei saa meid lahutada Jumala armastusest. Järgnevatel kuudel tabas seda kindlat lootust veelgi rängem katsumus.

Vangistati ettekandja Marguerite Rey. Emal oli olnud õigus: mees, kellega Marguerite oli piiblit uurinud, oli visalt palunud pääseda meie salakoosolekutele, kuid Marguerite oli toiminud Adolphe'i ehk eeskätt ema juhiste kohaselt, nii et lõpuks oli mees kannatuse kaotanud. Ta oli keeranud oma kraenurka, kust tuli nähtavale gestaapo rinnamärk. Marguerite arreteeriti.

Järgmisel päeval tulid kaks meest Marguerite'i õele Hélénele järele haiglasse, kus ta oli raseduse katkemise järel operatsioonist toibumas. Mehi juhatas Héléne mees, kes osutas oma naisele ja ütles: „Ka tema on piibliuurija.“

Héléne viidi vanglasse ja nende kaks väikest last, Roland ja Yvonne, anti nende tädi Julie hoole alla.

Julie oli oma õdede saatusest sügavalt vapustatud. Siis kutsuti tedagi gestaapo jutule. Ta võttis hädavajalikud asjad kaasa, olles kindel, et ka teda arreteeritakse. Gestaapo küsis, mida ta on viimasel ajal lugenud, ja ta kostis, et psalme. Ema oli alati soovitanud piibliõpilastel lugeda ahistust tundes psalme. Mehed naersid Julie välja, sest psalmid olid nende arust vanamuttide lugemisvara, ning lasid tal minna, öeldes, et temasugune küll riigile mingit ohtu ei kujuta. Hämmingus Julie läks küsima nõu Adolphe'ilt, sest ta ei mõistnud, miks gestaapo teda piibliuurijaks ei pidanud.

Nagu alati, rahustas me meelt esmaspäeva õhtu Koehlide aias. Pärast seda tuli meil emaga tund aega koju kõndida, sest meie jalgratastel polnud kumme ega rahakotis raha. Tee läks esialgu allamäge, seejärel üle Reini–Rhône'i kanali ja Illi jõe ning lõpuks läbi soola, kus õitsetsid võhumõõgad. Mulle meenus mu kaktuseseiklus.

Päike oli juba loojumas ning majad ja puud kumblesid selle kuldses valguses. Igatsesime isa järele, kelle lahkumisest tundus olevat möödunud terve igavik. Need pikad jalgsiteekonnad piibliuurimistele ja Koehlide aeda olid meid emaga teineteisega lähendanud. Ema oli mulle midagi rohkemat kui vaid ema – ta oli mu parim sõber. Ta tundis mind läbi ja lõhki, tajus kõiki mu tundeseisundeid, rõõme ja kurvastusi. Ta teadis, kuidas ma isa järele igatsen, kui kiindunud olen Marcelisse ning

kui valulik on lahusolek. Vähehaaval õnnestus tal juurida minust välja kättemaksuhimu. Ta oli alati positiivne ning aitas minulgi näha asjade helgemat poolt. Ta ei lasknud mul unustada isa kohta meie peres ja tema eeskuju. Ta lootis minule ja usaldas mulle rääkida oma isiklikest mõtetest ja isegi tunnetest.

Tol õhtul nautisime kergelt värskendavat tuulekest ja päiksekiirte sädelust kiilide läbipaistvatel tiibadel. Tundsin sügaval sisimas meeletut rõõmu. Midagi sarnast olin ma kogenud kaheksa kuud tagasi pärast seda, kui olin jooksnud keskkoolist välja, dokumendid vastu rinda surutud, kuid nüüd oli see tunne veelgi võimsam. Emale meeldis tsiteerida apostel Pauluse sõnu: „Me oleme saanud vaatamänguks maailmale, inglitele ja inimestele.“ Mõistsin, et on suur au osaleda selles vaatamängus, kuigi olen veel noor. Tundsin sügavat armastust Jumala vastu ja tulist soovi teda teenida.

Magasin magusasti ning olin teispäeval ärgates valmis kohtama mida iganes, isegi Ehrlichit. Siis aga algasid verevool ja valud taas. Sellest ma emale ei rääkinud, sest ma polnud ju haige – mu seisukorda halvendas tugev stress. Muretsemiseks polnud põhjust, pealegi ei võinud ma trahvi pärast enam koolist puududa.

Pärast Ehrlichi klassis veedetud piinarikkaid päevi ootasin innukalt kohtumist Madeleine'i, Blanche'i ja Andréega. Ginette puudus endiselt koolist. Mu kolm sõbrannat ei tulnud mind tervitama. Klassis valitses kummaline õhkkond ja preili Lorenzile olin ma kui õhk. Taas kord olin väljatõugatu. Vahetunnil mind mängu ei võetud. Hoidsin õpetajatel silma peal ja peitsin end vajadusel puude taha, kuid Ehrlichi saatanliku pilgu ja rahuloleva irve eest ma ei pääsenud. Keset üleüldist halvakspanu põgenesin oma unelmaisse: peagi pääsen Bergenbachi nautima vabadust ja lippama mööda kaljusid. Talus vajatakse suvekuudel mu abi.

10. PEATÜKK

Lõvikoopas**Juuli 1943**

Taas oli saanud läbi üks pikaleveninud päev koolis. Ootas, et olen peagi emaga koos ja me võtame midagi toredat ette. Ent vahetult enne tunni lõppu käskis preili Lorenz meil koguneda hoovi, kus direktor pidi pidama kogu koolile kõne. Hoovi ühte külge oli püstitatud lipuvarras ja ülejäänud kolme külge rivistati õpilased, nooremad kõige ees. Mulle oli selline järjestus soodne, sest tagarivis oli kergem varju jääda. Meie suureks üllatuseks olid kohal ka poisid, nii et kokku oli meid 14 klasstäit ja umbes 500 õpilast. Mõnedel tüdrukutel oli seljas noorsoo-organisatsiooni vorm: tumesinine seelik, valge pluus ja must kaelarätt. Poistel seevastu oli pruun pluus. Nende kohalolek oli kindel märk, et antud juhul on tegemist poliitilise üritusega, ent siiski tundsin end oma silmapaistmatul kohal turvaliselt.

Õpetajad seisis igaüks oma klassi kõrval ja poistekooli direktor oli võtnud koha sisse Ehrlichist vasakul. Ehrlich kutsus preili Lorenzi enda juurde ja sosistas talle midagi. Kui pruunis särgis poiss tõi lipu pidulikult kohale, tuli preili Lorenz mind esiritta viima. Sel hetkel taipasin, et taas kord saab minust Ehrlichi märklaud.

Preili Lorenzi eemaldudes tõmbusin vaikselt teise ritta. Minu õpetaja kutsuti jälle lipuvarda juurde, kõigi pilgud teda seiramas, misjärel ta tuli minu juurde tagasi, ise näost lubivalge.

„Simone, direktor soovib, et seisad üksi esirea ees lipuvarda juures ja vaatad tema poole.“

Nutu äärel olles juhatas ta mu leebelt kättpidi seitsmeaastastest tüdrukutest meeter ettepoole. Sadade silmapaaride pilgu all tundsin, kuidas hirm mu jalgesse poeb, ning mulle tuli pähe kõikvõimalikke õuduspilte: nad pilkavad mind, sunnivad mind tervitama, peksavad mind meelemärkuse kaotamiseni. Hakkasin värisema. Ehrlich puuris mind oma pilguga. Märgates mu närvilisust, oli ta silmnähtavalt rahul ning ta näol vilksas võidurõõm. Kui hakati lippu vardasse tõmbama, võtsid õpilased ja õpetajad sirge seisangu ja sirutasid käe välja. Tundsin end täiesti abituna ja hoidsin kramplikult kleidiservast kinni.

Kartsin, et massivaim tõmbab mu kaasa, nii nagu oli juhtunud kolm aastat tagasi. Teiste kiire ja üksmeelne käeliigutus oli mind siis kaasa vedanud, nii et kuigi ma tervitust ei lausunud, olin ma poolenisti kätt tõstnud. Pärast seda läksin õpetajale ütlema, et mul polnud kavatsust nii teha. Ta ei öelnud selle peale midagi, kuid ma tundsin oma teo pärast sügavat häbi.

Nüüd hoidsin kindluse mõttes seelikust mõlema käega kinni, mistõttu mu vabisemine oli veelgi selgemalt näha. Mu põlved tudisesid ja hambad plagisesid, kui lipp pikkamisi vardasse tõusis. Ehrlich seisis, pea võidurõõmsalt püsti ja rind kummis, ning tõstis noolsirge käsivarre, otsekui oleks see lipuga üks. Vaatepilt vaid toetas minu otsusekindlust, kuid ei lõpetanud värinaid.

Anusin tuliselt Jehoovat: „Ma ei taha vaenlase ees väriseda. Palun aita mind! Ma ei saa värinatest lahti.“

Minu palve ajal saadi lipp lõpuks vardasse, kus see hümnikaikudes uhkelt plagises. Ehrlich jõllitas mind vahetpidamata. Ühtäkki muutusin külmaks kui jää. Sisemiselt vabisesin ma ikka veel, kuid väliselt olin rahulik kui kivikuju. Vastasin Ehrlichi pilgule ja tundsin olevat kõigeks valmis. Mind valdas mingi enneolematu jõud.

Ehrlich märkas muutust ja ta võidurõõm asendus raevuga. Vägeval häälel asus ta ülistama Saksamaa suurust, vabadust ja õitsengut. Kõne ei avaldanud mulle mingit muljet. Olin õppinud juba päris noorena, et täiskasvanud oskavad silmagi pilgutamata valetada. Ma ei tundnud mitte mingit tõmmet natside paradiisi vastu, kus on Ehrlichi taolisi inimesi.

Direktori sihiks polnud teadagi mind ümber veenda ega aidata mul hakata sammuma selle „paradiisi“ poole, vaid hoopis valmistada pinnast ette suurejooneliseks finaaliiks. Gasser, koolide inspektor ja kohtunik – kõik nad olid kasutanud samu fraase ja ma teadsin neid peast. Ehrlichi hääle läks võimsamaks ja ta kael muutus jälle sinakaspunaseks.

„Maha mässajad! Kes julgeb olla reetur?“ röökis ta rusikat raputades. „Olgu nad kadunud! Saagu igapähele selgeks, et siin riigis ei või mitte keegi vastuvoolu ujuda. Kes ei paindu, see murtakse! Pandagu selline sunnitööle! Las ta õpib, et *Arbeit macht frei!*“*

Ehrlich pidas dramaatilise pausi. Kas nüüd tormatakse mulle kallale? Kas ta lööb mind jälle, nii et kaotan meelemärguse? Läheb, kuidas läheb – mina olen valmis.

„Meil on siin koolis üks selline mässaja,“ jätkas ta räuskamist, heites mulle kurje pilke. „Ta on vabatahtlikult teinud endast väljatõugatu. Tema ükski on oma olukorras süüdi. Kohe saavad mõlemad koolid näha, mida Saksamaa säarastega ette võtab. Tõuskem kõik üheskoos riigi vaenlaste vastu! Kaitskem meie ühtsust! *Sieg heil! Sieg heil! Sieg heil!*“

Käsivarred tõusid kolme lainena, kuid mul polnud enam vaja seelikust kinni hoida. Lipu langetamise ajal kõlas taas hümn. Seisin otsekui paigale naelutatult ja ootasin halvimat. Ent lapsed hajusid laiali, samuti

* „Töö teeb vabaks“ oli hüüdlause natsi koonduslaagrite sissepääsu kohal, nagu näiteks Auschwitzis ja Dachaus.

õpetajad, ja hoovi jäin vaid mina üksi. Blanche'ist, Madeleine'ist ja Andréest polnud jälgegi.

Pea tühi, vedasin end pikkamisi koju. Olin kui läbipekstu, ehkki olin füüsilistest löökidest pääsenud. Olin juba kaheksal korral kindlalt endale truuks jäänud ja natsitervitusest keeldunud, kuid mitte kunagi varem polnud ma end tundnud nii kurnatuna. Komberdasin edasi nagu joobnu. Olin nii tuim, et ei tajunudki, mis selle pika tunni jooksul oli juhtunud.

Tundus, nagu oleks Ehrlichi pahatahtlik vaim mul kannul käinud, kuid ma ei jaksanud jooksu pista. Trepil olid mu jalad kui makaronid. Kui jõudsin esikusse, polnud ema näha, kuid mu toa uks oli lahti. Voodil olid riided hunnikus ja esikulaual avatud kiri. Vahtisin ainiti kirja. Kas mu silmad näevad õigesti? „Simone Arnold on kohustatud ilmuma neljapäeval kell 8 raudteejaama. Hilinemine võib tuua kaasa politsei sekumise.”

Mu suu kuivas ja ma tardusin paigale. Ema tõttas mu juurde ja võttis mind embusse.

„Armas laps,“ ütles ta rahustaval toonil, „oled juba 12. Selles eas saadetakse peente perede lapsed kodunt ära kinnistesse õppeasutustesse kooliteed jätkama. Kui Jehoova lubab meile selliseid katsumusi, annab ta ka toimetulekuks jõudu. Saad täiskasvanueluks kogemusi ja väljaõpet. Lahkumiseks valmistumiseks on meil vaid see õhtupoolik.“

Ma ei mäleta, et oleksime linnas käinud, kuid siiski ostis ema sel pärastlõunal mulle maniküürivahendid.

„Oled nüüd väike neiu ja sul tuleb oma küünte eest ise hoolitseda.“

Sain kaasa ka pisikese õmbluskarbi, milles oli topeltpõhi. Sinna pistime tillukese piibli, mis sisaldas vaid kreeka kirju ja psalme. Siis vajusin

voodisse. Ehrlichi liputseremoonia ja võimudelt saabunud määrus ühel ja samal päeval oli röövinud kogu mu jõu ning ma suikusin kurnatuna unne.

7. juuli 1943

Hommikul kell kaheksa seisin täiesti tuimalt kahe *Jugendamti* naisametniku vahel. Kuidas ma olin siia tulnud? Küllap ema tõi mind, kuid tal ei lubatud tulla kaasa rongi, mis oli viimas mind tundmatusse sihtkohta.

„Miks? Kas rong on ainuüksi teile broneeritud?“ protesteeris ema ja läks endale piletit ostma.

Tibutas tihedat vihma ja ma viibisin otsekui painajalikus unes. Ema viis mu rongi tagaplatvormile värsket õhku hingama. Reini ületamine ja Saksamaa pinnale jõudmine oli šokk. Kui vahetasime Freiburgis rongi, sain viimaks aru, mis on toimumas. Rong sukeldus hämarasse orgu, mille ümber kõrguvad mäed tundusid me peale langevat. Siis hakkas rong vilisedes ja puhkides mööda mäekülge üles rühkima. See liikus vaevalt üle sildade ja pruunide mägijõgede ning sukeldus pimedatesse ja rõskettesse kuusemetsadesse, kus üdini tungiv udu need vahetevahel endasse mähkis. Hakkasin tagaplatvormil värisema ja pugessin ema vihmamantli alla talle kaissu. Tundsin ta tugevaid südamelööke vastu mu kõrva ja ta hella paitust. Sulgesin silmad, et elada paremini sisse piiblisündmustesse, millest ta jutustas.

„Joosepi vennad müüsid ta maha ja ta sattus Egiptusesse orjaks. Teda koheldi kui karilooma, kui ta turul maha müüdi. Ta ei uskunud, et näeb veel kunagi vabadust. Kuid mida iganes ta ka tegi ja kus iganes ta oli, leidis ta Jumala ja inimeste silmis soosingut, sest ta oli alandlik ja leebe.

Ära iial ole tõrges, sest mitte kellelegi ei meeldi jonnakad ja kangekaelsed inimesed. Pea meeles ka seda, et Jehoova oli see, kes hoolitses, et Joosep leiaks oma ülemuste silmis soosingut. Sinul läheb samamoodi, kui sa kunagi ei hülga tema juhatust.“

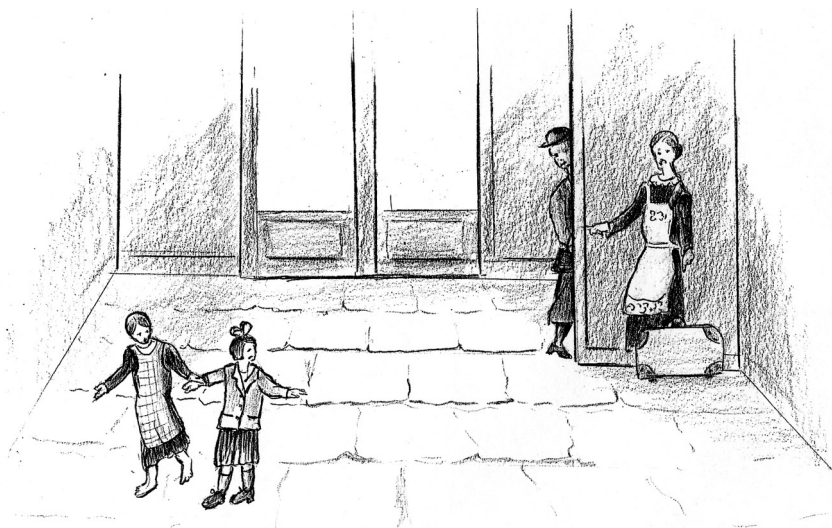
Rütmikas kilks-kõlks aeglustus ja lugu jäi pooleli, ses pidime hetkeks vagunisse naasma. Peagi aga viis jutuvestja mind keset tuult, musta suit-su ja tibutavat vihma tagasi minevikku. Isa reisis meiega kaasa; ta oli kogu aeg meie lähedal – just nagu kodus. Ma peaaegu kuulsin ta isalikke nõuandeid ja tajusin tema usu jõudu ning olin uhke, et mul on nii hea isa, parim kõigist! Küll tuleb päev, mil ta aitab mul roosimaali lõpetada. Minuga koos oli ka Marcel, samuti Adolphe, ja nende kartmatu eeskuju oli mulle toeks.

Schwarzwaldi – „Musta metsa“ – tumedad mäed jäid seljataha ja rong rühkis otsustavalt meie sihtkoha Konstanzi poole. Udupasuna kurblik hääl andis teada, et kusagil raudteejaamast allpool asub Bodeni järv.

Taevas oli tinahall ja katuseräästad tilkusid veest, kui jõudsime hoone ette Schwedenschanzeni tänav 10, mille ukselt võis lugeda *Wessenbergsche Erziehungsanstalt für Mädchen*, Wessenbergi tütarlaste kasvatusasutus. Rongist väljudes oli mind taas vallanud tuimus ja nüüd kohale jõudnult olin kui uimas. Saatjateks olnud naised olid elsaslased nagu meie, kuid sellegipoolest paistsid nad olevat väga innukad mind kasvatusasutusele loovutama. Nad valvasid mind hoolega: üks käis mu ees, teine järel. Kohalejõudnult käskisid nad emal tänavale jääda, kuid ta vastas otsusekindlalt: „Kuskil pole kirjas, et emad ei või sisse tulla.“

Suutsin vaevu märgata aias kasvavaid roniroose, mis olid täis roosaid õisi, või Wessenbergi marmorist rinnakuju, kui me trepist üle läksime.

Helistamise järel avanes uks ja ma nägin nagu läbi sumu hallipäist naist, kel oli maani must kleit ja valge kaelus. Tema oli *Fräulein Lederle*, asutuse juhataja. Kohe, kui ta nägi all trepil seisvat ema, kutsus ta ka tema sisse, öeldes, et peab lugu emadest, kes on oma last saatma tulnud.

Sees panid mu saatjad lauale mind puudutavad dokumendid ja kohtuotsuse. Kuid kas ma nägin und või kuulsin tõesti, kuidas juhataja sõnas, et talle pole mu tulekust teatatud, nii ta peab minema kohtumajja asja selgitama. Kõik saab selgeks alles järgmiseks hommikuks. Kui ta lissas, et ema võiks mu ööseks hotelli viia, olid naised sellele ägedalt vastu, ent ta tõusis püsti ja teatas võimukal häälel: „See naine toob lapse tagasi. Näen, et ta on aus inimene.“

Milline suurepärane ootamatu kingitus! Täna sin Jehoovat tema helduse eest. Kõik oli kui magus uni. *Fräulein Lederle* soovitas meil minna järve teisele poolele Meersburgi, kus hinnad on soodsamad. Ma polnud elu sees sellist järve näinud. Seal oli hulgaliselt uhkeid luiki, värvikirevaid parte ja kiljuvaid kajakaid, kes tüürlesid ümber suure valge laeva, mille punamustast korstnast pahvis välja suitsu. Meie väike reisijatealus

liugles rahulikult mööda vett ja vähehaaval mu meel rahunes. Veteväli sulandus horisondil taevaga kokku, kuni vastaskaldal võis juba eristada Meersburgi lossi siluetti. Mu vaistud ärkasid taas ellu.

Hotell oli tagasihoidlik, kuid puhas, ja kuum supp oli just see, mida vajasime, sest ilm oli pärast sadu jahe. Lõunasöögi järel suundusime pikale jalutuskäigule mööda mäenõlva üles ja imetlesime vanu vahvärkmaju. Pärast lossi jõudsime suure viinamäeni, mis laskus nõlvast alla lausa rannani. Pöörasime liivarajale ja kõndisime kaugele kogu asustusest. Kui olime viimaks kahekesi, saime vabalt rääkida, tarvitsemata kartta liigseid kõrvu. Hakkas juba hämarduma.

Me ei teadnud, millal saame taas koos kõndida, kuid olime kindlad, et see päev koidab kord – vähemalt ülesäratamise järel. Tundus olevat sobiv laulda jällenägemise lootusest rääkiv piibliaineline laul. „*Werden wir uns wiedersehen jenseits einst der Todesgruft? Ganz gewiss, ganz gewiss, werden wir uns wiedersehen.*” (Kas näeme veel üksteist teispool hauda? Kindlasti, kindlasti näeme üksteist taas.) Meie ankruks oli usk ülestõusmisse. Jumal ei ole ülekohtune, nii et unustaks meie töö ja armastuse, mida oleme osutanud tema nime vastu. Tegime ühise palve meie Isale Jehoovale. Ema teadis, mida ja kuidas paluda. Ma vajasin ta palveid, sest minu omad olid veel lühikesed ja mul tuli sõnadest puudu. Kui ema Jumalaga rääkis, tundsin, kuidas mu süda usaldab Tema sõna. Ema palvetas, et Jehoova võtaks mind oma tiibade varju ja kaitseks mind.

„Oo, Jehoova, aita mu tütrekesel ustavaks jääda.“

Olin oma südames muidugi otsustanud ustavaks jääda, kuid teadsin, et olen veel väga haavatav, kui olen katsumuses üksi.

Kui kõndisime tagasi hotelli poole, pani ema hellalt oma käe mu õlgade ümber, et hoida mind soojas. Läksin voodisse ning viimast korda

andis ta mulle unemusi ja kattis mu tekiga. Uinusin juba enne, kui ta minu kõrvale heitis. Sügav uni lasi lõpuks mu äärmiselt pingul närvidel lõtvuda.

9. juuli 1943

Konstanzist Lindausse sõitva laeva vile andis märku, et aeg on minna. Ema oli rahulik ja vaoshoitud. Usk oli talle kilbiks ja tugevuseks. Päike kuivatas tänavaid ja katuseid. Järve teisel poolel võis aimata Šveitsi ja Sämtise mäge. Sulnis uni oli möödas, ees ootas õudusunenägu. Kurgus pitsitas. Olin jälle nagu udu sees, kuid tajusin siiski selgelt, mis ootab ees: peagi meid lahutatakse. Laev kündis järve liig kiirelt: saabume kohale mõne minutiga ja ongi käes aeg hüvasti jätta.

Olin nagu pingul vibu. Uks avanes täpselt kokku lepitud kellaajal juba enne, kui ema jõudis kellahelistamise lõpetada. *Fräulein* Lederle oli kui graniidist välja raiutud ja täiesti teistsugune kui eelmisel päeval. Ta avas ukse fuajeesse ja palus emal jätta asjad sissepääsu juurde. Siis pööras ta järsult ümber ja hõikas käskivalt „Mathilde!“. Enne kui ma arugi sain, oli teismeline tüdruk mul käest haaranud ja trepist üles vinnanud. Ma ei jõudnud emaga isegi hüvasti jätta.

Pöördusin tagasi vaatama, aga kõik ukсед olid suletud ja fuajees oli näha vaid mu reisikraam. Siis kadus mult kogu mu jõud. Jalad olid kui kummist ja maja täitis sumu. Kaks kummituslikku kuju möödus must paljajalu. Mind vilksamisi vaadanud, kadusid nad ukse taha. Tajusin äkki, et olen ka ise paljajalu. Kes mu kingad ära võttis? Täielikus vaikus ronisime vanast nagisevast trepist üles. Mulle näidati kätte magamis-saali nurgas paiknev voodi, kuuest rivis seisvast kraanikausist teine ja

kolm rõivakonksu. Järgmisena tajusin, et olen asutuse rõivais. Kes need mulle selga pani? Ja kes oli üritanud mu lühikesi juukseid patsi punuda?

Allkorrusel viidi mind klassituppa. Nüüdsest oli minu nimi Maria ja minu number oli 1. Mulle anti koht viimases reas. Ümberringi nägin vaid patsidega päid – minu arust neil nägu polnudki. Õpetaja oli pikk ebamäärane viirastus kusagil seal ees. Olin teadvust kaotamas.

Kell kutsus lõunasöögile. Mul kästi järgneda Mathildele. Söögisaalis tajusin, et need minu ümber liikunud varjukujud olid kõik vaikivad lapsed, ja mina üks neist – samasuguses vormikleidis, paljajalu, tummana. Keegi tegi söögipalve. Laual mu ees oli mingi tundmatu toit, välimuselt punapeedikaste. Juba ainuüksi selle vaatamine ajas südame pahaks. Olin veel šokis ega suutnud midagi alla neelata. Mu silmi valgusid esimesed pisarad päras saabumist. Need voolasid kuumalt piki mu põski ja valgusid kätele.

Pärastlõunal toimus õmblemine. Selle üle valvas eakas naine Annemarie, kes vastutas õmblemise, parandustööde ja triikimise eest. Ta ulatas mulle neli paari sokke, milles olid tohutud augud.

„Kui augud pole õigesti ja ühtlaste pistetega nõelutud, tuleb töö uuesti teha. Ja järgneb karistus!“ ähvardas ta. „Kui töö õhtusöögiks valmis pole, siis süüa ei saa.“

Sellest polnud lugu, sest mul polnudki isu. Mu kurgus oli klomp ja süda pitsitas ning mul tuli jälle nutt peale. Pisaratest märga villa oli raske nõeluda. Kogu pärastlõuna valitses õmblusklassis sügav vaikus, mida rikkus vaid mu tagasihoitud nuuksumine.

Sain sokid õigel ajal nõelutud. Annemarie kontrollis neid hoolega, püüdes sõrme mõnest nõrgemast kohast läbi torgata. Sõnagi lausumata viskas ta sokid parandatute hulka ja käskis mul minna. Olin andnud en-

dast parima, kuid mingit kiitust ma ei pälvinud. Pettununa hakkasin veelgi enam nuuksuma.

Õhtul tutvusin maja õhtuse rutiiniga. Jalad pesti külmas vees täielikus vaikuses, misjärel kõik 36 last, kelle iga ulatus kuuest kuni neljateistkümne aastani, võtsid end rivvi, väiksemad eespool, et kuulata juhataja meisisapalvet. Selle lõppu oli lisatud veel üks palve: „Õnnista füürit ja meie isamaad.“

Seejärel pidid kõik kordamööda astuma sammu ette, käed selja taga, ja ütleva: „Head ööd, *Fräulein Lederle*. Magage hästi.“ Juhataja kas vatas head-ööd-soovile, mispuhul laps võis lahkuda, või käskis tal kõrvale astuda. Midagi muud ma ei kuulnud teda esimesel päeval lastele ütlevat.

Mathilde oli mul soovitanud hoolega jälgida, kuidas teised tüdrukud riietuvad ja riidest lahti võtavad. Kui kusagilt vilksatas paljast ihu, järgnes range karistus. Voodis tuli magada, käed risti õlgadele asetatuna teki peal, ning üleastumisele järgnes karistus. Rääkimine oli keelatud magamissaalis ja pesuruumis, samuti koolitundides, tööajal ja söögilauas. Iga

laps oli kohustatud reeglite rikkumisest teada andma; distsipliini hoidmiseks rakendati nuhkimis- ja pealekaebamissüsteemi.

Voodis värisesin külmast ja igatsesin nii väga ema sooja embust. Pi-medus ja hääletus tundusid hirmuäratavana. Kus ema on? Kuidas tal läheb? Kes teda aitaks, kui ta ära väsis? Miks küll nii pidi minema, miks? Üle 12-aastaste magamissaal oli pooltühi, 12-st voodist oli käigus vaid 6. Saali raskes vaikuses oli kuulda mu nuuksumist ja ma tõmbusin teki all kägarasse, kõht valust hell. Nutt ei tahtnud kuidagi järgi jääda.

Mu peas keerles nii palju mõtteid, et ma ei saanud und. Gestaapo oli hävitanud meie pereelu, rikkunud mu nooruse, pillutanud laiali meie koguduse, arreteerinud me sõbrad, heitnud Marceli vangi ja jätnud ema üksi. Ilma abita on ta nagu üksikvangistuses, ehkki on vaba. Bergenbach oma niitudega ja Koehlide aed on läinud. Minult on röövitud teine isa, Adolphe. Olin jäänud ilma armastusest, julgustusest, lugupidamisest ja kaastundest.

Lamades üksi keset seda külma halastamatut maailma, valdas mind paanika. Mis kõik veel ees ootab? Pisarad voolasid ohjeldamatult ja südamesse hiilis kibedus. Ma polnud saanud jätta hüvasti ei tädi Eugéniega ega Koehlidega. Polnud saanud isegi ema viimast korda emmata. Siin ei rääkinud minuga keegi, välja arvatud Mathilde ja Annemarie, ja nemadki vaid käskides. Kuhugi ei võinud minna, küsimata kõva häälega luba, isegi mitte tualetti. Sinnagi tuli teine tüdruk kaasa, et anda teada mis tahes reegli rikkumisest.

Isiklikest asjadest jäeti mulle vaid ema antud õmbluskarp, mille sain lukustatud kapist kätte õmblustunni ajaks. Mingitki oma ruumi pakkus mulle vaid mu voodi ja öökapi aset täitev taburet, minu pink klassitoa viimases reas ning tool number kuus söögilauas number üks. Kõik muu oli ära võetud, kaasa arvatud privaatsus. Minule kuulus hommikul saa-

dud number, mis tuli õmmelda kõigile rõivaesemetele. Enesehaletsuse, kibeda trotsi ja lootusetuse pisarad paistsid uhavat minust välja viimasegi jõuraasu. Lõpuks said pisarad otsa ja ma vajusin unne. Kell oli viis ja äratuseni jäi üks tund.

Kui ma silmad avasin, kogesin kohe ehmatust, kui nägin valgel linal suurt punast laiku. Mul ei jäänud teha muud, kui järgneda teistele ja minna kolmandale korrusele pesema. Kaksteist kraanikaussi olid paigutatud kahte ritta ja ma läksin oma kohale. Nägu pesti külma veega, mis-järel pidi igaüks oma naabri selga küürima, nii et alussärk ees rinda ka-taks. Muude piirkondade paljastamine või pesemine oli keelatud.

Magamissaali tuulutati kolme akna kaudu. Voodid tegime ise ära. Kliidega täidetud madrattsisse öösel tekkinud lohk tuli tasandada laudsi-ledaks. Öösärk volditi kokku algupäraste voltide järgi ja öömüts asetati selle kõrvale. Kui voodi polnud laitmatult korras, jäeti hommikusöögist ilma.

Minul polnud korras, sellel oli vereplekk. Kiirustasin esimese täiskasvanu juurde, keda nägin, ja rääkisin talle määratud linast, ise häbist ja abitusest värisedes. See naine oli *Fräulein* Messinger, õpetaja. Ta kutsus ühe tüdrukutest, Hilda, minu juurde ja käskis tal mulle näidata, mida teha. Mul tuli ise lina puhtaks pesta.

Õuele tassiti kolmjalgpink ja sellele tõsteti suur puupali. Mul tuli va-lada sinna külma vett ja lina selles leotada. Külma kivisillutis paljaste jal-gade all ajas jalad krampi. Plekk oli visalt kinni ja kangas kare. Hõõru-sin, nagu jaksasin, kuid punase värvi asemel koorus maha vaid mu nahk.

Jälle kord hakkasid voolama soolased pisarad, mis panid mu veriliha-le hõõrdunud käed kibeleva. Kõhukrambid sundisid mind kahel korral kägarasse tõmbuma ja mulle tundus, et mu süda lõhkeb, kui ühtäkki il-mus välisuksele *Fräulein* Messinger rühikana ja üleolevalt muigavana.

Terashallid silmad ja kotkanina andsid talle kivise välimuse, mida ei suutnud pehmendada ei ta helepruunid lokkis juuksed, mis olid kaelal väiksesse kranni keeratud, ega rõõsa jume. Ta oli noor ja tugev. Ta mõõtis mind halvustaval pilgul ja pani mind veelgi enam nutma. Siis purskas ta pahaendeliselt naerma.

„Ah, et nutad! Käsi siis Jehooval oma pesu pesta.“

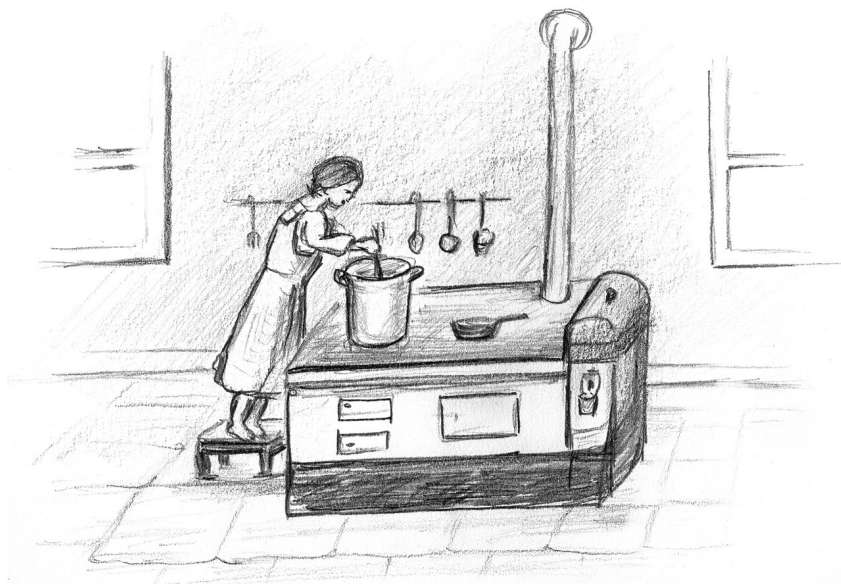
Ta sõnad olid kui piigitorked ja mu nutt lõppes kui lõigatult. Põrnisin talle vastu, pühkides jääkülma sõrmega põselt viimase pisara. See häbematu naine pilkab Jehoovat! Mitte keegi polnud sel kombel teotanud Jumala nime, isegi mitte Ehrlich. Otsustasin seal seistes, et ei anna talle enam kordagi põhjust pilgata minu nõrkuse pärast Jumalat. Siin majas on nüüd nutud nutetud!

Töö oli ränkraske. Sügavas katlas oli umbes 40 inimesele mõeldud paks supp ja minu ülesandeks oli hoolitseda, et see põhja ei kõrbeks. Pingil varvastel seistes hoidsin mõlema käega pikka puukulpi ning olin katlast tõusva auru ja kõrvetava suvekuumuse kätte sulamas. Tundsin, et olen kui ori. Mitte töö ei kurvastanud mind, vaid see, et olin ainuke, kes seda tegi. Kõik teised olid läinud kirikusse. Mõtlesin kibedusega, et seitsaadik on kõik pühapäevad sellised.

Eelmisel pühapäeval olin istunud köögi kõrval klassitoas ja lugenud evangeeliume. Olin küsinud preili Lederlelt luba laenata üks raamatukogu arvu-katest piiblitest ja seda lugeda

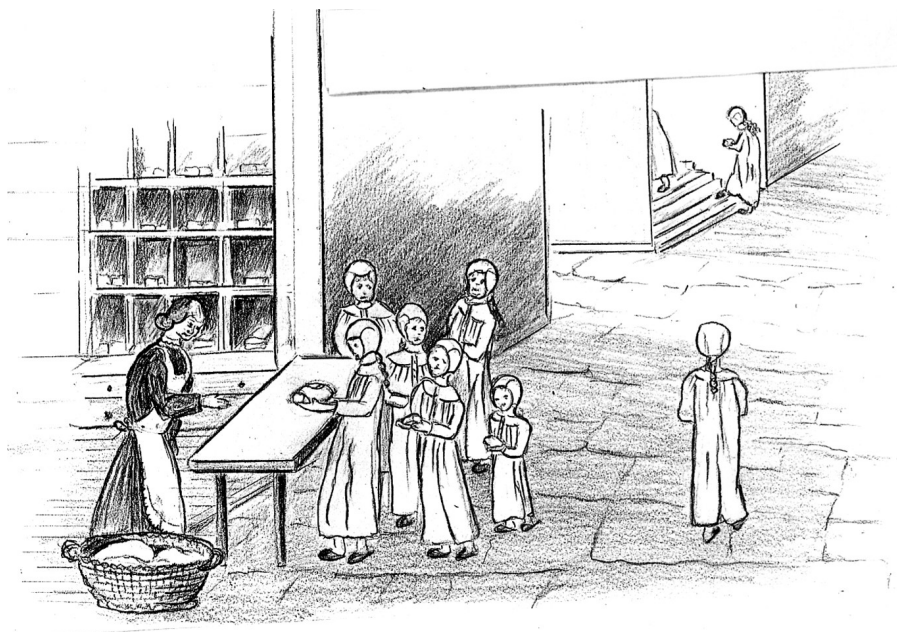

ajal, kui teised on kirikus, ning ta oli lubanud. Preili Messinger oli läinud kolme katoliiklasest orvuga kirikusse, teised viidi paarikaupa rivis protestandi jumalateenistusele. Tüdrukutel olid pikad sinised valge kraega kleidid ning valged sukad ja mustad kingad. See vorm oli veidi ke-nam kui meie argirõivad, kuid minule sellist ei antud, kuna ma ei käi-nud kirikus. Kõik jõllitasid mind, kui seisin üksi oma argihõlsts. Olin rahulikult lugemas jutustust Jeesuse elust, kui kuulsin, kuidas missalt naasnud Messinger päris kelleltki, mida ma klassiruumis teen. Vastus teda ei rahuldanud.

„Ta ei tohi lugeda ei piiblit ega evangeeliume. Kööki tööle on ta vaja panna!“

Teine pühapäev oli mööda saamas ja tasapisi hakkas mulle kohale jõudma, milline minu uus elu välja näeb: pühapäevahommikuti higistan tohutu suurte katelde ääres, millest ühes on lõunasöök, teises õhtusöök,

ja veel kahes esmaspäevahommikune toit. Samal ajal valmistatakse otse mu silme all neljale ülevaatajale maitsvaid roogi koos magustoitudega, mis laseb mul tunda end Tuhkatriinuna. Seejärel läheb meie keskealine kokk Anna kirikusse ja ma olen kogu majas täiesti üksi. Enam ei saa ma pühapäevahommikuti piiblit lugeda.

Nädala ajakava oli range, seda reguleerisid arvukad reeglid ja määru-
sed. Mind oleks justkui tõmmatud mingi hiiglasliku masinavärgi rataste
vahele. Mitte midagi ei saanud teha vabalt. Isegi küürimisharja pidi
hoidma käes asutuses ette nähtud viisil!

Enne kell kaheksa algavat hommikusööki tuli meil maja koristada. Igal 6–14-aastasel tüdrukul oli oma ülesanne. Mina pidin põhjalikult tualetti küürima. Kooli õppetükke võisime häälega korrata, kuid igasu-
gune muu rääkimine oli rangelt keelatud. Tubli tund küürimist tühja
kõhuga pani meid jahust ja vanast leivast keedetud lahjat kõrti kõrgelt

hindama. Kui kõrdi pinnale juhtus tõusma läbikäänud jahuusse, pidi needki suhu pistma. Taldrik tuli süüa tühjaks, kui tahtsid süüa ka järgmisel söögikorral. Öhtul saime suppi, leivatüki ja ühe väikese õuna või pool suuremast õunast. Suvel korvas puuvilja pool topsitait marju.

Esmaspäev oli pesupäev. Mustad rõivad korjati kokku laupäeva õhtul. Oli see alles veider vaatepilt, kui seisime öösärgis ja öömütsis häälalt riidelao ees, käes korralikult kokku volditud alussärk ja selle peal aluspüksid. Enne, kui kasutatud aluspüksid võis pesukorvi panna, kontrollis *Fräulein* Lederle need üle. Kui need olid määrdunud või plekklised, ei saanud me õhtust puuvilja terve nädala jooksul.

Pesumaja oli aias kitsesara kõrval. Pesupesemisega tegeles kümnest tüdrukust koosnev rühm, kuhu ka mind määrati. Rõivad pandi ligunema kolme suurde kolmjalgade peal seisvasse puupalisse. Seejärel astus iga pali äärde kaks-kolm tüdrukut, kel tuli küürida puhtaks 36 alussärki,

36 paari aluspükse, 36 käterätikut ja korralik hunnik köögist ja mujalt majast kokku korjatud köögirätikuid ja muud taolist. Edasi keedeti pesu kivi-pajas, mille alla oli tehtud tuli. Lõpuks kontrolliti igat rõivatükki hoolikalt. Töö oli väga raske ja ega kuuma auru sees töötamine seda kergemaks teinud. Ka siin oli rääkimine keelatud, kuid minule vaikimine probleemiks polnud, sest mul polnudki huvi rääkida, pealegi olin juba koolis harjunud vait olema. Ainsad hääled keset kuuma auru olid ülevaataja jagatavad käsklused ja veesulin.

Pärastlõunal oli kavas triikimine, parandamine, õmblemine ja aiatöö. Viimase tööna kooris seitse last järgmise päeva kartulid. Söögisalis oli üksteise kõrval kolm pikka puidust söögilauda, mida küüriti puhtaks liivaga. Igaühel oli oma koht. Kaksteist noorimat istusid esimeses lauas ülevaatajate söögiruumi kõrval. Viimases lauas istus esimesena reas sale ja rühikas Hilde, blondid patsid ümber pea keeratud, ja kamandas meid, ülejäänud tüdrukuid. Tema oli preili Annemarie soosik ja parem käsi. Õmblustööde ajal kehtisid samad kohad kui söögiaegadel. Mina istusin Hildega samas lauas. Kapp tehti lukust lahti ja iga tüdruk võttis sealt oma õmbluskarbi. Ka mina sain oma kätte, kuid mul polnud mingit võimalust lugeda sinna peidetud pisikest päiblit.

Valitses rõhuv õhustik ja preili Annemariel polnud mingit kalduvust kellelegi halastada. Temalt oli raske midagi õppida, sest ta näitas vaid korra, mida teha. Kui tüdruk tegi vea, krahmas ta tal töö käest ja laksas teda näkku, kuni ta põsed olid tulipunased. Mõnikord ta tiris kõrvast või tutistas, ja kui kellegi töö õhtusöögi ajaks valmis polnud, jäi ta õhtusöögita. Oli südantkriipiv näha, kui karistatav tüdruk tõusis laua tagant püsti just enne seda, kui tema taldrikut täitma hakati, ja lausus kõval häälel: „Ei, tänan, minul pole õigust süüa. Mina kannan karistust.“ Seejärel anti tühi taldrik käest kätte, kuni see tema ette jõudis. Veelgi vastumeelsem oli näha, et mõned tüdrukud nautisid seda olukorda.

Fräulein Annemarie pani mind taas katsele. Parandamistöö asemel pandi mind õmblusmasina taha. Esialgu olin uhke selle üle, et saan ema õpetatud oskust näidata, kui aga sain teha keerulise töö ja kuulsin, et ebaõnnestumine toob kaasa karmi karistuse, tajusin, et preili Annemariel minu õmblemisoskused ei huvita, vaid ta tahab mind eksimuselt tabada. Masina ratast tuli käsitsi vändata, nii et kanga hoidmiseks jäi vabaks vaid üks käsi. Ma pidin õmblema kokku vaevalt sentimeetri laiuse ja kümne meetri pikkuse paela servad. Olin nii pingul, et vabisesin üle kere.

Eelmine tüdruk oli kõva laksu vastu nägu saanud, sest õmblus polnud sirge, ning tal tuli kõik viltu läinud pisted lahti harutada. Minu kümnemeetrist tööd kontrolliti sentimeeter-sentimeetri haaval. Seejärel andis *Fräulein* Annemarie selle tagasi, käskis kerida kokku ja asetada oma kohta. Ta silmades ümmarguste prilliklaaside peegeldus pettumus ja ma mõistsin, et ma ei suuda talle iial meeltemööda olla, kuidas ma ka ei püüaks. Paistis, et talle on omased vaid järsud käsklused, karmid nõudmised ja ähvardustega pikitud juhised. Ta ei kasutanud eales minu ema nimetatud „võlusõnu“, mis avavad ukSED ja südamed, nagu näiteks „kas oleksid nii kena“, „täna“, „hästi tehtud“. Tegelikult ei tundud neid kogu majas. Siin toetuti meelsamini hirmutamisele, pealekaebamisele ja karistamisele ning nõuti täielikku vaikimist.

Ei möödunud päevagi, kui kedagi poleks karistatud. Piitsaga peksmist pidas *Fräulein* Lederle enda tööks. Ta pani endale ette nahast või kummist põlle ja võttis kätte piitsa. Karistuslune tüdruk pidi käe välja sirutama. Siis kostus hirmus heli, kui piits läbi õhu vihises, kogu jõust kämmalt tabas ja vastu põlle laksatas. Iga kord, kui ma seda kuulsin, tõmbus mu kõht hirmust krampi. Kui laps nuttis, sai ta veel ühe hoobi samale käele, enne kui sirutas välja teise käe. Kõige väiksem karistus oli üks löök kummalegi käele, kuid tihti ei piirdunud vaid ühe löögipaariga.

Iga löögipaar tähendas üht õhtut söögita. Karistamise ajal võis paljude silmist lugeda välja õelat rahulolu, pakkus ju see sündmus tapvalt tuima rutiini veidi vaheldust.

Peagi sain teada, et on olemas veelgi kohutavam karistus. Ühel õhtul pärast ühispalvet kästi ühel katoliiklasest orvul kõrvale astuda. Tüdruk läks seina äärde seisma, ise kogu kehast värisedes. Ta silmad läksid punni kui konnal, kui tal kästi minna roosasse tuppa köögi kõrval. Kolme päeva pärast ilmus ta teiste sekka tagasi, silmade ümber mustad rõngad ja laud niivõrd turses, et silmadest oli näha vaid kitsas triip. Kohutav välimus ja mõistatuslik karistus vapustas meid kõiki.

Tajusin juba esimesel nädalal, et ähvardavad karistused hõljuvad me kohal kui süsimust pilv. Kuidas saaksin neist üldse hoiduda, kui ülevaatajatele meele järgi olla oli peaaegu võimatu?

Ainult koolitundides andis pinge veidi järele. Pingid olid kuues reas, igas reas neli istkohta. Raamaturiulil lukustatud klaasuste taga oli hulk luteri piibleid ja ees õpetajalaua kõrval harmoonium, mida ei kasutatud. Sein kaunistas mitmevärviline kaart Baden–Württembergi maakonnast ja selle ümbrusest. Näha oli isegi Mulhouse, Oderen ja Krüth, tükike minu kodukandist.

10–14-aastaste tunnid olid hommikupoolikul. Siingi ei antud mingit asjalikku õpetust. Õpetaja käskis mul kirjutada lugusid ja joonistada pilt lapsepõlvest. Ta uuris neid hoolega, püüdes saada selgust minu mõttemaailmast. Saksa keelt oskasin ma tema meelest halvasti, kuid ta ei andnud mulle keeletunnis kunagi mingit nõu. Ta tundis minu vastu suurt huvi ja käskis mul tihtilugu pärast tunde tema läheduses töötada, et ta saaks mulle küsimusi esitada. Ent kui sõbralik ta ka olla püüdis, ei saanud ma unustada, et minu lisandunud köögikohustuste taga oli tema.

Liitigi oli mul meeles, kuidas ta Jehoovat oli pilganud. Ma ei suutnud teda usaldada, ükskõik kui heasoovlik ta ka näis olevat.

Ei läinud kaua, kui sai selgeks, et naerule või isegi naeratusetele pole siin majas kohta. Ainsad „meelelahutuseks“ ette nähtud hetked olid kümme valvsalt jälgitavat minutit ennelõunasel ajal, kui pidime mängime ringmänge ja laulma lastelaule. Sõprussuhteid sõlmida ei saanud, sest me ei võinud omavahel rääkida. Lugemiseks aega ei jäänud ja saada-val polnudki muud, kui kooliõpikud. Me ei saanud ei joonistada ega midagi muud harrastada. Range töörügamine, magamine, hääletus – see oli meie elu sisu. Vähehaaval meie isiksuse jooned kahvatusid ja olime kui hääletult liikuvad varjud. Šveitslastest naabrid meie kuningriigi piirina teeniva plangu taga tõenäoliselt ei teadnudki, et naaberkrundil elab 36 last.

Pühapäeva pärastlõunati tikkisime ja tegime muid käsitöid, välja arvatud kõrvetava suve ajal, mil meid saadeti päeva kuumemaks ajaks voodisse. Mingeid lõbustusi polnud, kui just selleks arvata kellegi sissekukumise hea meelega nautimist.

Kõik teised tüdrukud olid sakslased. Siin polnud mul tarvidust natsitervitusest keelduda, sest meid peeti kurjategijaiks, nii et meile ei võimaldatud „au“ lausuda „*Heil Hitler*“ või pääseda noorsooühingu liikmeks. Kõigepealt pidid meist saama korralikud *Volksgemeinschafti* liikmed. Saime pidevalt kuulda, et me peame olema tänulikud koolituse eest, mida me pole ära teeninud. Selliseid mahategevaid kõnesid ei võtnud ma isiklikult, sest ma polnud kaugeltki ainus Jehoova tunnistajate laps, kes oli sattunud kasvatusasutusse ilma tegeliku põhjusega. Kolm Arztide venda ja pisike Jeannette Lauber olid viidud ära samal nädalal, kui mind Konstanzi toimetati.

Ma ei kurnud ega nutnud, kuid mu südamel lasus raske koorem. Elu oli karm ja ma tundsin ääretut koduigatsust. Samad mõtted keerlesid mul pidevalt peas: kadunud olid armsad õhtud koos kallite vanematega, mõnusad hetked piiblit ja muid raamatuid lugedes, isa antud maailmisõpetus, Marceli vennaliku kiindumuse väljendused, õhtud Koehlide aias, puhkused Bergenbachis, tädi Eugénie hell hool. Minult oli võetud kõik; kogu elu oli tükkideks lagunenu. Kibedusega mõtlesin ikka ja jälle oma kaotustele ning mu meeoleu langes iga päevaga.

Kui emalt saabus esimene kiri, olin nii tuim, et ei mõistnudki selle täit väärtust. Teised lapsed kuulsid haruharva midagi oma perekonnast ja minu teada ei saanud nad kunagi kirju. Kui olin kirja läbi lugenu, võttis *Fräulein Lederle* selle minu käest ära ja viis „turvalisse paika“, sest minul kohta asjade jaoks polnud.

Muserdatult tajusin, millest ma ilma jäin. Kiri oli minu oma; see oli osa emast. Selles oli julgustavaid sõnu ja nõuandeid, mis olid mõeldud ainuüksi minule ja mida ma nii vajasin. Seda olid hoidnud ema käed ja nüüd võeti mult ära õigus see endale hoida, seda kalliks pidada! Olin kohutavalt masendunud.

Teki all püüdsin meenutada, mida ema oli kirjutanud, ja järsku tulid ta sõnad mulle selgelt meelde ja olid palsamiks mu haavatud südamele. See oli otsustav pöördepunkt. Sain aru, kui hinnaline asi on mälu. Õpetused, mida isa ja ema mu südamesse olid juurutanud, ja Marceli plaanid Bergenbachiga olid aarded, mida keegi ei saanud mult ära võtta. Võisin millal tahes oma mõtted nendele suunata. Ema oli kauge maa tagant ulatanud mulle võtme minu enda südamesse.

Lootsin järgmisel hommikul saada tassi piima, sest kirjaga oli olnud kaasas paar piimatalongi. Köögis ootaski mind aurav tass, kuid piima asemel oli selles kibe ürditee!

Õppisin, et siin majas ei saa mitte kellelegi heauskselt loota või kellelki midagi soovida. Muutusin veelgi kinnisemaks ja toetusin üha enam Jehoovale. Pidin olema valvas. Edaspidi ei räägi ega kirjuta ma enam midagi elust Mulhouse'is, meenutan vaid Bergenbachi. Palusin Jehoovat, et ma läbi une räägiksin saksa ja elsassi keele asemel prantsuse keelt, et mitte paljastada infot usuvendade kohta. Tundsin, et olen keskvaenlasi, kui *Fräulein* Annemarie mind oma käealuseks võttis, *Fräulein* Messinger salakavalate küsimustega pommitas ja *Fräulein* Lederlele olin nagu paljas õhk.

Õhtul haarasin padja kaissu ja kujutlesin, et olen ema embuses, kuulates teda piibililugusid jutustamas ja ühispalvet tegemas. Vaatasin kuud ning tajusin kokkukuuluvust isa ja emaga, mõeldes, et küllap vaatavad nemadki parajasti kuud, viibigu nad siis kus tahes. Kujutlesin, kuidas meie kolme palved Jumala poole tõustes ühinevad. Kõigest hoolimata oleme ka edaspidi üks perekond.

Fräulein Messinger osutas mulle jätkuvalt erilist tähelepanu. Kord teatas ta, et vajab tomatite hooldamisel abi ja käskis mul neid pärast muid töid hilisõhtuni kasta. Vedasin mööda terava kivikillustikuga kaetud rada mitu käsikäru täit vett, 40 liitrit korraga. Kivid olid paljaste jalgade all valusad ja kandam raske, kuid olin uhke, et saan noorest east hoolimata hakkama. Keegi muu ei saanud lisäülesandeid. Kas preili Messinger üldse teab, kui rasket tööd ma olin teinud Bergenbachtis?

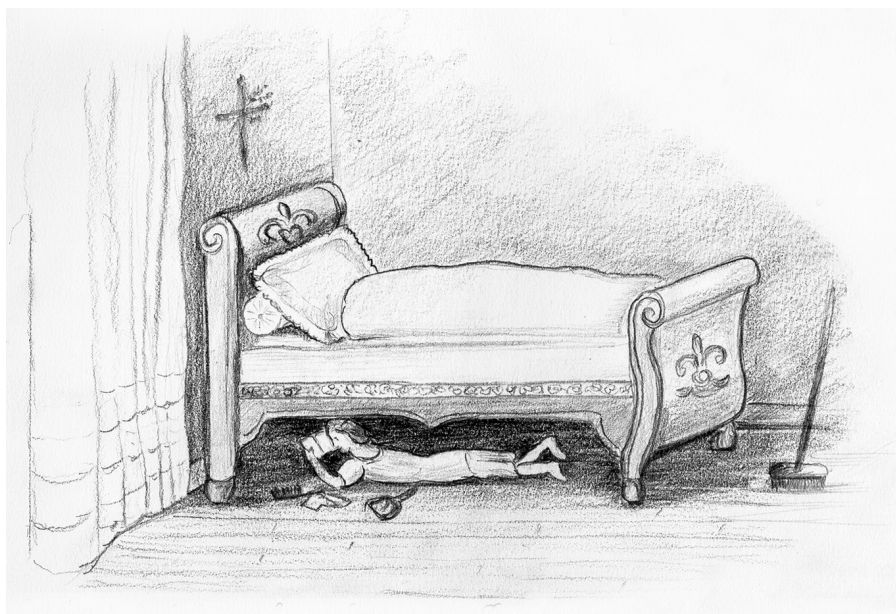
Fräulein Messinger valis mind täitma kõigist ülesannetest kõige hirmutavamat: koristama tema tuba. Minu eelkäija lahkus majast ja preili Messinger käsutas mind appi tüdruku pagasit raudteejaama tassima. Koduteel jahvatas preili vahetpidamata sellest, et Wessenbergi kasvatusasutusest pääseb minema kahel moel: 14-astaaase tüdrukud paigutatakse peredesse koduabilisteks või siis saadetakse vanglasse. Raudteejaama viidud tüdruk pandi vangi, sest tal oli olnud afäär kinnistu piire valvava

sõduriga. Ainult laitmatult käituvad tüdrukud võivad loota pääseda normaalsetesse oludesse. Lõpuks hoiatas preili Messinger mind, et teistest tüdrukutest pole ükski plekitu ning nad on halvad kaaslased. Minust aga lootis ta suurepärasest majahoidjast, keda võib usaldada. Paraku tõi see mulle lisatööd. Lisaks igahommikusele tualeti koristamisele ja muudele ülesannetele tuli mul nüüd lõunasöögi järel tema tuba koristada.

Ta tutvustas mulle uut tööpõldu. Pidin koristama ta tuba iga päev ja lisaks kord nädalas kõrvaltuba, mida kasutati haigetoana. Ainsaks mööbluks oli seal kuus raudvoodit. Nende all oli hulk nõusid, täis sulatatud võid. Sellest ei tohtinud kellelegi iitsatada. Messingeri tuba oli väike ja selle nurgas oli kõrge voodi. Seda tegi ta korda ise.

„Sina ei ulatu tekki siluma,“ ütles ta, viidates kaunile valgele päevatekile. „Aga sa mahud parajasti voodi alla, et vedrudelt iga päev tolmu pühkida.“

Ühel päeval järgemööda vedrusid pühkides tekkis mul mõte: saaksin peita siia oma väikse piibli! Kõhklesin kaua, enne kui asusin tegutsema. Et saada õmbluskarbi valepõhja alt piibel kätte, tuli mul tühjendada kogu karp, äratamata kahtlust samas lauas istuvas Annemaries ja vältides arvukaid luuravaid silmapaare mu ümber. Siis tuli piibel libistada mu ainukesse taskusse alussärgis, kus see toksas mu sääri igal sammul, ja hoida seda seal peidus järgmise päevani. Ettevõtmine oli ohtlik, kuid see õnnestus. Mu väike piibel leidis koha vedrude vahel voodi keskosas, kus magaja raskus seda tugevalt vedrude vahele surus. Ainus hirm oli, et see hommikul vedrude lõtvudes maha pudeneda võib. Kõik läks siiski hästi.

Oli tore lugeda evangeeliumi iga päev. Kui *Fräulein* Messinger tuli mu tööd kontrollima, oli mul piisavalt aega raamat oma kohale tagasi torgata. Saabusin pärastlõunasse õmblustundi tihtilugu hiljem ja Annemarie sõimas mind teiste kuuldes kõigi aegade aeglaseimaks tüdru-

kuks, kuid *Fräulein* Messinger oli mu tööga rahul ja see oli kõige tähtsam.

Regulaarne piibli lugemine pühkis minema mu negatiivsed mõtted ja tugevdas tulevikulootust. Siirdusin oma mõtetes saabuvasse raurikkasse paradiisi ning kavandasin ja teostasin kõiksugu ettevõtmisi nii innukalt, et vahel nõel keset õmblemist peatus.

„Maria, sa igavene laiskvorst, ärka üles!“ karjus *Fräulein* Annemarie. Tuli tööle pihta anda, kui tahtsin õhtul süüa saada ja teistele heaks eeskujuks olla.

Siis aga sain uue lisatülesande, mis oli tõesti raske. Pidin hoolitsema Anna, viieaastase kasvatamatu tüdruku eest, kes oli äsja majja toodud. Ta oli prostituudi tütar ning iseloomult salakaval ja jultunud. Kui ta midagi varastas või ära lõhkus, vastutasin mina. Sügavalt nõrdinuna küsisin Messingerilt, miks see tülesanne mulle anti, samas kui mitte kellelgi tüdrukutest pole nii ränka töökoormat. Sain kuulda, et Anna on liiga noor, et suudaks ise maja kombes selgeks saada, ja et minul on „au“ teda kasvatada. Tema võis tõusta voodist hiljem kui teised ning mul tuli teda pesta, riietada ja kammida, ta voodi üles teha ning ta rõivaste eest hoolitseda. Kõige tipuks pidin teda kaks korda öö jooksul tualetti viima. Kui ta oli voodi märjaks teinud, pidin ta linu pesema. See tähendas seda, et mul tuli ilma äratuskellata igal ööl ärgata ja minna sinna magamissaali, kus magas tema.

Esimene nädal augustis 1943

Kui jagati pärastlõunaseid töid, kästi mul rivist välja astuda, sest mulle määrati selleks päevaks eriülesanne. Pidin üksi minema maja ette punaseid viinamarju noppima. See tuli kõigile üllatusena, sest me ei pääsenud mitte kunagi mitte kuhugi üksi – ka mitte tualetti.

„Tööd piisab vaid ühele,“ ütles *Fräulein* Lederle lühidalt, ja laste silmist paistis kadedus.

Põõsad kasvasid kauni pargi serval, kuhu minek oli meile keelatud. Marju pidi söödama õhtulauas: kartulisupi järel saab igaüks õhukese viilu musta leiba ja väikese topsitäie marju. Tööd tehes silmitsesin pidevalt uhket saja-aastast kuuske, mille lõhn pani mind unistama Bergenbachist. Kuulsin isegi, kuidas keegi mind nimepidi hüüab. Hüüd muudkui kordus, algul naise, siis mehe häälega. Ärkasin oma unelmatest ja vaatasin ringi ning märkasin siis põõsastara kuivanud koha tagant kahte tuttavat inimest mulle käega lehvitamas. Suutsin vaevu uskuda oma silmi, nähes Adolphe Koehli säravaid sinisilmi ja Maria naeratavat nägu. Oleksin tahtnud rõõmust kiljuda ja läbi tara nende juurde hüpata. Nad olid tulnud hommikul, kuid *Fräulein* Lederle oli öelnud, et ma ei saa külalisi vastu võtta, ja saatnud nad ära. Lahkudes olid nad märganud auku põõsastaras ning enne kojusõitu olid nad parki tagasi tulnud, et heita veel kord pilk majale ja aiale. Kas oli see juhus, et töötasin aias üksi just siis, või oli Lederle selle võimaluse korraldanud?

Vestlus oli väga lühike ja ühepoolne. Ootamatu kohtumine ja vahelejäämise hirm olid teinud mind napolisõnaliseks ning nädalaid kestnud vaikimine väljendus ujeduse ja napolisõnalisusega. Sain neile siiski rääkida, et mind pole seni veel karistatud ja et olen mõelnud välja viisi, kuidas lugeda piiblit iga päev. Ma ei paotanud sõnagi piimast, mille asemel mulle anti kibedat teed, ega rängast töökoormast või Anna eest hoolitse-

misega kaasnevatest rahututest öödest. Miks koormata neid oma muredega? Nead ei saanud midagi ette võtta, nii et oli parem, kui nad neist midagi ei teadnud.

Kodused uudised olid kui päikesekiir pilvises taevas. Isa sai ikka „vitamiine“. Jeannette Lauber võis aeg-ajalt koju helistada, Arztide vennakesed oli üksteisest lahutatud, kuid kõik läks hästi. Tööga ülekoormatud vanaema oli soostunud ema pakkumisega tulla talle Bergenbachi appi. Teadmine, et vähemalt pole ema üksi, kui tal jälle halb peaks hakkama, oli mulle suureks kergenduseks. Seevastu Marcel Sutteri kohta oli halbu uudiseid: teda ootas ees surmanuhtlus.

Õhtulauas oli kõik endine: kört maitsetu ja marjad hapud. Mu süda oli raske ja mõtted kibedad. Koehlide nägemisest sündinud rõõmu asendas põhjatu üksindustunne. Ma polnud nutnud, kui nad lahkusid, ega kavatsenud nutta nüüdki, kuid võttis mitu päeva, enne kui rabelesin enesehaletsuse soost välja ja suutsin mõelda Adolphe'i julgustavatele sõnadele. Ta oli korranud üht mu lemmikvanasõna „Jumala veskid jahvatavad aeglaselt, kuid kindlalt“. Küll tuleb omal ajal ka palk. See, mida peame õiguse nimel üle elama, ei ole iial asjatu. Jumala vaimu tegutsemist ei suuda takistada mitte keegi – seda ahelatesse panna ei saa. Nii kaua, kui laseme sel end juhtida, saame ka jõudu vastu pidada.

Vähehaaval ärkas osa endisest minust ellu tagasi. Taas nägid mu silmad looduse ilu. Mu voodi asus magamissaalis akna all ja minu ülesandeks oli see igal hommikul riietumise ja vooditegemise ajal tuulutamiseks avada. Väljavaatamine oli rangelt keelatud, kuid põgus pilk lummale pargile viis mu mõtted saabuvale paradiisile. Metsviinapuu oli kasvanud aknaluukide peale, varjates osa aknastki, nii et luuke ei saanudki

enam sulgeda, ja öösel vaatasin ma väätidega raamistatud tähistaevast. Seal suundusin ma oma mõtetes pikkadele reisidele tulevikku.

Maja kolm kitse, kes aasal mökitasid, ning väiksed tassid piima, mida saime neljal õhtupoolikul juua, ja kanade kaagutamine õues tõid mulle meelde mu lapsepõlvepäevad Bergenbachis. Miks kanad muudkui häält teevad, kui nad mitte kunagi midagi meile söömiseks ei mune? Kavadasin mõttes Marceli visandatud lehmaduši taolisi täiustusi taluelu kerendamiseks. Maapealsest paradüüsimisest ja selles elavatest jumalakartlikest inimestest sai mu mõtetes tõelisus, nii et hetketi õnnestus mul unustada kalk ümbruskond ja tuim rutiin.

Fräulein Lederle andis mulle lugeda emalt saabunud pika kirja. Selle sõnades väljendus tema sügav armastus minu vastu ja rõõm selle üle, et olen tema laps. See kiri tõi ema nii lähedale, et nägin selgelt ta siniste silmade uurivat pilku.

Kirjas öeldi: „See, mida Maria rääkis, tegi mulle suurt rõõmu ja rahustas mu meelt. Armas laps, ole rõõmuks inimestele su ümber ja heaks eeskujuks teistele lastele. Kui sulle, kullake, on antud veidi vastutust teiste üle, tegutse armastusega. Ära mitte kunagi kohtle teisi ebaõiglaselt. Sa tead, kui hävitav see on, oleme ju kolmekesi pidanud selle pärast nii palju kannatama. Kuid ma tean, et sa kunagi ei tee teistele halba, sest oled alati olnud armas heasüdamlik tüdruk. Kõigist raskustest hoolimata ei soovi me muutuda teiste vastu kalgiks. Tuleb aeg ja ka see katsumus on läbi, ning kui see on meile osaks saanud, on sellel mingi tähendus. Majapidamistöed, aia eest hoolitsemine ja muu füüsiline töö on sulle tulevikule mõeldes suureks kasuks. Väiksed vastutusrikkad ülesanded valmistavad sind ette suuremateks tegudeks, mis toovad au Jumalale. Püüa anda kõiges oma parim. See on sulle õnnistuseks, mu kallis laps, sest me vajame seda koolitust, et õppida kuulekust ja pääseda kuningriiki. Astu julgesti vastu kõigele, mis ette võib tulla, ja jää kindlaks. – – Ees

on veelgi raskusi, kuid me oleme valmis astuma neile vastu Jumala auks.”*

Kui vaid ema oleks teadnud, kui raske on siin paigas olla eeskujulik ja külvata enda ümber rõõmu, armastust ja õiglust! Kuidas sain ma olla teistele rõõmuks, kui pidin öösiti voodist tõusma, teised magusalt magamas, ning rügama pühapäevahommikuti köögis, ajal kui teised kirikus istuvad? Kui see üldse midagi on, siis see on kindlasti ülekohus. Ma ei suutnud kuidagi uskuda, et see tulevikus tuleb mulle suureks kasuks.

Vastutus kartulite koorimise eest küll eriti üllana ei tundunud. Varem olid selle töö üle valvanud kas Hilde või Hannelore, kuid nüüd määrati enamasti mind seda tegema. Kartuliteater toimus iga päev tund aega ja selles osales lisaks ülevaatajale kuus tüdrukut. Kui keegi hakkas kiirustama ja kooris liiga paksu koore, pidi ülevaataja sellest Lederlele või Messingerile ette kandma. Raisku läinud kartulimäär arvati koorija õhtusöögist maha, nii et õhtul ta kõrti ei saanud. Lisaks kontrollisid *Fräuleinid* kord juba ülevaataja kontrollitud koored üle ja karistasid vajaduse korral teda. Peaaegu iga päev jäi üks või kaks tüdrukut supist ilma. Kuidas oleks saanud sellise „vastutuse“ üle rõõmu tunda? Kas pidin teisi üles andma, säästmaks ennast karistusest? Teisest küljest, kas ma täidan oma üleannet korralikult, kui lasen tüdrukutel teha, kuidas tahavad? Lahendasin probleemi nii, et hoidsin igapäev töö hoolega silma peal ja hoiatasin kohe, kui koor kippus paks olema. Õhtud olid seetõttu stressirohked, kuid meetod toimis ning minu ülevaatajavahetuses ei karistatud kedagi.

Kuidas sai siinne karm elu aidata kaasa sellele, et mind kuningriigi vääriliseks arvatakse? Ema oli kirjutanud, et „me vajame seda kooli, et õppida kuulekust“. Kuulekust õpib siin tõesti, aga kool viis mu mõtted

* Kogu kiri on lisas E.3.

tundidele, kus me ei õppinud midagi. Võisin vaid vihikusse kirjutada ja äärtele ainega seonduvaid pilte joonistada. Muusikat harrastada ei saanud. *Fräulein* Messinger oli kord palunud mul harmooniumil midagi mängida ja mina mängisin ühe Alfred Zinglé vahendusel saadud laulu, mis oli loodud koonduslaagris. Õpetaja päris, millest see räägib ja kes on selle autor, kuid ma ei saanud vastata. Ta saatis mulle ärritunud ja puuriva pilgu ning ma tajusin, et mängimisega on nüüd lõpp. Kuidas võis see maja tulla mulle suureks kasuks? Tahtsin ema uskuda, aga ma ei mõistnud, mida ta selle all mõtles. „Ees on veelgi raskusi, kuid me oleme valmis astuma neile vastu Jumala auks.” Need sõnad seevastu tekitasid minus kohe vastukaja ja süütasid taas soovi, mis oli lõõmanud mu südames juba väiksest peast: „Tehke kõike Jumala auks.“

Ühte ema nõuannet oli tükk maad raskem järgida. „Armas Simone, Maria ütles, et sa ei söö korralikult. See pole hea! Toit hoiab meid elus. Sa ei või alla anda, kallid laps! Sul tuleb midagi ette võtta. Kui on tahtmist, leiab ka lahenduse, ja ma tean, et ka sina leiad selle ja teed, nagu ma palun, Jumala auks. Vastasel juhul hakkab muretsema, et jääd haigeks. Mu kullakallis, võta end kätte ja rõõmusta mind!”

Lõunane söögiaeg oli päeva kõige süngem hetk. Igatsesin oma vanemate järele ja nende puudumine andis end kõige valusamini tunda just noil söömaaegadel, kui valitses täielik vaikus. Ainsad hääled tulid lastelt, kes sõid lahtise suuga luristades, ja see küll söögiisu ei tekitanud. Tundus, et mu neel sulgub, nähes taldrikul seda värvitut ja maitsetut rokka. Ja kuidas ma oleksingi saanud midagi alla neelata, kui pidin kogu väest võitlema pisaratega, mis ähvardasid põskedele valguda? Üksindus ja kaotused rõhusid mind kõige raskemalt just lõunalauas.

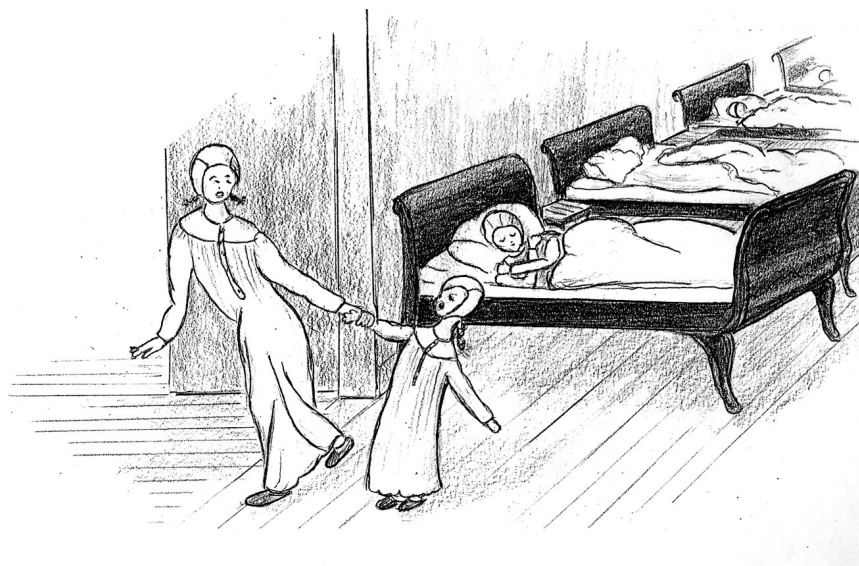
September 1943

Tädi Eugénie kirjaga saabus vapustav uudis: ema on arreteeritud. Ta viibis Schirmecki laagris ega saanud mulle enam kirjutada. See oli kohutav hoop, mille pidin võtma vastu üksi. Ma ei saanud sellest rääkida kellegi muule kui Jumalale.

Ema teine kiri jäigi viimaseks. Teadsin seda lausa peast ja ammutasin endale lohutust, korrates oma mõtetes selle hingekosutavaid mõtteid. Mu vanemad sarnanesid ustavate jumalateenijatega, kellest räägitakse piiblis. Sõnad, mida ema mulle kirjutab, käivad ka ta enda kohta: „Oled kui särav kalliskivi Jehoova käes, ja sinul on vaidlusküsimuses oma osa.“ Ema oli tõesti kalliskivi, kuid ennast ma selle võrdluse vääriliseks ei pidanud. Ta oli kirjutanud, et palvetab mu eest, ning ergutanud mind püüsimisena ja seisma kindlalt Jumala kuningriigi ja tema nime eest. Oli nii lohutav teada, et ta minu eest palvetab, sest mu omad palved olid ikka veel väga lühikesed.

Anna, kelle eest pidin vastutama, oli noor, kuid kaugeltki mitte süütu. Ta vihkas mind, sest äratasin teda öösel ja viisin tualetti. Üsna pea mõtles ta välja viisi, kuidas kätte maksta. Kohe, kui ta kuulis, et tulen magamissaali, tõusis ta madratsile püsti ja lasi oma soru linadele. Kuidas ma oleksingi saanud teda armastada? Oleksin pidanud selle pisikese põrgulise peale kaebama, kuid see oli mulle vastik. Oma raevus otsustasin teda ise karistada. Tõin nagu tavaliselt pesupali ja kolmjala. Siis haarasin Anna kinni, surusin ta vastu pali ja pistsin ta käe külma vette. Ta kiljus ja üritas vabaks rabeleda, kuid olin nii vihane, et ei lasknud teda lahti. Kiledad hääled jõudsid *Fräulein* Lederle kõrvu ja Anna sai oma karistuse, kuigi ma polnud tema kohta midagi öelnud.

Asi läks aina hullemaks. Mulle anti Anna tarbeks hobusejõhvist kootud labakud, mis paistsid kui sokid, sest neil puudus põial. Need ühendati nõõriga ja nõõr pandi ümber kaela, nii et käsivarred jäid rinna kõrgusele. Arvasin oma naiivsuses, et Annal on ussid ja labakud takistavad teda end kraapimast. Panin need talle kätte igal õhtul, samal ajal kui ta kõigest jõust vastu punnis, silmad vihast hõõgumas.

Voodi tahtlik märgamine jätkus, ehkki ta teadis, et peab koos minuga linu pesema. Lisaks võttis ta endale kombeks lipsata mõne naabri voodisse. Seal õpetas ta tollelegi oma vastikut tava ja määris linu, kraapides teda oma jõhvkinna verele. Teda karistati karmilt ja probleem vaibus veidikeseks. Siis aga märkas ta silmis kättemaksuhimu ja mõtlesin, mida ta küll järgmisena välja haub.

Ootamatult teatas *Fräulein* Annemarie, et kontrollitakse meie rõivaid. Igaühel meil oli pööningukorrusel paar rõivakonksu, kus rippus kogu meie tagasihoidlik garderoob: koolipõll, pühapäevane kirikukleit koos valgete või mustade sukkadega ja pühapäevane kodukleit. Kontrol-

liti ka rõivaid, mis meil seljad olid. Näppamise ärahoidmiseks olid kõik taskud kinni õmmeldud. Vaid alussärgi allõmbluses oli tasku taskurätiku jaoks. Kui seda tarvis läks, tuli kleidihõlma kergitada, nii et igauks võis näha, kas taskus midagi muudki pole.

Anna rõivad olid korras. Nööbid kenasti kinni, nööpaugud ja õmblused terved, augud parandatud. Minul polnud ei pühapäevakleiti ega sinna juurde kuuluvaid sukki, kuid muud rõivatükid olid mul täiesti korras, nii et olin kontrollimiseks valmis. Kuna minu number oli 1, kontrolliti mind esimesena. Läksin kohale, olles igati kindel, et ka Anna, kelle kord tuli hiljem, läbib edukalt kontrolli, sest olin ta rõivastele veel viimase pilgu heitnud ja veendunud, et kõik on korras. Kui Anna oma rõivad *Fräulein* Annemariele ulatas, nägin ta suunurgas pahaendelist naeruvinet, ja järgmisel hetkel võttis ka Annemarie nägu rahuloleva ilme, mida tal ei õnnestunud varjata.

„Maria jääb õhtusöögist ilma ja enne magamaminekut olgu sukad nõelutud!“

Nii mõnegi silmist välgatas kahjurõõm. Kui alandav! Pidin ju olema teistele eeskujuks ja tegema mida iganes, et minu kohta midagi laiduväärset ei saaks öelda. Kui pettunud võisid isa ja ema olla! Taipamata, mis on juhtunud, läksin üle toa Annemarielt sukki võtma, kuid ta astus sammu vastu ja virutas märja sukapaariga mulle vastu nägu. See väike peletis oli sukad hammastega ribadeks rebinud.

Mu häbist punetav nägu läks kaameks ja hämming asendus mässu-meelega. Mu vastumeelsed tunded peegeldusid tagasi *Fräulein* Annemarie silmist. Olin vihast lõhkemas ja kõik kodus kuulnud nõuanded kannatlikkuse ilmutamise ja rahu säilitamise kohta olid minema pühitud. Seisin paigal raevust jäigana. Hilde, Hannelore, Mathilde ja Johanna istusid mu lauas ja jõllitasid mind. Nende pilgud tõid mu silme ette pildi vanaema kahest kassist, kui need, karvad püsti, vastamisi seisisid, ja ma kuulsin kõrvus ema sõnu „targem annab järele“. Istusin oma kohale ja üritasin noid süljest märgi sukki nõeluda.

Söögiaegadel oli tavaks teha ühispalve, mille ajal seisime igaüks oma tooli taga, käed tooliseljal. Tol õhtul olin nii vihane, et ei tundnud pisi-matki soovi söögi eest tänada. *Fräulein* Annemarie jagas kõrti ja jättis minu taldriku tühjaks. Kohe, kui ta oli läinud ülevaatajate söögituppa, kaotasin enesevalitsuse. Hüppasin püsti ning läksin ja haarasin Annalt supitaldriku supiga. Ta jooksis mulle kisades järele. Haarasin tal käsivarrest ja surusin ta enda kõrvale laua äärde. Kogu saal ahhetas.

Uks lendas lahti ja preili Lederle tuli mu juurde, silmis üllatunud, küsiv pilk.

„Mis õigus on Annal suppi süüa?“ küsisin. Vastust ei tulnud. Jätka-sin: „Tema sööb siis, kui olen nõelumisega valmis saanud. Siis sööme suppi üheskoos, olgu see kas või külm.“

„Võid seda teha,“ sõnas Lederle, näol hämmeldus. Üllatav vastus tõi mind reaalsusesse tagasi. Sõin suppi paar-kolm lusikatäit ja andsin ülejäänud Annale.

Magamissaalis magas kõrvalvoodis Sophie. Tal olid blondid lokkis juuksed, tumedad silmad ja roosad põsed. Mõnikord ta naeratas mulle ujedalt. Olime üksteise lähedal ka söögisaalis, sest istusime kõrvallaudades. Paraku ei saanud me omavahel tuttavaks, sest rääkimine oli keelatud. Minu voodi oli seina ääres ja Sophie voodist eraldas seda väike taburet, mis oli öölauaks. Minu taburet oli voodi jalutsis ning järgmised kolm voodit olid seina vastas reas, minu voodiga risti. Neist esimeses magas Hilde ja teises Hannelore.

Ühel õhtul tõstis Sophie oma padja taburetile, et olla mulle lähemal.

„Miks sina siin oled?“ sosistas ta. „Sa oled täitsa teistsugune kui teised. Miks sa jääd süüa tegema ega tule kirikusse? Miks sina saad kirju? Miks Messinger alati sind enda juurde kutsub, kui tal midagi tarvis on?“

Vastasin lühidalt. Küll oli tore öelda talle mõni sõna piibli kohta. Minu nurgavoodist oli saanud mulle turvaline pesa, kuhu päeva pained ei ulatunud ning kus sain nautida teatud omaette olemist ja ammutada jõudu mälestustest. Nüüd sain rääkida isegi oma usust!

Järgmisel õhtul jätkasime juttu, pead padja all, ja ma rääkisin talle tulevikulootusest. Äkki katkestas mind Sophie kohutavalt hirmunud häälel.

„Meid reedetakse! Keegi roomas su voodi alt välja ja läks allkorrusele.“

Ta hakkas hirmust värisema ja hetke pärast kostuski alt *Fräulein* Lederle häälel kui piksekärgatus: „Sophie! Maria, kohe alla!“

Trepil tuli meile vastu võidurõõmus Hilde. Sophie oli täiesti endast väljas, kuid mina olin lootusrikas. Rääkimine oli tõepoolest keelatud, kuid me polnud tühja lobisenud ega klatsinud, vaid rääkinud tõsistest asjadest.

Fräulein Lederle ootas meid kõrge kahhelahju kõrval. Ta polnud kuigi pikk inimene, kuid mõjus sellegipoolest hirmuäratavana. Ta paistis alati rangena, mida peadligi krunn veelgi rõhutas, kuid sel õhtul oli ta sinistes silmades nii jäine pilk, et need tundusid hallidena. Meil kästi reegleid korrata. Me muidugi teadsime, et rääkimine on rangelt keelatud. Sophie pandi esimesena kõike üles tunnistama ja ta rääkis asjast päris nii, nagu see oli. Ta põrnitses põrandat, näost valge, ja vabises nii kõvasti, et mul hakkas tast lausa kahju.

„Mis on sinu versioon?“ pinnis Lederle minult.

„Sama,“ vastasin, kuid mul kästi anda täpsem seletus. „Rääkisime sellest, kuidas Jeesus andis oma elu, et Aadama kaotatud paradiisi võiks tagasi saada. Tulevikus elavad inimesed igavesti siin maa peal. Haigusi ja surma pole enam ning surnud äratatakse üles. Rääkisin Sophiele, et meid ootab ees selline tulevik, kui käime täpselt Jeesuse jälgedes.“

Vaatasin kogu aja *Fräulein* Lederlele lootusrikkalt silma, kuid paistis, nagu räägiksin seinale. Jälgisin vapustatult, kuidas ta võttis ahju tagant raske põlle ja riulilt piitsa. Sophie võeti ette esimesena ja mina pidin seda pealt vaatama. Lederle pani Sophie seisma paremale, nagu minu poole, ja tüdruk sirutas käe välja. Piits vihises läbi õhu ja tabas ta pisikesi sõrmi, enne kui põlled peatus. Lederle lõi kõigest jõust. Sophie-vaeseke seisis öösärgis, silmad kinni, hambad kokku surutud, et mitte häält teha. Värisedes lasi ta parema käe alla ja sirutas ette vasaku.

Esimese löögipaari järel käskis *Fräulein Lederle* sirutada parema käe uuesti. Kuidas ta võis nii teha! Kaks korda hoope oli rängim karistus, mida olin näinud, ja tähendas ka kahte õhtut ilma supita. Kuidas võis too kirikus käiv naine sel viisil karistada vaid seepärast, et olime rääkinud Jumalast? Sophie astus kõrvale, raputades valust oma käsi. Nüüd oli minu kord.

Fräulein Lederle kamandas aga Sophie tagasi ja lõi kumbagi ta kätt veel korra. Vaatasin üksisilmi seda naist, kes oli võimeline ootama täiesti külmavareliselt, kuni kramp peapesades sedavõrd järgi andis, et neid lahti sai teha. Siis tõstis ta piitsa lausa religioosse hardusega õhku ja käskis võõra häälega: „Vaadake nüüd mõlemad mind!“

Piits laksatas neljandat korda kätele, mida vaevalt enam käteks võis pidada. Sophie surus hambad meeletult huulde, et mitte nutma pursata, sest siis oleks seis nullitud ja hoopidega otsast peale alustatud. Mu kõht tõmbus krampi ja külmavärinad andsid märku algavast põiepõletikust.

Järgnes viies paar. Sophie väänles valust, kuid Lederle teatas julmalt: „Kui tõmbad käe ära, alustan otsast peale.“

Tundus, nagu oleks kogu veri mulle pähe tunginud, ja ma olin õudusest teadvust kaotamas. Lederle armutu käsi tõusis masina täpsusega

kuuendat paari lööma. Sophie valged kiharad oli liimunud ta laubale ja külm higi oimudel valgus ta öömütsi serva. Sunnitud ootuse järel kõlas taas käsk sirutada juba vormituks muutunud ülespaistetanud käsi. Sophie õudust täis silmad palusid armu. Ta pea nõksatas kramplikult ning ta surus põlvi ja reisi tugevasti kokku, võideldes endaga, et suuta veel kord kätt ette sirutada. Lederle aga oli täiesti tundetu tolle väikese valust kägaras olendi ees, nii et seitsmes hoobipaar tabas käsi sama jõu ja halastamatusega kui eelmisedki.

Viimaks ometi sai Sophie loa lahkuda ja ta läks magamissaali, hoides oma kohtavalt üles tursunud käsi kõrgel ja vabisedes üle kere. Ta oli terve nädala ilma õhtusöögita.

Oli olnud vastik vaadata tolle ebainimliku karistusmasina liigutusi. Iga viimane neljateistkümnest hoobist oli tabanud ka mind. Sophie valust moondunud nägu silme ees, astusin ette. Sirutasin käe, kuid juba enne esimest hoopi olin sama kahvatu ja kaame kui temagi. Ka mina pidin ülevaatajale otsa vaatama. Pingul kui viiulikeel, ootasin et tema „õigusemõistmist“. Surusin hambad kokku, kui piits tseremoniaalselt tõusis. Vaatasin Lederlele otse silma, sest kuigi olin hirmust kange, olin valmis võtma löögid vastu, pea püsti, sest mind karistati vaid selle pärast, et olin rääkinud Jumalast.

Ootamatult pandi piits tagasi ahju peale.

„Sinu usk paneb sind hülgama igasuguse vastutustunde. Unustad reeglid ja määrused. Oled küll kuulekas kõiges muus, aga komistuskiviks on sulle su usk. Kui tänaõhtune peaks veel korduma ja sa rääkimatuse seadust rikud, saad seitse hoobipaari ja lisaks veel need seitse paari, mida oleksid pidanud saama täna.“

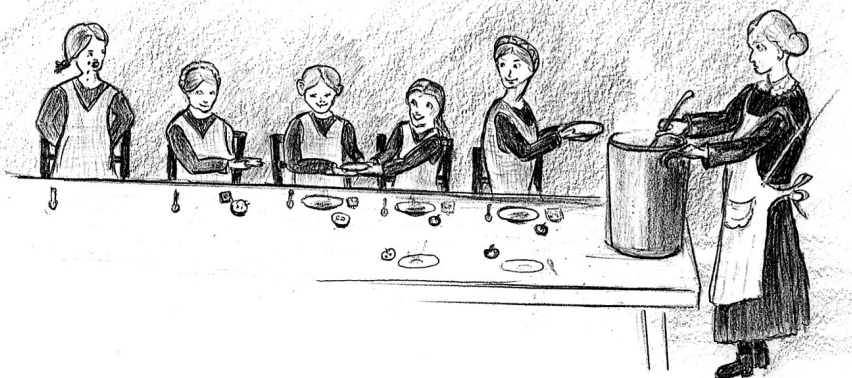
Trepist tõus tundus meeletult raske. Põletikus põis tulitas ja ma olin palavikus, kuid eelkõige tundsin sügavat häbi, et mind polnud karista-

tud. Põsed pisaratest märjad, astusin trepist pikkamisi üles. Minu kiire tagasitulek oleks karjув ülekohtus Sophie suhtes ning see võib talle veelgi enam haiget teha kui hoobid. Tundsin sellele pekstud, alandatud tüdrukule kaasa ja olin juhtunud sügavalt löödud. Ka Sophie nuuksus oma voodis. Tajusin Hilde pilku. Me ei saanud teineteist isegi lohutada, sest katsumus oleks võinud alata otsast peale. Täiesti kurnatuna vajusin sügavasse unne.

Järgmisel hommikul sai Sophie oma tursunud kätega vaevu-vaevu oma voodi tehtud. Ma häbenesin oma terveid käsi, kuid ei saanud teda aidata.

Õhtusöögi ajal laua otsas istuv Sophie lasi lauakaaslase täidetud taldrikutel edasi liikuda. Ta käed polnud ikka veel endised. Kui jõudis kätte tema aeg saada taldrikuga suppi, ütles ta rahulikul kõlaval häälel: „Ei, tänan. Mul pole õigust süüa. Mina kannan karistust.“

Siis kandis ta katla oma valutavate kätega koos ühe teise tüdrukuga meie lauda. *Fräulein* Lederle järgnes neile. Taldrikud liikusid laua otsa poole, et neid täidetaks. Minu oma oli eelviimane. Just siis, kui Hilde mu taldriku katla suunas ulatas, kargasin midagi mõtlemata üles ja ütlesin: „Ei, tänan. Mul pole õigust süüa. Mina kannan karistust.“

Hilde nägu lõi särama, kuid Lederle silmitses mind üllatunult. Tühi taldrik oli juba minu juurde naasmas, kui ta käskis selle tagasi anda ja täita. Siis küsis ta ka Sophie taldriku ja kui see oli täidetud, sõnas ta karmilt: „Et ma sellest enam sõnagi ei kuuleks!“

Järgmisel päeval sosistas Sophie mulle möödaminnes: „Ma nägin, et sind ei karistatud. See, mida sa tegid ja mis seejärel juhtus, on ime. Olen olnud siin seitse aastat, aga sellist asja pole mitte kunagi juhtunud.“

Tõstsin vaid sõrme huultele ja läksin kiiresti edasi.

Seisin pooleldi lahtiriidetatuna, kui arst mõõtis mu pikkust ja rinnauõbermõõtu. Uurinud mu kurku ja hambaid ja alalauge, küsis ta Lederlelt, kas on midagi erilist mainida.

„Põiepõletik paistab paranevat. Enam ta selle üle ei kaeba.“

Kui oleksin kaevanud, pidanuks ma veel jooma seda kibedat teed, mis mul südame pahaks ajas. Isegi pakitsevat põit oli kergem taluda.

„Kuid öösel on ta väga rahutu ja kõnnib unes,“ jätkas *Fräulein* Lederle.

„Kas püüab välja saada?“

„Ei, käib vaid majas ringi ja avab uksi, otsekui sooviks tube kontrollida.“

„Kas ta unes räägib?“

„Jah, tihtilugu, kui näeb midagi õudset.“

„Mida ta ütleb?“

„Ma ei tea. Ta räägib alati prantsuse keeles.“

See oli mulle väga meeldiv paljastus. Olin kartnud, et avaldan Mulhouse'i Jehoova tunnistajate kohta infot, mistõttu olin ikka ja jälle härdalt anunud Jehoovat, et näeksin prantsuskeelseid unesid. Nüüd kuulsin, et ma ei rääkinud öösiti mitte elsassi murret, vaid hoopis prantsuse keelt, mida siin keegi ei osanud. Jehoova oli mu palvetele vastanud! Sain esimest korda kinnituse selle kohta, et ta ka minu palveid kuuleb, ehkki ema pole mind aitamas. Mu süda hõiskas ja hüppas ning ma olin õnnest lõhki minemas, kuid mul tuli oma rõõmu varjata. Arstlikust kontrollist lahkudes kipitas mu õlal värske süstikoht, kuid ma olin nii õnnelik, et tundsin end õhus hõljuvat.

Sest ajast saadik, kui olin hakanud varjama enda nii rõõmsaid kui ka kurbasid tundeid, oli mul saanud tavaks põgeneda tõelisusest unistuste maailma. Kohe õmblustunni alates mõlgutasin mõtteid Bergenbachist sellisena, milline see on tulevases paradiisis, ja taas jäi nõela liikumine aeglaseks, kuni seiskus hoopis.

„Tagasi maa peale sealt pilvelossidest!“ kuuldus *Fräulein* Annemarie terav hää, kuid täna olin nii õnnelik, et mu tundeid ei saanud miski rikkuda.

Minust oli saanud Messingeri soosik. Ta kutsus mind alati, kui vajas midagi. Siiski ei suutnud ma teda usaldada. Kas polnud ta kohe esimesel päeval minu usku pilganud? Ma ei rääkinud oma isiklikest mõtetest mitte kellelegi, saati veel temale. Ma ei rääkinud ega kirjutanud sõnagi Mulhouse'ist, kodust, Koehlide aiast ega meie kooskäimistest, sest kartsin, et mu huulilt võib lipsata mõne mu sõbra nimi. See tuli ka mulle

endale kasuks. Koehlide külaskäik oli avanud mu haavad ja ma tajusin, kui valulik on meenutada oma õnnelikku lapsepõlve. Parem oli Mulhouse unustada ja uks möödanikku sulgeda.

Fräulein Messinger sundis meid, kuut vanemat tüdrukut, raskele tööle, milleks mõnikord oleks olnud vaja mehejõudu. Tema ise oli tugev ja tarmukas ning mõnikord aitas meidki. Kord aga oli ette võetud töö liig temalegi ja ishias surus ta haigeveodisse. Ilmselt hakkas tal oma toas igav ja ta kutsus mind enda juurde.

„Jää mulle siia seltsiks,“ sõnas ta ja käskis mul võtta istet ainsal toolil toas. Voodi oli nurgas, nii et tema ei näinud aknast seda, mida mina voodipeatsis istudes nägin. Meie krundi ja Šveitsi vahelise väikse metsa-salu kohal hõljusid kerged pilved ning linnud sööstsid edasi-tagasi, otsekui poleks mingit piiri olemaski.

„Tule lähemale,“ lausus *Fräulein* Messinger magusalt naeratades. Hämmingut tundes liikusin ivake lähemale. Taas palus ta mul rääkida Elsassist, oma perest ja lapsepõlvest. Väljas kõigutas tuul puude oksid ja õuest kostus kanade kaagutamist. Mälestused Bergenbachist valdasid mind ja ma hakkasin pajatama raheraju kätte jäänud põrsakesest, ägedatest äikesetormidest, minu esimesest leivahankimisretkest ja paljudest muudest väikestest seikadest.

Mõne aja pärast tegi ta märkuse: „Sa ei räägi mitte kunagi Mulhouse’ist.“

Niisiis polnud see jäänud tal märkamata. „Mina olen maatüdruk. Armastan mägesid, põllulilli, metsi ja vanavanemate talu. Linnaelus pole midagi erilist.“

„Kuidas nii?“ võis Messingeri hääles tajuda kahjutunnet. „Kas sa polnud siis õnnelik vanemate juures Dornachis?“

„Muidugi olin! Mulle väga meeldis kõndida aasadel ja metsades ning seeni otsida. Käisime korjamas ka mustikaid ja metsvaarikaid. Küll need maitsesid head!“

Häält kaastundest väristades päris ta: „Kas sul polnudki kedagi teist kui nemad?“

„Muidugi oli. Täditütre Angèle ja onu Germainiga oli meil vahva ühes olla, ja koos vanaisaga maiustaime koorejuustuga.“

„Aga sa tundsid ju ka Artztide poisse,“ jätkas ta. Kus tema neid teadis? Poisid olid saadetud Saksamaale kasvatusasutusse, kuid nende isa, kellega ma polnud kunagi kohtunud, oli veel vaba. Ma ei saanud öelda, et tunnen poisse, sest siis oleksin seadnud nende isa ohtu, eitamine aga oleks olnud valetamine. Siis välgatas mul mõte: saksakeelne sõna arsti kohta on *Arzt*, mitmuses *Ärzte*.

„Muidugi on *Ärzte* mulle teada,“ vastasin kergendustundega. „Mind ravinud arst on nimega Baumann.“

Messinger luksatas kuuldavalt, kuid jätkas siis endisel toonil: „Küllap sul oli Dornachis teisigi sõpru.“

„Jah. Koolis olid mul Andrée, Blanche ja Madeleine. Olime head sõbrad.“

Mida see pinnimine õige tähendab? Siirdusin sujuvalt rääkima Oderenist ja oma vanaemast.

Kuulanud mõne minuti, katkestas ta mind: „Aga Graffi sa ometi tunned.“

Ta teadis kõike! Marcel Graf vastutas meie väikse piibliuurijate kogukonna eest ja kohaliku põrandaaluse tegevuse eest, kuid minu teada polnud teda veel arreteeritud. Olin talle tema korteris lugenud prantsuskeelset „Vahitorni“, samal ajal kui tema seda saksa keelde tõlkis. Kuidas sellest küsimusest välja väänelda? Siis tuli mulle meelde, et saksa keeles tähendab *Graf* ka krahvi.

„Meie oleme päris tavalised inimesed. Isa oli tehases vahetustööline ja sugulased olid mägedes väikepõllupidajad. Me ei kuulu kõrgemasse klassi ega tunne krahve.“

Fräulein Messinger lahvatas näost punaseks. Õnneks ei suutnud ta liikuda! Mind kamandati otse teiste sekka Annemarie õmblustundi.

Mu pea oli täis küsimusi. Miks ta küsis mu vanemate, Dornachi ja Mulhouse'i kohta? Miks ta uuris mu sõpruskonda? Mis tähtsust sel temale on? Kust ta teadis Marcel Graffi? Kes muu Marceli otsiks kui gestaapo? Mida Messinger oleks teinud, kui oleks saanud minult infot välja koukida? Seekord oli mul õnnestunud lõkse vältida, kuid edaspidi pean olema veelgi valvsam, kui mul tuleb selle riukaliku naisega tegemist teha.

Adolphe Koehl oli alatasa manitsenud meid olema ettevaatlikud. Olin kindel, et Jumal oli aidanud mul osavalt vastata, sest mu vastused olid hämmastanud samapalju kui mind ennast ka Messingeri. Mu enesetunne oli pinnimise järel rahulik ja ma tänasin selle eest Jehoovat.

Hilde, Hannelore, Thila ja Mathilde käisid kordamööda linnas, et maksta ära iganädalane raha leiva-, liha- ja köögivilja eest. Tavaliselt sai läkitatu noist paigust kaasa tükikese vorsti, väikse küpsetise või isegi mõne sendi. See kõik tuli puutumatuna majja tuua. Toit pandi taldriku-

le kahhelahju peale kuni järgmise pärastlõunani, mil läkitatu sai selle vahelalaks tavapärase leivatüki või topsi piima asemel. Kõigile nähtav maiuspala oli äärmiselt ahvatlev.

Ühel päeval oli Thila saadud vorst kadunud. Lederle, Messinger ja Annemarie käisid meid igauht järgemööda küsitlemas, ent kuna keegi ei tunnistanud üles, langes karistus kõigile. Tüdrukud pidid liikumatult istuma klassiruumis, käed pea peal. Kui keegi väsis ja ta käed hakkasid alla vajuma, takistas Messinger seda, andes talle joonlauaga kiire laksu sõrmedele. Olin ainus, kes sellest piinast vabastati. *Fräulein* Lederle oli tulnud klassi ja öelnud, et võin teha oma õppetükke. „Maria ei varasta ega valeta.“

Klassi pingelises õhkkonnas ei suutnud ma keskenduda ning ega joonistamisestki midagi välja tulnud. Teadsin algusest saadik, et vorstivaras peab olema Erna, sest kuigi ta ilme oli kinnine, heiaustus ta silmist paanika. Ent ta suu oli lukus.

Kolmandal päeval ei suutnud ma enam teiste asjatut kannatamist pealt vaadata ning ma palusin Messingerilt luba Ernaga rääkida. Sain loa ja tirisin Erna aulasse. Ta ei olnud rääkinud, sest kartis ranget karistust.

„Eksimus tundub poole kergemana, kui see üles tunnistada,“ kordasin emalt tihti saadud õpetust. Rääkisin, et olin ka ise samasuguses olukorras olnud, kui olin loata raha võtnud, et väike nukk osta, ja kuidas ema oli mul aidanud mõista, kui väärt asi on puhas südametunnistus. Kinnitasin, et ka tema enesetunne läheb paremaks kohe, kui ta oma teo üles tunnistab, liiati et kõik lapsed peavad kannatama.

Erna tunnistas üles. Sellest hoolimata pidi ta õhtupalve järel kõrvale astuma ning ta kadus kolmeks päevaks roosasse tuppa. Mu sisetunne vaevas mind. Kas olin toiminud õigesti või valesti? Jah, Erna oli laisk ja mässuline tüdruk, aga ma teadsin, kui halastamatult siin majas karista-

takse. Tundsin end väga viletsalt, ehkki teiste laste osas oli ränk katsumus möödas. Meie sekka naastes olid Ernal mustad rõngad silme ümber ja ta oli endisest veelgi tõrksam.

Pühapäeva pärastlõunal oli meil tikkimine Annemarie ülevaatuse all. Kord astus Fräulein Messinger saali, siidsukad käes.

„Kes soovib nōeluda nende kannad ja päkad?“

Järgnes pikk vaikus. Mulle torkas pähe ema nōuanne: „Kristlane peab olema heaks eeskujuks, alati valmis tarmukalt tegutsema.“ Pakkusin end vabatahtlikuks.

Ülesanne polnud kergete killast, sest kude oli ülipeen ja ka tikand tuli valmis teha. Aeg läks. Mu närvid olid pingul ja ma hakkasin kahetsema, et olin kuulunud oma sisemist häält – või pigem ema häält. Ei aidanud muu, kui jätkata ning üritada teha töö võimalikult kiiresti ja hästi, või muidu jään ilma supist, leivatükist ja tillukesest pirnist.

Fräulein Messinger uuris pisteid väga hoolikalt.

„Väärid preemiat,“ teatas ta. Õhtusöögi lõpus tuli ta minu juurde, käes tohtu suur punane õun.

„Maria, siin on sinu preemia. Et aga oled juba söönud, panen selle siia ahju peale ja kätte saad selle hiljem.“

Ootasin, et saan õuna esmaspäeva pärastlõunal, kuid *Fräulein* Messinger paistis olevat kogu loo unustanud. Mul tekkis maiuspala pärast hirm, sest keegi võib selle näpata, ja siis saaksime seda kõik oma nahal tunda. Päevad läksid, kuid õun seisis omal kohal ahvatlevalt ümara ja läikivana. Viimaks võttis Messinger asja jutuks.

„Täna võid piima asemel oma õuna süüa.“

Mul tuli oodata, sel ajal kui ta teistele kitsepiima valas. Seejärel ulatas ta mulle õuna, pilgus kahjurõõm. Õun oli läbinisti mäda.

„Õpetus on see, et kõik mis näib kaunina, ei pruugi veel hea olla.“

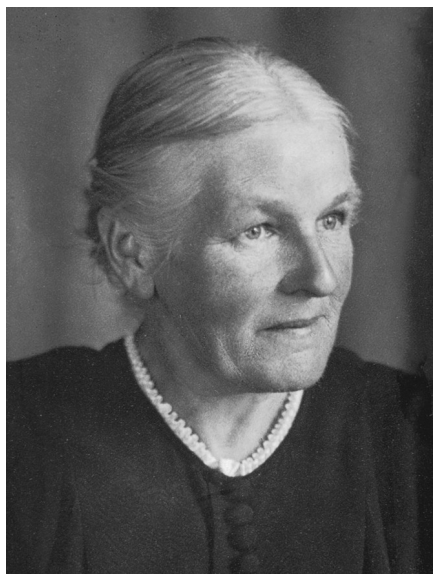
Ta lahkus, kuri muie huulil, ja jättis mind närima kuiva leivakannikat. Oleksin tahtnud raevust kisendada.

Linad tundusid külmad ja kogu magamissaal kõle. Väljas kustusid tähed üksteise järel ja kuu kadus vaateväljast. Külmas savikorstnas kaebles tuul. „Püüab sisse pääseda,“ oli vanaema tõdenud.

Lähenemas oli pühakute päev. *Fräulein* Messinger oli võtnud vanemad tüdrukud ja minu surnuaiale kaasa pesema lahkunud ülevaatajate hauakive ja asutuse asutaja vabahärra von Wessenbergi ausammast. Sai me teada, et ta oli tundnud lähedalt Šveitsi pedagoogi Johann Pestalozzit, kes oli oma kodumaal orbudekodusid rajanud. Aastal 1847 oli Wessenberg avanud asutuse, mille eesmärgiks oli suunata moraalselt laostunud tütarlapsi õigele teele tagasi.

Maja ei olnud sellest ajast suurt muutunud. Mustad raudvoodid olid täpselt samal kohal kui eelmisel aastasajal. Liivaga puhtaks küüritud helepruunidel põrandalaudadel oli astunud sugupõlv sugupõlve järel. Aulasse oldi juba peaaegu sada aastat kogunetud õhtupalvuseks ja tööde ja gamiseks, üks ülevaatajatest seismas raske tammepuust ukse ees, mille taga õues troonimas Wessenbergi valge rinnakuju. Too uks oli sulgunud meie igaihe taga, katkestades ühenduse möödunuga, ning sellest ei astu me enam kunagi välja. Meid peeti kurjategijaiks, nii et majast väljusime vaid tagaukse kaudu. Me sõime, tegime tööd ja õmblesime kulunud laudade ääres, mida küürisime liivaga iga nädal säravvalgeks.

Kasvatusasutuse juhataja Chrimhilde Lederle

Wessenbergi tütarlaste kasvatusasutus

Asutuse saja-aastase ajaloo jooksul polnud midagi muutunud, välja arvatud õpetus, mis kandis nüüd natsiideede pitserit. Ka siin õpetati eraldama rasse. Ühel päeval käskis *Fräulein* Messinger mul püsti seista ja seletas klassile, et ma pole „puhas aarialane“. See paistvat minu profiilist: mul olevat „rooma“ nina.

„Meie naaberrahvas itaallased on aarialaste arengulävele kõige lähemal,“ jätkas ta.

Mõnikord oli klassiruumis pandud nähtavale õpetlikke pilte. Siis oli meil vähemalt midagi vaadata, sest maja hallid seinad olid kõik paljad.

Parim paik kogu majas oli mu voodi. Kui palju võis olla neid tüdrukuid, kes olid samal kliimadratsil nutnud ja unistanud? Kuuvalgel kõikuvad oksad heitsid aknale varje. See viis mu mõtted Bergembachi ja tõi

meelde tuttavad näod. Igatsesin oma voodisse soojaksäetud telliskivi või kuumaveepudelit, mis kõledust leevendaks, ja unelesin, silmad lahti, kuni mu keha soojendas linu sedavõrd, et suutsin uinuda. Mu peas keerlesid kas head või halvad mõtted vastavalt sellele, mis päeval oli juhtunud. Isa oli öelnud, et mälestused on kui raamatu leheküljed, mida vaid pruugib lehitseda. Minu mälestusi oleks jätkunud mitmeks köiteks.

Kas tüdrukutel mu ümber on neid vaid mõni üksik lehekülj? Kui võrd nad üldse maailma tundsid? Nad ei lugenud kunagi raamatuid ega kuulanud muusikat ega olnud neil võimalust rääkida või osaleda keskustelus. Sophie oli juba seitse aastat sedamoodi elanud. Isegi Bergenbachi koduloomad kuulsid rohkem ilusaid sõnu kui need tüdrukud siin! Sellistes oludes muutusid nad tuimaks ja tõrksaks ning käitusid rumalamalt kui lehm Brummel või vanaema kits. Siin majas ei saanud midagi elult õppida. Kas tüdrukud üldse teadsid, milline rõõm on metsas või kaljudel vabana ringi lipata? Kas nad olid ajanud liblikaid taga, mänginud rohutirtsudega või pistnud suhu metsamarju? Kõigele sellele mõeldes hiilis mu südamesse raske kurbus, kuid siis pöördusin Jumala poole, kes ühel päeval teeb inimesed vabaks, ja see lootus andis mulle uut jõudu ning täitis mind vahetevahel ääretu rõõmuga.

November 1943

Oma voodis külmast lõdisedes käisin mõttes läbi ennelõunased juhtumid. Meelde tulid viimaks ometi isalt saabunud kirja mõtted: „Ma tean, et mul pole enam vaja jagada sulle hoiatusi ja soovitusi, sest oled juba piisavalt vana ning Jumal, kes on andnud sulle puhta südame, õpetab sind ka edaspidi. Kui kuulame oma südant, ei kaota me iial rõõmu.“*

* Simone'il on isa algupärane kiri alles. Vt lisa E.2.

Olin hommikul kuulnud, kui *Fräulein* Messinger ütles *Fräulein* Lederlele: „Mina viin ta sinna. Tahan ise kohal olla.“

Mind ootasid ema õmmeldud kleit ning uued sukad ja kenad kingad. *Fräulein* Messingeril oli seljas pühapäevakleit. Nüüd pärast mitmeid kuid pääsesin esimest korda linna. Möödusime linnavärava kohal kõrguvast Schnetztori tornist ja astusime edasi mööda kaunist puisteed. Hommikupäike kuldaski viimaseid lehti puudel ja tuul oli laotanud tänavale paksu vaskpunase vaiba. *Fräulein* kõneles minu tulevikust, kuid minul olid ses suhtes omad plaanid. Nägin oma tulevase lapsi naerulsui jooksmas ning seda kulda ja vaske õhku loopimas.

„Pea meeles, et teed targa valiku,“ hoiatas *Fräulein* Messinger, kuid mina olin oma valiku teinud juba siis, kui vanemad mu sooviga nõustusid ja mind Jehoova tunnistajaks ristiti. Mind ootas ees fantastiline tulevik.

Puistee viis Reini äärde, kuid meie astusime poolel teel sisse hoonesse, mille seinal oli suurte tähtedega *Bezirksamt*, ringkonnavalitsus.

„Käitu targalt,“ tuletas *Fräulein* Messinger taas kord mulle meelde, kui trepist üles läksime. „Valik on sinu. Sina ise otsustad oma tuleviku üle.“

Minu tulevik oleneb minu valikust – väga hea meeldetuletus!

Nikerdustega kaunistatud ja hoolega läikima löödud kirjutuslaua taga ootas mind soliidne vanemapoolne mees, silmis naeratus. Ta kõnetas mind isalikult ja luges kiitval toonil ette *Fräulein* Lederle antud positiivse iseloomustuse. Selle järgi olin kohusetundlik, julge, õiglane, valmis mis tahes tööks (Messingeri siidsukkade nõelumist polnud niisiis unustatud), tagasihoidlik ja kuulekas. Küll oleks see isa ja ema rõõmestanud! Minus tärkas lootus kohe vabaks saada. Kohtunik seletas mulle

pikalt ja laialt, kuidas Mulhouse'i kohtunik oli otsustanud mu paigutada kasvatusasutusse, et kaitsta mind piibliuurijate laostava mõju eest, ja kuidas Wessenberg on kasvatanud minus kõiki neid eelloetletud üllaid omadusi. Tänu saadud õpetusele võin leida endale uue koha *Volksgemeinschaftis* ja pälvida särava tuleviku.

Meelitaval toonil mainis ta, et aruka tüdrukuna mõistan ma kahtlemata, kui mõttetult on võimukandjatele vastu hakata. Mitte keegi ei või vastuvoolu ujuda. Olin juba aasta aega kuulnud Lõviga kohtudes peaaegu alati sama lauset. See siin oli kümnes kord.

„Ära unusta, kuhu su isa ja ema on lõpuks jõudnud!“

Selles olukorras oligi kohane neid mainida. Just nende eeskuju olin ma otsustanud järgida.

„See oli nende valik, kuid samas ohverdasid nad ka sinu tuleviku,“ jätkas kohtunik autoriteetsel häälel, ning süüdistas seejärel mu vanemaid selles, et olin sattunud Konstanzi. Nad olid mind pimestanud ja minust ohvri teinud, aga natsionaalsotsialistide riik on mu päästnud. Millisele eksiteele oli see kohtunik küll juhitud! Polnud õnnelikumat last kui mina ja kellelgi polnud paremaid vanemaid kui minul!

„Nüüd, kui oled mitu kuud olnud nende silma alt ära, suudad oma valiku ise teha.“

Kas ta siis ei tea, et olen teinud kõik otsused ise?

„Et aga see oleks tõesti sinu enda valik, täpsustan sulle, mida toob kaasa halb valik.“

Teadsin, mis ees ootab. *Fräulein* Messinger oli juba asja selgeks teinud: kasvatusasutuse tüdrukud lahkuvad majast 14-aastasena kas koduabiliseks või vanglasse või koguni koonduslaagrisse. Vabadust ei või

anda kellelegi, kes on ühiskonnale ohtlik. Ja jälle kuulsin natside lemmikteesi: kes ei paindu, see murtakse.

„Pea meeles, et vale valik viib sind sinna, kus on su vanemad.“

Mul siis polnudki muud valikut kui see tee. Käsust hoolimata keeldusin ka selle kohtuniku ees esitamast *Heil Hitler*-tervitust.

Kohtunik vaatas hämmastunult Fräulein Messingerile otsa ja mõlemad vangutasid pead. *Fräulein* Messinger ütles, et on omalt poolt kõik teinud, ent Maria lihtsalt ei mõista, milles on küsimus. Niisiis alustas kohtunik oma juttu otsast peale ja rõhutas lõpuks, kui suur au on pääseda *Herrenrasse*, „härarrasssi“ täieõiguslikuks liikmeks.

„Siin on kaks dokumenti. Kui kirjutad siia „*Heil Hitler*” ja annad oma allkirja, pääsed juba täna vabaks. Seal väiksel laual on teine dokument ja sellele alla kirjutades kinnitad sa oma otsust jääda piibliuurijaks.“

Läksin otsejoones väikse laua juurde, kuid hetkelise meelevälgatuse ajel otsustasin viia dokumendi kohtuniku läikivale lauale ja kirjutada sellele alla tema ees. Dokumenti kätte võttes nägin üllatusega, et selle all on veel teine dokument teistsuguse tekstiga, kuid ma jätsin selle sinna. Nüüd läks kohtunik täiesti endast välja.

„Sama tõug kui ta vanemadki! Kaval ja jultunud!“ raevutses ta. „See tüdruk on täiesti hukas!“

Äkiline vihapurse ajas tal ta lubivalges näos silmad pungi. Mis juhus? Kas tekitas sellise reaktsiooni dokument, mille olin vaistlikult jätnud väikesele lauale? Tagantjärele mõeldes võis see olla gestaapo kaval trikk. Pealmisele dokumendile antud allkiri oleks ehk alumisele jäljendi jätnud. Juhul kui selle tekst väljendas piibliuurijatest lahtiütlemist, võis gestaapol olla plaanis näidata seda mu isale, jätmaks talle muljet, et olen

oma usust taganenud. Nimelt kutsuti isa veidi pärast seda Dachau laagri komandandi juurde ja talle näidati minu allkirjaga dokumenti. Komandant süüdistas minu otsuses isa.

Taevast kattis uduloor ja lehtede värv oli tuhmunud. *Fräulein* Messinger käis mu ees, lausumata sõnagi, kuid minu südames säras päike. Minu otsus jääda ustavaks tooks õnne ka mu enda lastele. Mina ei saanud väljendada oma rõõmu, heites kahisevaid lehti õhku, kuid ühel päeval teevad seda mu lapsed. Nemad saavad vabana naerda ja mängida, kuigi minu enda võimalused pääseda vabaks olid praegu kahanenud olematuks.

Külmas voodis andis sisemine rõõm mulle veel õhtulgi sooja, kuigi ahjulõõrides undas tuul. Mu süda hõiskas. See oligi see, millest isa oli kirjutanud: „Meie süda on meie sisemine kohtumõistja. See rõõm on

parim tõend, et oleme toiminud õigesti. See on ka lootuse ankur, mis hoiab me elulaeva tormisel merel stabiilsena.“ Tundsin sedasama erakordset rõõmu, mida olin tundnud varemgi, ja see oli mulle märgiks, et olin hommikupoolikul teinud õige valiku.

Olnud kaks aastat Dachaus, kirjutas isa: „Peatselt saame nautida suurt rahu ja õnne, kui saame uuesti kokku ning kõik meie igatsused ja lootused täituvad. Jumal aitab meil jälle kokku saada. Ta tasub meie usstavuse ja pühib me silmist pisarad. Pidagem vastu palves, kindlana usus, sest suur on tasu, mille Isand annab neile, kes teda armastavad. Tema abiga suudame ületada kõik takistused. See, mis esialgu tundub hirmutav, kohutav, saab rõõmu allikaks. Nii suudame jääda kindlaks. Armastuses ühendatuna pürime ühise eesmärgi poole. Saadan armastusega terveid teile kõigile kolmele ja eriti sinule, mu vaprale kullakallile lapsele. Andku Isand teile rahu ja rõõmu ja hoidku teid lõpuni tugevana. Adolphe. Minu parimad tervitused kogu perele ja eriti aiasõpradele.“

Too kiri oli mulle alati julgust andnud, kuid nüüd teise kohtunikuga kohtumise järel avanes selle tähendus mulle täiel määral ning meie peresidemed tundusid olevat tugevamad kui ei kunagi varem. Meie Jumal hoidis meie omavahelist lähedust.

Puudelt olid varisenud kõik lehed. Kõigest mõni meeter plangust oli Šveits, vaba maa. Vaatasin seda vilksamisi, parandades katkise korvi põhja. Kohtunik oli öelnud, et mind viiakse varsti üle vanglasse või koonduslaagrisse, kuid ajani, kui saan 14, oli veel mõni kuu. Äkki saab sõda enne läbi?

Fräulein Lederle kutsus mind oma kabinetti. Püüdsin, nagu suutsin, unustada julma ilme, mida olin näinud ta näos tol õhtul, kui ta Sophiet karistas. Nüüd kohtasin ta pilku esimest korda selle järel, ja ma kartsin.

Ruumis oli kaks ust ja kaks akent. Lisaks suurele lauale keskel oli seal veel väike laud kirjutusmasinale, nõudekapp ja kahhelahi. Mulle tehti ülesandeks ruumi koristada. Varem oli seda tööd teinud Mathilde, kuid ta oli jäänud vahele ühe dokumendi lugemisega. Teda oli rangelt karistatud ja ta ülesandest ilma jäetud.

Fräulein Lederle kabineti koristamist peeti auliseks üleandeks, mulle aga tähendas see tagasilööki, sest *Fräulein* Messingeri tuba hakkas koristama keegi teine ning ma ei saanud enam tema voodi alla peitunult piiblit lugeda. Lipsasin sinna salaja, et võtta voodivedrude vahelt piibel. Peitsin selle tabureti pisikesse sahtlisse, mis oli mõeldud hügieenitarvete jaoks. Ent mõni päev hiljem kontrollis Lederle magamissaali esimest korda minu siinoleku ajal ja leidis mu piibli. See võeti ära, kuid karistada ma ei saanud.

Tundsin end täiesti hüljatuna. Mul polnud järel muud, kui mu mälestused ja ema jutustatud piiblilood. Ka oli uus töö endisest ohtlikum. Lauale võidi jätta lahtiseid dokumente ja ma pidin neid liigutama, et tolmu pühkida. Sulgesin selleks ajaks alati silmad, sest kartsin, et mind võidakse nende salapaberite lugemises süüdistada. Nüüd algas mu töö kohe hommikul. Mul tuli avada aknad, tühjendada ahjukolle ja süüdata uus tuli. Põrand tuli iga päev läikima hõõruda ja ülevaatajatele tuli katta hommikulaud. Lisaks pidin akna eest riiulilt võtma alla priimulad ja alpikannid ning nende eest hoolitsemise järel need tagasi tõstma. Minu tulevases kodus on igal aknal lilled. Nüüd, kui õppisin nende eest hoolt kandma, said nad osaks minu unelmatest.

Olin põlvili põrandal ja küürisin põrandalaudu kõigest väest. Need pidid läikima kui peeglid. Järsku lendas üks lahti ja *Fräulein* Messinger seisis pika ja ülkena liikumatult uksekünnisel. Tema näol oli samasugu-

ne ilme kui tol esimesel päeval, mil ta oli mind mõnitanud ja Jehoovat teotanud. Nüüd mõõtis ta mind pika pilguga, käed risti rinnal. Mida see võib tähendada? Ta polnud kunagi tulnud allkorrusele nii vara hommikul. Kui jätkasin tööd, lausus ta mu nime, ja ma vaatasin üles.

„Mul on sulle uudiseid,“ teatas ta selge rahuloluga, mispeale tõusin püsti. „Sinu ema majasõbral Marcelil on pea maha raiutud. Just nii, sinu ema armukesel raiuti kirvega pea otsast!“

Ta naelutas oma terashallid silmad mulle näkku, nägemaks, millist mõju see uudis mulle avaldab. Järsku aga ta võidurõõmus irve tardus ja teinud kannapöörde, tegi ta minekut.

Mida ta mu näost välja luges? Mind valdasid vastuolulised tunded ja mu süda tagus rinnus. Marcel, mu vend, oli võitnud, ja ma olin tema üle uhke. Mu sõber, õpetaja ja eeskuju oli jäänud ustavaks surmani ning seeläbi tõestanud, et on võimalik püsida laitmatuna, juhtugu mis tahes. Temal lasub Jumala heakskiit ning ta äratatakse kindlasti üles. Ma isegi ei nutnud. Imetlesin teda, sest ta oli keeldunud toetamast Hitleri sõjamasinat. Minu armastus tema vastu vaid süvenes.

11. PEATÜKK

Abi õigel ajal

Muinasjutulisena paistev park oli juba pikka ega olnud puutumatu lumevaiba all, kuid nüüd oli lumi kadumas. Olin saanud näha talve vaid mõne põgusa silmapilgu vältel, kuid selle jäiseid sõrmi võisin ma tunda igal hommikul, kui tegin avatud akna all voodit üles. Tundsin igatsust isaga peetud lumesõdade järele, ühiste kelguretkede järele kuuvalgel ja värskete puutumatule lumele kujundite loomise järele. Kõigest sellest olid jäänud vaid mälestused. Päevad möödusid monotoonse tööriigimise ja kooliõpingute tähe all ning lumi tähendas ainult lisatööd. Isegi meie kõige väiksemad ei pääsenud talverõõme nautima. Valgesse mähkunud maastik oli äratanud minus koduigatsuse, seepärast tundsin kergendust, kui lumi ära sulas.

Kalender klassiruumis näitas, et lähenemas on kevade esimene täiskuu. Isa oli mul korduvalt palunud arvestada, mis päev meie kalendris vastab juutide niisanikuu 14. päevale, mil nemad peavad paasapäha, kristlased aga Jeesuse surma mälestuspäeva. Kui siis selle päeva õhtu kätte jõudis, lasin teistel pärast ühispalvet *Fräulein* Lederlele head ööd soovida, ning kui jõudis kätte minu kord, küsisin luba minna klassiruumi piiblit lugema, sest käes on paasapäha aeg. Ta nõustus, aga kui olin lõpetanud, pidin ma tema ruumist möödudes talle head ööd soovima.

Veetsin klassis suurepärase õhtu koos piibliga. Kõige esmalt lugesin Egiptusest väljaminekust rääkivad peatükid ja seejärel kõigi nelja evangeeliumi ülestähendused Jeesuse surmaga seonduvate sündmuste kohta. Lõpuks ümisesin laulda ja tegin väikese tänupalve. Tundsin, et olen kõigi Jehoova tunnistajatega kogu maailmas üks. Oli juba hilja ja väljas paistis kirgas kuu. Asetasin kopsaka piibli riulile tagasi ja suundusin

magamissaali, unustamata *Fräulein* Lederle ruumini jõudes talle head ööd soovida. Oli kuulda, kuidas *Fräulein* Messinger küsis vihaselt: „Miks tema veel jalgel on?“

Järgmisel hommikul trampis Messinger edasi-tagasi kui raevus lõvi.

„Sina alatu petis!“ kisas ta minu ümber kõndides. „Sa vedasid meid avalikult ninapidi ja pidasid selle katuse all juutide püha!“

Ta teatas, et hoolitseb selle eest, et seda iial enam ei juhtu, ehkki tegelikult see tema võimuses polnud. Ta üritas asjast suure numbri teha ja karjus mu peale ning tormas majas ringi, otseku oleks tal tuli takus. Mina aga olin nii õnnelik, et ei lasknud end temast häirida. Teadsin, et olin talitanud õigesti.

Paaril korral katkestas hallide päevade ahela täiesti erakordne sündmus. Ühel päeval teatati, et mulle on külaline. Ühisruumis pitslinaga kaetud laua ääres – samas paigas, kus oli istunud mind kasvatusasutusse saatma tulnud ema – ootas mind tädi Eugénie! Saime tunni koos olla, *Fräulein* Messinger meie vahel. Rääkinud uudiseid Bergenbachist, andis tädi mulle kirja mu vanematelt ja paki, samuti neli kingitust maja ülevaatajatele, ja oligi käes aeg hüvasti jätta.

Kohtumise järel olin õnne tipul, kuid ei läinud kaua, kui vajusin mitmeks päevaks lootusetuse mülkasse. See külaskäik rebis lahti vanad haavad. Tajusin selgelt, kuidas natsivalitsus oli mu elu hävitanud, ja oleksin tahtnud, et tädi polekski tulnud. Selle asemel, et vaadata ettepoole, sobrasin kibestunult minevikus. Minetasin meelerahu ja elasin pikki päevi masenduses. Olin ma õmblemas või voodis lamamas, mõtted keerlesid aina selle ümber, millest olin ilma jäänud. Tädi antud pakk võeti ka mu käest ära, sest mitte ühelgi lapsel ei tohtinud olla midagi ülemäärast. Mida pikemaks taha jäänud õnnehetkede ja heade asjade loetelu venis, seda hapumaks mu ilme muutus.

Tasahilju tõusin taas jalgele. Püüdsin koondada mõtted sellele röömule, mis täitis mind alati, kui mul õnnestus Lõvi vastas olles endale kindlaks jääda, ja nii sain vähehaaval oma julguse tagasi. Tundsingi sügavat sisemist röömu, kuigi väljast vaadates võisin paista masendunud ja väsinud. Isal oli olnud õigus, kui ta kirjutas, et rööm on parim tõend, et olen toimunud õigesti.

Olin just toibunud tädi esimesest külaskäigust, kui ta kirjutas, et tuleb peagi taas. Olin mures. Kui *Fräulein* Messinger küsis, kas ma röömustan ta tuleku üle, polnud mu jaatav vastus kuigi entusiastlik.

Tädil oli jälle neli väikest kingipakki ülevaatajatele, mis minu meelest oli liialdus. Mitte keegi neist ei väärinud kingitust, välja arvatud ehk meie kokk Anna, kes jäi alati neutraalseks. Minu suureks hämmastuseks ütles *Fräulein* Messinger, et võin minna koos tädiga lähedalasuvasse ei-nelasse sööma. Sõjaaja kehvuse tõttu pakuti seal vaid kartulisalatit ja vorsti. Tädi meelest oli selles rohkem jahu kui liha, kuid minu arvates oli selle maitse täiuslik. Viimaks sain rääkida ka sellest, et sain tõesti esimeses pakis olnud toitu süüa, kuid mitte tavapärase toiduportsude lisana, vaid nende asemel, ning et uus pesukomplekt oli jäänud Lederle kätte, sest tema arvates ma seda ei vaja.

Tädi söötis mulle sisse suure kuhja saiakesi, rääkides samal ajal uudiseid. Söögikoha seintelgi võisid olla kõrvad, seepärast kasutas ta samu salakeelseid väljendeid kui meie kirjadeski, mida saatsime vendadele, kes olid vangis.

Aiasõbrad (Adolphe Koehli aeda salakoosolekutele kogunevad tunnistajad) käisid jätkuvalt Vogeessides matkamas ja iseäranis armastasid nad viibida ühe väikse järve ääres (peidupaigast mägedes saadi meie külleri Alfred Zinglé toodud põrandaalust kirjandust). Sõbrad abistasid üksteist pidevalt: isale läkitati rindeuudiseid ja mu tädi valmistatud väik-

seid küpsetisi (Adolphe Koehl kirjutas õhukestele paberitükkidele katkendeid „Vahitornist“ ja tädi peitis need just selleks otstarbeks küpsetatud kookide sisse). Seniajani oli isa saanud kätte kõik pakid vitamiinidega. Joséphine Laclef ja ta tütar olid läinud samasse sanatooriumi kui Rose Gassmann (Schirmecki laagrisse). Marguerite Gromestini (Reyni) mineku järel oli läinud ära ka Mathilde Hopp (mõlemad õed olid arreteritud). Mu vanemate sõbrad olid senini viinamäel tööl (kuulutasid inimestele) ja tegid ära ka haigestunute (vangipandute) töö, kuid Haaman (nii kutsuti gestaapot Estri raamatus kurja haudunud tegelase järgi, kes üritas hävitada kõik juudid Pärsia riigis) oli ikka veel väga tegus.

Graffide juures oli käinud keegi nende töolistest ja laenanud raadiot (politsei oli Graffide raadio konfiskeerinud, sest välismaa jaamade kuulamine oli keelatud, kuid neid ei olnud reedetud). Kõigele oli see siiski teada, et prantslaste ja inglaste propaganda kuulamine on ohtlik. Vaid sakslaste uudised rääkisid, mis rindel tegelikult juhtus! Jeannette'i isa oli tehasest minema löödud, sest oli taas isepäi tegutsenud. Seekord oli ta keeldunud ühinemast *Volkssturmiga*, rahvakaitseüksusega, ja see oli läinud talle maksma töökoha. Kuna Saksamaal ei võinud lulli lüüa, vaid kõigil tuli toetada sõjategevust, toimetati ta koonduslaagrisse.

„Küll seal õpitakse, mida töötegemine tegelikult tähendab!“ lisas tädi rõhutatult.

Uudishimulike klientide kõrvus võis see Hitleri pildi all toimunud jutujamine kuuluda üsna tavalisena. Need, kes meile kõige lähemal istusid, tahtsid ilmselgelt vägagi teada, kes me õieti oleme: elsassi aktsendiga rääkiv naine ja noor tüdruk, kes küll tema laps pole. Kas nad võisid mõelda, et olen Wessenbergist? Tädi meie lauanaabreid muidugi ei usaldanud, vaid rääkis ülejäänudki uudiseid varjatult. Marcel Sutteri vanemad ja õde olid tema üle väga uhked ning sõbrad ja tuttavad lohutasid

neid ränga kaotuse pärast, rõhutades, et Marcel oli olnud erakordselt kartmatu sangar. Ka noor Hofer oli lahkunud kodunt, sama eesmärk silme ees, kuid tema otsusekindlus oli kõikuma löönud ja ta oli „tagasi astunud“. Sel ajal oli Marcel sarlakitega haiglas olnud ja sealt oma sõbrale mitu julgustisendavat kirja kirjutanud. Tänu neile oli Hofer võitlusrivvi naasnud ja nüüd oli meie lähedases sõpruskonnas juba kokku kolm sangarit. Arztid olid tagasi Mulhouse'is, kuid tädi polnud nendega ühenduses. (Seda uudist olin kuulnud juba Messingerilt samasuguses esituses kui uudist Marceli surma kohta. Poisid olid usust lahti öelnud ja saanud naasta tavaellu, mis Messingeri meelest oli arukas tegu.)

Isa kohta tädil värskeid uudiseid polnud ja emaltki oli saabunud vaid mõni harv rida. Tädi seda kirja mulle siiski näidata ei saanud, sest sellel oli suurte tähtedega koonduslaagri nimi ja muid ametlikke märke ning me polnud siin üksi.

Jõudis kätte aeg kasvatusasutusse tagasi minna ning taas valdas mind ahastus. Pingutasin kõvasti, et pisarad alla neelata. Piki Schwedenschanzeni tänavat astudes elasin läbi samasuguseid tundeid kui üheksa kuud tagasi siia ema saatel tulles. Maja oli peitunud viinapuuväätidesse, mis ulatusid meie magamissaali akendeni. Taas siia jõudes pigistas lootusetus mu südant ja ma aeglustasin sammu. Tädi püüdis mu tuju tõsta, kuid ma ei kuulnud, mida ta ütles, ega suutnud midagi lausuda. Võitlesin nutuga: tädi läheb tagasi koju ning saab käia Koehlide pool ja Bergenbachis, mina aga pean jääma ihuüksi siia kurja majja. Juba ainuüksi mõte sellest pani mind end halvasti tundma.

Seisime raske peaukse ees, mis kohe pidi mu tagant sulguma. Mind valdas peaaegu vastupandamatu soov ära joosta ja jätta maha see hall, külm vangla oma tummade laste ja tapva argiritiiniga. Oh, kuidas oleks tahtnud kaduda samal kombel nagu Bergenbachis, kui vanaema halvast tujus oli!

Tädi helistas kella ja *Fräulein* Lederle tuli avama. Ta kutsus tädi sisse ja saatis mind kohe rõivaid vahetama. Mulle meenus see kohutav päev, mil mind emast lahutati, nii et olin sedavõrd hajevil, et ma ei mäletagi, kas mul lasti tädiga hüvasti jätta või mitte. Kas ma saan selle tema toodud paki või võetaks see taas ära? Mul oli ükskõik. Õhtulauas tundsin, justkui oleks mul tükk kurgus, ja ma ei suutnud midagi alla neelata. Tädi oli tahtmatult avanud haavad, mille olemasolu olin üritanud salata. Tema külaskäik oli otsekui arg päikesekiir, nüüd aga seisin jälle üksi ja segaduses külmas aprillikuu viimas. Mul tuli kõvasti pingutada, et saada tasakaal tagasi. Kas mitte ei öelnud tädi, et tuleb maikuus taas?

Kevad 1944

Oli päikseline pühapäeva hommik ja *Fräulein* Messinger ülevas tujus. Ma polnud kunagi näinud, et ta nii elevil on, imetledes äsja tädilt saadud kolmandat kingipakki. Kas siis sellepärast andiski ta mulle nii lahelt loa olla koos tädiga terve päeva? Mul tuli end kiiresti korda seada, et jõuaksime järgmisele laevale. End riidesse pannes mõtlesin, kui hämmastavat mõju avaldavad tädi pakid, milles olid Martina Asti antud kingitused.

Ma ei saanud teisiti, kui möönda, et mu vanemate korduvalt toonitunud piiblisooivitus tõesti praktikas toimib: ole alati kõiksuguste inimeste vastu sõbralik ja näita, et sa ei kanna nende vastu vimma, ning see pälvib vastukaja. Sama mõtet väljendab vana rahvatarkus „Kuidas metsa hüüad, nõnda vastu kostab“. Nüüd sain aru, mida ema oli Martina olukorra kohta rääkinud. Ta oli tööl natsiperekonnas, kes oli anastanud maja tema endistelt tööandjatelt, Lõuna-Prantsusmaale põgenenud juudi abielupaarilt, ent ta teenis neid korralikult ja sõbralikult, et saaks maja tegelike omanike soovi kohaselt mingilgi määral kaitsta nende omandit, eriti mööbliesemeid. Martina ilmutas selles ebameeldivas

olukorras kristlikku ohvrimeelsust. Kui ta oleks oma uute tööandjate vastu kauna kandnud, oleks võidud ta vallandada ja kogu vara oleks olnud veelgi suuremas ohus.

Oma meeldiva käitumisega võitis Martina sakslaspere lugupidamise ja sai tänu sellele kõike, mida vajas. Lisaks andis see pere talle tihtilugu kingiks väikseid, kuid sõjaajal hinnalisi asju, nagu näiteks õmblus- ja nõöpnõelu, niiti, kummipaela, puuvillast ja villast riidet, kindaid, sukki, tualettveet ja seepi, mida poest enam saada polnud. Neist tegi Martina kasvatusasutuse neljale ülevaatajale kingipakke. Heitsin vilksamisi pilgu *Fräulein* Messingeri avatud pakile ja kahvasin: siidsukad! Kas tuleb mul ka nende kandu nõeluda?

Puud juba rohetasid sadama vastas kõrguva Konzilgebäude, kirikukogu hoone ees. Oli kevad ja mina vaba kui järve kohal tiirlevad kajakad. Oleksin võinud rääkida, laulda, naerda ja joosta nii kuis süda lustib, kuid selle asemel ootasin tädi kõrval vaikselt laevale pääsu. Mu ümber oli naisi, lapsi ja mõni üksik eakas mees, kes kõik soovisid pääseda oma kompsudega vastaskaldale. Turiste enam näha polnud.

Mitte miski polnud muutunud. Bodeni järve tuttav lõhn tõi mind tagasi viimasesse päeva, mille olin veetnud umbes aasta varem koos emaga. Laevatekil seisev tädi oleks võinud olla mu ema, nii sarnased olid nad. Ainuke erinevus oli silmade värv: siniste silmade asemel olid tädil oma itaallasest isa pruunid silmad. Taevas paistis horisondil veega kokku sulavat just nagu eelmiselgi korral, ja meie aluse libisedes üle vaikse vee Meersburgi poole tervitasid meid jälle partide, luikede ja kajakate häälitused.

Sadamale lähenedes ootasin juba innuga, millal saan tädile näidata kõik neid paiku, kus olime koos emaga veetnud viimased ühised tunnid.

Lossi varjus mäekülge mööda üles kõndides möödusime väiksest hotellist, kus olime ööbinud, ja ma lausa tundsin oma ihuga ema öömusi. Astusime linnavärvast välja ja rühkisime viinapuustanduse poole.

„Siin me emaga istusime, varjul võõraste pilkude eest. Olen kindel, et just siin kohas me põlvitasime ja tegime ühispalve.“

Keskpäevapäike paistis juba nii palavalt, et otsustasime einet puu all võtta. Tädi laotas oma mantli maha ja võttis kotist suupisted. Enne söömahakkamist aga kogesime mõne fantastilise hetke, lugedes isa ja ema julgustandvaid kirju, mille tädi kaasa oli toonud. Siis järgnes uus üllatus. Tädi võttis välja saksakeelse „Vahitorni“! Kõike kroonis ülimatev järeloog: tädi koogikesed, moos ja lausa taevalikult maitsev kakao.

Päike leidis meid jälle ja me vahetasime kohta, enne kui hakkasime lugema teist „Vahitorni“. Kui palju head lugemismaterjali! Päris kõigest ma aru ei saanud, kuid ma rõõmustasin iga sõna üle. Selle suurepärase pärestlõuna õhustik tõi meelde mu lapsepõlve koosolekud. Ma peaaegu kuulsin sõprade juttu ja naeru ning tajusin nende hella kiindumust ja üksteise eest hoolitsemist. Paljundatud leheküljed äratasid ellu mälestused põrandaalusest tegevusest: salakohtumised Sternseel ja Koehlide aias, töötamine Graffide korteris. Kõik tuli taas eredalt meelde.

Ma polnud juba nädalaid saanud piiblit lugeda. Võisin vaid meenutada selle jutustusi, mis tänu emale olid mu südamesse talletunud. Nüüd turgutas mu usku „Vahitorn“.

Istusime tädiga mäenõlval, mis pakkus veidi enam varju kui madalad viinapuud, ning lasime pilgul puhata all hõbedaselt läikival järvel ja selle taga kõrguval lumetipulisel Säntise mäel. Sedasama tüünet maastikupilti olime vaadanud koos emaga. Kuulsin oma kõrvus tema palvet ja koos ümisedud lohutavat laulu ülestõusmisest. Mu hing pakatas rõõmust ja ma tajusin Jehoova kätt mu peal mind toetamas ja kaitsmas.

Varjud pikenesid ja ilm läks jahedamaks ning me asusime mäest alla laskuma. Järsku tuli mulle meelde, et mul võidakse kästa sellest päevast kirjutada. Sellest, millest ma saaksin rääkida, ei piisaks mitte kuidagi kaheksaks või kümneks leheküljeks, mis oli mu joonistega kirjutiste tava-pärane pikkus, lühem lugu aga võiks tekitada kahtlusi ja ebameeldivaid küsimusi.

Meersburgi loss

„Heidame ka lossile kiire pilgu,“ tegi tädi ettepaneku, kuid loss oli suletud. Saada oli vaid kümnest postkaardist koosnev kokkuvolditud sari Meersburgi vaadetega. Kui me laev rannast eemaldus, jättes endast tumerohelisse vette valge vahuriba, heitsin kuldses õhtupäikeses kumblevale linnale veel viimase pilgu. Pool tundi ei olnud kuigi pikk aeg jätta meelde üksikasju postkaartidelt, mida tädi Mulhouse'i kaasa tahtis viia, kuid ma jätsin meelde palju üksikasju, millest vajaduse korral pikalt-laialt pajatada.

Tädi lubas jälle tulla ja uue „Vahitorni“ kaasa tuua. Koehlid olid pakunud end reisikulusid katma, sest tädi töötas koduabilisena ja tal polnud rongipiletite ostmiseks piisavalt raha. Mu südames oli rahu, kui ta lahkus. Seekord olin õnnelik, et olin saanud taas ühenduse oma minevikuga. Raske uks sulgus mu taga, kuid ma olin kindel, et vaid üürikeseks ajaks. Meersburgi retk oli süvendanud minus kindlameelsust ja sütitanud uuesti rõõmu. *Fräulein* Messinger oli võimaldanud mulle oivalise päeva, tõelise kingituse! Kas see võis olla tema ainus motiiv?

„Maria, kirjuta oma eilsest retkest!“

Kirjandist tuli 12-leheküljeline seiklusi täis lugu järvest ja selle elustikust, tädi saiakestest ja eeskätt lossist, ent viinapuuistandusest polnud seal sõnagi.

Kevad tähendas meile kuuele kõige vanemale tüdrukule veelgi pikemaid tööpäevi. Kõigepealt pesime kõik laste voodilina, mida polnud vahetatud kogu talv. Need olid paksust linasest, mida oli väga raske puhtaks küürida ja veelgi raskem kuivaks väänata. Meil oma väikeste kätega see korralikult ei õnnestunudki, nii et tegime paaristööd, väänates lina mõlemast otsast vastassuunas, kuni see oli peaaegu kuiv. Kui ülevaataja oli seda hoolega kontrollinud, võisime selle nõõrile riputada. Pesupesemine võttis terve nädala ning seejärel linad paigati ja triigiti. Kui suurepärase tunne oli minna magama puhaste valgete linade vahele, peas värskelt pestud öömüts!

Nüüd aga oli järjekorras iga-aastane juustepesu päev. Võtsime väiksemate tüdrukute patsid lahti ja pesime nende rasvast kanged juuksed puhtaks. Toimus tõeline ümbersünd. Paljudel olid kaunid siidpehmed juuksed, mis säravblondidena soojas tuuleõhus heljusid, enne kui need uuesti patsi punuti. Mõne palmikud olid nii pikad, et need sai ümber pea keerata, teistel jäid need kahele poole rippuma. Minu juuksed eriti ei kasvanud. Lühikesed patsid kippusid alatasa lahti pääsema, ja kui teiste tüdrukute juuksevärv vaheldus valgest kuldpruunini, siis minu omad olid tumedad. Ilmselgelt polnud ma „aarialane“. Minu patsid ei olnud blondid ega silmad sinised. Just nende värvide alusel oli *Fräulein* Messinger osanud paljastada minu „alamuse“ arengulävel võrreldes sakslastega. Teiste tüdrukute juuksed tegid mind kadedaks mitte niivõrd värvi kui kohevuse pärast – minu patsid olid peened kui hiiesabad.

Edasi ootasid meid ees aiatööd. Tuli maad kaevata ja seemneid külva-
ta. Kogu see töökoormus langes vaid kuuele tüdrukule, kusjuures muid
töid ei võetud vähemaks, lisaks veel hommikused igapäevaülesanded ja
koolitöö. Mina olin vanaema kõva käe all harjunud tööd rühmama,
pealegi kulus töösse sukeldunult aeg kiiremini, kuid ma olin üliõnnelik,
kui võisin puhtasse voodisse pikali visata ja oma unelmatesse põgeneda.

Õppisin ka menüüsid koostama ja peeneid sööke valmistama ning
see meeldis mulle. See töö tähendas seda, et võin olla mõne kuu pärast
valmis koduabilisena töötama. Olin juba alates teisest pühapäevast
Wessenbergis köögis abiks olnud, kuid nüüd pidin ise koostama menüü
ja valmistama vastavalt retseptile road. Vähemalt need oskused tulevad
kasuks, kui kord taas koju pääsen.

Pühapäeviti valmistasin iseseisvalt ülevaatajate lõunasöögi. Tihtilugu
oli see üsnagi peen. Liha oli mõnikord kahte sorti ja iga nädal küpseta-
sin koogi, kuhu kulus ohtralt võid, mune, suhkrut ja piima.

Köögis oli võid külluses. Asutus sai seda iga lapse kohta 125 grammi
nädalas ehk kokku 4,5 kilo, millest sai 18 veerandkilost tükki. Kell
kümme lastele antavatele leibadele määrimiseks lubati kasutada vaid
tükk päevas, nii et 18-st tükist kulus vaid 7 meie toiduks, ülejäänud 11
jõudsid ülevaatajate küpsetistesse või nõudesse haigetoa voodite alla.

Minu igapäevaste ülesannete hulka kuulus ülevaatajatele kellaneljatee
serveerimine. Igäühel neil oli oma teeserviis. Nõud olid kallid, vanast
portselanist, ja neile olid maalitud õrnad roosid ja kullast ääred. Tikitud
pitlinal koos hõbevaagnate ja -lusikatega pakkusid need kohvi ja kooki-
de kõrval kaunist vaatepilti. Talvel tuli tassid kahhelahju soojaplaadil
kõigepealt soojendada. Mina valmistasin toitu, küpsetasin ja serveerisin,
kuid ei maitsnud kunagi kübetki ega kuulnud iial ühtki tänusõna. See

aga ei röövinud mult rõõmu, sest ikkagi oli mulle avanenud võimalus näha kauneid esemeid ja nuusutada meeldivaid aroome.

Vahetevahel olukorra ebaõiglus vaevas mind ja sünnitas kibedaid mõtteid. Kuigi olin köögis tihtilugu üksi, ei tulnud mulle mõttesegi midagi näpata, sest olin juba väiksest peast õppinud, et varastamine on tõsine patt. Mu kibestumus hajus ruttu, kui tuletasin endale meelde, et Saksamaa on sõda kaotamas. Paremad ajad ootavad ees ja miks mitte kasutada ooteaega, et omandada võimalikult palju uusi oskusi. Meie kokk Anna oli hea õpetaja. Nägin vahel teda süüdlaslikul pilgul jälgimas, kuidas ma valmistan hõrgutavaid roogi, saamata neid isegi maitsta, kuid ma leidsin sellele varmalt isegi põhjenduse: koolituse saamisel tuleb meile luua samasugused olud, kui on teenijatel varakates perekondades.

Anna oli töödes käbe. Ta ei karjunud ega karistanud kunagi, kuid ka ei tänanud ega öelnud sõbralikku sõna, liiatigi ei lubanud kooki maitsta, ehkki tänu minule oli ta nüüd saanud pühapäevad vabaks, et kirikus käia. Tal tuli vaid kontrollida ahjus valmiva liha küpsust. Ka temale saatis Martina väikse kingituse. Minul polnud temaga probleeme, kuid ta oli endassetõmbunud ja hoidis suures köögis omaette. Kehaehituselt oli ta kõhn ja ülevaatajaist väikseim ning liikus ringi hääletult ja tähelepandamatult kui tuuleõhk. Ma polnud teda kunagi näinud kellegagi kõnelemas. Sageli kutsuti mind ka nädala sees talle appi.

Annal oli meie, vanemate tüdrukute magamissaali kõrval oma tuba, kust ta meil silma peal hoidis. *Fräulein* Annemarie valavata oli aga suur 30 voodiga magamissaal. Annemarie kontrollis oma saali sageli, Anna mitte kunagi. Kirikus käis ta üksi, nagu ka Annemarie, kuigi mõlemad olid katoliiklased. Kui teistmoodi see oli võrreldes meie sõbralike ja soojade koosolekukäimistega, mida võtsime ette sõpradega pundis. Olime kui üks pere ja ma igatsesin neid kõiki nii väga! Anna ei paistnud kirikust tulles mitte kunagi olevat rõõmus, vastupidi minu vanematele

koosolekutelt naastes. Mõnikord oli ta jutt järsk ja liigutused äkilised. Nendel puhkudel püüdsin teha end väikseks ja nähtamatuks.

Sain pühapäevase köögivahetuse vabaks ainult siis, kui tädi Eugénie mind vaatama tuli, üldjuhul iga viienda pühapäeva. Siis panin selga ema õmmeldud kleidi ja tundsin end tõelise noore neiuna. Ma polnud kodunt lahkumise järel kasvanud sentigi, nii et riided olid mulle veel parajad.

Fräulein Messinger oli mu kirjandeid lugedes teinud tädi külaskäikudest üllatava järelduse.

„Maria Meersburgi retke kirjeldusest võib näha, kui väga ta on õppinud hindama saksa kultuuri, ajalugu ja kunsti,“ ütles ta tädile. „Viige ta täna Heiligenbergi.“

Imposantse Heiligenbergi lossi ümbruses kasvavad õunapuud olid õitsemist lõpetamas, muid üksikasju kirjandi tarbeks võisin ammutada postkaardisarjast. Järgmisel korral läksime Überlingenisse, ja retke lõpus käisime vaatamas erakordselt huvitavat piirkonda, kus vanad puitmajad seisavad vee peal vaiadel. Ka sellest kandist oli palju kirjutada. Ent millise keskaegse müüri või viljapuu varjus me piiblit lugesime või Marcel Grafi ja Adolphe Koehli tõlgitud ja paljundatud „Vahitorni“ uurisime, jäi minu saladuseks. *Fräulein* Messinger parandas mu kirjatööd pealiskaudselt ega lugenud seda enam nii hoolega kui Meersburgi kirjeldust.

Ta võttis mind ka edaspidi kaasa asju ajama – eeskätt ostma tumedat tihket leiba hommikukördi valmistamise jaoks või ka muid toiduaineid, mida veeretasin koju neljarattalise käsikäruga –, kuid miski oli muutunud. Tema huvi minu vastu vaibus ja ta ei küsinud tädiga tehtud retkede kohta enam suurt midagi. Ta ei saanudki jälile, mis on mu hea tuju tegelik põhjus, vaid jõudis järeldusele, et mis mu tuju veelgi tõstis.

„Kui sind oleks kavatanud su tädi, mitte su põikpäine ema, poleks sa kunagi siia majja sattunud.“

Tema pimedus ses asjas sobis meile ülihästi.

Fräulein Lederle valis mind kolmest 13- ja 14-aastasest tüdrukust koosnevasse rühma, kes iga nädal käis maksmas liha-, leiva-, ja olmekaupade arveid. Aega selle ülesande täitmiseks anti sedavõrd napilt, et pidime kiiresti tõttama ja vahel isegi jooksuma. Kaupluste ees järjekorras seisvad inimesed teadsid meie ajakava ja nähes Wessenbergi vormis noort tüdrukut kohale kappavat, suvel ka paljajalu, lasksid ta alati ette. Hindasin väga neid lühikesi hetki väljas, sest tänu sellele sain veidi linna näha. Kauplused olid pooltühjad, kuid vanad majad pakkusid toredat vaatepilti. Meie asutuse rahaga ümberkäimine oli tõsine vastutus, kuid see tähendas ka soodsat võimalust pääseda lukkude tagant hetkeks välja värsket õhku hingama. See oli eelmaik vabadusest ja vaheldus argirutiinile, ehkki nii mõnelgi korral saabusin majja tagasi lausa hingetuna.

Lisaks saatis *Fräulein* Messinger mind korra nädalas viima oma perele suurt toidukorvi, kõige peal uhked lehtsalatid. Jõudnud kohale, tühjendati korv köögis otse minu silme all. Salatikihi alt paljastusid võipakid ja – munad! Wessenbergi hoovis kaagutavad kanad oskasid niisiis muneda nagu vanaema kanadki Bergenbachis. Ainult et meie, lapsed, polnud näinud ainuski neist munadest söögilaul.

Suvi 1944

Augustikuu külastuse paiku tuli tädilt vaid kiri, kus ta teatas, et ei pääsenudki Konstanzi. Politsei oli sulgenud tee piirilinna, nii et läbi lasti vaid kohalikke elanikke ja neid, kel oli eriluba. Tädi ei teadnud öelda, kas ta üldse enam tulla saab. Ebakindlus, hirm ja ahistus vaid süvenesid

Elsassis, sedamööda kui sõjategevus ägenes. See piirkond oli kannatanud suurtes konfliktides rohkem kui küllalt. Juba ainuüksi möödunud 70 aasta jooksul oli seal peetud kolme sõda.

Viimasel külaskäigul juulis oli tädi rääkinud, et juunis olid liitlasväed Normandias maabunud ning et loodeti, et sõda lõppeb pea. Tädi reisiraskused andsid mulle uut vabanemislootust, ehkki tundsin külaskäigu ärajäämise pärast pettumust.

Sügis 1944

Vastu kõiki ootusi pääses tädi septembrikuus Stuttgarti kaudu tulema. Reisiks kulus kaks korda rohkem aega ja raha, kuid ta ei andnud alla. Nüüd, kui olin 14 täis, võidi mind igal ajal saata ära kuhugi perre või vanglasse. Seepärast oli tädi külaskäigul konkreetne põhjus: ta kavatses *Fräulein* Lederlelt paluda, et mind ära ei saadetaks. Sõda oli peagi lõppemas ja ta soovis teada, kust mind siis leida. „Kui on tahe, leiab ka abinõu“, oli tema lemmikfraas. Kas Lederle tuleb ta palvele vastu?

Mind vapustas tädi Eugéniega toimunud muutus. Mured olid ta näkku oma pitseri vajutanud. Reisil Mainau saare suurde botaanikaaeda rääkis ta, et Elsassi õhustik on tõesti sünge. Need, kes mäletasid 1914.–1918. aasta sõda või ka 1870. aasta sõda, kinnitasid, et sakslased kaitsevad kiivalt Reini, mis moodustab Saksamaa ja Prantsusmaa vahele loodusliku piiri. Liitlased olid juba vabastanud Pariisi ja Marseille ning nüüd oodati, et liitlasväed ründavad Elsassi. Inimesed olid hirmu täis, eriti pärast seda, kui Mulhouse'i oli pommitatud. Koehlide ja Grafide korterid olid kannatada saanud, nõnda et mõlemad pered olid sunnitud ära kolima. Meie põrandaalune tegevus oli seiskunud, sest liitlaste maabumise järel oli reisimine raske ja piiriületus riskantne.

Alfred Zinglé töö oli tehtud. Tädi jutustas mulle tema ja Adolphe viimasest pingelisest kohtumisest Sternseel. Sakslased olid raibunud mäetipu paljaks ja tulistasid piiritsoonis liikujaid hoiatamata. Alfred oli olnud peidus sõnajalgade keskel ja parajasti mõelnud, mismoodi pääseda eluohtlikust ribast üle, kui äkitselt tormas ta poole parmude poolt maru aetud lehmakari. Tal ei jäänud üle muud, kui pista jooksu, et mitte loomadele jalgu jääda. Ja nende varjus pääseski ta turvaliselt teisele poole piiri.

Varjud Mainau botaanikaaias venisid sügispäikese all pikaks. Nukralt korjasin ühe hõlmikpuulehe mälestuseks. Tädi lootis, et enne talve on kõik möödas ja peagi oleme taas koos. Park oli kaunis kui Eedeni aed, kuid paradiisiks oli vaja muudki, kui vaid ilusat ümbrust. Kõndisime külge-külge kõrval läbi metsa. Öhtupäike lõi puud ja maha pudenenud lehed särama. Olime mõlemad vaikseks jäänud. Ehk keerles meil peas sama küsimus: mida toob lähitulevik?

Reisimine oli muutunud pommituste tõttu ohtlikuks ning Šveitsi piiri lähistele nii lihtsalt ei lastud. Tädi augustikuine reis oli seetõttu lõppenud Titisee jaamas, sest dokumentidest oli näha, et tal on itaallast isa ning et pilet on ostetud Konstanzini. Ta võeti kontrollimiseks rongilt maha. Pihiku vahel oli tal lehti värskeimast „Vahitornist“ ning hirmust vahele jääda oli ta palunud luba minna tualetti. Seal oli ta lehed pisikesteks tükkideks rebinud ja WC-potist alla uhanud, kuid loputus-kast ei toiminud korralikult. Ta ei julenud teist korda seda teha, vaid neelas tükid kraanist valguga veenire abil alla. Ta otsiti põhjalikult läbi ning tal kästi kohe Mulhouse'i saabudes politseisse ilmuda.

Tädi oli kolinud tagasi Bergenbachhi oma vanemaid abistama. Uudised olid kurvad. Vanaisa oli ühel päeval läinud alla külasse mulle pakki

saatma (mida ma ei saanudki) ning tagasiteel kurnavas kuumuses mäest üles rühkides insuldi saanud ja maha kukkunud. Parem pool ta kehast oli nüüd halvatud ja ta liikus üliaeglaselt. Isa oli viidud Dachaust üle Austria suurimasse Mauthauseni koonduslaagrisse. Seal sunniti vange tassima seljas raskeid kiviplokke, ronides üles „surmatrepist“, kus oli 186 astet.* Kirjad enam ei saanud ja emaltki tuli kirju haruharva. Olud halvenesid pidevalt, enne kui sõda lõppes.

Tädil oli Konstanzt lahkudes kaasas isemoodi reisimeene. Veidi enne ta külaskäiku olin leidnud kahhelahjust tuha seest väikse poolkärtsanud piibli. Miks küll oli seda üritatud põletada? Ehk sellepärast, et seal oli psalmides Jumala nimi Jehoova, mida sakslased pidasid juudi nimeks. See oli Marburgi vaimuliku Leander van Essi katoliku tõlge aastast 1815. Esilehel olid üheksa piiskopi allkirjad, kuid ikkagi oli see visatud ahju.

Otsustasin selle pühakirja päästa, kuid ettevõtmine oli ohtlik ja võis tuua kaasa ränga karistuse. Libistasin piibli alussärgi taskusse, kuid seal laperdas see mul vastu jalgu. Mul õnnestus see peita oma õmbluskarpi *Fräulein* Annemarie valvsast pilgust hoolimata ja laupäeval võtsin selle sealt ära. Nädalalõpul hoidsin seda öösel voodis ja päeval alussärgis, leidmata mingit võimalust seda lugeda. Kandsin seda pidevalt ühest kohast teise nagu kassiema poegi, otsides sellele püsivat peidupaika. Tädi ootamatu külaskäik tuli kui tellitult. Nüüd sain anda raamatu tädi hoole alla.

„Nii nagu see on tulest läbi käinud ja alles jäänud, tuleme meiegi katsumustest läbi,“ märkis tädi. „Pidagem alati meeles neid kolme noort heebrealast, kes seisid vankumatult Nebukadnetsari ees!“

* Mauthauseni ohvrite oletatavaid arve on erinevaid. Ühtede allikate järgi suri laagris umbes 70 000, teiste järgi koguni 195 000 vangi.

Ta peitis piibli oma kotti ja ütles, et olen vapper tüdruk.

Lahingud ägenesid. Tädi ei saanud enam külla tulla ega kirjutada. Pommitused süvendasid pingelist olukorda veelgi. Õhurünnakuid korraldati peamiselt öösiti, kui liitlaste pommitajad üle Lõuna-Saksamaa Šveitsi lendasid, piiriäärset Konstanzi aga säätsid.

Kui sireenid öösel huilgama hakkasid, pidime siiski üles tõusma, pimedas riietuma ja jooksmata keldrisse, gaasimaskid kaelas. Seal olid aknad kaetud raskete liivakottidega ja ainsaks valgusallikaks oli üksainus sinine hõõglamp. Väiksemad kössitasid pinkidel, värisedes külmast ja nuttes hirmust, kui lennukid jõrinal meist üle lendasid. Mind oli õpetatud esmaabi andma, nii et istusin ukseavas, esmaabipaun süles. Olime täiesti omadega läbi. Heitlikud ööd kurnasid jõudu, kuid päevastes töödes mingeid järeleandmisi ei tehtud. Parandamist ja nõelumist oli lõputult, eriti veel, et kingade ja sukkade asemele polnud kuskilt uusi saada.

Nõelumine oli nii tüütu. Sukad olid juba sedavõrd paigatud, et algupeärast kudet polnud enam nähagi. Kõige lühemadki põrandale pudenenud lõngajupid tuli ära kasutada. Lõpuni kantud pealiskuubedest õmblesime susse. Pistete vahel heitsin kiirpilke õue. Puud olid olnud mulle kalendriks alates ajast, kui klassitoast oli pärast nelipühi kalender kadunud. Puulatvade vahel lendlevad linnud andsid tiivad mu unelmatele vabadusest.

Ühel päeval nägin, kuidas oksad tugevasti kõikusid. Puu otsa roninud mees jooksis nõtkelt kui orav oksa otsani ja kõigutas end hooga üle piiri Šveitsi poolele. Alla sadades sai ta ilmselt kõvasti viga, aga šveitslased tirisid ta kiiresti ohutusse paika. Samal ajal näitas *Fräulein* Messinger üht pirnipuud Saksa sõdurile, kel olid kaasas koerad. Puu otsas oli teine

mees, keda sunniti alla ronima. Ta astus, käed üleval ja püssitoru vastu selga, ning meie maja ees pandi tal käed raudu.

Fräulein Messinger lausa säras rahulolust, tulles meile uhkelt teatama, et sõdurid olid võtnud kinni inglise spiooni, kellelt oli leitud Friedrichshafeni haigla asendiplaan.*

„Nood *Untermenschen* (alaminimesed) kavatsesid hävitada koguni meie sõjahaigla, kuid me veel võidame sõja! Saksamaa ei alistu! Varsti saame võimsaid V2-rakette ja teeme kogu Londoni tuhaks.“

Juba seitsmeaastasel Annal oli asjast oma arvamus. Kui ma ta juukseid kammisin ja patsi punusin, teatas ta: „Sakslased leiutavad sellise relva, millega igal viimasel kui mitteaerialasel kõri läbi lõigatakse.“

Sõda muudkui venis ja venis. Meie, lapsed, elasime uudisvaakumis, teadmata midagi kohutavast tegelikkusest. Arveid maksmas käies püüdsin kuulata järjekorras seisjate juttu lootuses, et saan kasvõi mõne infokillu sõja lõpufaasi kohta. Sügisel ja talvel, kui mul olid kingad jalas ja palitu asutuse vormirõivast varjamas, õnnestus mõnevõrra paremini rahva sekka sulanduda.

Kuuldud jutukatkete põhjal pendeldas mu meeleolu lootuse ja lootusetuse vahel. Tundsime end nonde võhivõoraste inimese seas täiesti väljatõugatuna. Mitte keegi ei pööranud mulle vähimatki tähelepanu ega poetanud sõnakestki. Kui külmad ja ükskõiksed inimesed küll olid! Naised seisid tundide kaupa järjekorras, lootes saada vähemalt midagi, kui nende kord kätte jõuab. Paljud olid kehvalt riides: karvakraed viledad ning rasked puupõhjaga kingad ribadeks kantud. Külmast kohmetutena

* Haigla katusele oli maalitud suur punane rist, kuid keldris hoiti V2-rakettide osi.

trampisid nad jalgu ja vahetasid vaid mõne üksiku sõna ja sedagi sosistades. Mõnikord varjasid nad oma nägu vihmavarjuga.

Nii mõnegi näost peegeldus kurbus, hirm ja ebakindlus, teised seevastu paistsid lootusrikaste ja kindlameelsetena. Mõnikord järgnes sotsiaalsele nuuksatus, kui rindelt oli saabunud järgemööda ehk juba kolmas või neljas teade isa või poja kohta, kes isamaa eest on langenud. Siin-seal julges keegi poetada sõna liitlaste ja nende „sissetungi“ kohta Prantsusmaale.

Fräulein Messinger üritas sisendada tüdrukutesse julgust, pajatades *Volkssturmist*. Küsimuse all oli natside viimne püüd päästa riiki, jagades relvi tsiviilisikutele, et need oma kodukanti kaitseksid.

„Nii taastub Saksamaa vägevus,“ kinnitas ta. „Kõiki alla 16-aastaseid poisse ja üle 60-aastaseid mehi õpetatakse kasutama käsigranaate. Ka naised saavad kaasa lüüa. Tehased toodavad tulirelvi rohkem kui kunagi varem. Vaenlase jalg Saksamaa pinnale ei astu! Elsassis käivad lahingud. Liitlased ei ületa iial Reini!“

Kogu selle propaganda keskel tundsin end üksildasemana kui kunagi varem. Uus lootus tärkas, kui seisin järjekordades, mis paraku päev-päevalt pikenesid. Tulevasest salarelvast kõneldi innukalt, ning kauaoodatud võit tundus viimaks saabuvat. Mu meeleolu langes. Ka tädi oli oma viimases kirjas maininud *Volkssturmi*, sest värbamine ähvardas paljusid meie sõpru. Tajusin, et Adolphe Koehl ja Marcel Graf, kel seni oli õnnestunud gestaapo võrku vältida, olid nüüd suures ohus. Elsassis läks olukord päev-päevalt hullemaks. Nappis toitu ja nappis sütt. Inimestel polnud enam isegi mitte toidutalonge ning „barbarid“, nagu sakslased oma vaenlasi kutsusid, jätkasid pommitamist.

Sõjamasin surmas tuhandeid ja tuhandeid inimesi ning hävitas peresid, linnu, põlde ja isegi metsi. Ka meie kaunis saja-aastane metsatukk, see uhke rohemüür Šveitsi ja Konstanzi piiril, toodi sõjale ohvriks. Kirvelöögid kaikusid hommikust õhtuni. Mitte ükski spioon ei saa enam selle varjus teisele poole piiri pageda! Kostis hirmus raksatus ja puu langes. Seejärel algas lõputu saagimine. Tundus, et inimesed on hulluks läinud. Kaunid tammed, kased ja kuused prantsatasid üksteise järel maha, viies kaasa lindude pelgupaigad. Leinasin igat hiiglast, mis maas siruli oli.

Vaatasin läbi meie aia trampivaid mehi ning nägin neis röövleid ja kuritarvitajaid. Kuivõrd alatu oli hävitada need majesteetlikud puud pelgast kättemaksuhimust! Natsid tapsid sada meest ühe oma mehe eest ja nüüd suunasid nad oma raevu looduse vastu. Kümned süütud puud ühe inglise luuraja eest! Sirged tüved laoti kõrgeks riidaks, kõik muu anti kasvatusasutusele küttepuudeks. Need tuli saagida pikkuselt sobivaks ja laduda krundi servadesse kõrgeks taraks. Kuuselõhn tõi meelde Bergenbachi metsad, kuid seal langetas vanaisa puud vaid nii palju, kui tõesti vaja.

Puude saagimine jäeti minu vastutusele. Tööd tehti kahemehesaega, mille teises otsas olid kordamööda Mathilde, Bertha või Martha – vahel harva ka *Fräulein* Annemarie soosik Hilde –, kuid minu asemele ei pandud kunagi kedagi. Olin kaks kuud tagasi saanud 14 ja mind peeti juba täiskasvanuks. Kooli asemel pidin nüüd tegema päev läbi tööd võimalikult hoogsalt ja hästi. Okste ja kõverate tüvede mägi sidus mind nüüd kuudeks saepuki külge, kuid vähemalt andis edasi-tagasi liikumine kõleda ilmaga sooja.

„Väärtused“ oli põhiline asi, mida natsikoolides õpetati. Saime aastaid kuulda, et igal kodanikul, on ta siis täiskasvanu või laps, tuleb kasvatada endas kohusetunnet, et käituda igati vastutustundlikult. „Aarialane“ pidi olema sangar, kel on raudne iseloom ja paks nahk ning kes on kiire kui hurt. Kuulsime seda ikka ja jälle. Kõigil oli oma „püha kohus“ täita. Tüdrukute eesmärgiks oli tuua ilmale „saksa rüütleid“, „härrassoo“ puhastverd esindajaid. See oli saksa naise elu mõte. Poisid pidid õppima minema läbi tule ja vee. Nõrkust ja pehmust halvustati.

Mina ei tahtnud olla ei nõrk ega pehme. Saag tegi kindlas taktis oma tööd. Mõnikord jooksis see kinni ja mul tuli see kiilu abil lahti saada. Samas taktis kui kuhi minust vasakul pool kahanes ja kuhi paremal kerkis, kasvas ka minu eneseuhkus.

Kolmas osa

Sügis 1944 – kevad 1945 ja edasi

12. peatükk

Kui tundsin end orvuna

Ilmad olid läinud külmemaks. Suitsune sumu hõljus põldude kohal ja tiirles madalike ümber. Allpool uinus järv sama piimjas vines kui taevas. *Fräulein* Messinger oli mind pärastlõunal kaasa võtnud, et tuua Konstanzi ühest lähedalasuvast Meersburgi talust õunu. Olime juba lossist möödunud ja juba tühjaks jäänud viinapuuistanduse serva mööda edasi läinud. Ümbrus paistis täiesti teistsugusena kui aasta ja neli kuud tagasi, mil olin seal koos emaga kõndinud, ja sellest kaheksa kuud hiljem, kui olime seal ühe päeva koos tädi Eugéniega veetnud, nii et vaated ei äratanud minus enam mingeid tundeid. Mu mälestused olid hakanud tuhmuma. Külalisi minu juures enam ei käinud ning juba pikka aega polnud ma kodunt saanud mingeid uudiseid ega kirju. Piibel oli kättesaamatu ja kellegagi rääkida ma ei saanud. Ka *Fräulein* Messinger oli lakanud esitamast raskeid küsimusi. Mälestuspildid Elsassist haihtusid vähehaaval ja üks lapsepõlve oli sulgumas. Jäänud oli vaid töö, mis mind pinnal hoidis ja mille ainus eesmärk oli olla teistele väsimatult, laitmatult eeskujuks.

Laadinud kärü täis õunu – millest ma ei saanud haugata suutäitki –, hakkasin neid ülesmäge tirima. Peagi olin higist läbimärg ja mu nina-sõormeist tuli pahinal hingeauru, kuid ma võisin tajuda oma lihaste jõudu. Vahetevahel aitas Messinger mul käruratta mõnest august välja tiri-da.

Nähtavale ilmus lossitorn ja all kaugele hämusse kuni Šveitsini sirutuv järv. Säntise mägi roosatas punase taeva all ja raagus puud selle taustal olid teravate kontuuridega justnagu tušijoonistused. Õhtupäike heitis mänglevalt siia-sinna värve: kuhu oranži, kuhu sügavsinist. See oli

Rose Gassmann (passipilt)

esimene kord minu Saksamaale saabumise ajast, kui nägin päikeseloojangut. Tulekerana taevaranna taha vajuv päike ja selle eest möödud mustade ronkade parv äratas minus kummalise igatsuse ja põhjatu nukrusega segatud tundeid. Mind valdas koduigatsus. Kui palju kordi olime koos isaga imetlenud pidevalt muutuvat taevapilti! Kui paljudel lugematutel kordadel olin koolist naastes vaadanud, kuidas see hõõguvpunane kera oli mu kodutäna otsas horisondi taha vajumas! Kurvameelsus voogas mu üle, kui meenutasin oma õnnelikku lapseõlve, mis oli olnud nii teistsugune võrreldes selle tuima, ahistava praegusajaga.

Järsku valdas mind paanika. Kas ma oma vanemaid enam üldse näen? Kas nad on veel elus? Kus nad on? Kas nad peavad kannatama? Äkki on nad jäänud pommirünnaku alla või näljas ja külmas? Mida tähendas Rose Gassmannilt tulnud lühike teade? Ta kirjutas, et kõik Schirmeck–Vorbrucki vangid on viidud üle Gaggenau harulaagrisse ning et emaga on kõik hästi. Mõni päev hiljem tuli teade Marguerite Gromestilt, kus mainiti: „Emma on uhke oma vaprast tütrest.“ Mitte kumbki ei andnud ema uut aadressi. Ühtäkki hakkasin kartma halvimat: ta on kindlasti surnud, aga mulle ei juletud seda öelda. Ka isa ei olnud enam kirjutanud, nii et ka tema võib olla surnud. Võib-olla on tädi Eugénie saanud Elsassi lahingutes surma ja Bergenbach põlenud maata. Või ehk on see tulnud sõjaväele loovutada ning loomad on tapetud toiduks. Mu silme ette kerkisid hirmsad pildid Esimesest maailmasõjast ja mind valdas nõrkushoog. Jätkasin siiski õunakäru tirimist ülesmäge viinapuuistanduse poole, mis oli sama tühi ja üksildane kui mu süda.

Allamäge minnes pidi raske koorem mu äärepealt enda alla matma. Surusin selja selle vastu ja pidurdasin jalgadega, nii nagu seda tegi vana-isa, kui ta mööda järsku mäenõlva heinu alla tõi, kuid lisaks tuli *Fräulein* Messingeril tirida käru selle tagalauast kogu jõuga tagasi, et see omapäi veerema ei hakkaks.

Viinapuuaias kohal kuulsin kõrvus koos emaga viimasena lauldud laulu sõnu: „Kas näeme veel üksteist? Kindlasti näeme taas.“ Seejärel valdas mind kindlustunne, et ülestõusmise järel saame üksteist näha. Järvepind allpool oli vaikne.

Hakkas juba hämarduma ja kiljuvate kajakate saatel edasirühkiv laev tõrtsutas justkui hüvastijätuks pasunat. Mustaval veepinnal löid kuukiired sädemeid, samas kui vasakul andis kaunist etendust värvikas päikeseloojang. Lähedalt möödus teinegi alus, mille käilavahus sätendasid kuukiired kui teemandid. Milline lummas ilu! Äkki vaatavad ka isa ja ema sedasama kuud? Meenutasin, millisena see oli paistnud Elsassis meie kodu üle valvates, mu mängudele lusti lisades ja isa mulle tähistaevast tutvustama ergutades. Ent kunagi varem polnud ma näinud, kuidas selle kiired veepinnale silla moodustavad või vahu laeva järel hõbedaselt sätendama panevad. Oh, oleks vaid mu vanemad koos minuga seda hetke jagamas! Kardetavasti neid polnud enam. Ääretu üksindustunne pigistas mu südant.

Tol õhtul, mil olin pimeduse saabudes esimest korda oma vanglast väljaspool, õppisin, et inimene võib tunda ühtaegu rõõmu ja kurbust. Oleksin võinud õnnest hõisata ja samal ajal valust nutta. Kõndides läbi vaikse linna, tundsin hinges ahastust. Kell polnud veel palju, kuid päevad olid lühemad ja Wessenbergi kasvatusasutus paiknes elurajoonis, kus aknaist ja udest ei paistnud ka kõige väiksemat valgusviirgu. Miski ei tohtinud pommituslennukeile märku anda, et all laiub linn. Tänavad olid inimtühjad.

Vaikuses oli kuulda vaid me sammude kaja ja käruratsaste kriginat. Minus kasvas rahutus. Kuskilt kuuldus saabaste klobinat ja ma pidasin hinge kinni ning enne kui rahuneda jõudsin, astus mu kõrvale *Fräulein* Messinger, lausumata sõnagi. Asutusele lähenedes tajusin, et see ongi minu ainus turvapaik maamuna peal.

Pitsitavad küsimused ei andnud mulle kogu õhtu rahu. Tundsin, et olen täiesti hüljatud ja ükski. Ma ei soovinud muud, kui pääseda oma pessa, kus valada pisaraid, nii et teised seda ei näe. Mu palve Jehoovale oli vaid üks ohkamine ja hetk hiljem vajusin kurnatuna raskesse unne.

Ühel hommikul lobi jagades käskis *Fräulein* Messinger mul minna enne töödega alustamist *Fräulein* Lederle juurde. Mind ootas uus ülesanne.

„Täna sa ei tööta väljas, vaid hooldad Hedwigit. Tal on kurk nii haige, et ta ei suuda neelatagi. Tule minu järel.“

Läksime trepist üles suurde magamissaali, kus Hedwig lamas voodis. Ta hingas raskelt, silmad kinni paistetanud. Lederlel oli kaasas kuum kartul. Ta purustas selle käe vahel, keeras rätikusse ja surus Hedwigi kurgule.

„Tee samamoodi,“ andis ta mulle nõu. „Kompressi tuleb vahetada kohe, kui see jaheneb, aga ole ettevaatlik, et see nahka ei põletaks.“

Ta võttis pesukausi ja jätkas: „Hedwigil tuleb kurku kuristada iga kord, kui sa kompressi vahetad, ja kauss tuleb otsekohe tühjendada. Ära jäta teda ükski, kui vaid ainult siis, kui käid köögist uut kartulit võtmas.“

Paise kurgus pidi „küpsema ja avanema“, muidu võib tüdruk surra. Istudes magava Hedwigi kõrval selle hiigelsuure magamissaali rõhuvas vaikuses, taipasin järsku, et temalgi puudub ema, kes ta eest hoolitseks.

Tal oli kõrge palavik. Kui olin ise kodus sama haigena voodis lamanud, oli ema kastnud mu kuumavad käed äädikavette ja hoidnud mu laubal jahedat rätikut. Teadsin, kuidas oleks tulnud toimida, kuid ma ei võinud midagi omaalgatuslikult teha, ning kui paise ei saaks „küpsiks“, peetaks mind süüdlaseks.

Vastupidavuskatse algas. Ma muudkui jooksin mööda treppi alla kööki ja üles tagasi voodi äärde. Tunnid kulusid. Hedwig ei suutnud rääkida ega isegi taimeteed neelata. *Fräulein* Lederle käis vahetevahel teda vaatamas ja lahkus mureliku näoga. Ootamatult haaras Hedwig mul käest ja osutas kausile. Ta sülgas suust välja haisva kollaka limaklombi, misjärel lasin tal põhjalikult kurku kuristada. Ta vaatas mulle otsa aralt naeratades.

„Me saame sellest jagu,“ ütlesin, rikkudes muidugi vaikimisseadust. Jätkasin samas toimetamist, tema aga vaid vaatas mind üksisilmi. Lisisin: „Ma ei jäta sind üksi.“

Need vähesed sõnad tegid imet. Tüdruk kogus silmnähtavalt jõudu ega lakanud mulle ujedalt naeratamast.

Ta pidi jääma voodisse ka järgmiseks päevaks, kuid mind saadeti taas puid saagima – aega ei saanud ju istumisele raisata! Nii kaugenesime taas teineteisest.

Minuga oli õunatoomisretke järel toimunud muutus. Meersburgist naastes olin kindel, et olen jäänud orvuks, ja ma tundsin ääretut kurbust. Sukeldusin ahastusest pääsemiseks töösse ning tajusin järgnevate nädalate jooksul, et nüüdsest tuleb mul ise enda eest hoolt kanda. Linnas käies ei soostunud ma enam käituma kui hüljatu. Miks tõmmata pea kartlikult õlgade vahele? Miks solvuda, kui inimesed koti kõvasti vastu külge suruvad, kui ma neist mööda lähen? Mina ju polnud tavali-

ne Wessenbergi laps ega moraalselt allakäinud tüdruk, ehkki mulle heidet ei ärevaid pilke.

Lihakaupmees andis mulle arve maksmise järel halvustava pilgu saatel vorstitüki. Mulle tema hoiak korda ei läinud. Tema vorst oli mulle keelatud nagunii. Otsustasin käia, pea püsti, silmitseda vaateaknaid ja kuulata järjekorras seistes varjamatult pealt inimeste jutlemist. Lubasin endale uusi marsruute, et linna näha. Kõndisin Reini jõe kaldani välja, sinna, kus sadamat valvasid hiiglaslikud piiskoppide ja hertsogite kujud. Teel olles imetlesin kuulsat *Hohes Hausi* (Kõrge maja) seinamaalinguid. Valisin tundmatuid tänavaid, leidmaks uusi paiku.

Olles viimas iganädalast muna- ja võikorvi *Fräulein* Messingeri perele, ületasin nagu ikka, üht tühja maatükki. See otsetee meeldis mulle, sest siin sain olla üksi ja lindudega isegi kõva häälega rääkida. Seekord aga peatusin vähekeseks ja uurisin kohta, kus kunagi oli olnud klooster. Leidsin mõned mustad kivid vanade gooti kirjadega. Eristasin tekstist sõnad „Hus“ ja „põletati elusalt siin paigas“.

Mind oleks justkui välk tabanud. Seisin täpselt samas paigas, kus märter oli elu kaotanud! Silmitsedes ainiti nime kivil, ma peaaegu kuulsin isa häält, kui ta rääkis 15. sajandil elanud tšehhi usupuhastajast Jan Husist, kes Konstanzi kirikukogul ketserluses süüdi mõisteti ja 6. juulil 1415 tuleriidal põletati. Just sel kohal olid leegid lõõmanud.

Jan Husi kuju asendus mu kujutluses armsa sõbra Marcel Sutteri omaga, kel 5. novembril 1943 raiuti Torgaus pea, sest ta oli väeteenistusest süümelistel kaalutlustel keeldunud. Kui armsad pidid küll need mehed olema Jehoovale! Minu usk ülesäratamise sai veelgi kindlamaks.

Seejärel käisin tihti tollest paigast jõudu ammutamas. Viibides seal keset metsikut rohuvälja, oli mul veidi aega mõtiskleda. Kui tundsin oma peas masendust maad võtvat, tõttasin sinna kohe, kui mind arveid

maksma läkitati, ja seal sain oma taagast vabaks. Tolle märtri mälestusplaat andis mulle uut otsusekindlust jääda Jehoovale ustavaks ja taluda kannatlikult oma katsumusi.

November 1944

Halli sügispäeva kõledusse tungis üllatavalt soe tuuleõhk. Pilved Šveitsi poolel muutusid pahaendeliselt punaseks ja peagi täitis õhku tuletrajautode sireenide undamine. Paberivabrik meie lähedal oli tulelõomas. Meie peade kohal hõljus põlevaid paberitükke ja me jooksime kiiruga varju.

Tuli praksus ja leegid lõomasid üsna meie lähedal. Wessenberg oli ohus ja mulle selgus kuidagi rahutuksegev tõsiasi: olin sellesse majja tõsiselt kiindunud. Sellest oli saanud minu kodu. Armastasin kaunist parki selle ees, hästihoitud köögiviljaaeda ja seintel ronivaid viinapuuväate. Nautisin töötegemist ja olin oma osaga rahul. Ma ei lasknud end enam häirida lastele antavatest karistustest – olid nad ju tõrksad kui loomad! Toidu osas midagi kiita polnud, kuid kellel siis oli sõjaajal laud lookas? Inimeste juttu kuulates tajusin, kui ränka lõivu oli sõda nõudnud. Minul polnud mingit põhjust kurta. Minu osa oli Konstanz ja ma tegin endas otsuse, et üritan jääda kasvatusasutuse abitöötajaks.

Ruum pesutoa taga oli tihedat auru täis. Sisse astusid neli ebamääraast kuju pikkades valgetes hõlstides ja kadusid millessegi suurde ja tumedasse. Tasapisi aur hajus ja nähtavale ilmusime meie, neli tüdrukut. Öösärgid alasti kehasid varjamas, istusime tsinkvannides, et teha läbi iga-aastane puhtaksküürimine. Kui õnnis tunne! Kuum vesi oli tulnud ise vannidesse tassida, ja pesemise järel oli vaja need tühjaks tassida, kuid sellest polnud midagi. Viimane kord olime vette pääsenud suvekuumuses, kui

meid järve äärde viidi. Olin ainuke, kes oskas ujuda, mille üle olin nii uhke, et seda isalegi kirjas mainisin. Kirja sain talle kirjutada korra aastas tema sünnipäevaks. Vastust ei tulnud, nii et arvasin, et ta on surnud. Nüüd istusime vannis ja püüdsime kleepuva öösärgi alt oma ihu küürida. Aastavannitus oma suursugususes oli nagu mingi jõulurituual. Käes oli advendiaeg.

Detsember 1944

Fräulein Lederle ulatas mulle kirja. Reini teisel kaldal Petershausenis elav jõukas pere oli otsustanud kinkida meie asutusele nuku. Mind läkitati seda ära tooma ja tagasitulekuaja kohta ei lausunud midagi.

Reini kaldale ehitatud maja oli väga ilus. Pehme matt välisukse ees tegi mu sammud kuuldamatuks. Ulatasin kirja teenijannale, kel oli üll must kleit ning valge põll ja tanu. Heitnud kirjale pilgu, käskis ta mul oodata ja tõmbas ukse korralikult kinni – ohtlike Wessenbergi asukate suhtes tasus olla ettevaatlik!

Hetk hiljem teenija naasis, nukk käes, ja ütles, et neil polnud midagi, kuhu see nukk sisse pakkida. Nukk oli tõesti uhke ja nii pikk, et ulatus mulle vöökohani. Sellel olid kaunid kastanpruunid looduslikud juuksed ja unelevate laugude all sama sinised silmad kui mu emal. Roosa taftkleidi alt paistis valge pitsist alusseelik ja peenest lõngast kootud sokkide otsas olid mustad nahksed saapakesed. Peas oli mu veetleval kaaslasel kaunis õlgkübar, mida ehtisid lilled ja puuviljad, ja pitskindas käes hoidis ta pisikest käekotti, milles oli tikanditega taskurätik. Nukk oskas ka käia, kuid mehhanism, millega seda käivitati, oli rikkis.

Tagasiteel võtsime pingil jõe ääres hetkeks istet. Vesi paistis niisama hall kui taevas, kuid kahvatu päikesekera saatis pilvede tagant oma nõrku kiiri läbi raagus puuokste.

Selleks, et mu väike neid end mõnusalt tunneks, pajatasin talle koju jäänud nukust Claudine'ist, kes oli olnud täiesti erakordne laps: sõna-kuulelik, usin ja rõõmsameelne. Mu elegantne sõbratar vastas, et oli mänginud koos väikese tüdrukuga, kes suri, ning nüüd on ta üksi ja unustatud.

„Armas tüdruk, ära arvagi, et keegi veel sinuga mängiks. Oled tulemas Wessenbergi ja seal on sinu koht kauni jõulupuu all. Ma pole kunagi näinud suuremat ja uhkemalt ehitud kuuske. Sind pannakse istuma väiksemate nukkude sekka ja 36 last saavad sind vaadata. Mõni ehk võibki mõne nuku kätte võtta, kuid üsna pea paneb ta selle tagasi kuuse alla, sest ta ei oska nukuga mängida. Sina aga polegi mingi nukk, vaid noor neiu. Ootad kannatlikult, et pääseda kellegi sülle, kuid sa jäädki üksi puu alla konutama ja jõululaule kuulama. Asjatult jääd ootama laste naeru, sest nad ei oskagi naerda.

„Siis näed sa laste kinke,“ jätkasin jutustamist. „Igaüks saab ühe õuna, mõne pähkli, tüki tikkimiskangast ning ehk ka sukapaari või aluspüksid. Mänguasju, raamatuid või pilte pole kuskil näha. Eelmistel jõuludel olin mina ainus, kes raamatu sai. Selle nimi oli „Elsass, kaunis Saksa maakond Reini ääres“ ning piltidelt võis näha rivis marssivaid sõdureid ja haakristlippu Strasbourgi katedraali tornis. Pärast jõule võeti raamat minult ära, sest lugeda oli meil lubatud vaid õpikuid.

„Veelgi enam oled üllatunud, nähes, kui palavikuliselt püüavad lapsed oma tikkimistööd enne aastavahetust valmis saada,“ tutvustasin maja kombeid edasi. „Neile on öeldud, et kui töö jääb pooleli, toob see halba õnne. Kohe jõulukuuse kõrval on kahhelahi, mille ees tüdrukuid

karistatakse, nii et küllap saad ka seda näha. Võid kuulda, kuidas *Fräulein* Messinger meile luuletusi loeb, või tunda, kuidas lõhnab kakao, mida meile jõuluajal kõrdi asemel antakse. Võid oodata mängu ja lõbutsemist, naeru ja rõõmurõkkeid, kuid ses suhtes tuleb sul rängalt pettuda. Lõpuks pannakse sind karpi ning viiakse lukustatud ruumi ja suletakse riidekiristu. Sealt pääsed välja alles järgmisel aastal, mil saad olla nähtaval paar nädalat.“

Möödakäijad naeratasid meile.

Neiuke oli liiga kaua üksinduses olnud – sel oli tarvis veidi ümbrust näha. Kõigepealt kõndisime Reini üle viivale sillale, kust silmitsesime voolavat vett. Seal me kuigi kaua ei viibinud, sest jääne niiskus tungis luusse ja lihasse. Möödusime Pulverturmist, linna kaitseks aastal 1231 ehitatud kindlusest, mida hiljem keskajal kasutati juutide vanglana.

Hotell Inseli juures lugesin mälestustahvlilt, et hoones hoiti aastatel 1414–1415 kinni raudus Husi, enne kui ta tuleriidale saadeti. Too katoliku preester oli toetanud John Wycliffi vaateid, kes oli tõlkinud piibli inglise keelde. Ka Hus soovis, et saadaval oleks rahvakeelne piibel. Rääkisin neiukesele Husi kurva loo sellisena, kui isa seda mulle ja emale oli rääkinud, ning ennäe imet – tallegi tuli vesi silma! Hus oli kodumaal kirikuvande alla pandud, kuid talle oli siiski võimaldatud turvaline pääs paavsti jutule Konstanzi, kus peeti kirikukogu. Ta ei öelnud usust lahti ka mitte pimedas türmis selle meie ees kõrguva hoone keldris. Heitsime veel kord kiire pilgu majale, kuhu kirikukogu oli kokku tulnud,* ja jätkasime teed sadama poole.

* Maja valmis aastal 1388 ning toimis aastani 1417 aida ja laohoonena. Sinna tuli kokku kirikukogu, kes tegi lõpu katoliku kiriku suurele skismale, tagandades ametist kolm omavahel võistlevat paavsti ja valides nende asemele kardinal Oddone Colonna (paavstina Martinus V). Sama kirikukogu kuulutas John Wycliffi mõtted ketserlikuks ja mõistis tuleriidale kõik tema poolehoidjad, nende seas ka Jan Husi.

Sadamat ümbritsev park uinus jõulukuu kahvatu päikese all. Üksikud möödakäijad aeglustasid sammu ja jäid meid silmitsema. Mu mantel oli sedavõrd lühike, et vormikleit paistis selle alt välja. Mõni üritas meie keskustelu jälgida. Ühed naeratasid meile, teised lausuvad midagi pillkavat, kuid mu kaaslast see ei häirinud, sest ta oli õnnelik. Hakkasime kavandama ühist ettevõtmist – idee tuli preilikeselt. Tahtsime tulla välja mõttega, et esitame väikese näidendi lastele, kes elasid siin majas tuimalt kui puuriloomad. Saabusime kohale õhtuhämaruses, kui taevarand punetas. Preilike kadus me silme alt kohe ning ma teadsin, et kohtume taas alles jõuluajal.

Arutanud minu ettepanekut *Fräulein* Messingeriga, andis *Fräulein* Lederle mulle loa kirjutada lühinäidend ja harjutada seda mõne tüdrukuga. Võisime koristamise ajal oma repliike kuuldavalt harjutada, mis oli mulle hea võimalus natukegi oma keelt kasutada. Õppisime ütleva luuletusi, nende hulgas minu lemmikut Schilleri „Laulu kellast“. Kirjutasin lühikesi repliike oma lapsepõlvejuhtumite ja toona loetud raamatute põhjal. Nelja tüdruku rühma pääses ka Thila. Ta oli väga kaunis oma paksude palmikutega, mis olid nii pikad, et neid sai keerata kaks korda ümber pea uhkeks krooniks. Ta nahk oli kui portselan ja ta sinisilmad vaatasid ripsmete alt sama ujedalt kui preilikesel nukul.

Jõudis kätte esinemispäev. Juba kuivava jõulukuuse lõhn segunes pea-aegu lõpuni põlenud küünalde aroomiga. Kostüümideks olid meil vanad öösärgid, mida kaunistasid mõned kangatükid. Näidendisse oli põimitud ka laul. Etendus pani väiksemad naerma ning tõi naeratuse ka Messingeri ja Anna huulile, kuid ülejäänud jälgisid seda jäigalt ja ükskõiksena. Ühtede nägudelt võis lugeda kadedust, teiste omadelt aga pillklikkust.

Mitte keegi ei paistnud mõistvat, miks üldse näidendit esitatakse või mis roll on ajaviitel. Kõik istusid oma kohtadel täiskasvanuliku tõsidusega, olles teadlikud oma eksistentsi karmusest ja uskudes, et elu on vaid üks töörügamine. Elu oli neile tõsine asi. Isegi Sophie paistis olevat segaduses ega teadnud, mida näidendist arvata. Hiljem ütles *Fräulein* Messinger mulle, et näidend on kui täiskasvanu kirjutatud, kuid ma ei tohiks unustada, et olen veel laps!

Nägin oma preilikese silmanurgas pisarat helkimas. Üksildase ja unustatuna oli ta oma käed kuusepuu all välja sirutanud, kuid ükski lastest ei võtnud teda mängima, ka mina mitte.

Ukse kohal oli kiri *Polizei* ja sees levis samasugune lõhn kui mu endise kooli direktori kabinetis. Suur roheline lambivari heitis valgust kõrgemale paberikuhjale ja andis ümbriकेle templeid lööva mehe näole rohekas-kollase varjundi. Mees tundis mu kohe ära ja küsis, kas soovin teada, mida uut on asja kohta selgunud, kuid mina seisin noruspäi, saamata sõna suust. Viimaks ulatasin talle kokkuvolditud paberi, mille vahel oleks pidanud olema rahatäht. Olin kaotanud raha, mis oli mõeldud lihakaupmehele arve tasumiseks. Mul oli olnud väga kiire, sest asjaajamiseks oli antud tavalisest vähem aega. Kaasas oli mul kolm arvet ja igäühe vahel raha, ent kui jõudsin viimasesse poodi, oli lihakaupmehe raha kadunud.

Ametimees tõusis püsti ja võttis riiulilt registriraamatu, kuhu ta märkis raha kadumise. Seejärel avas ta teise klade ja leidis sealt minu nime, aadressi ja sünnikuupäeva. Sissekanne oli tehtud pool aastat tagasi, kui olin leidnud sajamargase ja toonud selle siiasamasse paika. Siis oli ruumis rohkem töötajaid, kes kõik mind mu vormikleiti nähes hämmastu-

nult silmitsesid. Ilmselt oli „Wessenberg“ ja „ausus“ inimeste meelest täiesti võimatu kombinatsioon.

Nüüd oli vastuvõtt teistsugune. Mees sõnas, et olen toiminud õigesti, tulles raha kadumisest teatama. „Äkki keegi hea inimene leiab raha ja toob selle siia.“

Ma ei suutnud kuidagi oma asutusse tagasi minna. Tundus võimatu-na kohtuda kellegagi ülevaatajaist ja saada karistatud. Nägin juba vaimusilmas oma tursunud käsi ja õhtuid ilma söögita. Tundsin juba niigi pidevalt nälga, sest mul tuli teha pikki päevi meestetöid.

Veelgi hullemana kui karistus tundus see, et ma ei pääse enam käima Husi mälestuskivi juurde ja selle maja juurde, kus teda vangis hoiti. Olin korduvalt mõelnud, kuidas ta end seal türmis tunda võis. Tal ei olnud piiblit – see oli ka minult ära võetud. Ta oli jäänud vankumatuks – ka mina suudan püsida vankumatuna. Noist paigust naastes tundsin alati end sisemiselt rahuliku ja kindlana. Nüüd aga olid minu käigud ohus.

Sammusin pikkamisi oma asutuse poole, nägu pisaratest märg. Oleksin tahtnud põgeneda, kuid teadsin, et mind leitakse üles, nii nagu vanaemalgi õnnestus alati saada oma pakku pääsenud loomad tagasi. Pääseteed polnud. Kinnitaksin, et olen süütu, kuid kahjuks ei saanud ma ausalt väita, et pole elu sees varastanud. Emalt loata võetud raha oli mul ikka meeles ja ega Konstanzi ajastki mu paberid päris puhtad polnud.

Oli lämmatavalt kuum õhtupoolik ja mind oli läkitatud arveid maksma. Pagaripoest olin saanud saiakese, lihapoest vorstitüki ja pudupoest mõned mündid. Teadagi oleksin pidanud viima kõik asutusse, kuid münte vaadates tuli mul mõte, et keegi ei saaks teada, kui ostaksin osaga neist midagi söödavat. Mul oli nii suur nälg.

Läksin teise leivapoodi, kus mind ei tundud, kuid sealt ei saanud midagi ilma toidutalongideta. Palusin müüjat, et ta mulle midagi müüks, kuid tal polnud pakkuda muud kui pärimi ja ma ostsin tükikese. See maitstes hea ja rahagi jäi üle, kuid siis hakkas pärm mu kõhus paisuma ja ma kartsin, et seda võib tunda mu hingeõhustki.

Äkitselt tundsin põies teravat valu. Olin juba peaaegu asutuseni jõudnud, kui häda mind põõsasse ajas, kuid liiga hilja. Õnneks polnud purskkaevu juures kedagi näha ning ma loputasin oma püksid puhtaks ja kulistasin suus vett, et pärimihaisust lahti saada. Lõpuks jõin veidi vett, kuid see tegi olemise veel halvemaks. Minu õuduseks paisus kõht veelgi, nii et silme eest käis läbi pilt ema elsassi Kouglofi koogist, mis muudkui kerkis ja üle koogivormi servade valgus, enne kui see ahju torgati. Kartsin halvimat. Veelgi hullemaks tegi mu enesetunde südame-tunnistus. Mu süda tagus ning ma tundsin, et olen räpane petis. Asjale saadakse jälile ning ma minetan oma hea maine ja saan karistuse.

Kõige õudsem oli kuulda *Fräulein* Messingeri vältimatuid süüdistusi: „Arvasin, et piibliuuri ja ei varasta ega valeta. Te olete täpselt samasugused kui muudki!“ Mõistsin end kibedalt hukka. Väikse pärmitükikese ja hetkenaudingu nimel häbistaksin Jehoova nime ja oma usuperet. Meel hirmust ja häbist haige, kiirustasin teki alla peitu. Olin omadega täiesti läbi ja mu süda oli nii paha, et mu nahk kattus külma higiga.

Keset ööd tormasin oksendama, kuid enne, kui jõudsin potini, purskusid päeval söödud valged oad mu maost põrandale. Koitis tõe hetk. Kohale tormas kaks ülevaatajat, kuid nähes, mis on juhtunud, tõdes *Fräulein* Lederle vaid seda, et oad on seedimata. Järgmisel päeval pidin taas jooma toda kibedat ürditeed, nii et seda lonksu kaupa lüripides oli mul aega oma patuteole mõelda.

Ja nüüd oli ka see lihakaupmehe raha kuhugi kadunud. Mind süüdistatakse varguses ja ma ei saa end kaitsta, öeldes, et ma pole kunagi midagi varastanud. Taas hakkas mind südametunnistus vaevama.

Majas polnud kedagi näha. Läksin katma lauda ülevaatajate pärastlõunatee jaoks. Laotasin pitslina lauale, asetasin sellele taldrikud ja panning tassid ahju peale soojenema. Et aga ma nuuksumist ei suutnud peatada, otsustasin jääda paigale ja rääkida juhtunu esimesele sinna tulevale ülevaatajale ära. Minu õuduseks saabus esimesena *Fräulein* Lederle. Nähes mu äranutetud nägu, ta kahvatas ja surus huuled kokku. Heitnud terase pilgu pooleldi kaetud lauale, käratas ta: „Oled teinud katki meie ülihinnalised teetassid!“

Põrnitsesin põrandat ja raputasin pead, suutmata lausuda ühtainustki sõna.

„Olgu juhtunud mis tahes. Peaasi, et tassid on terved.“

„Kaotasin ära lihakaupmehe raha.“

„Maksad selle tagasi.“

„Mul ju pole raha.“

„Maksad oma esimesest palgast. Ma ei karista sind, sest usun, et räägid tõtt. Ma tean, et leidsid mõni kuu tagasi suure rahatähe ja viisid selle politseijaoskonda.“

Vähe aega pärast seda ühel külmal päeval käskis *Fräulein* Messinger mul riidesse panna, ütle mata taas, kuhu ta mind viia kavatseb. Kõndisime ühe lähedalasuva majani, kus perenaine meid juba ootas ja sisse kutsus.

„Siin see raha on,“ lausus ta rahatähti käes lehvitades. „Leidsin selle tänavalt, kui olin rongile minemas. Politsei ütles, et sina oled selle kaota-

nud. Annan selle hea meelega tagasi, eriti veel, et oled Wessenbergi lapskriminaal, kel tuleb ausust õppida.“

Ma ei võtnud rahatähte vastu, nii et Messinger võttis selle enda kätte. Unustasin täiesti, kus ma olen ja kellega ma olen, ja purskasin meelega: „Mina ei ole Wessenbergi lapskriminaal. Mind hoitakse seal kinni, sest olen piibliuurija ja elan piibli õpetuste järgi. Vanemad õpetasid mulle juba väiksest peale, et pean olema aus, et Jumalale meeldida. Seepärast ei jätnud ma tänavalt leitud sajamargast rahatähte endale, vaid viisin selle politseisse. Võite ise järele kontrollida!“

Fräulein Messinger punastas ja proua oli hämmingus. Mina olin rahul. Olin rõõmus raha leidmise üle ja veelgi rõõmsam, et olin avanud suu. Soovisin, et see naine ja Messinger teaks, et Jehoova tunnistajatel on kõrged moraaliõhimõtted. Ma ei kahetsenud oma mõtete väljapurskamist sugugi, sest nii sain oma meelerahu tagasi. Liiatigi ei tulnud seda kuigi tihti ette, et *Fräulein* Messinger sõnatuks jääb.

Šveitslaste turvatunne kadus päeval, mil pommitati Friedrichshaffenit. Järvepiirkonna elanikud tajusid ühtäkki olevat suuremas ohus, kui seni arvatud. Pidev pommitamine ei tähendanud midagi head. Õhuhäired hoidsid inimesi hirmu vallas, kuid *Fräulein* Messingeri kindlat meelt see ei kõigutanud.

„Saksamaa suudab tõusta tuhasta!“

Tema ja *Fräulein* Lederle palved lõppesid aina samade sõnadega: „Õnnista füürerit ja isamaad.“

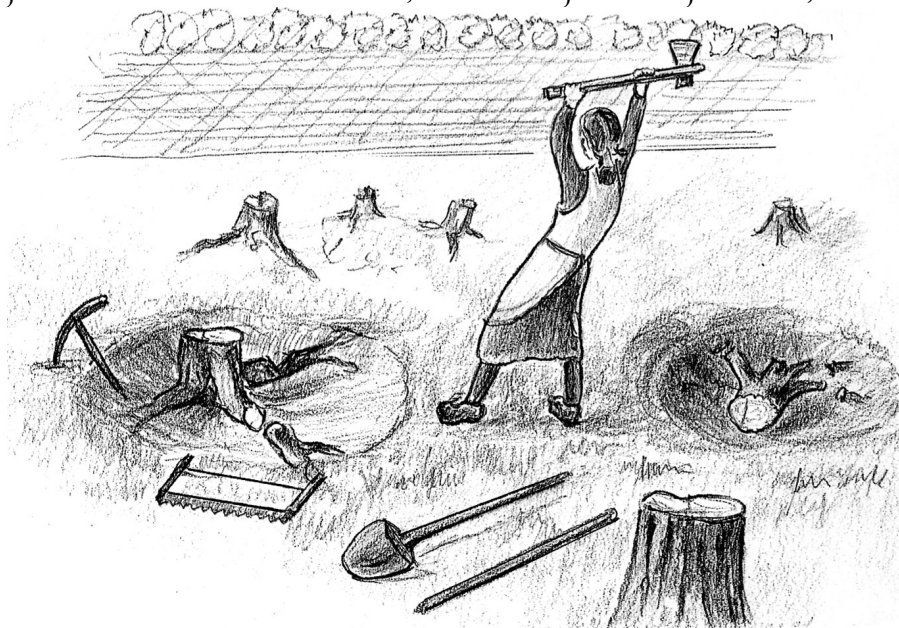
Elu läks üha raskemaks. Päevad pimenesid, toidupuudus süvenes, järjekorrad pikenesid ja neis oli mehi aina harvem. Pommitajad lendasid ööl ja päeval, mistõttu mu linnaskäigud olid juhuslikud. Meid rõhus pi-

devalt ohutunne ja alatas tuli joosta pommivarjendisse. Mõnikord tuli öösel isegi kolmel korral voodist tõusta, riidesse panna ja kõledasse keldrisse tõtata. Päevaseid töid sellegipoolest ei vähendatud ja kuna koolitunde oli vaid nime poolest, olime pelgalt tööloomad, kel tuli elada viletsal toidul ja veel viletsama uneajaga. Lisaks levis nii linnas kui ka Wessenbergis uus hirm: liitlaste vägedes oli „värvilisi“ sõdureid.

Jaanuar 1945

Olin vaevu jõudnud kuid kestnud saagimistöodega valmis, kui *Fräulein* Messinger mulle juba uue töö välja oli mõelnud. Ta kavatses panna maha rohkem kartuleid, juhuks kui linn kauaks piiramisrõngasse peaks jääma. Mind pandi juhatama neljast 14-aastasest tüdrukust koosnevat rühma, kelle ülesandeks oli langetatud metsatuka asemele põld rajada. Praktikas tähendas see seda, et meil tuli juured välja kaevata, tükki-

deks raiuda ja känd raudkangidega välja sikutada. Pakane kohmetas me sõrmed, kuid töö nõudis sedavõrd ränki ponnistusi, et saime hetkega sooja. Kui kannud olid välja raiutud, kiskusime üles väiksemad juured ja sõelusime mulla.

Kirved ja raudkangid olid nii rasked, et juba ainuüksi nende tõstmiseks läks vaja kogu meie jõudu. Mõnikord kahest käest ei piisanudki. Meie löögid olid sedavõrd nõrgad, et tulemused said nähtavaks väga aegamisi ning me katsetasime eri tööriistu ja -meetodeid. Lisaks tuli vedada mägede kaupa mulda. Meie jõuvarud oli täiesti otsakorral, kuid viimaks sai töö tehtud.

Olime higist läbimärjad ja pidevalt näljas, sest lisa leivatükk ei suutnud kuidagi me korisevat kõhtu rahustada. Õnneks pääsesime kõik me sel karmil talvel külmetushaigustest.

Šveitsi piirini viiv tee kulges meie raadatud põllu kaht serva pidi. Mõnikord möödaminejad vaatasid meid ja vangutasid pead, kuid mul

oli ükskõik. Tundsin end tugeva ja vastupidavana ning olin kindlalt otsustanud töö lõpule viia.

Päevade ja nädalate veeredes tühjenes mu pea vähehaaval kõigis mõtetest. Minevik ja tulevik kadusid ning järele jäi vaid praegune hetk, mis tähendas ränka rügamist ja pidevat nälga. Olin pelgalt tööhärg, kes rühmas tööd teha suutlikkuse piiril. Õhtul vajusin surmväsinuna voodisse, peas vaid üks mure: kas öösel tuleb õhuhäire? Jõudsin vaevu mõelda, et ei suuda enam taluda ühtki katkendlikku uneaega, mil tuleb üles tõusta, Anna riidesse panna ja ta pommivarjendisse vedada, kui juba vajusin raskesse unne.

Taas kord kamandas *Fräulein* Messinger mind kaasa. Kõndisime majani üsna meie tänava lähedal. Meid juba oodati. Perenaine tervitas mind südamlikult ja teatas, et oli soovinud isiklikult kohtuda ausa Wessenbergi tütarlapsena. Ta seletas, et oli mõni aeg tagasi kaotanud linnast lahkudes sada marka. Tagasitulek oli pommituste tõttu edasi lükkunud ning koju jõudnult oli ta läinud politseijaoskonda teatama raha kadumisest, ilma et tal erilisi lootusi oleks olnud.

Minu ausus oli jätnud prouale sügava mulje. Ta pakkus meile jooke ja endaküpsetatud kooki ning soovis teada, miks ma olen kasvatusasutuses. Tema pärimised ergutasid mind vähehaaval avanema. Väsimus hajus ja ma unustasin täiesti, et *Fräulein* Messinger oli mul keelanud rääkida. Jutustasin prouale mulle antud kasvatuses ja sellest, kuidas mu vanemad olid kujundanud mu südametunnistust vastavuses piibli põhimõtetega. Innustusin isegi selgitama oma lootust elada igavesti paradiislikul maal ausate inimeste keskel.

Veidi aega pärast seda saabus meie asutuse külaliseks üks naine. Ta oli aastaid varem töötanud Wessenbergis, kui see oli orbudekodu, ning võis

seetõttu siin puhkust veeta. Naine rääkis, et põgenes Berliinist, kui oli jäänud pommitamise tõttu kogu oma varast ilma. Ka tema oli ei tea kust kuulnud, et olin leitud sajamargase politseisse viinud. Järgmise pühapäeva pärastlõunal tõi ta mulle akvarellpaberit ja palus mul midagi maalida. Ta võttis mu kõrval istet ja esitas piibli kohta igasugu küsimusi. Meie jutuajamine tegi taas virgeks mu usu, mille ränkaskaske töö oli sügavale südamesoppi vangistanud.

Propaganda tõttu tundsid sakslased end võitmatutena. Pimedatel päevadel 1944.–1945. aasta talvel ootasid inimesed ikka veel säravat võitu. Usuti, et rakett V2 ennetab veelgi hirmuäratavamat relva – aatompommi – ja toob sõjale lahenduse. Kas mitte pole Saksamaa parem kui kõik muud maad? Ülevast võidust pasundati raadios, järjekordades ja koolides. Olgugi et liitlased olid juba ületanud Reini, olid inimesed veendunud, et igast viimasest sakslasest saab vajaduse korral mingit sorti supersõdur.

Mida kaugemale liitlasväed tungisid, seda enam hakkas üldine meelolu kõikuma lootuse ja lootusetuse vahel. Meie, lapsed, muudkui tuikusime häiret kuuldes pooleldi magades pommivarjendisse ning sireeni vaibudes ruttu tagasi voodisse. Vahetasime pimedas riideid paar-kolm korda öö jooksul, nii et lõpuks olid meil segi nii päevad, kuud kui aastajaad. Mitte keegi ei käinud enam kirikus ja kellelgi polnud kalendrit. Aja kulust kõnelesid vaid kevadlillede avanevad nupud.

Meie kõigi välimus omandas mingi ebamaise varjundi. Näod hallid ja mustad rõngad paistes silmade ümber, vaarusime ringi kui joobnud. Ülevaatajad süütasid vahel öösel hetkeks taskulambi, mis heitis seintele meie tontlikke varje, kui me sügavas vaikuses riideid vahetasime. Väiksemad olid sedavõrd väsinud, et seisid vaevu püsti. Pommitajate jorina

saatel me peade kohal tegime vajalikud toimetused masinlikult, peas vaid üks mõte: kui saaks vaid magada, magada, magada.

Karistustest ei loobunud isegi noil stressirohketel päevadel. Koguni rääkimiskeeld oli jõus, seda ka pommivarjendis, kus tuli „säasta keldri hapnikku“.

13. peatükk

Ootamatu pööre**Aprill 1945**

Päev teise järel paistis päike ja õhk oli täis hüatsintide hurmavat aroomi. Kirikakrad olid puhkenud õide ja linnud lõõritasid. Pöörasime uudispõllul mulda ümber, kuid vaevatuna töötegemine tundus pisut kergem, kui õhk oli kevadiselt värske ja me kohal laius kirkassinine taevas.

Ühel päeval olime vaevalt labidad kätte võtnud, kui taas läbistas õhku vihatud sireeni hää. Viskasime labidad käest ja jooksime pommi-varjendisse. Vaadanud üle Anna riided ja kingad, haarasin esmaabipauna ning keldrisse jõudnult kontrollisin, et igauks istub talle määratud kohal. Toimetu ootamine hämaras talvekartulite kirbes haisus muutis mu rahutuks ja järsku sai mul mõõt täis. Suutmata end talitseda, kiskusin esmaabipauna kaelast ja sööstin trepist üles päikesevalguse, lillelõhna ja kevade poole. Üleval pimestas ere valgus mu silmi, nii et ma kohe ei märganudki mu ette ilmunud musta varju. *Fräulein* Messinger! Sel sekundil sain kaine mõistuse tagasi.

Nüüd see on siis käes! Mind ootab esimese avaliku vastuhaku eest hirmus karistus. Milline häbi! Senini oli mul õnnestunud pääseda kõigist nuhtlemistest, kuigi Annemarie ja Messinger üritasid kogu aja leida minust mingit viga. *Fräulein* Messinger silmitses mind kõrgelt ja külmalt, käsi puusal. Seisin hüpnotiseeritult paigal kui hiireke saagihimulise kassi ees.

„Tule,“ käskis ta lühidalt ja pöördus minema vastuvõturuumi suunas. Järgnesin talle hirmust poolsurnuna, püüdes kujutelda, mis mind ees ootab. Avanud ukse, sõnas ta tuimalt: „Su ema on siin.“

Laua taga *Fräulein* Lederle kõrval istus keegi naine.

„Ära ehmata,“ seletas Lederle. „Su emal juhtus väike õnnetus, aga selle pärast pole vaja muretseda. Ta vaid kukkus ja vigastas nägu.“

Naisel, keda nimetati minu emaks, oli seljas meeste pintsak ja ta pundunud näol võis näha punaseid, kollaseid ja musti laiike. Lühikesed juuksed olid salkus ja silmad elutud. Ta naeratus jäi vaid vaevaliseks ürituseks ja ta ei lausunud sõnagi.

Tegin ukiselävel kniksu ja läksin tooma oma õmblustöid. Tulnud tagasi, seadsin need lauale ja rääkisin vastavalt sellele, kuidas mind oli õpetatud, milliseid koduabiliselt nõutavaid oskusi mul on.

„Oskan teha kõiki majapidamistöid: teha süüa, pesta pesu, triikida ja nõeluda. Oskan maja ja aeda pidada. Õmblustöid teen pühapäeva pärastlõunati.“

Seisin jäigana kõrval ja vaatasin äraolevalt, kui käsi, mis oli pelgalt luu ja nahk, võttis mu tikkimistö, mille olin asetanud lauale pahupidi, et naine saaks näha mu pistete puhtust. Vaevutajutavalt ja vaevaliselt naeratanud, pani ta töö tagasi lauale, noogutas ja küsis *Fräulein* Lederlelt vaevukuuldaval häälel: „Kas Simone võib siit lahkuda?“

See võõras naine ei saa olla mu ema! Emal on kaunid safiirsinised silmad, kuid selle naise silmad olid hägused ja sügaval mustades silmakoo-
bastes. Vasak kulm, nina ja huuled olid värvunud mingi kollakaspunase lahusega ja kaetud musta pulbriga. Haavade servad olid tõmmatud kokku väikeste roosade pistetega. Ilme oli elutu. Mitte kuidagi ei meenuta-

nud ta minu kaunist elavaloomulist ema. Talle öeldi, et ta peab hankima vabanemisotsuse ning et mina tulen talle teejuhiks.

Oli kaunis ja soe aprillikuu päev, kui me kõrvuti mööda tänavat sammusime. Mina käisin, sest tema käis. Ma ei rääkinud, sest ka tema ei rääkinud. Ta ei võtnud mul käest kinni ja ka mina ei otsinud ta kätt. Läksime edasi kui kaks robotit. Minu ülesandeks oli juhatada ta kohtumajja, ja see on ka kõik.

Esimene kabinet kohtumajas oli tühi, samuti järgmised. Siis nägime kedagi, kes saatis meid teise ruumi, aga seegi polnud see õige. Otsinud veel mõnda aega, leidsime lõpuks õige ruumi. Seal kuulas sekretär minuga kaasas oleva naise selgituse ära ja sõnas siis, et vabastusotsuse saab kirjutada välja vaid kohtunik, kuid see on nagu kõik teisedki jalga lasknud ja maja on jäänud praktiliselt tühjaks. Mitte mingid palved ega argumentid ei aidanud.

Alles naiste sõnavahetust kuulates tundsin lõpuks ema ära. See vanumatult otsusekindel naine, kes võitleb mu eest kartumatult kui sõdur, on tõepoolest mu ema! Ta tegi kõik, mis suutis, et saada mulle ametlik vabastus. Ta on elus ja koos minuga!

Mingi lukk läks mu sisemuses lahti. Soovisin olla tugev kui täiskasvanu ja oma tundeid vaos hoida, kuid mu silmanurgast valgus algul üks, siis teine pisar, ja seejärel ei hoidnud neid enam miski tagasi. Nutt tuli sõnulseletamatu tsunamina, kui mu ligi kaks aastat tagasi püstitatud tamm purunes, ning ka ema embus ei suutnud seda taltsutada. Pisarad uhtusid minust välja viimseidki jõuraasud ja kui need viimaks kuivasidki, jätkus ohjeldamatu nuuksumine.

Kui jõudsime Wessenbergi ette, kinnitas ema, et saab mind vabaks.

„Ootame armee saabumist. Prantslased jõuavad siia arvatavasti esimesena. Siis lastakse meil rõõmuga minna. Ja kui see mingil põhjusel nii ei lähe, seavad prantslased asja korda, sest meil on Prantsuse kodakondsus. Püüame veel veidi vastu pidada. Mina lähen põgenikelaagrisse ootama.“

Majas jätkus kõik nii, nagu poleks midagi juhtunud. Rabasime tööd teha ja muudkui jooksime pommivarjendisse, kui sireen huilgama hakkas. Õhtul oli mu ainsaks sooviks, et saaksin kas või sel ööl järjepanu hommikuni magada, ning vajusin siis päevasündmustest kurnatuna ja segaste mõtetega kohe unne. Õuhäirete asemel segasid mu und õudsed eelaimused: ema on mu hüljanud ega tule kunagi tagasi, et mind ära viia; meie majas käinud naine polegi mu ema, sest minu ema on ju kaunis; see naine on pelgalt alatu petis; ema on surnud ja mina jään elu lõpuni Konstanzi.

Veel hommikulgi oli mul raske eristada tegelikkust kujutelmadest. Elu jätkus endisena. Pommitajad muudkui lendasid üle linna ja meie liikusime kui uneskõndijad, teadmata, kas on päev või öö. Kitsel oli raskusi poegimisega ning ema oli tulnud ja aidanud mõlematel talledel ilmale tulla. Kas oli see uni või tõsi? Kas ema oli tõesti taas majas viibinud? Kas ta on Konstanzis?

Kõik ootasid hirmuga vägede saabumist ja kartused nakkasid ka mind. Oli ju sõdurite hulgas „aafriklassi“ ja igasugu *Untermenscheid*, kelle lähenemine tekitas meis hirmuvärinaid. Istusime tundide kaupa ja koguni terveid päevi keldris. Kõigi silmist peegeldus kabuhirm, välja arvatud minul, kes ma vastakate tunnete möllus vaatasin tühjal pilgul tuimalt enda ette maha.

Täiesti uskumatu – ema on jälle majas! Lauale ta ees olid laotatud kõik mu koolivihikud ning *Fräulein Lederle* ja *Fräulein Messinger* küsisid, kas nad võivad jätta need teistele lastele näidiseks, kuidas joonistada ja maalida. Isegi meie kokk Anna palus endale minu kujundatud retseptide kokandustundide jaoks. Ema oli nõus – meil on vähem asju kanda.

Käsitööd olid asutuse omand ja jäidki sinna. Sain kaasa vaid kirjad ja piibli – Schlachteri tõlke – mida ma polnud veel kordagi näinud. Ema oli saatnud selle mulle, enne kui ta arreteeriti. *Fräulein Lederle* lisas omalt poolt veel väikse Konstanzi ajalugu tutvustava brošüüri.

„Proua Arnold, loovutan teie tütre teile tagasi sellisena, nagu ta siia tuligi,“ lausus Lederle. „Tema mõttemaailm ei ole muutunud.“

„Temast oli laste valvamisel palju abi,“ jätkas Messinger. „Meil pole temaga kunagi probleeme olnud. Ta on olnud teistele heaks eeskujuks.“

Seejärel ulatas ta mulle väikse maiustustevaagna. „See on sulle meilt mälestuseks, et sa teaksid, et mäletame sind hea sõnaga.“

Noogutasin tänutäheks, olles täiesti hämmeldunud. Järsku olimegi koos emaga väljas. Kõik oli käinud kiiresti, justkui oleks soovitud meist võimalikult ruttu vabaneda. Prantsuse armee oli vaid mõne kilomeetri kaugusel.

Kreuzlingeni piiriületuspunkt oli üsna lähedal, nurga taga Schwedenschanzeni tänava lõpus. Šveitsi poolel asuva Punase Risti laagri ees oli pikk saba endiseid vange. Olin ainuke laps. Hoidsin tihedalt ema ligi, kelle nägu oli ikka veel kirev kui karnevalimask. Meil ei olnud dokumente, kuid silmitsenud meid hetke, laskis ametnik meid sisse. Ilmselt sobis passiks ka meie välimus.

Punase Risti õde juhatas meid naistebarakki, kus pidime riidest lahti võtma. Riided pandi desinfitseerimise tarbeks kotti, misjärel võtsime end dušisappa.

Kui alandav oli seista siin kõigile nähtavana kui loomad loomaias! Ma ei teadnud, kuhu peituda möödaminejate pilkude eest, ning püüdsin häbelikult varjuda ema selja taha. Mõnede naiste nahk rippus põlvi- ni otsekui põll, teised taas olid kõhnad kui luukere ja küürus. Mu enda kõht paistis nii ümar ja reied nii tugevad, et mul oli piinlik, kuid ema kuhtunud olemus oli mulle tugev šokk.

Duši all sai rohkelt seepi kasutada ja pärast seda taevalikku pesemist seisin valgesse linasse mähkunult arsti ees. Ta küsis mu nime, kuid emal tuli minu eest vastata, sest ma ei suutnud häält teha ega mõistnud üldsegi, mis on teksil. Olin kujutlenud, et lähme otseteed koju, kuid siin maksis Punase Risti töötajate sõna.

Arst uuris emalt ta näo kohta, kuid ema lühike seletus kukkumisest arsti ei rahuldanud. Ta tahtis täpsemalt teada ja nii sain kuulda, mis oli tegelikult juhtunud.

Emal oldi koos teiste vangidega Ravensbrücki viimas, kui SS-mehed olid keset retke lukustanud nad ühe mahajäetud talu keldrisse ning ise liitlaste eest jalga lasknud, jättes vangid sinna ilma vee ja leivata. Emal oli olnud ainus naine vangide hulgas. Neil õnnestus keldrist välja murda ja emal oli otsustanud minna mind otsima. Ta oli saanud ühelt vangilt pintsaku ja pääsenud sõitma veoauto lahtises kastis. Sõit sai paraku peatselt läbi, kui üle lennanud pommitaja oli veoautot tulistanud. See oli pidurdanud nii järsku, et kõik reisijad lendasid kastist välja. Nii saigi emal nägu viga.

Arst tahtis teada, kas õnnetus põhjustas muidki vigastusi. Emal rääkis, et ta uriinis oli olnud mitu päeva verd, kuid ta vaid jätkas teekonda. Sakslastest tsiviilelanikud olid olnud tema vastu väga sõbralikud, nähes ta pundunud nägu, ja lasknud järjekordadeski ette. Neis Punase Risti punktides, kus ta käis, olid arstimid ja sidemed kahjuks otsa saanud. Esimeses punktis oli ta haavadele tupsutatud mingit kollast vedelikku, teises punktis aga musta pulbrit, ning Konstanzi haiglas oli pakkuda vaid mõni väike roosa plaaster. Tänu sellele abile verejooks siiski peatus. Kui vapper emal mul on!

Milline Šveitsi öö! Istusime mugavas, koduses rongis ja sõitsime läände. Inimesed olid viisakad, sõbralikud ja abivalmid. Rong peatus siinseal valgustatud jaamades ja kohalikud tulid vagunite juurde pakkuma kohvi, suppi ja imelist šveitsi šokolaadi. Kinkide poole sirutus avatud akendest sadu käsi, nii et rong paistis lausa tuhatjalgsena.

Genfis istusime ümber Prantsuse rongile, mis viis meid järve teisele poolele Eviani. Sinna oli uhkesse kasiinohoonesse rajatud keskus, kus saabujaid kontrolliti, enne kui neid edasi Prantsusmaale lubati. Olime

küll vabanenud Saksamaa ahelaist, kuid nüüd ei võinud me kasiinost lahkuda. Päevi täitsid terviseuuringud ja küsitlused.

Siingi küsis ravipersonal minu tervise järele. Mul oli põiepõletik ja tõsist valu tegev alaselg, kuid ma kartsin emast lahutamist nii väga, et jätsin selle enda teada. Pealegi seisis ema mu kõrval ja ma ei tahtnud teda muretsema panna.

Kuulanud ema kopse, esitas vanemarst talle lisaküsimusi. Sain teada, et mingi aeg oli ema olnud lamaja haige ja sattunud alatoitumuse tagajärjel surmaohtu. Ilma Joséphine Laclef' varrukatesse õmmeldud varastatud porgandite ja Rose Gassmanni õlakutesse peidetud tillukese piimapudelita poleks ta Gaggenau laagrist eluga välja tulnud. Rose ja Joséphine töötasid väljaspool laagrit ja neil õnnestus igapäevasest kontrollist hoolimata tuua talle toitu – seda oma elu ohtu seades, sest sala-kauba toomise eest võis saada surmanuhtluse. Nüüd ma mõistsin, miks olin emast kuulnud nende kaudu, mitte emalt eneselt, mistõttu olin arvanud, et ema on surnud.

Viimaks said dokumendid korda ja me pääsesime minema. Kodu aga oli veel kaugel ja ees ootas pikk reis Lyoni, Langres' ja Belforti kaudu Elsassi. Esimene etapp tuli läbida loomavagunis. Kui rong foori taga peatus, palusime luba väljas käia. Olime vagunis ainsad naised ja seal polnud tualetti. Astmelaud oli pärast ööd niivõrd libe, et kukkusin maha. Vigastasin mõlemat kanda nii tõsiselt, et tagasi tuli mind kanda.

Suurema osa ajast istusin vaikselt vaguni nurgas. Olin harjunud vait olema. Endised vangid – ühed oigasid, teised käratsesid – kuuldusid mu kõrvus kui metslased. Tundsin ääretut kergendust, kui Lyonis rongi vahetasime. Nüüd oli see tavaline reisirong, mis tasapisi Langres' poole veeres. Olime kui võõrad võõral maal – nii kiiresti räägiti siin prantsuse keelt, mille olime peaaegu unustanud.

Langres's kontrolliti meid jälle, kuid seekord saime kõik vajalikud dokumendid ja olime lõpuks ometi minemas Mulhouse'i. Väljasõitu oodates lamasin suures magamissaalis sõduritekkide all. Mu jalalabad olid paisunud tohutu suureks ja tegid hirmsat valu. Arst soovitas, et ema sõidaks koju üksi, mina aga jääksin arstide hoole alla, kuni valu järgi annab, kuid ma teatasin, et lähen koos emaga kas või roomates. Haiglaõde haaras minust kinni ja üritas mul meelt muuta, kuid mina raputasin end tast lahti kui putukast.

„Mu tütrest on saanud metskass,“ sõnas ema. „Ta ei lase mitte kellelgi end puutuda. Võtan ta kaasa omal vastutusel.“

Lõpuks nad mõistsid, et mind saab vaid väevõimuga emast lahutada, ja tulid meid rongile saatma. Halvad ühendused ja pikk ring Langres' kaudu olid võtnud palju aega. Mida lähemale me Elsassile jõudsim, seda vaiksemaks ema jäi. Lõpuks ometi saame vastused küsimustele. Kas isa on kodus? Kas teised on eluga pääsenud? Kas Bergenbach on muutunud tuhaks? Kas meie kodumaja on pommitatud? Kas me varast on midagi järele jäänud? Ema püüdis mind valmistada halvimaks, kuid olin oma mõtetes juba kõigest loobunud. Minu kodu on seal, kus on ema. Ma ei soovinud muud, kui näha isa, tädid Eugénied ja Koehlisid. Tasakesi kõlksudes viisid rongirattad meid läbi sõjast laastatud piirkonna Mulhouse'i poole. Nõnda siis lõppes ringreis, mis oli alanud aasta ja kaheksa kuud tagasi, kui mind viidi ära Saksamaale.

Rong vilistas jaama saabudes ja saatis rataste kriuksudes taeva poole viimase suitsupahvaku, enne kui perrooni ees peatus. Selsamal hetkel kaikus valjuhääldis teade: „Vabastatud vangidel palutakse endast depoos Punase Risti punktis teada anda.“ Teade ei puudutanud mitte meid, vaid rühma, kes oli saabunud jaama veidi enne meid. Valuhigi laubal,

komberdasin edasi, mistõttu tõusime viimastena üle rööbaste viivale ja-lakäijate sillale. Näha oli suur tahvel, kus olid kirjas vabastatud vange kohale toovate Strasbourgi rongide saabumisajad. Äsjane rong oli viimane.

Liipasin vaevaliselt edasi, kui järsku nägin taamal üht üksildast väikest naist, kes lahkus aeglaselt, pea norus. Tädi Eugénie! Hüüdsin teda innukalt nimepidi ja ta pööras end ebalevalt ringi. Ta oli juba nädalaid iga päev jaamas käinud ning oli nüüd nutu äärel, sest saabunud oli viimane vabastatuid kohale toimetav rong, toomata kedagi meist kolmest tagasi.

Ta jooksis oma kuivetonud õele vastu, kelle nägu ta vaevalt et ära tundis ja kelle käsivarrele toetusin mina oma tursunud jalgadega, ja langes ema õlule, olles minestuse äärel. Kes keda püsti hoidis? Jaamast lahkudes olime juba kõigile oma küsimustele vastused saanud. Mitte miski polnud täielikult hävinenud. Bergenbach ja Koehlide äri oli jäänud terveks. Kõik me sõbrad olid naasnud koju. Meie olime viimased, isa välja arvatud.

Meie kodumajas oli näha ägeda lahingu jälgi. Punase mere tänav oli kuus nädalat olnud eikellegimaa. Meie uksele rippus kaks puruksmurtud pitsarit, ühel neist kiri „Gestaapo“. Riik oli võtnud meie korteri oma valdusse, korvamaks kahe inimese toitmise kulusid koonduslaagris. Teise pitseri oli lõõnud *Jugendamt*, et rahastada minu „koolitamist“.

Jõudnud sisse, avasime aknaluugid ja tõdesime, et kõik on nagu enne. Ainult väikesed granaadikillud põrandal jutustasid sõja tõelisusest. Need olid tulnud luukidest ja klaasidest läbi, kuid isa tööandja oli juba aknad parandanud.

Enne kui asusime tegema midagi muud, esitasime oma taevasele Isale südamest tuleva tänapalve. Isa ei olnud veel kodus, kuid arvasime, et

kuna Mauthauseni laager on kaugel Austrias, kestab kojureis kauem. Punane Rist oli avanud linnas tegevuskeskuse ja hoidis seal väljas loetelu elsaslastest, kelle saabumist veel oodati. Pika nimekirja esimene nimi oli Adolphe Arnold. Ilm oli kevadine ja päike säras päevast päeva, kuid isa puudumine heitis me elule varju. Meil õnnestus siiski end veenda, et ta naaseb omal jõul, ning me hakkasime selleks õnnelikuks päevaks valmistuma.

Soovisin taas magada omas voodis nagu neli aastat tagasi enne isa areteerimist. Seletasin emale, et olen juba sedavõrd suur, et ei saa enam koos temaga ühes voodis magada, kuid tegelik põhjus oli valulikum. Ma lihtsalt ei suutnud luukerekõhna ema kaisus olla.

Elu suundus kiiresti endistele rööbastele. Midagi polnud suurt muutunud. Inimesed seisid edasi pikkades järjekordades pooltühjade kaupluste ees ning rõivaste ja toiduainete ostmiseks läks vaja kuponge. Puutallaga kingad kopsisid tänavatel ja jalgratastel olid täiskummrõngad. Möödaminejate näol oli tühi ilme. Natsiterrori alt vabanemisest ei aidanud, et pühkida meelest sünged sõjamälestused ja kohutav häving või tuua tagasi sõja lugematud ohvrid. Mälestused toitsid kurbust ja kibestumust, millest omakorda kasvas välja kättemaksuiha.

Sakslasi lõbustanud naistel aeti pea paljaks ja nad pidid kärul seisma, kui neid läbi linnade või külade veeti. Mõned sakslastega koostööd teinud kaotasid elu, kui inimesed õigusemõistmise oma kätte võtsid. Direktor Ehrlich oli seotud alasti prantslaste tanki ette, kui see suundus eesliinile sakslaste vastu.

Rängad lahingud olid kalliks maksma läinud. Sakslaste granaadikillud olid tabanud mu isa kasuisa, kui see kodus voodis lamas, ning ta jooksis verest tühjaks. Paljud elsaslased, kes olid värvatud Saksa armeesse

idarindele, tagasi ei tulnud. Mu tädipoeg Maurice oli saanud surma Tambovis. Saksamaa oli alistunud ja Hitler oli kuulu järgi enesetapu teinud, kuid paljude meeles ja südames käis sõda edasi. Kardeti, et lahingud puhkevad taas, ning kõikjal valitses usaldamatus ja kättemaksuiah.

Meie usuline tegevus käivitus taas. Vaenamine oli lõppenud, kuid täit vabadust me veel ei saanud. Koosolekuid võis pidada vaid kodudes, kuid milline rõõm oli tulla kokku Burgerite juurde, Koehlide suvilasse ja teiste perede poole lugema koos piiblit ja selle üle arutama. Hitler oli vandunud, et hävitab selle piibliuurijate „pesakonna“, kuid asi kujunes vastupidiseks. Meiegi kogudus oli kasvanud keset sõda. Olgugi et 35 meie liiget oli vaenamises oma elu jätnud, oli meid sõja lõppedes aastal 1945 ligi 80! Me südamed olid tulvil tänu Päästja vastu ning meie nägudel oli täiesti teistsugune ilme kui inimestel meie ümber. Tulise innuga alustasime hoogsat evangeliseerimistööd.

Meil kujunes tavaks käia iga päev Punase Risti keskuses nimekirja uurimas. See lühenes pidevalt, kuid isa nimi oli seal ikka esimene. Me lootus jäi iga päevaga nõrgemaks, sest juba nädalaid polnud me temast kellelki midagi kuulnud. Ka Mauthausenisse tehtud järelepärimine ei toonud asjasse selgust. Jõudiski kätte päev, mil isa nime kõrvale oli kirjutatud „kadunud“, mis tegelikult tähendas seda, et teda arvati surnud olevat, ja me tundisime, et maa me jalge all on kokku vajunud.

Mai 1945

Kõndisime emaga täielikus vaikuses, silmitsedes õitemeres aasa ja puid, ning meile tulid meelde Meersburgis lauldud lohutava laulu sõnad. Need olid trööstinud mind, kui Marcel Sutter hukati, ja need olid kõlanud mu südames, kui arvasin, et ema on surnud, ja vaatasin Jan

Husi mälestuskivi. „Kas näeme veel üksteist teisel pool hauda?” Vastus kõlas: „Kindlasti!”

Kas mitte pole õites õunapuud tõend selle kohta, et pärast karmi talve ärkab kõik taas ellu?

„Me teame, et Jumal ei saa valetada ja tema on elav Jumal,“ ütles ema. „Kui surm hoiaks inimkonda igavesti ahelais, kas poleks ta siis tugevam kui Jumal?“

Ema suhtus kõigisse olukordadesse lausa uskumatu väarikusega. Ühine usk ülesäratamisse lähendas meid.

Marcel Sutteri kirjad vaigistasid mu rahutut meelt. Ühe neist kirjutas ta päeval, mil talle langetati surmaotsus, teise aga päev enne hukkamist. Kinnitasin endale, et isagi oleks enne oma surma kirjutanud samasuguseid usu ja lohutuse sõnu, kui vaid oleks tal selleks võimalus olnud. Lugesin Marceli kirju üha uuesti, kuid oli võimatu mõelda, et isa pole enam.

Kas me tõesti oleme vabad? On see kõik ikka tõelisus? Pööre oli toimunud sedavõrd kiiresti, et oli raske uskuda, et oleme taas kodus ja saame ise kõige üle otsustada. Esialgu oli raske omaalgatuslikult tegutseda ja mõista, mis on meile parim. Tehaseomanik lubas meil korterisse edasi jääda ja emale isegi tööd anda, kui ta jõud taastub. Seni aga lubas ta maksta isa palga.

Ema toibus pikkamisi ega jaksanud raskemat tööd teha. Polnud ju möödunud poolt aastatki sellest, kui ta oli surmasuus.

Pika vangistusaja järel tuli meil sõna otseses mõttes õppida uuesti, kuidas normaalne elu käib. Võttis aega, enne kui oskasime jälle kõndida tänaval teiste seas loomulikult, ilma et aralt ringi piiluksime. Meil oli

toitu, küll mitte rikkalikult, ja puhtad rõivad, mis suuremalt jaolt oli saadud Punaselt Ristilt. Saime end pesta sooja vee ja seebiga – milline luksus! Nautisime täiel rinnal oma kodu privaatsust ning vabadust rääkida, minna ja tulla, nii nagu meeldis, ning avada uksi ja aknad, nii nagu oli tahtmist. Saime vabalt istuda ja raamatut lugeda või väsimuse korral ka pikali visata, samuti valmistada tassi Ameerika kohvi või teed, kui juhtus selleks soov olema. Elasime kui kuninga kassid.

Paljud kannatasid siiski puudust ja ema oli alati valmis võimaluse korral aitama. Marguerite Gromest oli olnud temaga samas laagris ning oli nüüd ilma elupaigata. Ta käis meie juures mitu korda ning lõpuks pakkus ema talle minu tuba. Mina võiksin magada ema kõrval või salongis sohval. See ettepanek ei meeldinud mulle sugugi. Küsimus polnud selles, nagu oleksin olnud oma tuppa kiindunud, olin ju õppinud elama üldse ilma enda omata, pealegi kuulus see tuba tegelikult emale. Pidasin enda omaks vaid oma voodit ja nurgas istuvat nukku Claudine'i.

Siiski ei saanud ma kella tagasi keerata ja nii nagu varem nukule oma asja kurta. Kui tihti olin nurisenud selle üle, kui ema oli palunud mul teha midagi viivitamata ega rahuldunud mu vastusega „kohe“. Mind oli koolitatud täitma käsku kaeblemata, kuid see ema ettepanek oli liig. Kuidas ta võis lubada isa kohale kellegi kõrvalseisja ja jagada temaga meie privaatelu? Kust ta küll sellise mõtte võttis?

„Aga mis siis, kui isa koju tuleb?“ väljendasin oma meelheidet. „Ta võib mõelda, et oleme ta unustanud!“

„Ära karda,“ katkestas mind Marguerite. „Mina ei võta isa kohta ära.“

Ema saatis Marguerite'i koridori ja ma kuulsin, kuidas ta soovitas tal tulla alles siis, kui olen juba magama jäänud. Olin sügavalt pettunud. Ema pole arvestanud minu arvamusega ja tegutseb minu selja taga!

Mina aga ei kavatsegi magama jääda ega lase Marguerite'i sisse. Mitte keegi ei saa isa kohta võtta ei täna, homme ega mitte kunagi! Mitte keegi ei saa teda korvata!

 Ema üritas mind ümber veenda: „Ei võta keegi sinult isa kohta ära. Oli sul siis vaja muula kombel jalgu trampida?“

14. PEATÜKK

Varjukuju naaseb koju**Juuni 1945**

Marguerite oli just äsja lahkunud, kui helises uksekell. Koridoris seisis mulle tundmatu mees ja ema kutsus ta sisse, kasutades nime Basile. Mees ütles, et tuli pärima täpsemaid üksikasju isa kohta, keda arvati olevat surnud. Ema vastas keerutamata, et oli oodanud mehe tulekut juba neli aastat tagasi, kui isa arreteeriti. See oleks tema kui onupoja kohus olnud. Nüüd, kui isa kasuisa oli surnud ja Krüthi talu pärijate kätte läinud, olid sugulased meie perekonnast taas huvitatud. Olin sellisest käitumisest sügavalt nõrдинud, kuid ema pani tähele mu vihast välkuvaid silmi ja saatis mind ära oma tuppa, et ma suud ei pruugiks.

Taas helises uksekell. Ema ajas veel Basile'iga juttu ja palus mul uks avada. Selle taga seisis pisike ja habras Maria Koehl.

„Ma pole üksi,“ sosistas ta ja viitas trepi poole. „Su isa on koju tulnud!“

Olin täiesti sõnatu, olgugi et mu süda pidi rõõmust lõhkema, ning ma jäin tummalt silmitsema lähenevat varjukuju. Kui hale ta paistis! Ta oli kõhnunud peaaegu olematuks ja tuli raskelt hingeldades trepist üles. Oleksin tahtnud talle kaela hüpata, teda kõvasti kaisutada ja suudlustega katta, kuid seisin paigal kui naelutatult, vabisedes üle kere. Isast oli järel vaid hale varjukuju. Viimaseid trepiastmeid suutis ta vaevu võtta, misjärel ta seadis sammud minu suunas – ja astus uksest sisse, minust väljagi tegemata! Ka see tõesti on isa või näen ma und?

Ema oli vaikselt koridori tulnud. Nad langesid teineteise embusse ja seisid seal kaua, ühtepõimunud ja põsed pisaratest märjad. Mu süda taigus meeletult. Olin ema pärast rõõmus, kuid enda pärast kurb, sest tundsin end sel liigutaval taaskohtumise hetkel täiesti kõrvalisena. Minulegi tuli nutt peale, kuid täiesti teisel põhjusel. Maria põimis oma käed mu ümber.

„Sa oled kõvasti kasvanud,“ lohutas ta mind. „Sa pole enam see 11-aastane tüdrukuke, kellenä isa sind mäletas.“

Isa vajus jõuetuna tugitooli, nägemata Basile'i, kes ruttu minema hiilis.

„Kas see oled sina, Simone?“ küsis isa hetk hiljem mind märgates. „Sa olid ju alles laps, kui ma pidin ära minema!“

Sel hetkel valdas mind veelgi tugevam soov teda kallistada, kuid ma ei suutnud teda ikka veel puudutada. Ta paistis nii jõuetu ja haprana. Olukord tundus ebatõenäolisena – justkui oleksin näinud surnuist tõusnut.

Kas see mees on tõepoolest minu isa? Miks ta hääli nii teistsugune on? Temast oli nelja aastaga saanud vanaätt! Ta oli kaotanud oma hambad ja peaaegu täiesti kurdistunud. Ta jalad suutsid teda hädavaevu kanda ja ta käed värisesid. Ümar nägu oli kõhnunud piklikuks ja terve jumega roosatav nahk oli nüüd kollakas. Mulle oli ta võõras ning küllap olin ka mina tema silmis võõras.

Punane Rist oli otsinud isa Mauthausenist, kui ta oli viidud üle Austriasse Ebensee koonduslaagrisse, kus ta oli kaotanud kuulmise.

Tal olid seljas lohmakad riided, mis talle oli antud ameerika sõjaväelaagris Bad Ischlis. Ebenseest vabanedes oli tema seisund olnud sedavõrd vilets, et tal tuli pikalt ravil olla, enne kui suutis koduteele asuda, ning

sel ajaetapil ei korraldatud vabastatud vangidele enam eritransporti. Viimaks oli ta jõudnud Strasbourgi ja astunud seal Mulhouse'i rongile. Trass möödus meie kodu lähedalt ja ta oli näinud, et maja oli pommitamisest pääsenud. Ta oli siiski otsustanud minna kõigepealt Koehlidelt küsima, kas meie kaks oleme turvaliselt koju jõudnud.

Suguvõsa suur taaskohtumine lepiti kokku nelipühaks. Koju olid naasnud kõik, isa viimasena. Kas ta aga jaksab ronida üles Bergenbachi? Igal juhul täitis eesootav pidulik sündmus meid innuka ootusega. Esimest korda suutsin mõelda tulevikule ja mulle tundus, otsekui oleksin pärast kuudepikkust haigust lõpuks ometi voodist tõusnud.

Otsustasime, et lähen koos tädi Eugéniega juba varem Bergenbachi. See oli mulle suureks kergenduseks, sest isa lohisevad sammud ja elutu ilme pitsitasid mu südant. Valus oli näha juba ainuüksi ta varju ning ma püüdsin teda igati vältida. Tundsin temast sellise inimese teinud natside vastu ääretut viha ning haudusin peas kõikvõimalikke viise neile sama mõõdupuuga tagasi maksta. Reis Bergenbachi, minu paradiisi, tuli täpselt parajal ajal.

Vana rong popsutas läbi külade ja ma vaatasin purustatud maju, suutmata tegelikkust hoomata. Ma ei teadnud, mida

*Isa kuu aega pärast vabanemist
aastal 1945*

nädalalõpp endaga kaasa toob. Minule tähendas Bergenbach niitusid, lõhnu, lilli ja puid. Nägin end jooksmas sõnajalgade keskel, tervitamas

*Simone, Germain ja
Angèle Bergembachis*

*Vasakult paremale
tagareast alates: ema,
isa, Valentine, Camille,
Eugénie, Angèle,
Simone, vanaema ja
vanaisa*

Angèle ja Simone

vanaema kitse ja mängimas ta tallekestega. Keeraksime kella tagasi! Jääksime esimeseks ööks tädi Eugénie poole ja ma saaksin end voodis ta vastu suruda nagu ennevanasti. Hommikul tõuseksime märke ja ületasime väikse oja ja kohe seejärel näeksimegi meie põlistalu katusekontuure ...

Rohi oli veel kastemärg. Olime juba peaaegu külaveerel ja tee hakkas märke tõusma, kui tädi mind peatas ja käskis ruttu taskurätiku välja võtta. Mu nina jooksis verd.

Viimase maja juures allikakaevu ääres mu sõormeist lausa pulbitses verd välja. Keegi aetas mu laubale ja kaelale märjad rätikud. Ootamatult paiskas võimas lihaskramp mind maha ja võttis veidi aega, enne kui ma toibusin. Lõpuks saime siiski teed jätkata ning hakkasime hästi aeglastelt rada mööda tõusma, hoidudes igal võimalusel varju. Olin nii jõuetu, et tundsin, nagu käiksin paksus udus.

Ma ei suutnud näha midagi ega kedagi, kuid mingil hetkel tajusin, et laman voodis ja mu ninaverejooks on asendunud ohtra kuuverejooksupga. Lootsin vaid, et jaksan keskpäeval ühisel lõunal osaleda.

Isa oli jõudnud kohale suurte pingutustega ning kuuldes vanaema häälekaid tervitussõnu, tõusin voodist. Tundsin end palju paremini, kui vanaema oli jootnud mulle sisse ürditeed ja alkoholiga tembitud kanget kohvi, nii et mu kõhukrambid hakkasid järele andma. Ema oli saabudes väga närvis. Ta oli näinud külas allikakaevu juures vereloiku ja arvanud, et majarahvas on pühapäevaseks lõunasöögiks looma veristanud otse akende all!

Vähehaaval sain taas iseendaks. Kohale oli jõudnud täditütar Angèle ja meist sai taas lahutamatu paarisrakend. Temast oli sirgunud kena linnpreili. Ta oskas rääkida ja naerda ja vallatleda – kõike seda, mis mul

Emä, isa ja Simone aastal 1945

Emä, Simone ja isa aastal 1947

oli ununenud. Teised panid mu viletsa olemise kehva tervise arvele. Ma polnud Konstanzis kasvanud sentigi ja olin veel alakaaluline.

Angèle pere rääkis elust okupeerimata alal Lõuna Prantsusmaal Vichys, kus marssal Pétain oli juulis 1940 moodustanud Saksamaale kuuleka valitsuse. Kui isa üritas rääkida, kuidas ta oli näinud nälga Ebensees, kus üks toiduannus jagati nelja vangiga vahel, katkestati teda järsult.

„*Kõik* me pidime kannatama nälga. Milleks meenutada ebameeldivaid asju? Tundkem rõõmu sellest, et oleme taas koos.“

Sugulased soovisid igati, et jätaksime sõja-aastate üleelamised enda teada.

Selle päeva auks kogunesime kõik ühispildile. Piltnikuna tegutsenud onu Germain heitis ühtelugu pilke isa kuhtunud kujule.

„Paha Saksa, väga paha,“ kordas ta üha uuesti.

Ühispildi järel soovis ta võtta veel ühe pildi meist kolmest, siis ühe ainult isast ja lõpuks ka minust ja Angèlest.

Soovisin koos Angèlega jalutama minna. Kui me õuest välja läksime, hüüti meile hoiatusi: „Pidage meeles, et püsite rajal, või midu astute miini otsa! Alles eelmisel nädalal juhtus siinkandis õnnetus.“

Tõepoolest, Bergenbach ei olnud enam turvaline paik, kaugeltki mitte paradiis. Ka Angèle ei tundnud minu vastu eriti huvi, vaid rääkis – elsassi murraku asemel peamiselt prantsuse keeles – oma sõbrannadest ja kõigest toredast, mida ta oli Vichys kogenud. Mina vaikisin oma kaastest. Mida mul oligi nende kohta öelda? Angèle oli saanud igasugu kingitusi ja kauneid rõivaid, mina olin naasnud tühjade kätega. Ta oli õppinud kõiksugu huvitavaid asju, minu kooliskäimine lõppes praktiliselt siis, kui olin kümneaastane. Tema peas keerles kõikvõimalikke plaane, minul ei ühtegi. Ta mõtles kogu aeg poistele, minule olid poisid kõige väiksem mure. Meie elud olid kulgenud täiesti eri suundades.

Me suguvõsa oli nelipühaks koondunud kui pusle, ent pusletükid õieti ei sobinud enam omavahel kokku, vaid irdusid üksteisest sedamööda, kui igaüks läks kohtumise järel oma teed. See oli osa sõja nõutud hinnast.

Järgmisel päeval otsustas ema otsida üles tuttava kiropraktiku, kes oli Oderenis oma pere juures käimas. Mu jalad olid õnnetuse järel jäänud valesse asendisse ning me polnud leidnud arsti, kes aidata suutnuks. Ja-

lad käändusid väljapoole, nii astusin otsekui kloun. Mees uuris mu jalgu ja otsustas ravida neid „traditsioonilisel viisil“.

„See teeb haiget!“ hoiatas ta esmalt, nii et saatsin ema ruumist välja. Tahtsin kõik vastu võtta üksi, täiskasvanulikult.

Kiropraktikul oli õigus. Protseduur tegi tõsiselt haiget. Korrigeerinud esimese jala asendit, sidus ta selle kinni, kiitis mu vaprust ja käskis hinge tõmmata. Kui oleksin teadnud, et teine jalg veel rohkem haiget teeb, oleksin protseduurist keeldunud. Seejärel andis ta mulle „tugevduseks“ sõõmu tugevat alkoholi, mis küll ei teinud purju, vaid tuimestas mu aistinguid. Siis väänas mees mu jalalaba algul ühes, siis järsku teises suunas. Valu oli nii terav, et kaotasin teadvuse.

Nelipüha osutus täiesti teistsuguseks, kui olin kujutlenud. Ma ei leidnud ei oma paradiisi ega pääsenud pakku tõelisuse eest. Koju jõudsin longates ja murtud südamega. Mu silmad olid avanenud. Oma noorust täiel sõõmul nautiva Angèle päikeseliskus ja muretus tegid mu valusalt teadlikuks meid lahutavast lõhest. Sama lõhe teisel poolel olid ka Blanche, Madeleine ja Andrée ning ma püüdsin igati neid vältida. Minu suureks rõõmuks oli Ginette'ist saanud Jehoova tunnistaja, kuid ka tema seltsis tundsin end vaevatuna. Ta käis ärikoolis ning rääkis oma hinnetest ja kiirkirjast – seda ladusas prantsuse keeles. Aga mina? Kuidas saak-singi tagasi need viis kadunud kooliaastat? Ginette'i olek, innukus ja väljendusoskus olid midagi sellist, mis mulle tundus kättesaamatu. Mina ei osanud muud, kui õmmelda, nõeluda ja koristada ning ma tundsin end nende tüdrukute kõrval eemaletõugatuna. Paistis tõesti, et minust saab vaid koduabiline.

15. PEATÜKK

Kas kättemaks või andeksand?

„Mis kisa see küll on?“

Esimese korruse rõdult oli iga päev kuulda hüsteerilist kisa, mis rikkus meie maja kaheksa pere rahu. See hirmus kriiskamine käis luust ja lihast läbi.

„Kas ta on läinud hulluks või?“ küsisin emalt. „Ta kaebleb, et talle pole veel järgi tulnud, kuid miks ta küll arvab, et ta kinni võetakse?“

Vastuse saime, kui ema kutsuti politseijaoskonda, samasse paika, kus ta 24. augustil 1943 arreteeriti. Eelmisel korral oli sakslasest ametnik olnud ema vastu väga sõbralik ja vabandanud, et peab gestaapo käsul ta arreteerima. Nüüd teatas prantslasest politseinik võidurõõmsalt, et lõpuks ometi on emale avanenud võimalus kätte maksta.

„Mul on siin nimekiri teie ülesandjatest. Teil ei tarvitse muud, kui sellele allkiri anda, ning me arreteerime kogu kamba.“

Nimekirja eesotsas võis näha nii meie katoliku koguduse preestri kui ka protestandi kiriku pastori nime. Edasi tuli Eguemann koos oma naisega – need meie häälekad naabrid – ja nende järel veel mõned teised. Politseinik ei suutnud mõista, miks ema keeldub alla kirjutamast, ja ka mina olin tema otsusest kuuldes pettunud. Kas mitte ei vääri pealekaebajad karistust? Meie pere oli rebitud tükkideks, olime pidanud taluma kohutavaid kannatusi ja me nägime ikka veel hirmsat vaeva, et taas jalu le tõusta. Mu sisemus kees. Olin täiesti teisel arvamusel kui mu vanemad.

Nõudis palju aega ja kannatlikkust, enne kui mind suudeti tuua arusaamisele, miks oli ema rakendanud piibli põhimõtet „kättemaks kuulub Jumalale“. Polnud meie asi kätte maksta. Arvasin juba, et mõistan oma vanemate vaatenurka ja olen selle omaks võtnud, kuni ema tuli tagasi Strasbourgist, kus ta oli olnud kohtulikul kuulamisel. See, mida ta rääkis kohtupidamisest, ajas mind taas vihale.

Schirmecki laagri komandant Buck oli määranud naistepoole valvuriks veidi üle 20-aastase Lehmanni ning see naine pidi nüüd andma kohtus vastust tollase halastamatu ja julma tegutsemise pärast. Üks teine vang oli kohtule rääkinud, mida Lehmann oli emale teinud. Ema oleks võinud sellele paljutki lisada, kuid otsustas lisasüüdistustest loobuda ja vaid kinnitas teise vangi ütlusi.

Ma ei suutnud mõista, miks ta ei rääkinud, kuidas Lehmann keeldus andmast emale talle määratud tsiviiltööd kohe esimesel laagrisse saabumise päeval ning oli andnud talle parandada sõdurisinelit. Ema oli keeldunud ka sel kombel sõja heaks töötamast ja ta oli suletud mitmeks kuuks „punkrisse“, kartsa, kus tingimused olid veel palju halvemad kui tavalistes barakkides. Vett ja leiba ei lubatud enne, kui sinel on parandatud. Kolme päeva pärast astus kongi laagri komandant ja teatas, et sinel ei ole mõeldud mitte sõdurile, vaid meesvangile. Seepeale oli ema sineli ära parandanud, kuid eemaldanud sõdurisinelile omased vormipaelad ja pagunid – läks ju see rõivaese tsiviilisiku käsutusse. Pärast seda sai ta pikki nädalaid vaid vett ja leiba.

Miks ema ei rääkinud, kuidas ta oli laagrisse toimetanud salaja piiskose piibli, jaganud selle osadeks ja julgustanud selle abil teisi vange? Ta oleks võinud rääkida kohtunikule ka sellest, kuidas Lehmann oli vägivaldselt piiblitugemist kuulunud neidude kallal, lüües neile oma teemantsõrmusega sõrmustatud käega näkku, nii et sinna jäid püsivad armid. Seejärel oli Lehmann ema teist korda punkrisse pannud, seekord

selle ruumi kõrvale, kus gestaapo oma ohvreid üle kuulas ja piinas. Ema oli pidanud kuulma nende valukarjeid ja mõnikord voolas ukse alt ta pisikesse kongi vereniresid. Seal tuli tal kiduda kolm kuud. Miks ei nõudnud ta Lehmannilt vastust selle eest, et ta oli pannud ema süüfilist põdevate naiste barakki, kus ta oli sunnitud kasutama sama pesukaussi ja vett kui kolm haiget naist?

Mõni aeg pärast kojusaabumist olin käinud koos emaga Montbéliard'is kohtumas Lou Blaseriga, kes oli Punases Ristis kõrgel ametipostil. Sõja ajal oli ta tegutsenud Prantsuse vastupanuliikumises ja oli proua Geneviève de Gaulle'i, Prantsusmaa vabastanud kindral de Gaulle'i vennatütre hea sõbranna. Külaskäigu ajal ütles ta emale, et gestaapo oli teda samamoodi sõnulsetamatult julmalt kohelnud ja Lehmann teda vahetpidamata alandanud.

„Ma poleks sellest välja tulnud, kui te poleks mind päev päeva järel toetanud.“

Ema polnud kohtunikule sellest kõigest midagi rääkinud. Kui temalt küsiti, kas ta sooviks teise vangi tunnistusele midagi lisada, oli ema vaid vastanud: „Ta räägib tõtt.“

Emal oli vaid üks palve: saada kohtusaalis hetkeks Lehmanniga silmitsi seista. Luba anti ning ema oli läinud selle naise juurde ja vaadanud talle sõnagi lausumata pikalt silma. Teadsin, kuidas ema läbitungiv pilk võis tunduda, nii et võib arvata, kuivõrd närvelaastavalt see Lehmannile mõjuda võis.

Mulle aga sellest ei piisanud. Oh oleks ta veidigi paljastanud sellest kõigest, mida ta tolle tõpra kohta teadis! Ema seletas mulle taas kannatlikult.

„Ehk mõistab teda ta südametunnistus hukka. Ta on veel noor ning vangis istudes võib ta hakata mõistma, mida ta on teinud, ja seda kahetsema. Ta ju sai vanglakaristuse. Ma ei palunud talle vabastust. Ei ole minu asi kohut mõista, kuid olen sama meelt, et ta on karistuse ära teinud.“

Mõistsin, mida ema silmas peab, kuid minul oli veel kasvuruumi, kui soovisin ema tasemele jõuda.

See polnud ainuke kord, kui ema mind hämmastas. Ta oli tõeline kristlane, kes mitte kunagi ei tasanud kurja kurjaga, ka mitte Eguemannidele, kes meid üles olid andnud.

Eguemann, kes kord oli üritanud isa tappa, oli nüüd pensionile jäänud eakas mees. Ühel päeval ilmus ta meie uksele, käes korv ilusate maasikatega, mida ta tahtis tingimata emale anda. Korv oli sedavõrd marju täis, et ajas üle ääre. Mees oli ilmselgelt väga närvis ja ema haaras korvist, et teda toetada.

„Täna, aga ma ei või neid kingitusena vastu võtta,“ lausus ema, ja ma ei suutnud uskuda oma kõrvu: „Teil pole kuigipalju vara, sest ma tean, et tulete oma pensioniga hädavaevu toime. Aga teil on aiamaa. Ostan hea meelega seda, mida seal kasvatate. Lubage mul nende maasikate eest maksta.“

Sestsaadik olid meil iga päev laual Eguemanni aiamaalt korjatud värsked köögiviljad, ja seda isa heakskiidul! Kas tõesti on ta unustanud, et kaheksa aasta eest oleks Eguemann ta äärepealt kirvega tapnud? Või kas ta oli andnud andeks? Ma ei lakanud imestamast, kuidas oskasid mu vanemad elada viha kandmata. Nad ei taotlenud kunagi vastutusele võtmist ega haudunud kättemaksu.

Kõige muljetavaldavam õppetund ootas aga veel ees. Proua Eguemann põdes kaugelearenenud vähki ja jäi voodihaigeks, ent tol ajal oli hooldust raske saada. Nende välisukse alt levis kogu korrusele kohutavat lehka ning koridor kajas valukarjetest. Tal polnud kedagi, kes oleks aidanud – ei sugulasi, tuttavaid, ka mitte tema koguduseliikmeid. Polnud kaugeltki kerge töö teda pesta ja määrdunud linu vahetada, kuid ema tegi seda mitu kuud kaks korda päevas.

Tänasime oma palvetes ikka ja jälle Jehoovat, et saame taas koos olla. Mul tõusis klomp kurku iga kord, kui isa tänas Jumalat eesõiguse eest, et saame ka sel päeval tema ees seista. Ta palus, et Jehoova meie eest hoolt kannaks ja väljendas kindlat usku, et Jumal ei hülga neid, kes teda armastavad.

Näis, et isast on järel vaid paljas kest. Eluleek temas küdes äärmisel nõrgalt. Arst tegi, mis suutis, kuid kartis halvimat. Isal oli raske kõrva-põletik, mis kuidagi ei tahtnud paraneda. Rängad valud ja uimasus põhjustasid talle sügavat masendust ja vahetevahel tekkis tal ohjeldamatuid vihapurskeid. Ema pühendus tema eest hoolitsemisele ja otsis lakkamatult mooduseid tema seisundi kergendamiseks. Ta küsis teistelt nõu ja katsetas kõiksugu rohtude ja isegi vanaema soovitatud eridieediga, kuid isa jõud ei tulnud tagasi. Kõige väiksemgi jõupingutus tõi talle laubale higipisarad. Head päevad vaheldusid viletsatega ning nii möödusid nädalad ja kuud.

Saime tehaselt ja Punaselt Ristilt ainelist abi, lisaks saatsid Ameerika Ühendriikide Jehoova tunnistajad New Yorgis asuva Vahitorni Ühingu keskuse ja Euroopa harubüroode kaudu tonnide kaupa rõivaid ja muid abisaadetisi sõjast laastatud alade tunnistajatele. Isa hindas seda kõike

väga, kuid tema meelest oli alandav süüa leiba, mida pole ise välja teeninud, ning ka see rõhus teda.

Ta vajas üha kangemaid rohtusid unetuse vastu, mis oli hakanud teda vaevama viimases laagris, kus nälg oli võtnud nii mõneltki vangilt mõistuse. Mõned olid nii hullusti segi läinud, et rebisid laipadest tükke välja ja ründasid isegi surijaid, et midagi söödavat saada.* Ravimid tõid küll une, kuid ei vabastanud õudusunenägudest. Kui palju kordi võisin näha vanemate magamistoas keset ööd valgust! Ema viis isale midagi juua, kuid see oli ka kõik, sest rääkimisest polnud suurt kasu, sest ta kuulmine oli vilets. Piinarikaste ööde järel oli isa täiesti omadega läbi.

Isa jutustas, et Mauthausenis oli päästnud ta elu vend Schwab, kelles ta vangirõivastele õmmeldud violetse kolmnurga järgi Jehoova tunnustaja ära tundis. Isa oli määratud karistatavate vangide osakonda, kus töö oli sedavõrd ränk, et harva, kui keegi seal ellu jäi. Vend Schwabil oli õnnestunud korraldada asi nii, et isa saadeti Ebensee laagrisse pesu pesema. Rõivaste küürimine suures vannis kuumas vees hommikust õhtuni oli raske, kuid siiski parem võimalus kui töö Mauthauseni kivimurrus, kus vangid pidid tassima seljas 40-kiloseid kiviplukke, ronides üles 186-st astmest koosnevast kurja kuulsusega „surmatrepist“, samas kui valvurid neid tagant piitsutasid. Kui keegi juhtus kivi maha pillama, lükkas valvur ta alla kindlasse surma ning koos veeres kaasa või sai viga hulk teisigi vange. Valvuritel oli kombeks ülal kaljuserval rivis astuvate vangide seast mõni aeglasemalt komberdav alla tõugata, mida nad nimetasid „langevarjuhüppeks“.

Isa rääkis tihti Eugen Scwabist ja tänas Jumalat selle kristlasest mehe eest, kes oli päästnud ta elu. Ta polnud siiski rääkinud meile Ebenseest kõige hullemat.

* Ebensee laagri surnuaial on mälestusmärk surnuga, kelle istmiku kohal on auk. Vt lisa F.1.

Kanged ravimid uimastasid isa sedavõrd, et saime teda vaid hetkeks välja viia. Iga kord, kui ta koera nägi, eriti veel saksa lambakoera, ehmus ta ja läks peitu. Ta oli kui võõras mees, täiesti teistsugune kui varem. Miks ta võttis inimesi tervitades alati bareti peast ja hoidis seda küljel? Miks meil enam külalisi ei käinud? Muutused isa käitumises ilmsesid muulgi viisil. Mulle meeldisid väga need kenad kleidid, mida Ühendriikide tunnistajad meile saatsid, kuid isa mu rõõmu ei jaganud, sest ta kartis, et muutun kergemeelseks. Tema seiskohavõtud kõlasid mu kõrvus pigem käskudena.

Ema püüdis mulle selgeks teha, et isa on neli aastat pidanud elama kalkuse ja julmuse maailmas. Meelevaldsete ja alandavate käskude röökimine olid viimsed asjad, mida ta enne Ebensees kurdiks jäämist oli kuulnud. Ta oli parajasti rühmanud vannis musta pesu küürida nagu elav pesumasin, kui SS-ohvitser oli utsitanud talle koera kallale sihiga ta tappa, kuna ta polnud täitnud mingit käsku piisavalt nobedalt. Isa oli püüdnud joosta pakku, kuid oli libisenud ja kukkunud vanniasstmetele. Esseslane oli oma rautatud saapaga ta pea peale astunud ja kogu jõust seda vastu kiviastmeid litsunud. Nii jäigi isa kuulmisest ilma.

„Isa vajab toibumiseks aega,“ seletas ema mulle kannatlikult. „Ta vajab abi. Ole talle kuulekas. Ta on ikkagi su isa, ehkki sa alati ei pruugi tema mõttekäiku mõista.“

Saada oma vanematest aru oli üks mu suuremaid väljakutseid. Isa tahtis, et ma õpinguid jätkaksin. Teda kurvastas väga, et mu haridustee oli jäänud nii puudulikuks ja et ma olin selle vastu huvi kaotanud. Mina ise oleksin rahuldunud koduabilise kohaga lisaks sellele, et käisin kuulutamata. Isa oli minusse juba lapsest peale juurutanud soovi kasutada oma elu eeskätt evangeeliumitööks, nüüd aga paistis ta olevat vastupidisel seisukohal.

„Kõigepealt hangi endale korralik amet.“

Polnud sugugi kergem ka ema mõista. Ühel päeval tuli Rose Gassmann vaatama mu tikkimistööd, mida ma talle tegin, ja ema palus mul teed serveerida.

„Küll on mu kallis tütar muutunud,“ kuulsin teda tasa ütlevat. „Ta ei oska enam midagi teha omal algatusel, vaid teeb ainult seda, mida talt palutakse.“

Mis siis soovide täitmises halba on? Kas mitte pole ema roll käske jagada? Mu peas keerles igasugu küsimusi ja vastulauseid, kuid armastusest vanemate vastu jätsin need enda teada, et mitte neid pahandada või isegi solvata.

Kuidas oleksingi saanud neile oma probleemidest rääkida? Ema oli väsinud, sest tal oli tõsine südameviga. Leidsin kord koju tulles ta teadvusetuna, kuid õnneks jõudsin abi kohale kutsuda. Tädi Eugénie oli uuesti abiellunud ja elas Oderenis. Kogu org teadis, et ta on piibliuurija. Tundsin armukadedust oma vastse onu vastu, kes alatasa selle üle nalja heitis.

Kuidas oleksingi saanud oma muredest rääkimisega suurendada vanemate igapäevast koormat? Mind painasid sisemised vastuolud, millest ma ei saanud kellegagi rääkida. Mulle meeldis inimestega Jumalast, piiblist ja kristlikust lootusest rääkida, kuid miks oli mul sellega nii raske alust teha? Mul oli tarvis mõningatele oma tõekspidamistele taas kinni-

Simone 17-aastasena

tust leida. Jah, mul oli küsimusi, kuid teisalt olin täiesti veendunud, et olin sõjaajal toiminud õigesti. Olin uhke selle üle, kuidas mu vanemad olid vankumatult oma tõekspidamisi järginud.

Isa oli Dachaus keeldunud maalimast laskemoonakastidele nukkusid, et vaenlast ära petta.

„Mina ei valeta ka pintsliga!“ oli ta teatanud.

Ta viidi üle laagri kurikuulsasse haiglaosakonda, kus haigete kallal sooritati meditsiinilisi katsed, ning ta viibis seal kuus nädalat. Tema vasaku käsivarre ümber oli seotud karp, mis kubises täis malaariasääskedest, kes verd imesid, kuna ta aga nakkust ei saanud, saadeti ta Mauthausenisse, kus vange tappis töö.

Isa rääkis tihti mitmest Dachaus kohatud katoliku preestrist, kellega tal oli olnud palju kõitvaid jutuajamisi.

„Teie piibliuurijad olete siin sellepärast, et järgite esimest suurimat käsku,“ ütles üks neist isale. „Meie preestrid oleme siin teise suurima käsu järgimise pärast. Meie andsime vangidele leiba, aitasime juute ja võtsime sõna partei vastu.“*

Kõik, kes neid kahte käsku järgisid, toimisid samamoodi kui algkristlased, kes pigem seisid lõvide ees kui loobusid ustavusest Jumalale.

Teadsin, et piibliuurijad olid ainuke kristlik rühmitus, kellele natsid olid andnud oma sümboli – violetse kolmnurga –, ning tundsin uhkust, et kuulun nende hulka. Mind pani siiski mõtlema, kas võis olla ka teisi, kes osutasid samasugust kartmastust, ja püüdsin ses asjas selgust saada. Aeg oli uurida läbi oma usu alustalad ja veenduda isiklikult piibli õpetustes.

* Jeesus õpetas, et suurim käsk on armastada Jumalat kogu südamest ja hingest ja kogu oma mõistusega. Teine suurim käsk on armastada oma ligimest nagu iseennast (Matteuse 22:37–39).

Ma ei saanud oma kallitele vanematele rääkida, et tunnen end väga üksildasena ja mu südant rõhub kurbus. Igatsesin meeletult Marceli ja paljud asjad meenutasid teda pidevalt. Olin taas alustanud klaveritundidega, kuid Marcel ei istunud enam isa tugitoolis mu mängu kuulamas ja jalaga takti löömas. Selle asemel nägin isa silmis pisaraid ning tihti lahkus ta toast, kui hakkasin mängima.

Kodu ei tundunud enam endisena. Olin kujutlenud, et jätkan elu seal, kus see pooleli oli jäänud, kuid miski polnud enam nii nagu varem. Siiras ja vahetu tütarlaps oli lahkunud ning asemele oli tulnud teismeline, kellesse Wessenbergi aastad olid jätnud valusad armid.

Viimaks ometi hakkas isa tervislik seisund paremuse poole liikuma. Ta soovis tööle tagasi minna, kuid viletsa kuulmise tõttu ei suutnud ta endist ametit pidada, kuigi koht oli ikka veel vaba. Siis aga tegi tööandja ettepaneku, et ta võiks joonistada kodus, ja isa nõustus seda proovima. Pariisist hangitud kavand tuli kohandada kangale trükkimiseks. Esialgu püsis ta käsi kindel vaid tunnikese, kuid ta sai päev-päevalt jõudu juurde. Ta tegi tööd minu toas, mis tähendas seda, et magasin keset värvi-purke ja kavandeid.

Sel ajal käisin samas kunstikoolis kus isa enne Esimest maailmasõda. Sain sisse ilma tavapäraselt nõutava koolitunnistusega, pelgalt oma joonistuste alusel, ja linn maksis mu õpingud kinni. Nautisin kooliskäimist täiel sõõmul ning isa tundis suurt kergendust, kui mu tõrkusis järele andis ja ma söandasin taas minna omaealiste sekka. Ta lausa säras õnnest, kui minu kavandatud mustrid trükkimiseks välja valiti, sest see rääkis sellest, et mul on eeldusi areneda oskuslikuks disaineriks.

Isa sai kogu aja jõudu juurde ja ta kasutas seda piibliõpetustööks, mis oli tal kõige enam südames. Ma polnud ainus, kes oma tundeid oli var-

janud. Ka isa ja ema olid püüdnud unustada laagris kogetud kohutavad kannatused. Üha enam peegeldus neist selgelt vankumatu usk, mis oli neid läbi nende süngete aegade kandnud. Isale saadetud pakid „vitamiinidega“ – katketega „Vahitornist“, mida algul ema ja siis Adolphe Koehl ja tädi Eugénie olid kopeerinud – ning toiduainetega olid hoidnud teda elus nii vaimselt kui füüsiliselt. Kord oli teda päästnud talle saadetud savi, kui ta tüüfust põdedes oli 14 päeva koomas olnud. Just sel ajal oli üks SS-arst löönud tal esihambad välja, kui ta jõuetuna polnud piisavalt kiiresti käsku täitnud.

Noil harvadel hetkedel, kui isa rääkis laagrisündmustest, tahtis ta anda edasi ka oma tundmusi. Ta jutustas meile, kuidas ta viidi laagri komandopunkti, kui ta polnud nõustunud kirjalikult oma usku salgama. Piibliuurijatele pakuti vanglates ja koonduslaagrites võimalust pääseda vabaks, kirjutades alla konkreetsele avaldusele nimega *Erklärung*. Jutt oli standarddokumendist, milles allakirjutanu töötas oma usust lahti öelda, rahvussotsialistlikule režiimile ustav olla, isamaad relvaga kaitsta ja endised usuvennad gestaapole üles anda.*

Kõik komandopunktis viibinud SS-ohvitserid olid isa üle irvitanud ja hakanud seejärel pilkama Jehoova nime. Alati, kui isa sellest juhtumist rääkis, võis lausa näha, kuidas ta oli end sirgu ajanud ja lausunud kindlal häälel: „Härrased, olge oma sõnadega ettevaatlikud! Jehoova on kõikvõimsa Jumala nimi.“

Võisin tajuda meeste hämmingut, kui ruumi laskus surmavaikus ja kõik isa jõllitama jäid. Lõpuks röögatas keegi: „Välja siit!“

„Mind valdas ülev rahulolutunne ja täiesti erakordne rõõm selle üle, et olin saanud nende pilkamisele lõpu teha,“ jätkas isa. „Läksin ruumist välja, olles kindel, et mind veel samal õhtul üles puuakse.“

* Dokumendi tõlge on lisas F.2.

Mõned „violetsed kolmnurgad“ olid olnud laagris juba kümmekond aastat. Kõik uskusid, et isa hukatakse, sest SS ei sallinud, et vang neile midagi vastu ütleb, liiatigi neid korrale kutsub. Laagri komandant ei jätä kindlasti selgelt demonstreerimast, kes laagris tegelikult kamandab. Ent midagi ei juhtunud.

Mina nagu ka kõik teised, kuulasime imestusega, kui isa kirjeldas natside uskumatult kurikavalalt korraldatud püüet panna vangistatud piibliuurijad oma usust loobuma. Sel eesmärgil olid lubatud kõik nõksud: ahvatlevad pakkumised, piinamine ja surmaga ähvardamine.

Alati, kui mina olin keeldunud sooritamast natsitervitust, kutsuti isa välja komandopunkti, kus minu tehtud otsuse pärast süüdistati teda.

„Sain uut jõudu iga kord, kui SS mind sinu käitumise pärast süüdistas,“ rääkis ta. „See oli tõend sellest, et mu pere püsib ustavana!“

Teda kamandati komandandi jutule ka siis, kui mind oli viidud kasvatusasutusse, samuti mõni nädal hiljem, kui arreteeriti mu ema.

„Olin siis murest murtud ja ahastuses.“

Tol ajal ei olnud tal kontakte teiste tunnistajatega, nii et tal polnud kedagi, kes oleks teda toetanud. Iga kord, kui ta neist sündmustest kõneles, valgusid ta pruunid leebed silmad täis pisaraid ning ta pidi hinge tõmbama, et jätkata.

„Olin dušijärjekorras ja mu peas tagus vaid üks küsimus „miks? miks? miks?“, kui mu taga küsis üks mees teiselt: „Mis piiblikoht sulle leerist kaasa anti?“ „Looda Jehoova peale kõigest südamest ja ära toetu omaenese mõistusele! Õpi teda tundma kõigil oma teedel, siis ta teeb su teerajad tasaseks!“ kostus vastuseks. Need sõnad kõlasid mu kõrvus kui ingli hääl. See oli just see, mida vajasin, et pääseda välja lootusetuse laukast.“

Kehaliselt kurnatud isa tulist usku väljendavad sõnad puudutasid mind sügavalt ja andsid mulle palju mõtteainet.

„Ära iial anna alla!“ tuletas ta mulle meelde. „Isegi siis, kui oled täiesti maha rõhutatud, näeb Jehoova sind ja teab, mida sa tunned. Ta annab sulle vajalikku jõudu, et olukorrast välja tulla ja ustavaks jääda. Tema käsi ei ole eales liiga lühike.“

Teadsin, et ta räägib seda omast kogemusest.

Adolphe Arnoldi maal aastast 1947. Rängad koonduslaagri aastad ei võtnud temalt usku tulevasse paradiisi

16. PEATÜKK

Kallihinnaline abi

Meid tuli külastama väerika hoiakuga ameeriklasest vend Harbeck. Sõja ajal oli ta tegutsenud sidemehena Jehoova tunnistajate New Yorgi peakorteri ja Šveitsi harubüroo vahel. Šveitsi tööd koordineeris vend Franz Zürcher, kes oli aastal 1938 kirjutanud raamatu *Kreuzzug gegen das Christentum** (Ristiretk kristluse vastu) ning oli hästi kursis piibliuurijatele osaks saanud julma vaenamisega. Mõlemad vennad olid mu vanematega enne sõda kohtunud ning tulid nüüd vaatama, kas oleme elus ja kas vajame abi. See külaskäik osutus kogu meie perele suureks õnnistuseks.

Lisaks muule korraldasid nad isale Ühendriikidest kuulmisaparaadi saatmise. Kaks rinnal kantavat patareid nõudsid kõvasti harjumist, kuid tasapisi sai ta seadmega hakkama ning suutis kõnet kuulda, kui vaid kõneleja sõnu piisavalt aeglaselt lausus.

Isa endine olemus ärkas taas ellu ning taastus tema loomupärane võlvus, samuti huumoritaju ja pilge silmanurgas. Aja jooksul õppis ta valitsema ka keha tõmblusi. Õudusunenäod taandusid nii temal, minul kui ka emal. Me ei saanud neist kunagi päris lahti, kuid olime rõõmsad, kui tajusime hommikul ärgates, et need olid kõigest paha uni möödunud aegadest. Pikkamisi õppisime kõik me kolm pidama meeles, et pole vaja seista ülekaiguraja ees ja oodata käsku „Marss!“. Saime ka lahti juurdunud kombest tervitada mehaaniliselt. Me ei karanud enam värisedes üles, kui kuulsime puutrepi naginat rasketest saabaste astumisest all.

* Raamatu *Kreuzzug gegen das Christentum* avaldas Europa Verlag (Zürich) aastal 1938 saksa, prantsuse ja poola keeles ning seda levitati Euroopas laialdaselt.

Isa toibumine aitas ka minul leida uuesti oma juured. Kunstikool andis mulle enesekindlust ja vabastas mu tundeelu ahelaist, mis olid hoidnud mind vangis üle kahe aasta. Minu taastunud enesehinnang oli otsekui sild, mis viis mind üle Konstanzi alandavate läbielamiste taas selle lapse juurde, kes olin olnud varem. See andis mulle vajalikku otsusekindlust liigest ujedusest ja meeleolu kõikumistest üle saada ja hoogsalt oma sihtide poole püüelda. Soovisin õpetada inimestele piibli tõde ja jätkata kunstiõpinguid. Vanaema oli mu karjäärivalikus pettunud – kuni ta preester minu otsust kiiduväärseks nimetas.

Haavade paranemine võttis meil peaaegu kolm aastat, aga seejärel olime taas üks õnnelik pere. Vajasime neid aastaid, et füüsiliselt ja emotsionaalselt toibuda ning ehitada uuesti üles turvasadam, mis on täis õnne ja päikesepaistet. Tänu isale küpsesin täiskasvanuks. Tänu emale olid mul nüüd jalad sirged ja süda tulist indu täis.

Sõjarelvad olid vaikinud ja purustatud majad taastatud. Bergenbachis oli taas kuulda naeru ja rõõmsat vallatlemist. Onu Germaini poeg – minu väike onupoeg – oli näinud ilmavalgust ligi sada aastat hiljem ajast, kui sama katuse all oli sündinud tema vanaisa vanaisa. Nüüd tatsas ta rohelisel taluaasal, suu täis naeru. Olgugi et onu oma poja rõõmuhõiskeid ei kuulnud, säras ta isaõnnest. Kas avaneb ka mu onupoja silmadele selle paiga kaunidus? Kas õpib ta kuulama selle vaikust ja austama loodust? Kas omandab ta siin elades talupojatarkust? Mis kõige olulisem, kas mõistab ta orgu vaadates, kui väikesed on inimesed ja kui mõõtmatu on meie üle kaarduv taevas? Kas tema lapsesüdames juurdub samasugune armastus Jumala vastu, kui see oli juurdunud minu südames?

Paljud meie usuvennad säilitasid innukuse ja elasid kõrge eani, kuid kõige kauem pidas vastu juuksur-Adolphe. Ta oli koguduse tugisammas ja aitas teisi nii hingeliselt kui aineliselt alati, kui selleks avanes võimalus.

Töötasin osajaliselt graafilise disainerina, muul ajal aga õpetasin inimestele piiblitõdesid, mis aitas mul ujedusest lõplikult võitu saada. Ühel päeval tegid isa ja ema mulle hiilgava pakkumise: nad maksavad kinni mu reisi Ameerika Ühendriikidesse, tingimusel et õpin kõigepealt rääkima inglise keelt. Nii hakkasingi linna parimalt õpetajalt eratunde võtma, lisaks tõusin hommikul vara, et BBC kanalilt keelekursust kuulata.

Võimalus veeta mingi aeg Ühendriikides oli mulle avanenud peaaegu juhuslikult. Elsaslasest kunstnik Charles Eicher oli juba enne sõda sinna kolinud. Ta teenis peakorteris ja oli üks „Vahitorni“ kujundajatest. Kui Vahitorni ühingu tollane president Nathan Knorr oli aastal 1947 minemas Zürichisse konvendile, oli vend Charles palunud tal anda edasi tervitused kõigile kohal viibivatele elsaslastele. Kuuldes konvendil tervitusi, teadis isa kohe seda nime, sest ta oli pärast Esimest maailmasõda töötanud koos Charlesiga samas Wesserlingi tehases. Isa palus mul kirjutada Charlesile tema poolt kirja. Charles oli Elsassi uudiseid lugedes üliirõõmus ja pakkus end korraldama kõike vajalikku, juhul kui tahan New Yorki tulla.

Meie väike ellujäänud Jehoova tunnistajate rühm oli minu võimaluse üle üliirõõmus ning nii ma asusingi nende südamlike soovide saatel teele.

Tõusin 4. aprillil 1950 laeva *l'Île de France* pardale. Atlandi ületus kestis seitse päeva ja ma olin ainuke, kes oli merehaige. Sedamööda kui vahemaa vanemateni päev-päevalt kasvas, tundsin end järjest üksildasemana. Võõra maaga kohanemine polnud kaugeltki kerge, kuid mul oli soov saavutada üks siht: misjonitöö. Aastal 1952 pääsesin Vahitorni

ühingu misjonikooli Gileadi 19. kursusele, mida peeti New Yorgi osariigis South Lansingis. Olin jõudnud veendumusele, et vanemad tulevad ilma minu abita toime. Nende tervis olid märgatavalt paranenud ja nad löid taas kõiges aktiivselt kaasa ning innustasid mindki eluga edasi minema. Noil aastatel leidsin palju uusi sõpru maailma eri paikadest ja nautisin iseseisvat elu täiel sõõmul. Õppisin ka, kui mitmel moel erinevad ameeriklased mulle tuttavatest eurooplastest.

Minu arvukate sõprade hulgas polnud siiski mitte keegi nii lähedane, kui oli olnud Marcel Sutter, kuid aja möödudes ei igatsenud ma teda enam nii palju. Mu elu oli erakordselt rikas ning piibliõpetustöö tõi igasse päeva palju rõõmu ja õnnistusi. Siis aga tuli mu ellu armastus.

*Simone elsassi rahvarõivais
Gileadi kooli lõpuaktusel
juulis 1952*

Brooklynis peakorterit trükikojas töötas reavalamismasinal vend nimega Max, kel oli innuka ja väsimatu töötegija kuulsus. Charles Eicher, kellest oli saanud minu „vanaisa“, tutvustas meid ühel väljasõidul. Teadsin, et Max oli holokausti üle elanud ja seega samuti natsivaenamise ohver, kuid esialgu ma vältisin temaga kohtumist. Ma polnud valmis tema minevikust teada saama ega soovinud enda omastki midagi rääkida. Kodus oli mulle kõneldud, et ei tohi elada minevikus, ja sellest ma ka juhindusin.

Max oli sündinud juudi kingsepa perre Saksamaal Reichenbachi linnakeses Odenwaldi orus. 14-aastaselt oli ta siirdunud Viernheimi

Oppenheimeri lähistele õppima kaubandust ja dekoreerimist. Pärast natside korraldatud Kristalliööd 9.–10. oktoobril 1938 ta arreteeriti. See erakordselt alandlik, leebe ja kannatlik mees oli pärast kuut pikka aastat eri koonduslaagrites hinge jäänud. Tema küünarvarrele tätoveeritud number 69733 meenu-

Simone, Charles Eicher, keegi sõber ja Max Liebster

tas süngel kombel seda, et ta oli olnud üks Auschwitzis vangidest.

Alates meie esmakohtumisest kulus kuus aastat, mille jooksul Max üritas korduvalt köita minu tähelepanu ja vallutada südant – ja lõpuks see tal õnnestuski! Kui ta aga mulle abieluettepaneku tegi, sain teada, et ta on minust tunduvalt vanem ning tal on terviseprobleeme. Armastasin teda sügavalt, ent nüüd lõin kõhkleva. Mu hea sõbranna Anna Compard, kellele olin ka kui tütar, pani mulle aru pähe.

„Simone, mida sa õige abielult ootad? Kas oled valmis andma või tahad vaid saada?“

Oleksin ise pidanud seda mõistma. Gileadi kursuse teemakski oli olnud „Andmine teeb õnnelikumaks kui saamine“. Häbenesin oma enesekesksust.

Hitler oli Nürnbergis uhkeid sõjaväeparaade korraldanud. Aastal 1955 pidasid Jehoova tunnistajad rahvusvahelist konventi samal staadio-

nil, kus Hitler oma genotsiidiprogrammiga oli pälvinud tuhandete eksisteeriva viidud sakslaste toetuse. Üks hävitamisele kuuluvatest grupeeringutest oli olnud Jehoova tunnistajad. Isa ja ema olid ülimalt tänulikud, et olid tol aastal veel elus ning me saime konvendil perekonnana osaleda.

Max töötas aastatel 1948–1956 Vahitorni ühingu trükikojas revalamisemasinal

Üle konvendiplatsi tuli reipal sammul noor nägus mees, lumivalge ülikond kontrastiks ta mustadele lainelistele juustele. Kutsusin Maxi enda juurde ja tutvustasin teda mu üllatunud vanematele. Isa, kaval korts silmanurgas, võttis emal käest kinni.

„Laseme nüüd Simonel omaette olla. Ta on armunud!“

Mõlemad paistsid tundvat kergendust. Enam polnud neil tarvis muretseta, et äkki on nende tütrele midagi viga, kuna ta oli kõik varasemad kosijad järjekindlalt tagasi lükanud.

Alustasime ühist elu septembris 1956. Meil olid samad sihid ja samad huvialad, sama elustiil ja minevik ning kõigele lisaks veel ühesugune maitse, nii et tollal tundus ja tundub ikka veel, et oleme nagu kaksikud. Üheskoos tegutsemine tegi meist veelgi lähedasemad. Looduse ilu ja majesteetlikkus, koidikurahu ja särav tähistaevas – kõik see äratas

meis mõlemais ühesugust rõõmu- ja tänutunnet.*

Aastate jooksul sidus meid tugevalt kokku veel üks asi. Oleme ilma pikema selgitusega osanud teineteist aidata, kui ükskõik kummal meist on ahistustunne hetkeks pinnale tõusnud. Mingi uus olukord on võinud põhjustada paanikat, kui sügaval südames on tõstnud pead väärtusetuse, suutmatus ja jõuetuse tunded.

Ainult see, keda on äärmuseni alandatud ja survestatud ning ääretult julmalt ja mõnitavalt koheldud, võib mõista, millise püsiva põletusmärgi on see sisimasse vajutanud.

Nägime üha harvemini õudusunenägusid, kus kummitasid hirmud arreteerimise ees, tänaval kõmavad marsisammud, taevas jõrisevad hävitajad, kisendamised, lasud, nälg, tööorjus, tarretav külmus või tappev kuumus, alandavad hügieenitingimused, rābaldunud rõivad ja eraldatus omastest. Kui need asjad meid kiusasid, saime meelerahu tagasi, kui lugesime piiblit või kuulasime psalmide salvestisi. Viimastel aastatel on meie tegevus sõjaajal vangistatud Jehoova tunnistajate ühenduse CETJAD piires aidanud meil ka kõige valusamatest mälestustest ilma laastavate emotsioonideta avameelselt rāākida. Oleme saanud näha, kuidas meie kogemused on ergutanud inimesi võtma omaks kõrgeid moraali vāärtusi.

Simone ja Maxi laulatus septembris 1956

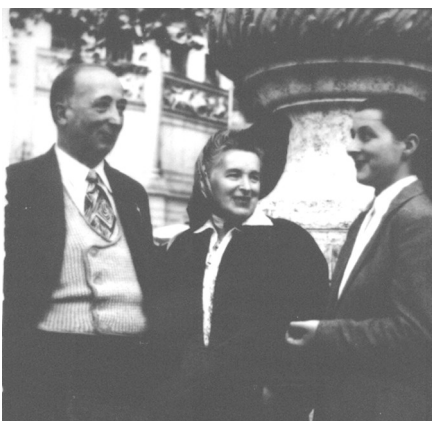
* Max Liebster suikus surmaunne 28. mail 2008. (Tõlkija märkus.)

CETJAD tuleneb sõnadest *Cercle Européen des Témoins de Jéhovah Anciens Déportés et Internés*. Ühendus rajati 1980. aastate lõpupoole, kui usu pärast natsivaenamise ohvriks langenud prantsuse Jehoova tunnistajad otsustasid oma mäletsused kokku koguda ja talletada. Nad pidasid oma moraalseks kohuseks rääkida neist vangikaaslastest, kes olid elanud ja surnud kui tunnistajad Jehoovale. Kui laagritest vabanemisest oli möödunud 50 aastat, korraldas ühendus Euroopa Parlamendi keskusel Strasbourgis näituse. Seejärel on CETJAD korraldanud rändnäitusi eri maades eri keeltes – lisaks prantsuse keelele ka saksa, portugali, hispaania ja inglise keeles. Neis on lõõnud kaasa ühenduse liikmed, kes räägivad oma kogemustest.

Oleme saanud kogeda lootusetuse süngeid sügavusi, kuid samas ka lootuse võidurõõmutsemist. Tihti meenuvad mulle sõnad, mida lausus mulle vana karjus mägedes: „Kõik sõltub sellest, mis nurga alt asju vaadata. Nende keskel olles paistavad nad suurtena, kui aga vaadata neid kaugemalt, paistavad nad pisikestena.“

Aastast 1963 hakkasid mu vanemad vajama meie abi ning et olla

Isa, ema ja Simone aastal 1956

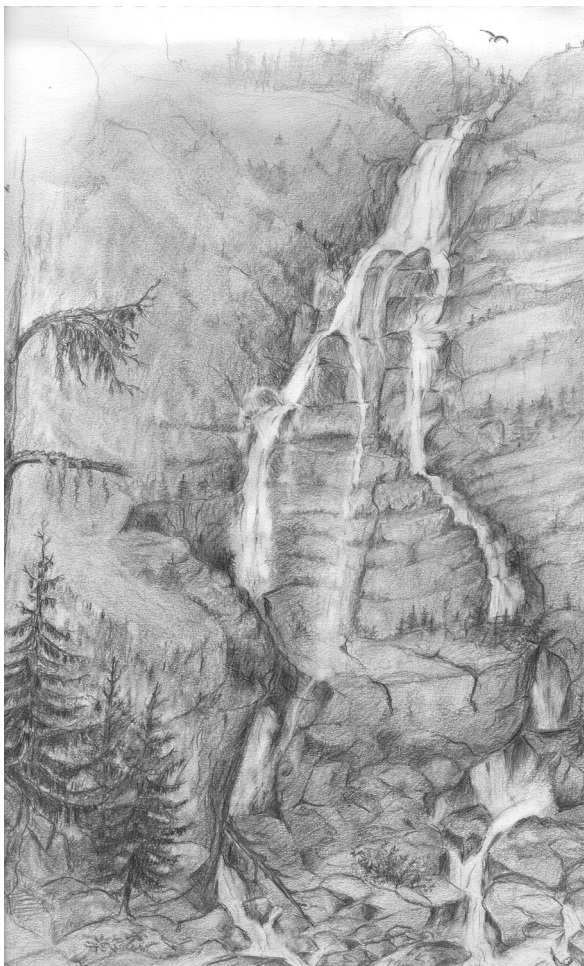
nende lähedal, kolisime Prantsuse Alpidesse võluvasse linnakesse nimega Aix-les-Bains. Max, kelle perekonnanimi Liebster tähendab „armastatut“, oli neile kui oma poeg ja tegi nende heaks kõike. Tema hell ja kannatlik hoolitsus liigutas hinge ja oli tõeline õnnistus. Saime hoida minu vanemaid ja tädi 27 aastat selles imekaunis kandis, mis oli kui eelmaik sellest, milliseks kujuneb

kogu maakera Jumala määratud Kuninga valitsuse all.

Emal kuulmine nõrgenes tunduvalt ja isa jäi täiesti kurdi. Tal oli tavaks öelda, et ta kõrvadest pole muud kasu kui hoida prille peas. Tihti, kui jõudsin Maxiga õhtu hakkoju, istusid nad keset lilli aiapingil ja kirjutasid teineteisele sõnumeid „võlutahvile“, mis aeg-ajalt teise süle kohta vahetas.

Meil olid lähedased suhted ja raurikas elu. Sageli tegime koos isaga hiigelsuuri maalinguid Jehoova tunnistajate

iga-aastaste konventide lavatausta tarbeks. Ühtekokku tegime neid tubli 60 tükki. Ömblesin emale ja koos emaga ning Max viis iga päev mu vanemad jalutama või väiksele retkele. Käisime üheskoos piiblikoosolekutel ja konventidel. Ehkki kodu paistis mõnikord pigem haiglana, valitses seal alati mõnus ja rahulik õhkkond ning inimesed astusid meile meeleldi sisse. Tõsi küll, veel sagedamini meenutas meie kodu restorani. Meil

käis lugematul arvul sõpru lähedalt ja kaugelt ning mu vanemate südamlikkus ja hurmav isiksus lummas neid kõiki.

Kui mõtlen meie pereelu eri etappidele, kerkib südamesoppidest esile pilte lapsepõlve maastikest. Meie elu oli algul kui vulisev mägioja, mis rõõmsalt tõttas läbi õitsvate niitude ning üle kivide ja tõkete ning sukeldus vahetevahel jääkülmalesse tunnelitesse. Siis aga kohtas ta ootamatult kaljuseina ja jagunes kolmeks koseks, mis pekslesid vastu teravaid kaljunukke, enne kui sööstis mürinal põhja. Seal nad pulbitsesid hetkeks vahutavate keeristena, kuni lõpuks jälle kokku said ning taas rahu-likult edasi vulisesid. Nendega liitusid veel ühe kose veed, mis oja rahu-likku voolusängi veelgi laiendasid.

Oli hirmutav vaadata oja, kui see sööstis kaljuseinast talla ja rammis üht rahnu teise järel. Ent ka siis sai ta jahedatest piiskadest värskendust ja võis näha ta ees vikerkaart. Mu vanemad tõid kergendust ja lohutust kõikjale, kus nad ka ei viibinud. Ka kõige hullematel aegadel peegeldus nende näost Jumala rahu ja nende silmist leegitsev lootus. Alati heatujulised ja valmis teistele tuge pakkuma, olid nad kui värskendav kristallkirgas oja.

Järelsõna

Prantsusmaa ja Saksamaa vaheline piir oli sõja järel aastaid suletud. Elsassisse naasnud pagulaste, väljasaadetute ja endiste vangide hulgas olid Schaguiné ja Schoenaueri pered. Minu lapsepõlve mängukaaslane André Schoenauer oli sirgunud nägusaks noorukiks ja töötas raudteel. Tänu oma tööle õnnestus tal mulle mitmel korral korraldada ohtlik kohtumine piiril.

Ühel päeval oli tema poole pöördunud valgejuukseline saksa neiu, kes oli palunud talt abi leida isik nimega Maria Arnold (minu nimi kasvatusasutuses). See neiu oli Sophie. André tõi ta salaja üle piiri minuga kohtuma ja nii sain Wessenbergi asukaist üht-teist kuulda. Sophie ise oli 16-aastaselt mehele läinud. Lederle oli surnud ja kasvatusasutuse juhatajaks oli saanud Messinger. Hilde oli abiellunud 17-aastaselt selle preestri pojaga, kelle peres ta oli olnud koduabiliseks. Anna oli oma noorest east hoolimata saanud lapse suhtest mustanahalise ameerika sõduriga, kuid oli saanud surma, hüpatas aknast alla, laps süles.

Veidi hiljem saatis André mind salamisi üle Reini silla Saksamaa poolele, kus käisin Sophiel kodus külas. See asus tüüpilises väikeses Schwartzwaldi majas. Kuna tema mees oli temast 40 aastat vanem, oli ta koostanud testamendi, milles määras, et tema poega ei või iial orbudekodusse paigutada, kuigi ta võib jääda orvuks. Küsisin, mis on sellise otsuse põhjuseks.

„Olin ise orb ja mind lükati ühest orbudekodust teise, kuni jõudsin Wessenbergi. Elu väljaspool asutust hirmutas mind sedavõrd, et kui kokk haigestus, palusin luba jääda tema asemel kööki, ja nii jäingi majja. Kord pidin viima arstile mingi dokumendi. Ta keeras mu tagant ukse lukku ja vägistas mu. Oma valu ja häbi pidin üksi kandma.“

Sellega lugu veel ei lõppenud. Sophie jätkas: „Hiljuti tuli meie poole keegi võõras mees, tolliametnik, kes väitis, et on minu isa. Ta rääkis, et kuna mu ema oli juut, oleks ta töökohast ilma jäänud, kui oleks mind enda juures hoidnud. Niisiis mees hülgas mu.“

See kõik oli olnud Sophiele liig ning ta oli raskelt haigestunud. Ta põdes rasket suhkruhaigust ja tal polnud enam palju elulootust.

„Mul on olnud raske elada inimeste keskel,“ jätkas ta vaikselt häälel. „Tundub, nagu oleksid kõik mind petnud. Ma ei soovi oma pojale sama saatust. Kuigi tal võib kasuperes raske olla, hakkaks ta vaevalt et kõiki inimesi vihkama. Ehk teda isegi armastatakse ja ta õpib osutama vastuarmastust. Ma ei soovi talle kinnise asutuse elu.“

Aitasin Sophiel võtta ühendust Saksamaa Jehoova tunnistajatega. Piibli lohutavate sõnade lugemine ravis ta haavu sel lühikesel ajal, mis tal veel elada jäi.

Olin Andréle väga tänulik, et ta mind Sophiega jälle kokku tõi, ning me jäime Andréga headeks sõpradeks.

Enne Elsassist lahkumist sain kirja Berliinist. Teade oli ühtaegu kurb ja lohutuspakkuv. See oli mehelt, kelle naine oli sõja lõpuetapil otsinud turvapaika Konstanzi kasvatusasutusest, kui mina veel seal olin. Mees tänas mind lohutust eest, mida olin jaganud ta naisele. Naine oli surnud südamerabandusse mõni päev enne seda, kui teda oleks ristitud Jehoova tunnistajaks.

Sophie pulmapilt

Kui käisin märtsis 1999 Konstanzis, sain kuulda, et „vorstivaras“ Erna oli pärast sõda jäänud majja kokaks. Temagi pelgas väljapoole jäävat maailma. Kui maja remondi tõttu neljaks aastaks suleti, sooritas ta enesetapu..

Wessenbergi maja on praegusajal korralik lastekodu. Kauneid roose pole enam, samuti aeda ja niitu. Valgeks värvitud maja ees laiub kaunis muru ja laste mänguväljak ning värvirõõmsate ruumide seinad on kaetud laste joonistustega. Juhatajana töötav proua Bautenbacher on muutnud maja koduseks kohaks, kus kaigub mängivate laste naer.

Simone ja Max aastal 1990

Igal natsivaenamise ohvril on rääkida oma lugu, millest on palju õppida. Kannatused ületasid nii mõnigi kord inimtaluvuse piirid, seepärast tõendavad need kogemused ka inimvaimu murdumatust. See, kellel on mingi põhjus elada ja vastu pidada, midagi, mille eest ta on valmis võitlema, võib sellest ammutada uskumatult palju jõudu. Meie jõu allikas on vankumatu usk Jumala töotustesse ja soov jääda talle ustavaks.

Küsisin kord emalt, kuidas ta suutis taluda seda aega, kui me pere laiali oli.

„Mul polnud mingit võimalust isa või sind aidata. Meie elu oli Jumala käes. Vangikambri uksest sisse astudes palusin temalt vaid üht: „Anna mulle jõudu keerata uus lehekülg. Tahan elada päev korraga ja kanda iga käesoleva päeva koormat. Ja nõnda läkski. Nii püsis mu südames rahu.“

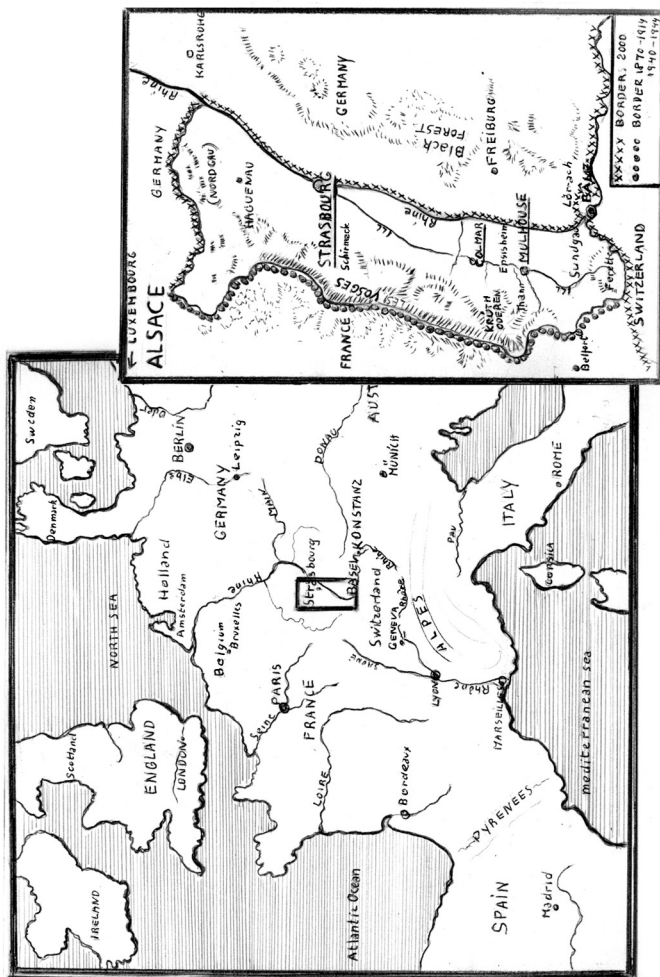
Kuidas küll peavad paika Marcel Sutteri kirjutatud sõnad mu päevikus: „Lootus on inimese suurim aare. Kui ta ka kõik kaotab, jääb talle ikkagi lootus alles.“

Lisad

Lisa A.1

ELSASSI KAARDID

(Joonistatud Simone Liebsteri käega)

Lisa A.2

Elsass – maa, millele ajalugu on vajutanud oma pitseri

Strasbourg linna Elsassis tuntakse kogu maailmas kui Euroopa Nõukogu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu asupaigana. Linna siluetis domineerib vahvärkmajade kohal kõrguv poolelijäänud katedraal.

20. sajandil jõudis Elsassi tehastest laia maailma mitmesuguseid tooteid. Bugatti valmistas Strasbourg lähedal autosid. Mulhouse'i kangavabrikutest imporditi niinimetatud india trükikangaid ning Dollfus Mieg & Cien (DMC) tehastest õmblusniite ja käsitöölõngu. Dollfus, Mieg ja Koechlin olid Euroopa juhtivaid ettevõtteid, kes esimesena Elsassis juurutas oma töötajate heaks sotsiaalseid turvameetmeid. Lisaks olid Mulhouse'i lähistel kaalisoolakaevandused..

Elsass on tuntud ka oma toitude ja veinide poolest (nt Traminer, Gewürtztraminer ja Riesling).

Lisaks viljakale maale on Elsassil ka värvikas ajalugu. Samuti on see rahvaste sulatusahi, vabaõhumuuseum ja eri kultuurivoogude kokkusäämispaik.

Elsass asub Lääne-Euroopa südames. Läänest piirab seda sinerdav Vogeeside mäeahelik (kõrgeim tipp 1423 m) ja idas kulgeb piir paarisaja kilomeetri ulatuses piki Reini jõge. Piirkonda läbib Reini lisajõgi Ill, mille soistel kallastel tunnevad end hästi konnad ja kured.

Juba aastal 610 oli see kant tuntud nime all *Alsatius*.

Rooma aastast 58 e.m.a kuni aastani 476 m.a.j.

Kui Rooma armee aastal 58 e.m.a Julius Caesari juhtimisel kohale jõudis, elasid seal kelti hõimud. Kolmsada aastat kestnud rahuaeg *pax*

Romana tõi jõukust. Itaallased, kreeklased ja süürlased istutasid mäerinnakutele viinapuuaedasid, orgudesse asusid teiste kõrvale elama ka juudid. Roomlased rajasid Reini kaldale ja Vogeesidesse kiviteid, mis ühendasid Itaaliat, Lõuna-Prantsusmaad ja Madalmaid. Tollest ajast on säilinud vaid mõningad varemed, sest germaani hõimudesse kuuluvad alemannid vallutasid selle ala laastavates lahingutes aastal 236 ja seejärel uuesti 5. sajandil.

Aastal 496 sattus Elsass frankide valdusse. Frangi ja germaani keeltest kujunes aja jooksul välja elsassi murre.

Püha Saksa-Rooma keisririik aastatel 962–1648

Rooma riigi lõplikult lagunedes aastal 476 seadsid nii alemannid kui frangid Elsassi üle valitsema vürste ja abte. Karl Suur ja hiljem Püha Saksa-Rooma keisririigi keiser Otto I pooldasid katoliiklust, kusjuures Otto suutis piiskoppide abil hoida oma valdusi stabiilsena. Elsass jäi Püha Saksa-Rooma keisririigi alla 700 aastaks.

Sel ajal jagunes Elsass kaheks. Lõunapoolse Sundgau vaimseks juhiks oli Baseli piiskop ning põhjapoolse Nordgau juhiks Strasbourgi piiskop. Elsassist oli pärit ka paavst Leo IX, kes aastatel 1049–1054 keelustas preestrite abielud, lõpetas kirikuametite müümise ja võttis ilmikutest võimukandjatelt ära õiguse preestreid ametisse pühitseda. Tema viimasel ametiaastal toimuski ida- ja läänekiriku lahknemine.

Sundgaust sai alguse üks Habsburgide vürstisoo harusid. Sellest dünastiast kujunes katoliku kiriku võimas liitlane ning tema valdusse läks ka Austria. Nordgaust aga pärines üks Hohenstaufide sugulusliin. See sugu valitses Püha Saksa–Rooma keisririiki 12. ja 13. sajandil ja sai tuntuks võimuvõitluse poolest paavstidega.

Tolle aja maksuvabade kloostrite määratudest rikkustest annavad veel nüüdki tunnistust piirkonna arvukad gooti kirikud. Viieteistkümne lossi varemed Vogeeseid nõlvadel meenutavad aga feodaalide ränka valitsemisaega, mil talupojad elasid valdavalt vaesuses ja näljas. 14. sajandil pühkis üle mandri Must Surm, mille kiiluvees tõstis pead antisemitism. Nuhtluses süüdistati juute, keda aeti taga kui loomi. Nii mõnedki neist põletati Baselis ja Strasbourgis elusana.

Kevadel 1525 puhkes talupojasõda. Vägi ründas losse ja kloostreid, kuid mais suruti mäss maha. Talupoegadele suunatud kättemaksuaktioonid olid nii kohutavad, et näiteks Habsburgide linn Ensisheim sai liisanimeks „Elsassi tapamaja“.

Usupuhastuse aegadel kujunes Strasbourgist prantsuse protestantide turvapaik. Seal asusid mõnda aega ka Lefèvre d'Étaples ja Johann Calvin.

14. sajandil moodustus Elsassi kümnest vabalinnast Dekapolise liit. Lutheri ajal asus osa neist usupuhastajate poolele. Liitu kuulunud Mulhouse'i katoliku kirik muudeti protestantlikuks, millisenä see on püsinud tänapäevani. Saksa katoliiklaste ja protestantlike vürstide vahel süttinud sõda lõppes 25. septembril 1555 sõlmitud Augsburgi usurahuga.

See kokkulepe mõjutas ka Elsassi, jättes kummalegi vürstile vabaduse otsustada oma valitsemisala ja alamate usu üle. Kui keegi soovis tunnistada teist usku kui valitsev vürst, tuli tal oma vara ära müüa ja siirduda elama piirkonda, kus ta usk oli heaks kiidetud. Habsburgidest ümbritsetud Mulhouse lõi Dekapolisest lahku ja liitus Šveitsi konföderatsiooniga kuni aastani 1798.

Katoliiklaste ja protestantide vaheline Kolmekümneaastane sõda sai alguse Böömi protestantlike vürstide keskelt. Konflikt laienes kiiresti ja

tõi Elsassi tšehhid, kes seal katoliiklaste omandit hävitasid. Aastal 1621 oli Elsass lahingute keskpunkt. Elanikkonda terroriseerisid esmalt kindral Ernst von Mansfeldi juhivad protestantlikud väed ja seejärel Rootsi kuninga Gustav II Adolphi armee.

Prantsuse kuninga Ludvig XIII peaminister kardinal Richelieu nägi konfliktis soodsat võimalust nõrgestada Habsburgide võimu. Ta pakkus Rootsi protestantlikule kuningale sõjalist abi ja vastutasuks loovutati Habsburgidele kuulunud Elsassi piirkonnad aastal 1635 Prantuse kroonile. Muu osa Elsassist jäi veel Saksamaa alla, kuid hiljem linnad irdusid Saksamaast ja liitusid vabatahtlikult Prantsusmaaga.

Prantsusmaa 1648–1870, 1919–1940, 1945 ja edasi

Kolmekümneaastane sõda lõppes aastal 1648 Westfaleni rahuga, kus pandi paika katoliiklaste ja protestantide ühised õigused Saksamaal. Kuigi leping pidi kehtima ka Elsassis, ei kuulutanud Prantsusmaa (kes oli saanud suure osa piirkonnast rahumeelsel teel oma valdusse) seal välja Nantes'i edikti tühistamist, vaid püüdis protestantide mõju piirata järgmiste meetoditega.

- Protestantide ja katoliiklaste vahelised abielud kuulutati kehtetuks.
- Protestandid ei võinud oma usku praktiseerida linnades, kus vähemalt kaks kolmandikku elanikest olid katoliiklased.
- Protestandid võisid elada vaid neis linnades, kus nad moodustasid vähemalt kolmandiku elanikest.
- Kui katoliiklane pöördus protestandiks, löödi kogu protestantide kogukond laiali.
- Katoliku usku pöördunud protestandid said palju privileege.

- Protestandid ei võinud tegutseda juristide, kohtunike ega ametnikena.
- Preestrid said kümnist igalt uuel põllult.
- Kõiki koole pidasid kas katoliku või protestandi preestrid.
- Kõiki lapsi alates 7. eluaastast võis ristida katoliiklaseks ilma vanemate nõusolekuta.

Elanikkond säilitas saksa kultuuri ja elsassi murde. Prantsuse keelt kõnelesid vaid intellektuaalid. Suured religioossed, majanduslikud, keelelised ja kultuurilised erinevused lõhestasid rahvast.

Elsassi tuli juurde palju uut rahvast. Maale moodustus 4000-st juudi perekonnast koosnev kogukond. Aastatel 1660–1670 meelitas Prantsuse valitsus piirkonda katoliiklasi Šveitsist, Savoyst ja Tiroolist.

Aastal 1753 Elsassis Colmaris lühikest aega viibinud prantsuse filosoof Voltaire kirjutas: „Elsass kuulub küll Prantsusmaale, kuid pole Prantsusmaa.“

Aastal 1770 siirdus Elsassist suur hulk rahvast Venemaale ja Ameerikasse. Strasbourgis õppinud Goethe kirjutas, et Elsass on „vaid pooleldi Prantsusmaa“.

Prantsuse revolutsioon aastal 1789 ja sellest süttinud tuline usuvastasus valmistas elsaslastele pettumust. Napoleon taastas endise korra ja andis katoliiklusele, protestantismile ja judaismile ametliku staatuse. Aastal 1801 sõlmis ta preesterkonna huvides paavst Pius VII-ga konkordaadi, millega katoliiklusest sai Prantsusmaa põhireligioon. Piiskopid määras ametisse riik, kuid vaja oli ka paavsti heakskiitu. Sel kombel sai riik hoida kontrolli all oma poliitilisi vastaseid ja paavst omakorda erimeelseid piiskoppe. Piiskoppidest ja preestritest said riigiametnikud, kellele maksis palka riik ja kes pidid riigile truudust vanduma. Kõik see pälvis elsas-

laste heakskiidu ning seitsaadik tundsid nad end kuuluvat Prantsusmaa alla. See konkordaat kehtib Elsassis seniajani, ehkki Prantsusmaal see aastal 1905 tühistati.

Prantsuse keel levis aeglaselt ja säilis üldiselt vaid kõrgklassi keelena. Kui riik rajas koole, kus pidid töötama pedagoogilise ettevalmistuse saanud ilmikutest õpetajad, tekitas see kord Elsassis suurt vastuseisu. Probleem lahendati aastal 1850 Falloux' seadusega, mis andis preestritele ja nunnadele õiguse tegutseda ilma ametialase pädevuseta.

Elsassis olid koolijuhatajaks enamasti preestrid, kes otsustasid, et usuõpetust tuleb anda saksa keeles, laste emakeeles. Falloux' seadusega oli preestrite antav igapäevane usuõpetus kohustuslik ning see kord jäi Elsassis kehtima ka siis, kui see Prantsusmaal aastal 1905 tühistati.

Augsburgi ja Westfaleni rahulepingud ning konkordaat ja Falloux' seadus tagasid Elsassi preesterkonnale erioigused ja nagu naabermaakonna Lotringi vaimulikkonnal, on sel veel nüüdki võrreldes muu Prantsusmaaga eristaatus.

Elsass on tihtilugu olnud võõrarmeede lahingutanner, kui sellest läksid hävingut külvates läbi ungarlased, hispaanlased, burgundialased, tšehhid ja rootslased, kuid teda on himustatud ka tema enda pärast. Aastal 1870 süttis Saksa riikide ja Prantsusmaa vahel sõda, kui esimene Preisi kuningas Wilhelm I (1797–1888) ihkas kantsler Bismarcki toel liita Elsassi taas rahvaga, keda ühendaks „sama rass, sama veri ja sama keel“.

Sõja lõppedes aastal 1871 loovutas Prantsusmaa Elsassi Saksamaale. Kohustuslik väeteenistus ja iseseisvuslootuste purunemine tõi kaasa uue emigreerumislaine. Aastatel 1870–1910 lahkus Elsassist Põhja-Aafrikasse ja Ühendriikidesse umbes 330 000 inimest, nende seas haritlased. Väljaränne teenis maale jäänud preesterkonna huve. Kodukanti olid jää-

nud maaharijad, kellest valdav osa olid katoliiklased. Järgnevatel aastatel püüti piirkonda saksastada, nii et sel eesmärgil kolis teisele poole Reini 130 000 sakslast ning prantsuse keele kasutamine keelustati. Aastal 1910 oli Elsassis 1,2 miljonit elanikku.

Elsass oli üks Esimese maailmasõja vallandanud tüliõuntest. Konflikt algul kutsus Saksamaa sõjaväkke 150 000 meest, ehkki neil oli Prantsusmaa poolel sugulasi. Kui Prantsuse armee piirkonda sisse tungis, viis ta sealt kõik noored mehed Lõuna-Prantsusmaale, kus neid peeti germaanipärase murde tõttu vaenlasteks. Kõik Prantsusmaal elavad Bismarcki ajal sündinud elsaslased liigitati vaenlaste hulka, kui nad just vabatahtlikult Prantsuse armeega ei ühinenud. Näiteks aastal 1952 Nobeli rahupreemia saanud arst ja protestandi teoloog Albert Schweitzer sattus sõjavangina Saint-Rémy laagrisse Provence'is vaid põhjusel, et oli sündinud Elsassis Saksa võimu ajal. Prantsuse kodakondsuse sai ta alles pärast sõja lõppu.

Versailles' rahulepinguga (26. juuni 1919) anti Elsass Prantsusmaale tagasi. Paljud katoliiklased tundsid vastumeelsust Prantsusmaal revolutsiooni järel kanda kinnitanud ateistliku õhustiku vastu ning nõudsid maakonnale häälekalt iseseisvust. Kui Rahvarinne sai aastal 1936 valimisvõidu ja Léon Blumi valitsus tunnustas tööliste õigusi, puhkesid piirkonnas taas poliitilised rahutused. Aastal 1939 sai selgeks, et maarahvapartei *Bauernbund* toetab kindlalt fašismi ja antisemitismi.

Aastal 1940 okupeeris Saksamaa Elsassi. Hitler nimetas oma sõbra Wagneri *Gauleiteriks* ja tegi talle ülesandeks piirkond saksastada. Wagner sai *Bauernbundilt* täit tuge. Mõne arvestuse kohaselt liitus natsiparteiga 37–50 protsenti elsaslastest, valdavalt vastu tahtmist. Teisiti mõtlejaid hakati otsekohe saatma piirkonda rajatud Schirmecki ja Struthofi laagritesse. Sügisel 1940 põletati maha kõik sünagoogid. Prantsuse keele kasutamine keelustati taas ja isegi prantsuse perekonna-

nimed tuli vahetada saksakeelseiks. Seevastu kirikute positsioon ei muutunud. Katoliku kirikut kaitses aastal 1933 Hitleri ja Vatikani vahel sõlmitud konkordaat, nii et preestrite antav usuõpetus koolides jätkus.

25. augustil 1942 kutsus Wagner elsaslastest mehed väeteenistusse ning neist 140 000 saadeti idarindele. Venelased pidasid elsaslastest sõjavange sakslasteks ja sulgesid nad Tambovi laagrisse. Sõjavange puudutavast Genfi lepingust hoolimata suri neid seal laagris 30 000.

Novembris 1944 juhtis kindral Leclerc Prantsuse väed üle Vogeeseide Elsassi. Taganevad sakslased avaldasid seal vastupanu ja Mulhouse'i kandis peeti kahe kuu jooksul ränki lahinguid. Viimaks märtsis 1945 Elsass vabastati.

Sõja järel püüti natsismi jälgi piirkonnast jõuliste võtetega minema pühkida. Ametlikuks keeleks sai prantsuse keel ja elsassi murret ei võinud kasutada isegi mitte koolis vahetundidel. Selle kasutamine taandus sedavõrd, et aastal 1998 rääkis seda napilt viiendik noortest. Saksa keelt hakati koolides õpetama taas alles aastal 1972 ning sellest alates on kakskeelsust tugevalt toetatud.

Nüüd, uue aastatuhande algusest on Elsass toimekas rahvusvahelise tegevuse keskus. Rohkem kui sajand tagasi kavandas elsaslasest skulptor Auguste Bartholdi monumendi, mille Prantsusmaa kinkis Ühendriikidele. See New Yorgi sadamasuus seisev kuju on justkui kauge hüüd Elsassist.

Lisa B

Natsivaenu ohvriks langenud Mulhouse'i Jehoova tunnistajaid*

Arnold, Adolphe (1897–1977)

4. september 1941	Arreteeritud Mulhouse'is; Schirmeck
12. november 1941	Nürnbergi vangla, vang nr 2390
5. detsember 1941	Dachau, vang nr 28818
17. august 1944	Mauthausen, vang nr 89033
19. jaanuar 1945	Siirdamine trahviosakonda
6. mai 1945	Vabastatud Ebenseest (Mauthauseni harulaager)

Arnold, Emma (1898–1979)

24. august 1943	Aarreteeritud Mulhouse'is; Mulhouse'i vangla, Schirmeck ja Gaggenau, vang nr 895
-----------------	--

Arnold, Simone (1930–)

8. juuli 1943	Konstanzi kasvatusasutusse
24. aprill 1945	Antakse üle emale

Arzt, Louis (1930–)

1. juuli 1943	Weingarteni kasvatusasutusse
28. veebruar 1944	Vabastatud

* Allikad: CETJAD (Cercle Européen des Témoins de Jéhovah Anciens Déportés et Internés), International Tracing Service'i ja Colmari arhiivid.

 Lauber, Jeannette (u. 1934–)

8. juuli 1943	Kasvatusasutusse
---------------	------------------

 Lauber, Marcel

8. juuli 1943	Kasvatusasutusse
---------------	------------------

 Lenz, Eugène (1912–1993)

September 1941	Arreteerimine; Schirmeck, Dachau ja Buchenwald
----------------	--

13. aprill 1945	Vabastatud; prantslaste poolt määratud 4 aastat vangistust väeteenistusest keeldumise eest, kuid vabastatud enneaegselt
-----------------	---

 Lorber, Hélène (1926–)

Juuni 1943	Visatakse koolist välja; Mulhouse'i vangla; Schirmeck
------------	---

Detsember 1943	Welsheimi gestaapo ametniku perre
----------------	-----------------------------------

 Saler, Ferdinand (1912–1989)

5. september 1941	Mulhouse'i vangla
-------------------	-------------------

17. oktoober 1941	Schirmeck
-------------------	-----------

12. detsember 1941	Dachau
--------------------	--------

Jaanuar 1945	Ordruff
--------------	---------

4. aprill 1945	Buchenwald
----------------	------------

25. aprill 1945	Vabastatud
-----------------	------------

Schaguené perekond

10. detsember 1942 Isa, ema ja poeg saadetakse maalt välja

Schoenaueri perekond

(kuupäev teadmata) Isa, ema ja poeg saadetakse maalt välja

Sutter, Marcel (1919–1943)

Torgau vangla (Fort Zinna, 2. kompanii,
9186V/43 AKZ:RKG I 210/43)

5. november 1943 Hukatakse väeteenistusest keeldumise pärast

Lisa C.1

Katkendeid Mulhouse'i kohtu teostatud uurimisest, 25. märts 1943

VI Alaealise elust

(Täpsustavad andmed: last on kasvatanud tema vanemad, sugulased, kasupere, kasvatusasutus; on käinud lasteaias, koolis, erikoolis, mitmenda klassini.) Vanematepoolne kohtlemine (karm, kuritegelik), suhtumine vanematesse, rasked haigused, halvad kaaslased (kui neil on kriminaalne taust, too ära nimed), kriminaalne taust ja karistused, kõlbelised omadused, koolijärgsete ametite loetelu, kaasa arvatud koolituskursused, töölt lahkumise põhjused, rasedused jne.)

Marie-Simone'i kasvatajateks olid tema vanemad. Ta on füüsiliselt ja vaimselt hästi arenenud. Tema ema sõnul on tal koolis alati head hinded olnud.

Marie-Simone jätab endast hea mulje. Ta on vaikne ja hea tüdruk ning ta meeldib igäihele. Ent tema poliitiline ja ideoloogiline haritus jätab palju soovida. Kevadel tuli ta saksa tervitusest keeldumise pärast koolist välja visata. Septembris 1942, kui ta oleks pidanud minema koos oma klassiga korjama astelpajumarju, keeldus ema teda lubamast, selgitades, et see ei sobi kokku tema usuliste veendumustega. Ema on korduvalt näidanud, et ta ei soovi kasvatada oma last natsionaalsotsialistliku riigi reeglite järgi.

Marie-Simone'i haridustee on sedavõrd ohus, et tema mujale üle viimine on absoluutselt vajalik. Lähtudes Reichi Noorsoo Heaolu Seadusest,

tuleb õigustatult algatada protsess, mille käigus laps Marie-Simone viiakse kodunt ära mõnda Saksa Reichi kasvatusasutusse.

Mulhouse, 25. märts 1943

Allkiri: Wurch

Noorsoo Heaoluameti esindaja

Märkus: *Reichsjugendwohlfahrtsgezetz*'is jõustus 5. juulil 1922 lõik 73, millega sätestati seaduserikkujatest laste kinnipidamine. Üksikasju ühe sellise kinnipidamisasutuse kohta vt „Der Kleine, der hat sehr leiden müssen Zeugen Jehovas im Jugend-KZ Morigen“, jutustanud Martin Guse väljaandes „Am mutigsten waren immer wieder die Zeugen Jehovas. Verfolgung und Widerstand der Zeugen Jehovas im Nationalsozialismus“, toim. Hans Hesse (Bremen: Edition Temmen, 1998, lk 102–120).

Lisa C.2

Ringkonnakohtu otsus

XII 21/43

Mulhouse, 2. juuni 1943

Marie Simone Arnold,
sündinud 17.8.1930 Hüsseren–Wesserlingis,
praegune aadress Rote-Meerstrasse 46, Mulhouse-Dornach,
vanemad Adolf Arnold ja Emma (sünd. Bortot),
Rote-Meerstrasse 46, Mulhouse-Dornach,
viiakse Reichi Healuseaduse §67 alusel ajutiselt kasvatusasutusse.

Põhjendused

Vanemad on kasvatanud seda 12-aastast tütarlast Rahvusvahelise Piibliuurijate Ühingu õpetuste järgi ja ta on selle ideoloogia omaks võtnud. Isa viibib seadusevastase tegutsemise pärast kinnipidamisasutuses.

Sekti õpetuste järgimine on seadusevastane.

Kuna kõne all olev noor viiakse nende sektiõpetustega eksiteele, on tagajärjeks konflikt kodanikukohuste täitmise osas ja edasine kõlbeline laostumine. Lisaks kujutab ta endast ohtu eakaaslastele.

Noorsookaitseaduse (RJWG) lõigu 63 §1-s sätestatud alalise hoolekande nõue kuulub rahuldamisele.

Oht täideviimisega viivitamisega.

Ringkonnakohus

Allkiri: Dr Menzel, kohtunõunik

Hr Adolf Arnold,

Dachau koonduslaager

Lisa C.3

Wessenbergi kasvatusasutuse juhataja koostatud käitumisaruanne

Konstanzi Wessenbergi kasvatusasutuse juhataja

Konstanzis, 16. oktoober 1944

Teema: Mulhouse'ist pärit Simone Arnoldi parandusõpe

Aruanne käitumise kohta ajavahemikus 23.3–16.10 aastal 1944

Maria Simone Arnold, kes on viibinud meie asutuses alates kuupäevast 9.7.1943, areneb vanust silmas pidades normaalselt ja paistab tundvat end hästi. Algul kaebas ta tihti peavalu üle ning tal esines korduvalt põiepõletikku ja liigesevalusid, kuid nüüd on need kadunud. Simone on asutuse eluga hästi kohanenud ega põhjusta tema kasvatamisel probleeme. Ta kohtleb asutuse teisi elanikke seltsimehelikult ega avalda neile mingil kombel halba mõju. Õppeülesandeid täidab ta kohusetundlikult ning on tundides tähelepanelik ja hoolas. Õmblus- ja majapidamistöid teeb ta hoolsalt. Vaba aega kasutab ta hästi, tavaliselt joonistades ja maalides, ning ta on selles vallas andekas. Kurta võiks vaid tema kalduvuse üle laskuda unistustesse ning mõnikord on tarvis teda sellest meelesihundist üles raputada.

Allkiri: Ch. Lederle

Lisa C.4

Wessenbergi kasvatusasutuse juhtkonnale suunatud kiri

Lugupeetud Wessenbergi kasvatusasutuse juhtkond

Elsassist Mulhouse'ist pärit Simone Arnoldi parandusõpe

Noorsooheaolu Ringkonnaamet annab teada: meie kasvatusaluse, Mulhouse'ist pärit Simone Arnoldi ema proua Arnold on vabastatud Villingen Dorfi koonduslaagrist ning ta võttis siit 24. aprillil oma tütre ära, et viia ta Šveitsi kaudu koju Mulhouse'i. Hr Bernhard Konstanzi linna Noorsoo Heaolu Ametist tõdes, et kojuviimisele pole mingit takistust. Lisatud on politsei väljastatud lahkumisteade.

Konstanz, 25. aprill 1945

Ch. Lederle

Lisa C.5

Chrimhilde Lederle isiklikud märkmed päevaraamatusse

Arnold, Maria Simone Mulhouse-Dornachist, piibliuurija, sünd 17.8.1930 Hüsseren–Wesserlingis (Elsassis). Saabunud kasvatusasutusse 9.7.1943 lastekaitseametniku ja ema saatel.

Ümberpaigutamise põhjus: isa parandamatu piibliuurija; kasvatanud tü-tart väärdõpetuste järgi; kinnipidamiskohas Dachaus.

Isa: Adolf; maalija; sünd 22.8.97 Krüthis; midagi negatiivset pole teata-da.

Ema: Emma, sünd Bortot; Mulhouse-Dornach Rote-Meerstrasse 46, sünniaeg 17.4.98. Hea mainega; piibliuurija; negatiivne mõju tütrele (auväärne ja moraalselt laitmatu).

Maria S. visati koolist välja septembris 1942, kuna keeldus sooritamast saksa tervitust. Lisaks ei lubanud ema tal usulistel põhjustel osaleda marjakorjamises.

Registreeritud: politsei, linnaamet, kooliamet.

Aadress: Rote-Meerstrasse 46.

Ei raha rõivasteks; kaasas oma rõivad.

Parandusõpet puudutav selgitus Mulhouse'i linnapeale ja noorsooameti-le

Ema alates 1.9.43 Schirmeck-Vorbrucki laagris, kuna tegutses aktiivselt IBV [Rahvusvahelise Piibliuurijate Ühingu] raames. Vabastamine sõja ajal ebatõenäoline. Viidud üle Gaggenau sunnitöölaagrisse, seejärel

Villingendorfi, kust ta vabanes 17.4.45. Tuli tütrele järele 24.4.45 ja reisis koos temaga Šveitsi kaudu koju.

Teade edastatud politseile ja kooliametile 25.4.45.

Maria Simone käitus asutuses laitmatult ja eeskujulikult.

[Teise käekirjaga:]

Vanemad tulid laagritest tagasi. Maria õppis Mulhouse'i kunstikoolis ja töötab nüüd joonistajana. Elab koos vanematega. Pühendab kogu oma vaba aja usulisele tegevusele.

Lisa D.1

Katkendeid vanemate klasside bioloogiaõpikust

Järgnevad katkendid on võetud bioloogiaõpikust *Lebenskunde – Lehrbuch der Biologie für höhere Schulen*,* mida Saksamaal kasutati Simone'i kooliajal. Need lasevad mõista, kuidas natsionaalsotsialistid üritasid juurutada noortesse rassiõpetust ja antisemitismi ning põhjendada sellega erilisi kampaaniaid, nagu sundsteriliseerimist, eutanaasia-programmi T4 ja massimõrvasid.

3. osa

Inimrasside piirkondlik jagunemine (lk 25, 26)

Eelmainitud *primitiivsed rassid* leidsid viimaks turvapaiga kaugetelt äärealadelt. Nad on kõrgelearenenud rassidest nii kehaliselt kui psüühiliselt sedavõrd allpool, et näivad ürginimestena. – Kõrgemale arenenud rassid on härrarassid, kelle suuremad anded on teinud võimalikuks kõrgkultuuride ja riikide tekke.

Loodusliku valiku seadus (lk 168–171)

Kõik inimesed alluvad loodusliku valiku vääramatule seadusele. – Kõrgemate kultuuride areng on loodusliku valiku mõju nõrgestanud ja vahel koguni seda takistanud. – Minevikus looduslik valik likvideeris need, kellel oli tõsiseid pärilikke nõrkusi, ent nüüdiskultuurides saavad sellised inimesed takistamatult elada ja paljuneda. –

* Erich Meyer – Karl Zimmermann 1942.

Tänapäevane kultuur on selles suhtes toiminud looduse vastu. See kaitseb nõrkade ja haigete eluspüsimumist ja lisandumist väärtuslikumate isendite arvel. Seda nimetatakse ka *negatiivseks valikuks* ehk *antivalikuks*. On tähtis mõista, kui kiiresti võib kogu rahva etniline väärtus muutuda, kui looduslik valik ja antivalik saavad avaldada samal määral mõju. Oletagem näiteks, et pooled inimesed mingi maa elanikkonnast on vähemväärtuslikud, kuid sünnitavad neli last abielupaari kohta, kusjuures väärtuslikumad abikaasad saavad vaid kaks last paari kohta (juhul kui aastane suremus on mõlemas rühmas 15:1000). Sel juhul sureb viimaste rühm 300 aastaga välja.

Verepuhtuse seadus (lk 172, 173)

Loodus on jaganud inimesed eri elupiirkondade alusel rassidesse, ja see jagunemine on inimeste puhul tunduvalt selgemini näha kui muude elusolendite puhul. Inimene on levinud kõikjale maakeral ning rasside (eeskätt kolme põhirassi) sobitumine eri elupiirkondadesse kajastub nii nende füüsilistes kui ka psüühilistes omadustes. – –

Niisiis on ilmne, et üksteisest eemal olevate etniliste rühmade segunemine võib olla vaid kahjulik. Nad on neile looduse poolt antud aladel vormunud sealsetele oludele vastavaks. – – Ristumine toob esile järglasi, kes on väliselt ebaproportsionaalsed. Ebaproportsionaalsus võimendub psüühilistes ja intellektuaalsetes omadustes. – –

Näitena võiks tuua neegrite ja mongolite järglasi, kes elavad, tõsi küll, väiksearvuliselt, Lõuna-Ameerikas. Vähemalt sama ebaõnnestunud on neegrite ja valgete segunemine, aga ka valgete ja mongolite segunemist ei saa pidada soovitavaks mitte kummagi rühma seisukohalt.

Rasside ja eriti veel härrarasside levimine algupärastest elupiirkondadest väljapoole on pika aja jooksul seganud rasse sedavõrd, et tänapäeval on

vaevalt et ükski rahvas puhtavereline. Ristumisaste võib küllaltki palju varieeruda ja koos sellega varieerub rahva väärtuslikkus. Ühendus võib olla positiivne, juhul kui väärtuslik rass on domineeriv ja teised sarnalaadsed rassid on vaid väikeseks täienduseks. See kehtib iseäranis saksa rahva puhul, kelle kõige püsivam ja üllam rass, põhirass, on vaieldamatult valitsejarollis. See on rajanud aluse rahva sisemisele ja välisele põhi-olemusele. Sama tüüpi rassid segunevad sellesse eristamatuks tervikuks.

Juudid – parasiitlikku tüüpi rasside segu (lk 175–177)

Juudi rassi ebaproportsionaalsus väljendub ka teatud haiguste üldises levimuses selle seas. Teatavasti on juudid tihtilugu lampjalgsed. Suhkruhaigust esineb nende seas neli korda rohkem kui teiste rahvaste seas. Tüüpiline on ka vaimuhaiguste suur levik. Kõige suuremat vastumeel-
sust äratavad aga nende psüühilised ja hingelised omadused. – –

Silmatorkavad omadused on kavalus, füüsiline ja vaimne ebapuhtus, julmus, ahnus, füüsilisest tööst ning eriti põllumajanduslikest töödest ja väeteenistusest distantseerumine. – –

Juute võib seega pidada parasiitideks ehk parasiiditüüpi rasside seguks, kes oma loomumomaduste poolest toob valitsejarahvale vaid häda ja õnnetust. Euroopas on nende emantsipatsioon – mis on toonud neile kõigis maades kaasa täielikud poliitilised ja kodanikuõigused – viinud hävitavate tagajärgedeni. – –

Võõrkehaks on ka mustlased, seepärast tuleb neidki tõrjuda. – –

Meie kui rahva püha kohus on niisiis kaitsta oma verd ja takistada sel segunemast võõra, eriti juutide verrega. Saksa aule ei too miski suuremat häbi kui selle seaduse alatähtsustamine.

c) Vere segamine (lk 193–195)

Kodune ülesanne. Selgita välja, kui palju juute oli sinu koolipiirkonnas aastatel 1880 ja 1933 ja sealt edasi.

Sündivuse vähenemise ja pärilike haiguste kõrval on saksa rahva rassile ohuks sellesse võõra vere segamine. Vahetult enne maailmasõda ja kohe selle järel siirdusid juudid meeleldi just Saksamaale elama. Ainuüksi aastatel 1919–1925 tuli meie maale Ida-Euroopast keskmiselt 13 juuti päevas. Ametlike andmete järgi kolis aastatel 1920–1929 Viini ühtekokku 26 400 juuti. Tegelik arv on ilmselt suurem.

Segaabelud saksalaste ja juutide vahel lisandusid liberalismina tuntud „vaba“ elukäsituse mõjutusel. – –

Sellise suundumuse tegi veelgi laastavamaks see, et üldiselt sõlmiti segaabelusid haritud kõrgklasside seas, mis läbi juudid omandasid üha suuremat mõjuvõimu kõigil elualadel. Neid tegutses kardetaval määral eriti just kohtunikena, riigiametnikena, näitlejatena ja ajakirjanikena. Kuna juudid asusid kõige meelsamini elama suurlinnadesse, on mõistetav, miks valdav osa nende ametite esindajaist Berliinis ja Viinis olid juudid. – –

V. Saksa rahva rassiline taaselustamine (lk 196)

Natsionaalsotsialistlik Saksamaa on maailma esimese riigina mõistnud, milline laastav oht ähvardab tsiviliseeritud rahvaid elu põhiseadusi rikkudes. Seepärast on riik asunud võitlema selle ohu vastu kõikvõimalikul moel. Rääkides sellest eesmärgist Saksa riigipäeval (30.1.1937), lausus füürer järgmised tähendusrikkad sõnad:

„Esimest korda inimkonna ajaloos oleme siin maal aru saanud, et kõige ülevam ja püham kõigist inimeste ettevõtmistest on säilitada verepuhtus.

Esmakordselt suudab inimene sellel maal rakendada Kõigeväelise antud tarkust ja arusaamist, edendamaks üritust, mis on kaugelt tähtsam kui mingi võit sõjas või majanduselus. Natsionaalsotsialism on paisanud lahti teadmiste värava ja teinud selgeks, et inimeste vead ja eksimused on möödud nähtus ja seega parandatavad, välja arvatud vaid üks neist: pole mõistetud, kui tähtis on kaitsta oma verd, liiki ja sellele Jumalast antud iseloomulikke jooni.“

1. Haiguste ja võõraste pärilike kalduvuste elimineerimine

Pärilikud haigused. Võimuletuleku järel on natsionaalsotsialistide esmaseks mureaineks olnud kaitsta sakslasi pärilike haiguste lisandumise eest ja jõuda tulevikus selleni, et haiguste määr oleks võimalikult väike. Sel eesmärgil jõustus juulis 1933 seadus, mis puudutab pärilike haiguste ennetamist tulevaste põlvete seas. —

See seadus on suur õnnistus ja osutab selgelt, kui ebaõiglased ja isegi julmad on alternatiivid. See ennetab hävitavaid tagajärgi, mida on kultuuris põhjustanud loodusliku valiku eiramine, ning hoiab tänu teaduse edusammudele rassi tervena humaansel moel. Seevastu looduses teostub see palju karmimal viisil.

4. OSA

Rassiõpetus (lk 331, 364)

„Meie, inimeste asi ei ole vaielda selle üle, miks on ettemääratus toonud esile inimrassid. Sellegipoolest tuleb meil aru saada, et see, kes selle ettemääratuse tähtsust eirab, ei jää karistamata.“ (Adolf Hitleri Saksa riigipäevale peetud kõne, 30.1.1937.)

Rassipoliitika eesmärk (lk 365, 366)

Meie rahva igikestvuse tagab see, et valikut, viljakust, rassipuhtust ja pärilikkust puudutavaid elu põhiseadusi austatakse tingimusteta. Sellest tulenevalt on rassipoliitikal kolm peamist eesmärki:

- a) suurendada väärtusliku pärilikkusaine osakaalu
- b) piirata väärtusetu pärilikkusaine osakaalu
- c) hoida ära võõrasside segunemist puhta rassiga

Haige ja väheväärtusliku genotüübi elimineerimine (lk 387, 388)

Pärilikke haigusi põdejate põhjustatav majanduslik taak rahvale. Mõned perekonnad on põlvest põlve läinud riigile maksma miljoneid markasid. – – Seda raha oleks võinud kasutada sadade tuhandete noorte tervete sakslastest töötajate heaks, loomaks neile võimalusi abielluda ja kasvatada kõlblikke järeltulijaid.

Majanduslikud huvid pole siiski olnud keskne põhjus ettevõtmisteks, millega natsionaalsotsialistlik partei püüab elimineerida haiget ja väheväärtusliku genotüüpi, vaid silmas on peetud ennekõike kõlbelisi motiive. Meie kõrgeimad eetilised väärtused ei põhine liberalismil ja sellega kaasneval individualismil. Meie hindame ainuüksi indiviidi panust kogu rahva hüvanguisse. Indiviid on kõigest osake oma sugupuust, piisk rahva igikestvas voolusängis. Seetõttu on meil õigus eraldada väärtuslik pärilikkusetüüp väärtusetust.

„Füüsiliselt ja psüühiliselt haiged ning väärtusetud inimesed ei või lõputult oma haigusi lastele edasi kanda.” (Adolf Hitler.)

Juudid – mittesoovitavate rassiomaduste sulam (lk 392, 393)

Usuline sallimatus. Selline ülbe joon ilmneb ka juutide religioonis koos nende oma Jumala Jahvega.

Suutmatus moodustada oma riiki. On sõnadetagi selge, et juudid oma enesekesksuses ei taha tunnustada ühegi teise rahva eluviisi või saavutusi. See on neil koguni keelatud, sest Moosese seadus ütleb: „Ela võõrana sel maal“ ja: „Vaadake, et te ei tee lepingut selle maa elanikega, kuhu te lähete.” (1. Moosese 26:3; 2. Moosese 34:12.) Sellest tulenevalt ignoreerivad juudid teiste rahvaste kehtestatud valitsemisviise ja püüavad neid koguni hävitada.

Lisa D.2

Tromm 1937 (katkendeid hitlerinoorte kokkutulekult)

Üle viie tuhande tüdruku ja poisi
Heppenheimi piirkonna riigikoolidest
kogunes mäetippu pidutsema.

[Allkiri]

Koolide inspektor

ADOLF HITLER

Vaid Sinule me kuulume!

Just praegu uuendame oma usutunnistust:

Rahva ohvritee on ka minu tee!

Rahva saatus on ka minu saatus!

Rahva vabadus on ka minu vabadus!

SELTSIMEHED

Meis voolab üks veri,

meie isamaa on meid sigitanud

ja meid juhivad põhjamaiste vahvus.

Vanem kui kirikud ja kloostrid on me isade maa.

Vägevam kui ristimine on me ühine veri.

Meie Reich, vennad, on sellest maailmast,

ja selle tugevdamine on Jumala käsk.

ME USUME

Kõikväelisse Jumalasse taevas.

Tema on meid loonud.

Tema meid õpetab ja juhatab.

Tema meie võitlust õnnistab.

ME USUME,

et Jumal on läkitanud meile

Adolf Hitleri,

et Saksamaa kestaks igavesti!

Siin maailmas usume

ainuüksi Adolf Hitlerisse.

Natsionaalsotsialismile

meie rahvas on pannud oma lootuse.

Lisa D.3

Klassipildid

1937

Simone esireas keskel

Andrée teises reas paremalt teine

Blanche teises reas paremalt esimene

Madeleine, Henriette ja Frida kolmandas reas paremalt neljas, kuues ja seitsmes

1943

Simone esireas paremalt kuues

Andrée teises reas paremalt viies

Blanche, Jeanine Snidaro, Ginette Schmerber, Madeleine ja *Fräulein*

Lorenz kolmandas reas paremalt esimene, neljas, kuues, kümnes ja ühe-
teistkümnes

Lisa E.1

Absender:
 Name: *Adolf Winkler*
 Geboren am: *22.8.1897*
 Gel.-Nr.: *98818*
 Block *10/3* Dachau 3K

Konzentrationslager Dachau 3K

Folgende Anordnungen sind beim Schriftverkehr mit Gefangenen zu beachten:

- 1.) Jeder Schutzhaftgefangene darf im Monat zwei Briefe oder zwei Karten von seinen Angehörigen empfangen und an sie absenden. Die Briefe an die Gefangenen müssen gut lesbar mit Tinte geschrieben sein und dürfen nur 15 Zeilen auf einer Seite enthalten. Gestattet ist nur ein Briefbogen normaler Größe. Briefumschläge müssen ungefüllt sein. In einem Briefe dürfen nur 5 Briefmarken à 12 Pfg. beigelegt werden. Alles andere ist verboten und unterliegt der Beschlagnahme. Postkarten haben 10 Zeilen. Lichtbilder dürfen als Postkarten nicht verwendet werden.
 - 2.) Geldsendungen auf Postanweisungen sind gestattet, doch sind dabei genau Namen und Vornamen, Geburtsdatum und Gefangenennummer anzugeben.
 - 3.) Zeitungen sind gestattet, dürfen aber nur durch die Poststelle des K. L. Dachau 3K bestellt werden.
 - 4.) Pakete dürfen durch die Post in beschränktem Maße gesandt werden.
 - 5.) Entlassungsgesuche aus der Schutzhaft an die Lagerleitung sind zwecklos.
 - 6.) Sprecherlaubnis und Besuche von Gefangenen im Konzentrations-Lager sind grundsätzlich nicht gestattet.
- Auf Post, die diesen Anforderungen nicht entspricht, wird verzichtet.
 Der Lagerkommandant.

Herrn

Eugenia Walter

6/46 = Roth

in Milkhäuserstr.

23 Oststrasse 23

Ober Eb.

<p>Raum für Zensurstempel:</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 10px auto;"> <p>Postzensurstelle K. L. Dachau geprüft: <i>P.</i></p> </div>	<p>Kontrollzeichen des Blockführers:</p>
---	--

Dachau vangide kasutuses olnud kirjavaber koos kirjavahetust puudutavate määrustega

Saatja:

Aadress:

Nimi: Adolphe Arnold

Sünniaeg: 22.8.1897

Nr 28818

Vanglajaoskond 10/3

Dachau koonduslaager 3K

Järgnevaid reegleid tuleb järgida igasuguses kirjavahetuses vangidega.

- 1) Kõik kinnipidamiskohas viibivad vangid võivad saata omastele kaks kirja või postkaarti kuus ning saada neilt vastu kaks kirja või postkaarti kuus. Tekst peab olema selgesti loetav ja tindiga kirjutatud. Maksimaalne pikkus on 15 rida leheküljel ja paber peab olema standardsuuruses. Ümbrik peab olema vooderdamata ja standardsuuruses. Kõik muu on keelatud ja konfiskeeritakse. Ümbrikule võib panna viis 12-pennist postmarki. Postkaardil võib olla maksimaalselt 10 rida. Postkaardina ei või kasutada fotot.
- 2) Rahasaadetisi saab üle kanda, kuid neile peab olema lisatud eesnimi, perekonnanimi, sünniaeg ja vangi number.
- 3) Ajalehed on lubatud, kuid neid saab tellida vaid Dachau koonduslaagri 3K kaudu.
- 4) Postipakke saab saata piiratud ulatuses.

- 5) Koonduslaagri juhatusele on asjatu saata palvekirju vangi vabastamiseks kinnipidamisasutusest.
- 6) Koonduslaagri vangidega rääkimine ja nende külastamine on absoluutselt keelatud.
- 7) Kõik nende reeglite vastased kirjad ja postkaardid hävitatakse.

Laagri komandant

Tsensori pitsat

Vangla jaoskonnaülema allkiri

Lisa E.2

Adolphe Arnoldi kiri

Dachau 3K, den 8. 8. 1945

Meine Innigstgeliebten?

Zwar nicht im Besitze eines lieben Briefes bisher, habe ich doch eure Liebesgaben dankend erhalten. Soeben empfing ich das Paket von Eugen mit Milch-Brötchen u. s. w. welches mich sehr erfreute. - Wie ich weiss bist du, liebe Emma bei den Eltern. - Grüsse sie recht herzlich von mir. - Möchten doch auch sie erkennen was ihnen zum Frieden dient; diese grosse Zeit verstehen - und das wahre Leben ergreifen. - Ist doch gar bald alles vorbei. - Meine Lieben - Was Mutter in ihrem frohrollen Brief geschrieben würde mich auch sehr interessieren. - Da ich meine Sommerschuh weit zu klein nicht tragen kann, würden mir ein paar Sandalen oder starke Haarschuhe - N: 41. grosse Freude bereiten.

bewirken, und dann werden wir alle unseren
 Lohn empfangen für unsere Tüchtigkeit, und Es
 wird alle Trübsal von unseren Sinnen abweisen.
 Hatten wir denn aus im Glauben und im
 Glauben - denn gross ist der Lohn den
 der Herr denen bereitet hat die Ihn lieben.
 Mit seiner Hilfe können wir auch all dies
 überbrücken, und was uns früher als unge-
 heuerlich vorkam, ist uns zur Freude ge-
 worden. - Ebenfalls wird es uns möglich
 sein, stark zu bleiben - in der Liebe gemeint
 dasselbe Ziel erstrebend.

So seid recht herzlich geküsst alle
 drei, besonders aber mein liebes kaffees
 Kind, Möge der Trübsal und die Trübsal
 des Herrn euch weiterhin beglücken und
 fest halten bis ins Ende - ein Adoff -
 Viel besten Grüsse an die ganze Familie
 Besonders aber den Lieben aus dem Garten -

Und nun mein innigst geliebtes Kind. Noch-
 mals vielen Dank für deine tapferen Werke,
 und meine herzlichsten Wünsche zu deinem
 Geburtsfeste. - Ich weiss nun auch, dass es un-
 nötig ist, dir Ermahnungen oder Richtlinien
 zu geben. Bist du doch nun mehr selbst, gross-
 genug und Gott der dir dein reines Herz formt
 wird dich auch weiter hin führen. So wie der Himmel
 unserer Herzen folgen, werden wir auch die inneren
 Triebe nicht verständig gehen, denn wir haben ein
 Richter für uns selber, und das ist unser Herz. Auch
 ist uns diese Triebe der beste Garant in der Erkenntnis
 des Guten, und der Hoffungsanker an dem unser
 Lebensschifflein sicher durch dieses Stürmen und Meer
 hindurchgeführt wird. Der Herr der über uns ist
 schlimmst nicht, und gar bald wird die gross-
 stille mit Frieden und Glück im Wiedersehen
 kommen in der Erfüllung unser Aller Sehnen
 und Hoffen. Denn unser Wiedersehen wird Gott

Dachau, 8. august 1943

Dachau 3K, 8. august 1943

Minu kõige kallimad!

Ma pole veel saanud teilt nii väga igatsetud kirja, kuid teie armastavad kingid on jõudnud pärale. Sain äsja kätte paki, kus on piima, väikseid küpsiseid ja muud sellist Eugénielt, mis mind väga rõõmustas. Armas Emma, oled minu teada praegu oma vanemate pool. Anna neile edasi minu südamlikud tervitused. Loodan, et ka nemad õpivad tundma seda, mis toob tõelise rahu, ning haaravad kõvasti kinni tõelisest elust. Peagi on halvim möödas. Mu armas, tahaksin nii väga teada, mida ema lohutavas kirjas kirjutas. Mu suvekingad on nii väiksed, et ei mahu enam jalga, nii et sandaalid või tugevad sussid nr 41 oleksid üliväga teretulnud.

Ja sind, mu armas laps, tänan ma julgustavate sõnade eest ning õnnitlen sünnipäeva puhul! Tean nüüd, et mul pole enam vaja jagada sulle hoiatusi ja soovitusi, sest oled juba piisavalt vana, ja Jumal, kes on andnud sulle puhta südame, õpetab sind ka edaspidi. Kui me vaid kuulame oma südant, ei kaota me kunagi rõõmu, sest süda on meie sisemine kohtunik. See rõõm on parim tõend, et oleme toimunud õigesti. See on ka lootuse ankur, mis hoiab meid kindlana reisil läbi tormise mere. Meie Issand ei maga, vaid peagi saame tunda rõõmu suurest rahust ja õnnest, kui pääseme taas kokku ning täituvad kõik meie igatsused ja lootused. Jumal toob meid jälle ühte. Tema annab tasu meie ustavuse eest ja pühib me silmist pisarad. Pidagem vastu palvetes, kindlaina usus, sest suur on tasu, mille Issand annab neile, kes teda armastavad. Tema abiga suudame ületada kõik takistused. See, mis esialgu tundus hirmutav ja kohutav, muutub rõõmu allikaks. Nõnda suudame püsida kindlana. Armastuses ühendatuna pürime ühise eesmärgi poole.

Südamlikud tervitused kõigile teile kolmele ja eriti veel sinule, mu vapper lapsuke. Andku Issand teile rahu ja rõõmu ning hoidku teid vankumatuna lõpuni.

Adolphe

Minu parimad tervitused kogu perele ja eriti armsatele aiasõpradele.

Lisa E.3

Emma Arnoldi kiri Simone'ile Bergенbach, 15. august 1943

(Emma Arnoldi Simone'ile saadetud kirjadest teine, mille ta kirjutas vahetult enne arreteerimist ja veidi pärast seda, kui Koehlid olid käinud Simone'i Konstanzis vaatamas)

Bergенbachis, 15. august 1943

Minu väga armas Simone, Jumal õnnistagu sind!

Seekord tuli sul mu kirja veidi kauem oodata, sest olen vanaema juures ja siin on palju tööd. Kõigest hoolimata olete teie isaga mul pidevalt meeles. Ma tean, et oled heades kätes, ja see lohutab mind. Maria räägitud uudised valmistasid mulle ääretut rõõmu ja rahustasid meelt. Mu armas laps, oled rõõmuks ümbritsevatele inimestele ja heaks eeskujuks teistele lastele. Kui sulle, mu kallis, on antud mingil määral vastutust teiste suhtes, siis tegutse alati armastusega. Ära kunagi kohtle teisi ebaõiglaselt. Sa ju tead, kui laastav see on, oleme ju meie kolm seetõttu kõvasti kannatama pidanud. Mina aga tean, et sa ei teeks kunagi teistele midagi halba, sest oled alati olnud leebe, hea südamega tüdruk. Kõigist raskustest hoolimata ei taha me muutuda teiste vastu kalgiks. Ka see katsumus saab ükskord läbi, ja kui see on meid tabanud, on sel mingi eesmärk. Majapidamistööd, aia hooldamine ja muu füüsiline töö on sulle tulevikus suureks kasuks. Väikesed vastutusülesanded valmistavad sind ette suuremateks ülesanneteks, mis toovad Jumalale au. Püüa anda kõiges oma parim. See on sulle õnnistuseks, mu armas laps, sest me vajame seda koolitust, et õppida kuulekust ja pälvida heakskiit kuningriiki pääsemiseks. Niisiis, võta julgesti vastu kõik, mis ette võib tulla, ja püsi

kindlana. Taanielile öeldi, et tal tuleb jääda kindlaks, sest nii saab tema rahvas ikke alt vabaks. Ees ootab uusi raskusi, kuid me oleme valmis neid kohtama Jumala auks.

Armas Simone, Maria ütles, et sa ei söö korralikult. See pole hea! Toit hoiab meid elus. Sa ei või alla anda, kallid laps. Sul tuleb midagi ette võtta. Kui on tahet, leiab ka väljapääsu, ja ma tean, et ka sina leiad selle ja teed seda, nagu ma palun, Jumala auks. Vastasel korral tekib mul mure, et võid haigeks jääda. Mu kallid, võta end kokku ja rõõmusta mind!

Sinu kaks kirja on olnud nii kaunid. Sinul, mu laps on vapper süda. Kuidas mu meel küll rõõmustas, nähes, kui väga sa hindad tõe. Kirjuta mulle ikka samas laadis, et näeksin, kuidas sa õiget teed käid. Tunnen sügavat ühtekuuluvust sinu ja isaga; oleme üks palvetes, üks armastuses Jumala vastu ja üks ülihinnalises lootuses, mis puudutab tulevast Kristuse üleilmset valitsust. Jumal vastab meie harrastele palvetele ja toetab meid. Ta juhib meid turvaliselt oma kuningriiki, mistõttu pole ükski katsumus meile liiga raske. Andku Jumal meile tarkust järgida ustavalt tema seadusi, sest, nagu sa tead, on võit õigete päralt. Ehkki teised meie ümber ei suuda mõista surnute ülestõusmist, kuna Kristus on öelnud: „Nad ei tunne teda, kes on mind läkitanud“, siis meie mõistame seda. Lihtsalt pead raputada või õlgu kergitada pole meie viis, sest apostel Paulus on öelnud: „Kui Kristus pole surnuist äratatud, on meie usk tühi.“ Tema on ju surnuist äratatud ning ta äratab üles ka need, kes on suikunud ühtsuses temaga. Seega on Kristus ülestõusmise eelpilt ja selle tagatis. Lisaks oleks ebaõiglane, kui kuningriigi õnnistustest saaksid kasu vaid need, kes elavad praegu, sest Jumalale ustavaid inimesi on olnud ka minevikus. Kindlasti on ka lastekodu asutaja ülestõusnute seas, sest ta kasutas oma vara puudustkannatajate heaks, ning see, et Kõigekõrgema

tunnistaja on leidnud sealt turvapaiga, näitab, et see on Jumalale meelepärane. Jumal on õiglane ja äratav ta ellu.

Nüüd veidi uudiseid ka sinu klassikaaslastest. Õpetaja soovis teada, mis on juhtunud, et sind enam koolis pole. Schniederose ütles, et oled kasvatusasutuses. „See on võimatu!” ütles õpetaja, kuid lapsed kinnitasid, et nii see on. Seepeale hüüatas ta: „Arnoldi tüdruk kasvatusasutuses! Simone kasvatusasutuses! Kuid see on ju ... Ei, parem kui ma ei lausu sõnagi.“ Siis oli ta suures ärevuses pärinud Ginette’ilt ja Andréelt, kas nad on sinust midagi kuulnud. Ginette vastas, et sa võid kirjutada vaid oma vanematele, kuid ilmselt läheb sul hästi. Vahetunni ajal puistas ta nad üle küsimustega, kuid nad ei rääkinud midagi, sest olin neil keelanud sinu kohta midagi teada andmast. Muidu on siin kõik endine. Ütlesin su sõpradele, et kasvatusasutuse reeglid keelavad muu kirjavahetuse, nii et neil ei tule pettuda, kui nad sinult posti ei saa, ega ole neil vaja sulle kirjutada. Ja ikkagi saad sa alati saata neile terviseid, kui mulle kirjutad.

Lisatud on kirjad isalt ja tädilt. Isa rõõmustab su üle väga. See on temale suur õnnistus, et sa püsid vankumatuna. Tee ikka talle seda rõõmu. Simone kallike, kirjuta talle enne kuu viiendat päeva, siis saab ta sulle vastata. Olen ta kirjadest tähele pannud, et ta kirjutab 8. ja 10. päeva paiku. Kui mina kirjutatan 15. ja 20. päeva vahel, kulgeb kirj vahetus sujuvalt. Nagu näha võid, palub ta kirjas endale susse. Mul õnnestus üks paar hankida ja saadan selle kohe ära, sest tal on 22.-l sünnipäev.

Soovime sulle kõike head sünnipäevaks ja eriti vastupidamist lõpuni ning õnnelikku taaskohtumist Kristuse kuningriigis. Seal on sünged murepilved kadunud ning me saame oma suurt Loojat ülistada ja tänada. See on minu hardaim lootus, mida ma alati oma palvetes kordan, ja Jumal kuuleb seda.

Mu kullakallike, usaldan su meie vägeva Kuninga kaitse alla. Jää tema ustavaks teenijaks ja võitle kindlal meelel ta Kuningriigi ja nime eest, kuna tema on öelnud: „Laske lapsukesed minu juurde tulla, ... sest nii-suguste päralt on Jumala riik!“ Ka sina oled otsekui särav kalliskivi Jehoova käes ja ka sinul on oma osa tüliküsimuses. Kristus kinnitas: „Minu lambad kuulevad minu häält ja nemad järgivad mind, ja ükski ei kisu neid minu käest. Mina ja isa oleme üks.“ Jätame endid siis meie Issanda ja Kuninga hoolde. Tema annab meile jõudu vastu pidada. Hoian sind ja sinu isa oma palvetes meeles.

Südamlikud kallistused,

Emma

Kirjuta, mis on kitsetallekeste nimed. Mul on nii tore mõelda, et ka sina saad neid talitada.

Kõik saadavad sulle, mu aare, sooje tervitusi.

Siin pole sadanud sinu lahkumisest saadik ja Neudorfist Colmarini on kõik kolletunud. Su tädi rääkis, et turul pole juba kaks nädalat köögivilju müüa olnud, ja ka tädi Valentine'ilt sain sarnaseid uudiseid kuulda. Nende kandis pole sadanud veebruarist saadik. Ta teab, et oled Konstanzis, ja sooviks sulle kirjutada, kuid see pole ju võimalik. Kirjutan talle järgmisel pühapäeval ja räägin uudistest. Täna kirjutasin ka isale kirja.

Lisa E.4

Absender:

Name: *Adolf Winkler*

Geboren am: *22.8.1897*

Get.-Nr.: *98818* - *Dachau 3K*

Block *10/3*

Konzentrationslager Dachau 3K

Folgende Anordnungen sind beim Schriftverkehr mit Gefangenen zu beachten:

- 1.) Jeder Schutzhaftgefangene darf im Monat zwei Briefe oder zwei Karten von seinen Angehörigen empfangen und an sie absenden. Die Briefe an die Gefangenen müssen gut lesbar mit Tinte geschrieben sein und dürfen nur 15 Zeilen auf einer Seite enthalten. Gestattet ist nur ein Briefbogen normaler Größe. Briefumschläge müssen ungefüllt sein. In einem Briefe dürfen nur 5 Briefmarken à 12 Pfg. beigelegt werden. Alles andere ist verboten und unterliegt der Beschlagnahme. Postkarten haben 10 Zeilen. Lichtbilder dürfen als Postkarten nicht verwendet werden.
- 2.) Geldsendungen auf Postanweisungen sind gestattet, doch sind dabei genau Namen und Vornamen, Geburtsdatum und Gefangenennummer anzugeben.
- 3.) Zeitungen sind gestattet, dürfen aber nur durch die Poststelle des K. L. Dachau 3 K bestellt werden.
- 4.) Pakete dürfen durch die Post in beschränktem Maße gesandt werden.
- 5.) Entlassungsgesuche aus der Schutzhaft an die Lagerleitung sind zwecklos.
- 6.) Sprecheraubnis und Besuche von Gefangenen im Konzentrations-Lager sind grundsätzlich nicht gestattet.

Aus der Post, die diesen Anforderungen nicht entspricht, wird vernichtet.

Der Lagerkommandant.

Herrn

Eugenia Walter

b/46 = Roth

in Milthausen i/Ob.

23 Oststrasse 23

Ober Ob.

<p>Raum für Zensurstempel:</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 10px auto; width: 80%;"> <p style="text-align: center; font-weight: bold;">Postzensurstelle</p> <p style="text-align: center;">K. L. Dachau</p> <p>geprüft: <i>P.</i></p> </div>	<p>Kontrollzeichen des Blockführers:</p>
--	--

Adolphe Arnoldi kiri

Dachau, 7. november 1943

Dachau 3K, 7. november 1943

Mu kõige kallimad!

Esmaspäeval 25. oktoobril sain paki, milles oli 12 vitamiinitabletti. Kohale jõudis ka kõik muu, samuti uudised, kiri ja 50 marka. Valentine'ilt pole ma posti saanud.

Armsad, kuidas küll suudaksin teid tänada kõige selle eest, mida olete minu heaks teinud! Te ei hooli sugugi ei kuludest ega vaevast, et mind rõõmustada. Mul on teie ees suur tänuvõlg, eriti sinu ees, mu armas Eugénie. Tasugu Issand kõige selle eest, mida te minu heaks teete. Pakk tuli just õigel ajal ja rõõmustas mind üliväga. Oh, saaks armas Emmagi sellest oma üksinduses osa! Kuid me saame jätta end vaid Jumala hoolde, sest tema annab jõu kõigist ränkadest katsumustest läbi tulla. Palvetagem lakkamata ja ülistagem Kõigekõrgema nime, sest ta tunneb neid, kes teda armastavad, ja kaitseb neid kõigil nende teedel.

Ka meie tahame käia seda meile näidatud teed ning hoida alati silme ees sihti: Jumala austamist. Vaid temalt tuleb pääste. Rahu südames ja rõõm Issandas on neil rasketel aegadel parim tugi ja abi. Seepärast peame olema hoolsad, et me seda ei kaota. Mu kallid, olen rõõmus, et aed õitseb kehvadest ilmadest hoolimata. Olen vaimus pidevalt teie juures ja loodan kogu südamest, et pääsen varsti taas koos teiega tegutsema. Isale kindlasti meeldib teie usin töö, sest laisad pole talle kunagi meeldinud.

Andke minu südamlikud tervitused edasi kõigile armsatele. Meenutagem alati üksteist palvetes ja kandkem üksteise koormat. Peagi oleme kõik ületanud.

Ja sinule, mu armas laps, ütlen taas kord südamlikud tänud ning soovin sulle edaspidiseks kõike head. Tore kuulda, et aeg lausa lendab seal. Ma palvetan, et Issand annaks sulle jätkuvalt jõudu ja rõõmu ning et me varsti kohtuksime rahurikkas kuningriigis, mille eest me iga päev palume. Selle mõttega soovin teid, mu armsad, südamest kallistada.

Soojad tervitused kogu perele ja eriti armsatele aiasõpradele.

Adolphe

Lisa E.5

Konstana, den 5. 8. 44

Lieber Vater!

Der Brief, der nach lan-

gem Sehnen angekommen hat mich sehr gefreut. Wie
 groß ist doch diese Zeit und wie wichtig das Gesche-
 hen. Gleichzeitig schreibe ich Dir zum Geburtstag. Schon
 das dritte mal das wir getrennt die Geburtstagen feiern.
 Doch es ist noch nicht so schlimm, wir sind trotzdem
 näher zusammengeslossen. Jede Sekund führt ja
 zum Wiedersehen. Unser Herr hat ja uns bis jetzt so

Simone'i kiri Adolphe Arnoldile Dachause

Konstanz, 5. august 1944

Kallis isa!

Viimaks ometi saabus sinult nii väga oodatud kiri, mis valmistab mulle suurt rõõmu. Kui tähtsal ajal me elame ja kui suuri asju on juhtumas! Tahaksin selle kirjaga tuletada sulle meelde ka sünnipäeva. See on juba kolmas aasta, kui sünnipäev möödub üksteisest lahus olles. Asi pole aga sugugi nii hull, sest kõigest hoolimata valdab meid veelgi tugevam ühtekuuluvustunne. Iga sekund toob jälle lähemale. Issand on meid nii imeliselt sellesse päeva välja juhtinud ja juhhib meid kindlasti ka edaspidi, ning kui see on tema tahtmine, saame üksteist juba selle aasta jooksul taas näha. Kui hoiame alal lootust Jehoovasse ja teenime teda edasi, siis ta toetab meid. Mu meel on ikka vapper ja nii tahan ma ka jätkata. Minu suurimaks lohutuseks on teadmine, et mu vanemad on Jumala hoole all. Me oleme oma palvetes ja võitlustes üks. Jätan sind nüüd Jumala kaitse alla ja lõpetan kirja lootuses, et varsti koidab rahu ja me saame jälle kokku.

Parim sünnipäevakink oleks rahu ja turvalisus.

Sinu tänulik tütar

Simone

Lisa E.6

Marcel Sutteri kiri*

Torgau vangla, november 1943

Mu armsad vanemad ja õeke!

Kui saate selle kirja kätte, mind enam pole. Surmast lahutab mind vaid mõni tund. Olge tugevad ja vaprad ning ärge nutke, sest ma olen võitnud. Olen jooksu lõpetanud ja usu säilitanud. Olgu Jumal Jehoova mulle lõpuni toeks! Vaid lühike hetk eraldab meid Issand Jeesus Kristuse kuningriigist. Peagi näeme üksteist paremas maailmas, kus valitseb rahu ja õigus. Rõõmustan juba nüüd selle päeva üle, mil mitte kellelgi pole enam tarvis ohata. Kui imeline see küll on! Igatsen kogu hingest rahu. Olen neil viimastel tundidel mõelnud teile ja tunnen südames veidi kibedust, et ei saa teiega näost näkku hüvasti jätta, kuid meil tuleb olla kannatlik. Lähedal on aeg, mil Jehoova tõstab oma nime ausse ja tõestab kogu loodule, et ta on ainus tõeline Jumal. Soovin pühendada temale need mõned järelejäänud tunnid ja seepärast lõpetan kirja ja ütlen teile hüvasti ajani, kui näeme taas. Kiidetud olgu meie Jumal Jehoova! Südamlikud tervitused teile kõigile!

Teid armastav poeg ja vend

Marcel

* Marcel Sutter hukati süümelistel kaalutlustel väeteenistusest keeldumise pärast peatselt pärast seda, kui oli selle kirja kirjutanud.

Lisa F

Avaldus, mida pakuti vanglates ja koonduslaagrites kinnipeetavatele
Jehoova tunnistajatele allakirjutamiseks

Koonduslaager

Osakond

Avaldus

Mina,, sündinud, teatan järgmist:

1. Olen saanud teada, et Rahvusvaheline Piibliuurijate Ühing levitab väärdõpetusi ja taotleb usu kattevarjus riigile kahjulikke eesmäärke.
2. Olen seepärast katkestanud kõik sidemed kõne all oleva organisatsiooniga ning öelnud lahti selle sekti õpetustest.
3. Kinnitan käesolevaga, et ma ei osale enam kunagi Rahvusvahelise Piibliuurijate Ühingu tegevuses. Annan viivitamata üles igaühe, kes räägib mulle piibliuurijate õpetustest või kes mingil moel annab märku nendega ühenduses olemisest. Kõik minu aadressile saadetud piibliuurijate kirjanduse loovutan otsekohe lähimale politseijaoskonnale.
4. Edaspidi austan ma riigi seadusi ning eriti juhul, kui peaks puhkema sõda, kaitsen isamaad relvaga. Minust saab ühiskonna täieõiguslik liige.
5. Ma tean, et kui peaksin toimima täna esitatud avalduse vastaselt, rakendatakse minu puhul otsekohe korduvvangistust.

Kuupäev Allkiri

TEOS „SILMITSI LÕVIGA“ on autobiograafiline jutustus noore tütarlapse usust ja vaprustest Teise maailmasõja aegadel. Simone Arnold on enne sõda õnnelik, elurõõmus väike tüdruk, kes kasvab Prantsusmaal Elsassi mägiapiirkonnas turvalises pereringis. Sõja puhkedes okupeerib natsionaalsotsialistlik Saksamaa Elsassi ning Simone'i koolist kujuneb natsipropaganda hääletoru. Simone ei soositu natsionaalsotsialistlikule valitsusele – „Lõvile“ – pimesi kuuletuma, vaid püüab vankumatult kuulata oma sisetunde häält. Tema sirgjooneline passiivne vastupanu viib selleni, et õpetajaskond ja kohalikud võimud asuvad talle kõikvõimalikul moel survet avaldama ning kaaslased hakkavad teda vältima. Seejärel võimud hajutavad perekonna. Kõigepealt viiakse koonduslaagrisse isa, seejärel saadetakse Simone kasvatusasutusse ning lõpuks vangistatakse ka ema ja panakse koonduslaagrisse. Simone'i hoitakse kasvatusasutuses kinni sõja lõpuni, nii et sealt naastes on ta tavaelust võõrdunud. Ent kindel usk, mis aitas tal ahistavatest kogemustest läbi tulla, aitab tal ka oma elu uuesti üles ehitada.

„SILMITSI LÕVIGA“ kirjeldab elavalt elu maal ja väikelinnas sõjaeelsetel aastatel ja Hitleri võimu ajal ning on andnud võimaluse võtta sõna ühel natside hirmutegude ohvritest, keda harvemini kuulda on. See on muljetavaldav tähelepanuosutus sellele, milline vägi on sellel, kui jäädakse kindlaks oma väärtustele ja ideaalidele. Teos on ilmunud 12 keeles.

